

Révész Béla
Az igazság ügye és az állampárt
Az igazságügy politikai környezetének változásai
Magyarországon 1944–1989

*Igazságügyminiszterek:
Valentiny Ágoston, Ries István, Molnár Erik,
Décsi Gyula, Erdei Ferenc, Nezvál Ferenc,
Korom Mihály, Markója Imre, Kulcsár Kálmán.*

Készült a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Karának
Politológiai Tanszékén.

Tanszékvezető:
Merkovity Norbert
egyetemi docens

Révész Béla

Az igazság ügye és az állampárt

Az igazságügy politikai környezetének
változásai Magyarországon 1944–1989

Iurisperitus Kiadó
Szeged, 2022

A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára

Sorozatszerkesztő:
Balogh Elemér
egyetemi tanár

© Révész Béla, 2022

A kiadvány nyomdai munkálatait
az Igazságügyi Minisztérium támogatta.

Műszaki szerkesztő:
Kovács Ildikó

Felelős kiadó:
Görög Márta dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke
Készült az Innovariant Kft.-ben
Felelős vezető: Drágán György
ISSN 1786-352X
ISBN 978-615-6268-23-5

TARTALOM

1. ELŐZETES MEGFONTOLÁSOK	7
1.1. Módszertani aggályok	7
1.2. Az iratforrástani háttér	12
1.3. Kutatástörténeti előzmények	15
2. A MINISZTERIUM BELSŐ, INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI VÁLTOZÁSAI	22
2.1. A „dupla minisztérium” hetei: Debrecen és Szombathely	22
2.2. Strukturális változások 1990-ig	29
3. A MINISZTERIUMOT ÉRT POLITIKAI BEFOLYÁSOK, PRESSZIÓK, ELVÁRÁSOK	44
3.1. Az igazságügy pártirányítására vonatkozó igazolási kísérletek	44
3.2. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság	52
3.3. A pártközi értekezletek	55
3.4. Népbírósi viták	61
3.5. A „létszámapasztás”, mint politikai játszma	66
4. A MINISZTERIUM ÉS A TITKOSSZOLGÁLATOK	77
4.1. Lázár Andor	78
4.2. Mikecz Ödön	80
4.3. Vladár Gábor	82
4.4. Valentiny Ágoston	84
4.5. Ries István	87
4.6. Nezvál Ferenc	90
4.7. Informátorok a Minisztériumban	92
5. AZ ADMINISZTRATÍV OSZTÁLY	97
6. A KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG	100
7. AZ ALKOTMÁNYJOGI TANÁCS	109
8. A NEMZETKÖZI, JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSPOLITIKAI BIZOTTSÁG	125
9. AZ IGAZSÁGÜGYI RENDSZER VÁLTÁSA	136
HIVATKOZOTT IRODALOM	155
RÖVIDÍTÉSEK	165
CHANGES IN THE POLITICAL ENVIRONMENT OF JUSTICE IN HUNGARY 1944–1990	166
FÜGGELÉK / DOKUMENTUMOK	167

1. ELŐZETES MEGFONTOLÁSOK

1.1. Módszertani aggályok

Ha át kívánjuk tekinteni a második világháború és a rendszerváltás között működött Igazságügy-minisztérium¹ történetének fontosabb eseményeit, mindenképp a jogi illetve a (politika)történeti megközelítések egymáshoz való viszonyának tisztázása szükséges, tudván természetesen azt, hogy a vizsgált jelenség valóságában mindezek tárgyi egységükben léteznek. A kérdés normatív vonatkozásait tekintve elsősorban azon intézményi-szabályozási változások lehetnek a mérvadók, amelyek a jogalkotói döntések eredményeként markáns szakaszhatárokat jelezhetnek a szervezet történetében. Ugyanakkor a vizsgálni kívánt időszak egészére nézve sajátos módon az igazságügyi igazgatásnak a politikai hatalomhoz való viszonya, az irányítási és ellenőrzési mechanizmusok alakulása a legfontosabb kérdés.² Szervezetpszichológiai szempontból pedig figyelemre méltó, hogy a szervezet viszonylagos önállósága, belső inerciája miatt nem lehet közvetlen és szigorú meghatározottságot kimutatni a külső társadalmi, politikai környezete felől, ráadásul mikroszociológiai szempontból az intézményeken belüli szubjektív kapcsolatok az autonómia újabb dimenzióival tágtíják a rendszer relatív függetlenségét.

Kivételes helyzetbe kerül tehát az intézménytörténeti vizsgálódás. A korábbi korszakok szabályozási rendszerei³ ugyanis nem távolították el olyan mértékben a struktúra normatív elvárásait a megvalósuló, tényleges helyzettől, ahogyan ezt a két dimenziót szembeállítja egymással a pártállami időszak. A kettő közé ugyanis minden korábbinál agresszívebben benyomul a politika a maga különös eszköztárával, célkitűzéseivel, érdekszemponjtjaival és ezzel az intézményi szabályozás elveszti önmagában való struktúráját, egyben a valósággal való közvetlen találkozás esélyét is. A politika ugyanis egyáltalán nem közvetíteni kíván a két pólus között, hanem egyszerűen elfoglalja mindkettőt. Teszi ezt mindenféle skrupulus nélkül, szükségszerű történelmi küldetésének biztos tudatában, amelyhez megszervezi a társadalom irányításának és ellenőrzésének átfogó rendszerét. A totaliter struktúrák al-rendszerei tehát alig vizsgálhatók önmagukban, hiszen a hatalmi viszonyok olyan erővel érvényesítik túldeterminált akarataikat, hogy csak ennek alárendelve, ezek függvényében

¹ A „független magyar felelős ministerium” megalakításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk esetében még semmi gondot nem okozott az „Igazságszolgáltatási és kegyelmi osztály” helyesírása, annál inkább a kiegészítést követő időszakban. Kezdetben az „igazságügyi ministerium” írásmód vált használatossá, de „a bírói hatalom gyakorlásáról” szóló 1869. évi IV. törvénycikk már „igazságügyiminister”-t említ, rövidítésben pedig „igazságügyi min.”-t. 1870-től viszont általánossá vált az „igazságügyiministerium”, „Igazságügyiminisztérium” egybeírt írásmód. Egyes kivételektől eltekintve száz éven át a jelző és a jelzett szó összevonása volt a jellemző. Az az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről szóló 1972. évi I. törvény a Magyar Népköztársaság minisztériumainak felsorolását külön törvényre bízta. Az ennek nyomán megjelent 1973. évi IV. törvény már az Igazságügyi Minisztérium különírt változatát tüntette fel, és ez vált azóta is érvényes írásmóddá. Kompromisszumos megoldásként, amennyiben a szövegkörnyezet ez egyértelművé teszi, a rövid, „Minisztérium” alak használatos, de ha ez félreértésekre adhatna okot, akkor a külön- vagy egybeírt változat mindenkor a hivatkozás időpontjában használatos formulát követi.

² „A kommunizmus hosszú uralma a jogszolgáltatás politikai célokra való felhasználását is természetessé tette, annak ellenére, hogy a politikai felhasználás intenzitása az évtizedek során a gyakorlatban jelentősen változott.” FLECK 2002. 29. p.; TÖKÉS 1992.

³ Bővebben lásd: ANTAL 2022.

nem is érdemes bármiféle autonóm dinamikát keresni a részek vonatkozásában. A pártálami irányítás jól megtervezett és megszervezett rendszere a tehát csak szabad mozgás látszatát nyújtja a normatív világnak, valójában a közvetlen és közvetett kényszerek, preszsiók, befolyások és félelmek terelik a meghatározott célok felé a társadalmi folyamatokat. Mindezeket azért szükséges megelőlegezni, mivel az ilyen helyzetekben egy intézmény – jelesül az Igazságügy-minisztérium – korabeli története sem egyszerűen a rá vonatkozó normák története, hanem elsősorban azoknak a mindenkori hatalmi determinánsoknak a függvénye, amelyek a maguk képére formálják a szabályozás egészét. Azaz, a vizsgálódás pontosan követi a vizsgálandó tárgy sorsát: amennyiben a politika abszolút prioritással rendelkezik a normával szemben, úgy a politikatörténeti megközelítés lesz az elsődleges a szabályozástörténetivel szemben.

A politikai kontextus változásaira tekintettel az igazságügyet érintő, domináns politikai hatások a következő korszakolást teszik lehetővé: 1. 1945–1948: Szövetséges Ellenőrző Bizottság; pártközi értekezletek, népbíróvási eljárások; igazolóbizottságok, „B”-listázás; a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága adminisztratív titkárai és Adminisztratív Osztálya; 2. 1949–1957: Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége adminisztratív titkárai és Adminisztratív Osztálya; koncepciós perek; szovjet tanácsadók; 3. 1957–1988: MSZMP Központi Bizottsága adminisztratív titkárai és a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály; Koordinációs Bizottság; Alkotmányjogi Tanács, majd 1988–1989: MSZMP Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottsága valamint a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai. Ezeknek az egymást felváltó, illetve részben egymás mellett élő, továbbélő – az alábbiakban részletezendő – intézményeknek a fontosabb szereplői a következők voltak:

AZ MKP, MDP, MSZMP ADMINISZTRATÍV KB-TITKÁRAI (1945–1988)

Farkas Mihály	1945. V. 21.	1953. VI. 28.
Végh Béla	1953. VI. 26.	1956. X. 24.
Marosán György	1957. II. 26.	1962. X. 12.
Fehér Lajos	1962. X. 12.	1962. XI. 24.
Biszkó Béla	1962. XI. 24.	1963. XII. 5.
Korom Mihály	1963. XII. 5.	1966. XII. 3.
Biszkó Béla	1966. XII. 3.	1978. IV. 20.
Korom Mihály	1978. IV. 20.	1985. III. 28.
Horváth István	1985. III. 28.	1987. VI. 23.
Fejti György	1987. VI. 23.	1988. XII. 15.

AZ MKP, MDP, MSZMP (KÖZIGAZGATÁSI ÉS) ADMINISZTRATÍV OSZTÁLYÁNAK VEZETŐI (1945–1988)

Zöld Sándor	1945. I. 13.	1946. XI.
Széll Jenő	1946. XI.	1948. V.
Deszkás János	1948. V.	1949. II. 17.
Nagy Imre	1950. IV.	1952. VII.

Keleti Ferenc	1952. VII.	1955. VI.
Czinege Lajos	1955. VI.	1957. VII.
Kaszás Ferenc	1957. VII. 1.	1961. IX. 1.
Tömpe András	1962. I. 30.	1962. IX. 24.
Rácz Sándor	1962. XI. 24.	1966. XII. 3.
Borbándi János	1966. XII. 3.	1974. III. 20.
Rácz Sándor	1974. III. 20.	1983. VII. 6.
Varga Péter	1983. VII. 6.	1988. XI. 22.

A MSZMP KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE (1957–1988)

Adminisztratív KB-titkárok

Marosán György	1957. II. 26.	1962. X. 12.
Fehér Lajos	1962. X. 12.	1962. XI. 24.
Biszkú Béla	1962. XI. 24.	1963. XII. 5.
Korom Mihály	1963. XII. 5.	1966. XII. 3.
Biszkú Béla	1966. XII. 3.	1978. IV. 20.
Korom Mihály	1978. IV. 20.	1985. III. 28.
Horváth István	1985. III. 28.	1987. VI. 23.
Fejti György	1987. VI. 23.	1988. XII. 15.

Az MDP / MSZMP Adminisztratív Osztály / Közigazgatási és Adminisztratív Osztály vezetői

Czinege Lajos	1954. VII.	1957. VIII.
Kaszás Ferenc	1957. VIII.	1961. VIII. 1.
Tömpe András	1961. I. 30	1962. XI. 24.
Rácz Sándor	1962. XI. 24.	1966. XII. 3.
Borbándi János	1966. XII. 3.	1974. III. 20.
Rácz Sándor	1974. III. 20.	1983. VII. 6.
Varga Péter	1983. VII. 6.	1988. XI. 22.

Belügyminiszterek

Münnich Ferenc	1956. XI. 4.	1957. III. 1.
Biszkú Béla	1957. II. 28.	1961. IX. 13.
Pap János	1961. IX. 13.	1963. XII. 7.
Benkei András	1963. XII. 7.	1980. VI. 27.
Horváth István	1980. VI. 27.	1985. III. 29.
Kamara János	1985. III. 29.	1987. XII. 16.
Horváth István	1987. XII. 16.	1990. I. 23.

Igazságügyi miniszterek⁴

Nezvál Ferenc	1956. XII. 29.	1966. XII. 7.
Korom Mihály	1966. XII. 7.	1978. IV. 22.
Markója Imre	1978. IV. 22.	1988. VI. 29.
Kulcsár Kálmán	1988. VI. 29.	1990. V. 23.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke

Domokos József	1954–1958.
Jahner-Bakos Mihály	1958–1963.
Szalay József	1963–1968.
Szakács Ödön	1968–1980.
Szilbereky Jenő	1980–1990.

Legfőbb Ügyész

Szénási Géza	1956. XI. 16.	1975.
Szójártó Károly	1975.	1990. II. 14.

A NEMZETKÖZI, JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSPOLITIKAI BIZOTTSÁG SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE (1988. december 15–1989. július)

Elnöke: Grósz Károly (az MSZMP főtitkára),
Titkára: Horn Gyula (KB-tag, külügyminisztériumi államtitkár),
Tagok: Borbély Sándor (KB-tag, a Munkásárség országos parancsnoka),
Fejti György (a KB titkára),
Fock Jenő (KB-tag, a Minisztertanács nyugalmazott elnöke, az MTESZ elnöke),
Horváth István (KB-tag, belügyminiszter),
Kárpáti Ferenc (KB-tag, honvédelmi miniszter),
Korom Mihály (KB-tag, nyugalmazott KB-titkár, az Alkotmányjogi Tanács elnöke),
Kótai Géza (KB-tag, a KB Külügyi Osztályának vezetője),
Szűrös Máttyás (a KB titkára),
Várkonyi Péter (KB-tag, külügyminiszter).

A fentiek nyomán látható, hogy az intézménytörténeti változások periodizációja és a társadalmi-politikai változások szakaszhatárai nem feltétlenül esnek egybe, még egy olyan „politikafüggő” intézmény esetében sem, mint amilyen a tárgyalt korszak Igazságügyi-minisztériuma. De igaz ez fordítva is: jelentős politikai fordulatok ellenére is a szervezeti kontinuitás változatlanlanságot eredményezhet az intézmény belső viszonyai terén. Szemléletes Gyarmati Györgynek, a politikai rendőrség története vonatkozásában felhozott példája: „Noha Péter Gábort 1953. január első napjaiban őrizetbe vették – amit tucatsnál is több vezetőtársának letartóztatása követ, míg mások ezt elkerülendő menekültek öngyilkosságba –, ez csak intézménytörténeti szempontból tekinthető cezúrának, a rendszer működése szempontjából nem.”⁵

⁴ "A kötet elején szereplő miniszterek fotóihoz kapcsolódó hivatalviselési adataik a 167. oldalon olvashatók

⁵ GYARMATI 2004. 18. p.

A belső, intézménytörténeti változások tehát az Igazságügy-minisztérium esetében főként a Szervezeti és Működési Szabályzatok módosításában, változásaiban jeleztek szervezeti szakaszhatárokat, míg a politikai, ideológiai változások főleg az vezetőcseréken és az éppen aktuális jelszavak átírásán keresztül érzékeltették az intézmény diszkontinuitását. Ami a „külső” történelem szakaszolását illeti, lehetséges kiindulópontnak tűnik, ha a második világháború utáni és a rendszerváltás előtti időszak egységét abból a szempontból vizsgáljuk meg, hogy a XX. század történelmét jelentős mértékben meghatározó sztálinista kommunizmusához miként viszonyult egyik vagy másik időszak politikája, intézményrendszere, kultúrája. Az talán nem kérdéses, hogy Magyarországon a sztálinizmus klasszikus, „rákosista” időszaka az 1948–1952 közötti évekre tehető. Az már vitatható, hogy az ezt megelőző évek vajon közös nevezőre hozhatók-e a „presztálinista” megjelöléssel, vagy ezt esetleg csak a koalíciós kormányzás manipulált felbomlásától tekintjük érvényesnek. És ha folytatjuk a sztálinizmus nyomán történő periodizációs kísérletet, akkor kiderül, hogy két-két „desztálinizációs” illetve „resztálinizációs” szakasz is kimutatható. Előbbiekhez az első Nagy Imre-kormány reformkísérlete, majd Kádár János konszolidációs kísérlete, utóbbiakhoz pedig a Nagy Imre⁶ eltávolítását követően visszatért Rákosi,⁷ illetve a forradalom bukása utáni Kádári megtorlás időszaka kapcsolható.

Amennyiben az Igazságügy-minisztérium idővonalára helyeznénk a fenti szakaszolást, máris kiderülhet, hogy nincs semmiféle automatikus megfeleltetés az intézmény- és politikatörténeti folyamatok között. A Szervezeti és Működési Szabályzatok, mint szervezeti státúumok általában időt állóbbnak tűnnek, még akkor is, ha például gyorsan megjelentek a minisztériumokban a szovjet mintájú minisztériumi kollégiumok. Az igazságszolgáltatás szerkezetére nézve viszont a Minisztérium által két ízben, 1945, majd 1957 után megszervezett népbíróság intézményeinek formai azonossága vagy azt a megoldást kívánná, hogy a háború utáni háborús és népellenes bűnüldözésre is kiterjesztendő lenne a sztálinista minősítés, vagy azt, hogy ez éppen azért tekinthető „presztálinistának”, mivel a két népbírósági eljárás között a lényegesen eltérő ellenségkép tesz tartalmi különbséget. (Mindkét megoldásra születtek javaslatok.) Mindenesetre az említett politikatörténeti periodizáció elfogadása és alkalmazása mellett az egyes intézménytörténeti események kapcsán elengedhetetlenül figyelembe kell venni a szervezeti dinamikák belső önállóságát is.

⁶ Nagy Imre (1896–1958) 1916-ban orosz hadifogságba került és 1920-ban tagja lett a bolsevik pártnak. 1921-ben visszatért Magyarországra, s részt vett a szociáldemokrata, majd a kommunista mozgalomban. 1930-ban a Szovjetunióba küldték és már csak 1944 novemberében tért ismét haza. Elsősorban agrárpolitikai kérdésekkel foglalkozott s részt vett a moszkvai rádió magyar nyelvű adásának szerkesztésében. 1944 novemberében hazatérve részt vett a magyarországi kommunista párt vezetésében. 1944 decemberében beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, földművelésügyi miniszter lett. 1945. november 15-től 1946. március 20-ig belügyminiszter volt. 1947-től 1949-ig az Országgyűlés elnökének tisztét töltötte be. 1950. december 12-től élelmezési, majd 1952. január 5-től begyűjtési miniszter, 1952. november 14-étől miniszterelnök-helyettes. 1953. június 4-től 1955. április 18-ig a minisztertanács elnöke volt, 1955. december 3-án kizárták a Magyar Dolgozók Pártjából. Az 1956-os forradalomban játszott vezető szerepe miatt 1958. június 16-án kivégezték.

⁷ Rákosi Máttyás (1892–1971) Oroszországban hadifogolyként kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. 1918 novemberétől volt tagja a Kommunista Magyarországi Pártjának. A Tanácsköztársaság leverése után, mint volt népbiztos emigrációba kényszerült. Illegális pártszervezés céljából visszatért Magyarországra, ahol elfogták és elítélték. 1941-ben a Szovjetunióba távozhatott. 1945 januárjában térhetett vissza ismét Magyarországra. A Kommunista Párt főtítkáráként meghatározó szerepe volt a következő évek politikai eseményeiben. 1945 novemberétől 1952 augusztusáig államminiszter, miniszterelnök-helyettes, majd 1953 júniusáig a minisztertanács elnöke volt. 1956. július 18-án felmentették pártfunkciójából, majd a Szovjetunióba távozott. 1962-ben kizárták a magyar pártból.

1.2. Az iratforrástani háttér

A 2015-ben kezdődött kutatás alapvetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára V. Osztály 2. referencia alatti, Igazságügyi Minisztérium XIX-E jelzetű iratállományához kapcsolódik. Ez a több mint ezer iratfolyóméternyi irat-együttes magában foglalja például a Minisztérium egyes magasabb vezetői után maradt iratokat (Molnár Erik⁸ 1951–1956, Nezvál Ferenc⁹ 1957–1966, Korom Mihály¹⁰ 1962–1979, Markója Imre¹¹ 1978–1987 miniszterek, illetve Petrik Ferenc¹² 1978–1980 miniszterhelyettes). A korszak igazságszolgáltatására, illetve annak az államigazgatással és a politikával való szoros kapcsolatára utal a Büntető és Kegyelmi Ügyek Osztályának (XIX-E-1-f; 1945–1955, 1957–1968) iratanyaga. Jelentős forrásértékű a Törvényelőkészítő Főosztály 1945–1979 (XIX-E-1-c), a Népbírói Osztály 1945–1950 (XIX-E-1-l) és a Bírósági Főosztály 1952–1979 (XIX-E-1-s) irat-együttese, amely a magyar joganyagának az 1948 utáni politikai viszonyokhoz illeszkedő átalakítását, a bíróságok ítélkezési gyakorlatának politikai szempontok által vezérelt befolyásolását és a bírói önállóság súlyos korlátozását egyaránt tükrözi.

Iratkezelés szempontjából a Minisztérium iratkeletkeztető struktúráját követve alakult ki a levéltári iratállomány belső rendszere is. Az Igazságügyi-minisztérium szervezete 1945

⁸ Molnár Erik (1894–1966): 1922-ben jogi végzettséget szerzett. 1924-ben ügyvédi irodát nyitott Kecskeméten. 1928-ban a kecskeméti szociáldemokrata szervezet titkára és törvényhatósági bizottsági tag lett. 1929-ben kapcsolatba került a kommunista mozgalommal. Jelentős marxista társadalomtudományi munkásságot fejtett ki. 1944 novemberében Kecskemét polgármestere lett. 1944 decemberében tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd haláláig tagja – követként külföldön töltött idejét leszámítva – a törvényhozó testületnek. 1944. december 22-től 1947. szeptember 24-ig népjóléti, ezt követően 1948. március 5-ig tájékoztatói, majd 1948. augusztus 5-ig külügyminiszter volt. 1948. szeptember 10-től egy éven át töltötte be a moszkvai nagyköveti posztot. 1950. július 17-től 1952. november 14-ig igazságügy-miniszter, 1953. július 24-től 1954. október 30-ig a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd 1954. október 30-tól 1956. október 31-ig ismét igazságügy-miniszter, közben 1952. november 14-től 1953. július 2-ig másodszor is külügyminiszter. 1949-től tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, megszakítással a Történettudományi Intézet igazgatója és egyetemi tanár volt.

⁹ Nezvál Ferenc (Győr, 1909. február 7. – Budapest, 1987. november 26.): MDP-, majd MSZMP-politikus; parlamenti képviselő 1949–1985.; cipészsegéd, később jogász; 1954–1956. az MDP KV póttagja; 1957–1966. az MSZMP KB tagja; 1951–1962. a KEB tagja; 1945-ig budapesti cipőgyárakban kára; 1948-ban kerületi elöljáró; 1948–1949. a budapesti városházán ügyosztály-vezető és a városházi pártbizottság elnöke; 1949–1954. budapesti alpolgármester, majd a Fővárosi Tanács VB elnökhelyettese; mint igazságügy-miniszter az államjogi és államigazgatási jogi kormánybizottság elnöke, az Elnöki Tanács tagja, a város- és községgazdálkodási miniszter első helyettese; város- és községgazdálkodási miniszter; a Minisztérium részéről a helyreállítási kormánybizottság tagja; az Igazságügyi Minisztérium megbízott vezetője 1956. XII. 29.–1957. V. 9.; igazságügy-miniszter 1957. V. 9.–1966. XII. 7.

¹⁰ Korom Mihály (Mindszent, 1927. október 9. – Budapest, 1993. október 3.): A hatvanas és a nyolcvanas évek közepe között a legfelsőbb vezetők közé tartozott. 1966 és 1978 között igazságügyi miniszter, előtte három, utána hét évig az MSZMP KB adminisztratív titkára, 1980 és 1985 között a PB tagja. A nyolcvanas években a párt reformellenes szárnyához tartozott. 1985 után háttérbe szorult. 1989-ben lemondott képviselői mandátumáról, miután a visszahívását kezdeményezték.

¹¹ Markója Imre (Hetes, Somogy m., 1931. június 6. – Budapest, 2008. március 27.): MSZMP-politikus, jogász; 1953–1958. a Társadalmi Szemle rovatvezetője; 1958–1963. az MSZMP KB munkatársa, majd az adminisztratív osztály alosztályvezetője; 1963. V. 6.–1967. VII. 8. igazságügy-miniszter-helyettes; 1967. VII. 8.–1978. IV. 2.1 az igazságügy-miniszter első helyettese; 1973. VIII. 3.–1978. IV. 21. igazságügyi minisztériumi államtitkár; 1978. IV. 22.–1988. VI. 29. igazságügy-miniszter.

¹² Petrik Ferenc (Újpest, 1933. november 20. – Budapest, 2020. április 2.) jogász. 1952–1956. ELTE JTK; 1956-ügyvédjelölt, majd bírósági fogalmazó, bíró, a Jogi esetek c. tv-műsor meghonosítója, 7 évig vezetője; 1960–1978. az Igazságügyi Minisztérium törvényszerkesztője; 1978–1988. miniszterhelyettes, törvényelő-készítéssel foglalkozik, 1988-a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese.

és 1950 között nem mutat lényeges eltérést az 1945 előttihez viszonyítva. Mindössze a Népbírószági és a Sajtó Osztály létrehozása 1945 legelején, majd a Tanulmányi Osztály és a Gazdasági Igazgatóság megszervezése 1948-ban jelent változást. Az 1945–50 közötti átmeneti időszakban egymás után szűnnek meg a korábbi bíróságok (a Főudvarnagyi Bíróság 1946-ban, a Hatásköri, a Választási, a Közigazgatási Bíróság 1949-ben, a Népbírószágok 1950-ben, a táblabírószágok 1950-ben). Már akkor is feladata volt viszont a közjegyzői és ügyvédi hálózat felügyelete. A Börtönügyi osztály, a büntetés-végrehajtás 1950-ben rövid időre átkerül a BM-hez, de 1961-ben ismét az IM-hez kapcsolják, majd hamarosan létrehoznak egy külön központi szervet is, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, a büntetés-végrehajtás közvetlen irányítására. A Minisztérium közvetlenül irányította a járásbírószág elnökén keresztül a telekkönyvi hatóságokat is. A szakértői hálózat fejletlen volt ekkoriban. Mindössze az Igazságügyi Orvosi, Műszaki, Gazdasági Tanácsai, az Országos Bírószági Vegyészeti Intézet, az Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet, a bűnügyi múzeumok és az állandó szakértők segítették a bírászkodást.

A Minisztérium szervezeti felépítése 1945-ben tehát a következő, az akkor érvényes 20.794/0935. I.M. sz. rendelet szerint:

Elnöki osztály

I. Törvényelőkészítő osztály

II. Magánjogi osztály

III. Birtokrendezési és telekkönyvi osztály

IV. Büntetőjogi osztály

V. Gazdasági osztály

VI. Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály

VII. Nemzetközi jogi osztály

VIII. Bírószági, közjegyzői és ügyvédi felügyeleti osztály

IX. Családjogi osztály

X. Népbírószági osztály

XI. Sajtó osztály (1946-ban megszűnik.)

Számvevőség és Központi Segédhivatal

1949–1950-től az Igazságügy-minisztérium funkciójában sajátos tisztulási folyamat játszódott le. Leváltak az ügyészségek, megszűnt a büntetés-végrehajtási, telekkönyvi hatóságok közvetlen irányítása, a büntető, családjogi és magánjogi ügyek véleményezése és természetesen az ezen feladatokat ellátó szervezeti egységek, osztályok is megszűntek. Megerősödött viszont a törvényelőkészítő, bírószági és a funkcionális jellegű, személyzeti, gazdasági és elnöki (titkársági) osztály. Maradt tehát az Igazságügy-minisztérium számára a törvényelőkészítő és a bíróságokat felügyelő feladatkör, amit a bírászkodást segítő közjegyzőségek, ügyvédi és szakértői szervek felügyelete egészít ki.

Az Igazságügyi Jogügyi Hivatal (1948-ig önálló Kincstári Jogügyi Igazgatóság) és az Igazságügyi Gazdasági Igazgatóság az IM felügyelete alatt működő, az osztályoknál nagyobb önállósággal rendelkező, de nem teljesen önálló szervek voltak. Az első 1953-ig, a második 1951-ig működik. Ezeket a szervezeti egységeket az 1949. márc. 31-i és az 1950. jan. 1-i átszervezéssel Elnöki és négy (I–IV.) szakfőosztállyá (elvi, közigazgatási és magánjogi, büntetőjogi, jogügyi) vonták össze és néhány új osztályt (személyzeti, ellenőr-

zési) is szerveztek. Majd 1951. I. 31-től ezeket a főosztályokat és osztályokat is átszervezik Titkársággá és öt (I–V.) főosztállyá (személyzeti, büntetőjogi, bírósági, elvi és pénzügyi).

A 402/23/1950. N.T. sz.hat.1.pontjának megfelelően meg kellett szüntetni a Központi Segédhivatalt. Személyi ügyeit a Személyzeti osztály, gazdasági ügyeit a Pénzügyi Főosztály vette át, a Számvevőség pedig az 1951-ben megszervezett Pénzügyi Főosztályba olvadt be. A Személyzeti Osztály végezte az Igazságügy-minisztériumban a kádermunkát és irányította az igazságügyi szervek vezetőinek a kádermunkáját is. Szétosztotta a jogi karoktól kért szakembereket és javaslatokat készített a bírói kinevezésekre. Mintegy 2000 igazságügyi szakember dosszióját kezelte, létszám- és személyi nyilvántartást vezetett az egész igazságügyi apparátusról. Részt vett az igazságügyi dolgozók béralapjának a tervezésében és intézte a központi jutalmazásokat. Kezelte a Minisztérium dolgozóinak és a külső igazságügyi szervek vezetőinek munkakönyvét, az országos személyi nyilvántartás alapján különböző statisztikai adatokat szolgáltatott. Az Osztály iratait mindvégig a Titkárság irataival együtt kezelték, s túlnyomó részük azok között található.

Az Igazságügy-minisztérium szervezeti felépítése tehát 1955-re a következőképpen alakult:

I. Bírósági Főosztály

I/1. Bírósági szervezési Osztály

I/2. Büntetőügyek Osztálya

I/3. Polgári ügyek Osztálya

II. Törvényelőkészítő Osztály

II/1. Törvényelőkészítő Osztály

II/2. Nemzetközi jogi Csoport

III. Személyzeti Főosztály

III/1. Személyzeti Osztály

III/2. Oktatási Osztály

IV. Főkönyvelőség

IV/1. Pénzügyi és gazdasági Osztály

IV/2. Könyvelési Osztály

IV/3. Revizori Csoport

V. A Minisztérium titkársága

V/1. Titkárság

V/2. Statisztikai Csoport

V/3. Az IM Gazdasági Hivatala

V/4. Bejelentések irodája

Titkos ügykezelés

VI. Ügyvédi Osztály

VII. Az Igazságügy-minisztérium Katonai Főosztálya

A továbbiakban már csak a bírósági és büntetőjogi főosztályok összevonására, majd 1955-ben a Katonai Főosztály és Ügyvédi osztály, 1961-ben pedig – a büntetés-végrehajtás ismételt Minisztériumhoz csatolása után – a Büntetés-végrehajtási ügyek Osztályának lét-

rehozására került sor. Ezzel kialakult az a szervezeti felépítés, amely 1955 óta – kisebb-nagyobb változtatásokkal – (sokszor csak névváltozással) a rendszerváltásig meghatározó lesz a Minisztérium későbbi történetében.

Ami viszont feltűnő hiányosságnak mutatkozik az iratállományban, az a Civilisztikai Főosztály rendszerváltáskori iratainak csekély mennyisége. Az 1989–1995 évek között alig harminc iratfolyóméternyi anyag található. Ha arra gondolunk, hogy a „gazdasági rendszerváltás” rendkívül intenzív és sokat vitatott jogalkotási folyamatainak archívumáról lenne szó, akkor közelmúlt-történetünk jelentős mennyiségű és minőségű dokumentációja kallódhat valahol.¹³

A munkában felhasznált, feldolgozott iratok megjelölése jelen levéltári lelőhelyük feltüntetésével történik, de teljes körűen elérhetőek egy többkötetes kiadványban is.¹⁴

1.3. Kutatástörténeti előzmények

„A vonatkozó levéltári anyag eddig kiértékelve és közzétéve, de még feltárva sem lett”¹⁵ – tájékoztatta 1946. évi szeptemberi jelentésében Ries István¹⁶ igazságügy-minisztert Zajtay Imre igazságügy-miniszteri tanácsos, aki nem kisebb feladatot kapott miniszterétől, mint hogy írja meg az Igazságügy-minisztérium teljes történetét. A döntés közvetlen előzménye a pesti jogi kar Közigazgatási Tanszéke vezetőjének, Mártonffy Károlynak¹⁷ a miniszterhez intézett leveléből ismerhető meg:

„Jogi oktatásunk új rendje, az évtizedek óta várt reform 1946. évi szeptember hó 1-én életbe lép. A tanulmányi renden keresztül vitt sok üdvös változtatás közül talán a legnagyobb kihatású lesz a közigazgatási jognak mai jelentőségéhez mért sokoldalú és mélyreható oktatása. Az első évben a közigazgatás története – a jog- és alkotmánytörténettel kapcsolatban, a második évben a közigazgatástan – az alkotmánytannal kapcsolatban, a harmadik évben a közigazgatási jog főkéllégiuma két félévben heti 5 órában, a negyedik évben a pénzügyi jog, mint a közigazgatási

¹³ A gazdasági átalakulás főszereplőjeként számon tartott Sárközy Tamás miniszterhelyettes gyakran említi az akkori lázas jogalkotási, intézkedési és egyben deregulációs kampányt: „A társasági törvény jogpolitikai koncepciója abból indul ki, hogy előre kell szaladni és a gyakorlati feszültségek fogják kikényszeríteni a kellő feltételek megteremtését. Az időközi anomáliákat pedig el kell viselni: a »botrány épületet és számítógépet szül«. Valóban, az eltelt majdnem három év alatt jórészt megteremtődött a cégbírósági és könyvvizsgálói létszám, adminisztratív személyzet, beindult a közjegyzői rendszer reformja, a legnagyobb terhelésnek kitett budapesti cégbíróság végre megfelelő épülethez jutott (más kérdés, hogy a magyar beruházási körülmények között a Németh-kormány által 1989 decemberében kiutalt épületbe 1991 júniusában költözött be a cégbíróság), a Közös Piac által adott anyagi eszközökből kezd létrejönni a számítógépes cégnyilvántartás. Ma is azt hiszem, hogy a társasági törvénynél követett taktika alapvetően helyes volt.” SÁRKÖZY 1993. 41. p.

¹⁴ RÉVÉSZ 2016.

¹⁵ KÉZIRAT 1965. 8. p.

¹⁶ Ries István (1885–1950) ügyvéd, szociáldemokrata politikus. A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsbe emigrált. 1924-ben tért haza. 1933-tól 1935-ig, majd 1939-től 1948-ig tagja volt pártja országos vezetőségének. A két munkáspárt egyesítése után a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének is tagja lett. 1945. július 21-től 1950. július 7-ig igazságügy-miniszter volt. 1949–1950-ben a Népgazdasági Tanácsban is helyet foglalt. 1950. július 7-én koholt vádak alapján letartóztatták, a vizsgálat során elszenvedett bántalmazások következtében halt meg. 1956-ban rehabilitálták.

¹⁷ Mártonffy Károlyt, a Közgazdaságtudományi Kar tanárát a jogi kar 1945. augusztusában bízta meg a Közigazgatási és Pénzügyi Jogi tanszék vezetésével, amelyet 1960-ig irányított. SINKOVICS 1972. 252. p.

jog kiegészítő része két félévben heti 5 órában szerepel. A közigazgatási közszolgálati képzés elmélyítése céljából meghirdetett kiskollégiumok /speciálkollégiumok/ pedig az egész magyar közigazgatást legapróbb részleteiben is feltárják.

A magyar közigazgatási jog anyaga többé-kevésbé fel van dolgozva. Az egyes igazgatási ágakra vonatkozólag jogszabálygyűjtemények, rendszeres összefoglalások és monográfiák jelentek meg. Teljesen nélkülözzük azonban az egyes hatóságoknak, hivataloknak s így központi főhatóságainknak, a minisztériumoknak történetét. Pedig sem a közigazgatási jog, sem a közszolgálati jog rendszeres előadása nem mellőzheti hallgatással a magyar minisztériumok megalakulásának, ügyköreik módosulásainak, az ügyosztályok keletkezésének, megszűnésének változatos és tanulságos történetét, az ügyiratok számának, az ügyforgalomnak sok kérdésre feleletet adó rendkívül érdekes alakulását, egy szóval a minisztériumok történetét. (Pl. az Igazságügy-minisztérium ügyforgalma 1867-ben 15.054, 1914-ben már 151.906. A trianoni Magyarországon 1921-ben 150.399, 1928-ban 213.332, 1935-ben 182.215, 1938-ban pedig 184.623.)

Mint a közigazgatási jognak egyetemi tanára tisztelettel kérem Miniszter Urat, hogy e tudományos és egyben az egyetemi oktatás célját szolgáló gondolatot magáévá tenni és a vezetése alatt álló Minisztérium történetét megírtni méltóztassék.

Az anyag feldolgozására számításba jöhetne a minisztériumnak olyan tisztviselője, aki annak működési körét, szervezetét kitűnően ismeri és az ilyen természetű munkához kedve és érzéke van. A minisztériumnak ez a belső története csak a kebelbeli irattárak anyagából írható meg, azért kell a feldolgozóknak a Minisztérium személyzetéből kikerülnie. E tisztviselő a munkát rendes hivatali elfoglaltságának sérelme nélkül végezhetné el.

Meg vagyok arról győződve, hogy e munka Miniszter Úrnak őszinte örömet fog szerezni. Ezt a munkát a minisztériumba lépő új tisztviselőknak kezébe lehet majd adni, hogy már szolgálatuk kezdetén ismerjék meg azt a kormányzati és hivatali apparátust, amelyben dolgozni szándékoznak. Ugyanígy jó szolgálatot fog tenni az egyetemi oktatásnak.

Van azonban még egy szempont. Alig két év múlva ünnepli Magyarország az 1848-as mozgalmak centenáriumát. A magyar nép történelmének e legtisztább, e felemelő, ragyogó lapjai, amelyek a világ valamennyi népe részéről a legegységesebb elismerést vívták ki számára, bizonyára méltó megemlékezésben részesülnek majd. A diadalívnek maradandó köve lenne, ha a Miniszter Úr vezetése alatt álló Minisztérium története Deák Ferenc első magyar igazságügy-miniszterünktől napjainkig megíratnék.

Amennyiben a szóban levő munka megírására vállalkozó tisztviselőnek segítségére lehetek, azt a legnagyobb készséggel tenném meg.

Budapest, 1946. évi augusztus hó 7-én

Mártonffy Károly sk.
egyetemi ny. rendelt tanár
a Közigazgatástudományi Intézet igazgatója¹⁸

¹⁸ KÉZIRAT 1965. 3–5. p.

Ries István azonnal felismerte Mártonffy Károly ajánlatának jelentőségét, így került végül Zajtay Imréhez ez a feladat:

„A munka megírását az említett célokból a magam részéről is kívánatosnak tartom és ennek a műnek az elkészítésével Osztálytanácsos Urat bízom meg azzal, hogy a munka részleteinek megbeszélése céljából lépjen közvetlen érintkezésbe dr. Mártonffy Károllyal, a Közigazgatástudományi Intézet igazgatójával.

Tekintettel arra, hogy a tanulmánynak az 1948. évi március hónapjáig kell megjelennie, kívánatos, hogy Osztálytanácsos Úr annak kéziratát az 1947. évi december hó 31. napjáig, nyomdakész állapotban a Közigazgatástudományi Intézet igazgatójának rendelkezésére bocsássa. Egyben felhatalmazom Osztálytanácsos Urat, hogy az Igazságügy-minisztérium irattárainak és könyvtárának anyagát munkájához felhasználja, továbbá, hogy amennyiben az anyaggyűjtéshez szükségesnek mutatkozik, a Minisztérium arra alkalmas tisztviselőinek segítségét igénybe vegye.

Budapest, 1946.szeptember hó 24. napján.”¹⁹

A munka felbecsült súlyára és méreteire utal Zajtay Imre említett jelentése, amely a feladat nagyszerűségének érzékeltetése mellett nem tartózkodott a munkát hátráltató tényezők sorba vételétől sem.

„Dr. Mártonffy Károly egyetemi professzor úr, (akivel a megbízás vételét követőleg még az 1946. évben az érintkezést felvettem) az 1947. év első felében összehívta mindazokat, az egyes tárcák körébe tartozó személyeket, akik egyes minisztériumok történetének megírására az illetékes szakminiszterektől megbízást nyertek. E megbeszélés során egyetértőleg megállapítottuk azokat az irányelveket, amelyek az elkészítendő munkák megírásánál – természetesen az egyes tárcák különleges fejlődés és szervezete által megkívánt szempontok figyelembevételével – általában véve szem előtt tartandók. E csoportos összejövetelen kívül Mártonffy professzor úrral egyébként a szükséghez képest esetenként külön is megbeszéléseket folytattam.

Mártonffy professzor úr elgondolása eredetileg ugyan az volt, hogy a vonatkozó munkálatok lehetőleg az 1947. év december hó 31. napjáig elkészüljenek – és így a centennáris év beköszöntével már felhasználhatók legyenek – ezt az eredeti tervet azonban módosítanunk kellett. A tárcamegbi-zottaknak az 1947. év elején végzett levéltári tájékozódásai alapján ugyanis arról győződünk meg, hogy a levéltárakat a háború alatt ért rombolások és az anyagban ide-oda szállítások miatt előállott rendezetlenség miatt elsősorban kizárólag az anyag feltárására irányuló hosszas előkészítő munkálatokra van szükség. A levéltári helyiségek fűtési viszonyai azonban az 1946. év telén a rendszeres munkálatok elvégzését úgyszólván lehetetlenné tették. A munkák befejezésére előirányzott terminus elhalasztását az a körülmény is indokolta, hogy az időközben végzett kutatások nyomán szerzett tapasztalataink szerint a szóban forgó anyag sokkal nagyobb és értékesebb, mint az előre látható lett volna, de ezt tette kívánatosná különösen az a tény, hogy vala-

¹⁹ KÉZIRAT 1965. 2. p.

mennyi tárca történetére kiterjedő kiadványsorozat költségei egyáltalában nincsenek biztosítva.

Mindezeket figyelembe véve – de erre hivatali elfoglaltságomnál fogva is kényszerülve – Mártonffy professzor úrral egyetértőleg az eredeti munkaterv módosításával, az igazságügyi tárca történetének feldolgozására vonatkozó munkálataimat az alábbiak szerint végzem.

Elsősorban annak az anyagnak a feldolgozásán dolgozva, amely az Igazságügy-minisztériumnak az első felelős Minisztérium megalakulásától az önálló magyar kormányzerveknek a szabadságharc leverésével bekövetkezett megszűnéséig terjedő működésére vonatkozik. Ezt az anyagot az idei centenárius év során szeretném közzététetni, mert jellegénél fogva érdeklődésre elsősorban tarthat számot és közzététele az 1948-as év kultúrprogramjába szervesen illeszkedik bele.

Meg kell jegyezni, hogy a vonatkozó anyag feltárásához dr. Vargha Endre főlevéltáros úr értékes útbaigazításai nyújtottak kiindulást és az anyag technikai feltárásában dr. Hegedűs József budapesti büntetőtörvényszéki bíró úr odaadó segítségére támaszkodom. A legértékesebb egykorú anyag fotókópiáinak elkészíttetéséhez a Centenárius Bizottság, nevezetesen dr. Huszti Dénes országgyűlési képviselő úr, másrészt a Teleki Pál Történettudományi Intézet igazgatójának dr. Kosáry Domokos professzor úrnak a segítségét sikerült biztosítanom. Ezek a fotókópiák az esetleg újjászerveződő igazságügyi múzeum részére is értékes anyagot biztosítanak.

Az 1848–49-es igazságügyi kormányzat történetének megírásánál a gazdag levéltári anyagon (145 köteg és 28 segédkönyv) kívül felhasználom Vukovics Sebő, Szeremley Samu, Ghyczy Kálmán, Pulszky Ferenc, Ferenczy Zoltán, Angyal Dávid, Meszlényi Antal és Sándorffy Kamill alapvető munkáit, valamint a vonatkozó irodalom számos kiváló termékét, emellett a Pesti Hírlap egykorú számaint, 1848 június 8.-tól kezdve pedig a Közlönyt. Ez a mű szoros értelemben vett első felelős Minisztérium működésén kívül fel fogja ölelni az ideiglenes miniszteri bizottmány, a honvédelmi bizottmány és az 1849. évi Minisztérium működését is. Minthogy a mű célja hivaltörténet megírása nagy súlyt helyezek rá, hogy a Minisztérium működésének általános jellemzése mellett az egyes ügyosztályok működését és kifejlődését, a költségvetési adatokat és a személyzeti kérdések fejlődését is megfelelően kidomborítsam. A vonatkozó levéltári anyag eddig kiértékelve és közzétéve, de még feltárva sem lett, ezért úgy gondolom, hogy feldolgozása további jogtörténeti és közigazgatástörténeti kutatásokhoz hasznos segítséget fog nyújtani.

Az 1848–49-es anyag feldolgozásán kívül párhuzamosan foglalkozom a minisztériumnak a kiegyezést követő újjáalakulásával és történetével is. Ebben a részben érdeklődésre leginkább számot tartónak az Igazságügy-minisztérium 1867. évi újjászervezésére – sőt valójában az előzményektől függetlenül történő – megszervezésére vonatkozó anyagot tartom. E téren az Igazságügy-minisztérium elnök irattárában sikerült feltalálni az 1867 évvel kezdődő korszak iratait és ezeknek egyenkénti átnézése alapján válogatom ki a szervezésre vonatkozó anyagot. A munkának ez a része elgondolásaim szerint egy későbbi időpontban volna közzéteendő.

Az 1867-ben kezdőd korszak történetéből az eredeti tervezetben felvett alábbi fejezetek feldolgozásával készültem eddig el:

- Az ügyosztályok alakulása 1867-től a mai napig.
- A számvevőség alakulása 1867-től a mai napig.
- Az ügyszerkezet alakulása 1867-től a mai napig.
- A Minisztérium az állami költségvetések tükrében 1867-től a mai napig.
- Miniszterek és államtitkárok.

Befejezés előtt áll a segédhivatalok alakulását tárgyaló fejezet és már eddig is jelentős mértékben sikerült összegyűjteni a vonatkozó irodalmat.

Ehelyütt meg kell emlékezni arról, hogy az elnöki irattári anyag feltárásánál dr. Murányi Mihály legfőbb államügyész-ségi segédhivatali főigazgató buzgó segítséggel támogat.

Tisztelettel kérem jelentésem tudomásulvételét azzal, hogy legközelebbi jelentésem az 1848–49-es anyagnak közzétételre alkalmas teljes feldolgozása után fogom megtenni.

Mély tisztelettel
(dr. Zajtay Imre)
miniszteri tanácsos”

A nagy lendülettel induló munka azonban hamarosan megtorpant. Nem egyszerűen azért, mert Zajtay Imre nem sokkal később Párizsba távozott,²⁰ sokkal inkább a korszak politikai változásai nem kedveztek az ez irányú feltáró munkának. A történelmi hagyományok legkülönbözőbb irányú felhasználása mindenkor a politika eszköztárának fontos részét képezték. Kevésbé demokratikus berendezkedések pedig még nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szimbolikus politizációnak.²¹ Mindezek jól nyomon követhetők az 1945–1948-as politikai változások tükrében is.

Eredetileg a Tájékoztatásügyi Minisztérium kapta a feladatot, hogy összehangolja a különféle centenáriumi szervezetek, bizottságok munkáját. Létrejött a „48-as Tanács” és 1947 elején újjáélesztették – koalíciós alapon – a Történelmi Emlékbizottságot²² is, mint az ünnepség hivatalos rendezőtestületét.²³ Azonban az előkészületek idején még koalíciós jellegűnek ígérkező ünnep idővel egyetlen párt, az MKP propagandacélokra kisajátított ünnepségévé változott.²⁴ Ennek ideológiai szcenárióját Révai József formálta meg, aki szerint 1948 már mint 1848 összegzése jelenik meg, azonban nem az 1848-as osztályegy-

²⁰ Zajtay Imre (Budapest, 1912. aug. 3.–Párizs, 1983. szept. 23.): jogász, egyetemi tanár. A budapesti tudományegyetemen folytatta jogi tanulmányait. 1935-ben a politikatudomány doktora lett; 1948-ban Párizsba távozott, ahol a jogi doktori címet szerezte meg. Tiszteletbeli főszerkesztője volt a *Revue Internationale de Droit Comparé* c. folyóiratnak. 1961-től a mainzi egyetem professzora. 1970-től a Nemzeti Kutatóközpont igazgatója Párizsban. Hozzá tartozik az életrajzához, hogy a szociáldemokrata Zajtay Imre bírósági titkár 1945-ben a Budapesti Népbíróságon előbb tanácsjegyző, majd tanácsvezető helyettes bíró lett. Távozását követően azonban Párizsban sem volt teljesen ismeretlen, ugyanis 1936–1938 között ösztöndíjasként már magyar jogi előadóként tevékenykedett az ottani egyetem összehasonlító jogi intézetében. MÍKÓ 2012. 160. p.

²¹ A politikai rítusok szerepe különösen megnő az olyan politikai környezetben – írja Paul Connerton –, „amikor a hatalom szisztematikusan egyenlőtlenül oszlik el”. CONNERTON 1997. 67. p.

²² Az 1942. elején alakult Történelmi Emlékbizottság eredeti célja is a történelmi hagyományok ápolása, elsősorban 1848 centenáriumának (1948) méltó előkészítése volt, de valójában a háborúellenes nemzeti függetlenségi politika fóruma lett.

²³ HORVÁTH 1998. 33. p.

²⁴ SZABÓ 1998. 226. p.

séget hirdeti, hiszen „a mi nemzeti egységünk ma már csak a dolgozó osztályokat foglalja magába”.²⁵ Ilyen körülmények között az intézménytörténeti kutatások irat- és adatszertű feltárásának programjai – így az Igazságügy-minisztériumban is – háttérbe szorultak, majd végleg lekerültek a napirendről.

Kevésbé ismert az a másik, személyesebb indíttatású intenció, amely – nem megalapozatlanul – szintén az Igazságügy-minisztérium teljes, 1848-tól kezdődő történetének megírását kívánta volna felvállalni. E terv ugyancsak vágyálom maradt, pedig a terv annak a kodifikációs szakembernek és jogtudósnak a nevéhez fűződik, aki harminc éven keresztül állt a Minisztérium szolgálatában, ebből tizennégy évet a Kodifikációs Osztály vezetőjeként töltött, végül pedig a Lakatos-kormány idején a Minisztérium vezetői posztjára került. Vladár Gábor²⁶ élete és munkássága csak az utóbbi időkben kezdett ismét a szakmai érdeklődés előterébe kerülni.²⁷ A kutatások során előkerült dokumentumok egyike egy olyan levél, amely 1952-ben kelt Tomoron, ahová Budapestről 1951 nyarán családjával együtt kitélepítették.²⁸ Ebben a következőket írja meghíusult terveivel kapcsolatban:

„Különösen fájjalom a hivatali működéssel kapcsolatos levelezésem elvesztését, ami az alagsori szobában volt elhelyezve s mintegy 1000–1500 kötetnyi könyvvel, füzettel, folyóirattal együtt előttem ismeretlen sorsra jutott. Kedvenc tervem volt, hogy a nyugdíjas időm otíusosában megírom a Minisztérium történetét 1848-tól kezdve, amiből az utolsó 34 évet, tehát a száz évek mintegy harmadrészét közvetlen élményként éltem át. A tervezett munka egyúttal alkalmat szolgáltatott volna a száz év magyar jogéletének a tárgyalására jogpolitikai, jogtudományi és törvénykezési szempontokból egyaránt. Olyanféle mű volt a szemem előtt, mint amilyenben Eckhart Ferenc a Pázmány egyetem jubileuma alkalmából megírta a jogi kar történetét.²⁹ Pompás munka, ha még nem ismernéd, olvasd el. Ugyanilyen természetű kitűnő munka Pauler Tivadar könyve is: Adalékok a magyar jogtudomány fejlődéséből³⁰ – ezt is figyelmedbe ajánlom. Az események alakulása természetesen keresztül húzta terveimet...”³¹

Az említett ígéretes elképzelések tehát sajnálatos módon meghíusultak, hiányuk pótlása azóta sem történt meg. Az Igazságügy-minisztérium egy-egy időszakának, lényeges eseményeinek, vezető személyiségei munkásságának

²⁵ RÉVAI 1948. 1. p.

²⁶ Vladár Gábor (1881–1972) jogász, kúriai tanácselnök, igazságügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A Budapesti Tudományegyetemen szerzett államtudományi és jogi doktori fokozatot. 1918-tól az igazságügyi minisztériumban dolgozott miniszteri titkárként, ezt követően a magánjogi, majd 1929-től a törvényelőkészítő ügyosztály vezetője volt. Horthy kormányzó felkérte az igazságügyi tárca élére, így 1944. augusztus 29-től a Lakatos-kormány igazságügy-minisztere lett. 1944. október 16-ig, a nyilas puccsig volt miniszter. A nyilas hatalom időszakában bujkálnia kellett, de a háború után sem vállalhatott közéleti szerepet. 1951-ben családjával együtt kitélepítették.

²⁷ Az Igazságügyi Minisztérium Vladár Gábor-díjat alapított, 2015-ben emlékkötetet jelentett meg, 2015 októberében Budapesten, 2016 februárjában pedig Szegeden rendeztek tudományos konferenciát Vladár Gábor alakjának felidézésére: RÉVÉSZ 2015.

²⁸ A levél címzettje Boleratzky Loránd, aki nem csak hosszú évekig tartó levelezésüket őrizte meg, de írásai-val, tanulmányaival, kezdeményezéseivel évtizedeken át a legtöbbet tette azért, hogy méltóképpen lehessen megemlékezni Vladár Gáborról. Lásd: BOLERATZKY 2019.

²⁹ Lásd: ECKHART 1936.

³⁰ Lásd: PAULER 1878.

³¹ A levél kelte: Tomor, 1952. február 25. In: RÉVÉSZ 2015. 57–59. p.

bemutatására, feldolgozására sorra születtek ugyan fontos, nélkülözhetetlen munkák, más minisztériumtörténeti feldolgozásoktól eltérően³² azonban ennek a feladatnak az elvégzése az Igazságügyi Minisztérium esetében még várat magára. Mint más, hasonló kutatások esetében le kell számolni azzal az illúzióval, hogy a rendelkezésre álló iratokból valamiféle teljes kép bontakozna ki a vizsgálat tárgyára nézve. Egyrészt egyáltalán nem biztos, hogy az Igazságügy-minisztérium történetének nagy fordulópontjai egyáltalán „ügygyé” váltak, azaz iratszerű dokumentációra tettek volna szert. Másfelől – amint ez más iratforrások esetében is tapasztalható – az iratok rendezése, „selejtezése”, megsemmisülésük gyakran arra a megalapozatlan következtetésre indíthatja az érdeklődőt, hogy minden bizonnyal a „fontos” iratok maradhattak fent, amivel valós jelentőségükhöz képest felülértékeltté válnak az éppen elérhető dokumentumok. Ezt, ha mód van rá, az iratselijezési jegyzőkönyvek nyomán is észlelni lehet. Bár az iratrendezési szabályzatok szerint többnyire tekintettel kellene lenni a politikai és történelmi értékeket hordozó iratok megóvására, ennek az olykor szubjektív értékelésnek, mérlegelésnek gyakran nem csak az eredeti iratgazdák, de az átvevő levéltárak sem mindig tudnak maradéktalanul eleget tenni.

³² A példák közül a Belügyminisztérium történetét feldolgozó sorozat különösen figyelemre méltó. Lásd: Boros 1992–2001.

2. A MINISZTERIUM BELSŐ, INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI VÁLTOZÁSAI

2.1. A „dupla minisztérium” hetei: Debrecen és Szombathely

A demokratikus újrakezdés reményében Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány fényében, majd a háborús bűnösök pereinek árnyékában alig maradt nyoma annak a furcsa közjogi helyzetnek, hogy a háború utolsó szakaszának három hónapjában tulajdonképpen két kormánya volt Magyarországnak. Különböző okokból mindkettő legitimitása bizonytalannak mondható, de ez nem változtatott azon a tényen, hogy amikor 1944. december 22-én megalakult a debreceni kormány, akkor a Szálasi-kormány³³ már második hónapja pozícióban volt, és egészen 1945. március 28-ig, amíg a kormányvonat át nem lépte az osztrák-magyar határt tulajdonképpen párhuzamosan működött Miklós Béla³⁴ és Szálasi Ferenc kormánya.³⁵ Természetesen a debreceni Igazságügy-minisztérium munkájáról sokat tudhatunk, hiszen az egész kormány a változásra váró közvélemény érdeklődésének előterében állt, a Minisztérium gyors munkakezdését pedig az is jelezte, hogy 1945. január 4-én már húszezer példányban megjelent hivatalos lap, a Magyar Közlöny első száma (miközben a Szombathelyen székelő másik Igazságügy-minisztérium „Hivatalos Közlöny” címmel jelentette meg hivatalos lapját). Jóval kevesebb információ

³³ Szálasi Ferenc (1897–1946): politikus, katonatiszt. Az első világháború idején hadnagy, 1925 végétől vezérkari tiszt. Ekkoriban alakul ki ideológiája. 1935-ben nyugdíjaztatja magát, mivel hivatásos katonaként nem politizálhatna. Nemzetiszocialista szervezetet alapít, de az 1936-os választásokon megbukik. 1937-ben és 1938-ban „az alkotmányos rend felforgatására való törekvés” miatt bebörtönözték. 1939-ben a németek részbeni rokonszenvével kísérve megalapítja a Nyilaskeresztes Pártot. A 40-es évek elején mozgalma hanyatlásnak indul, a németek is csak 1943 őszétől kezdik újra támogatni. 1944. március 19-e után fokozatosan a politikai élet fókuszába kerül, és október 15-én puccsal átveszi a hatalmat Horthytól. Uralmát a németek feltétel nélküli kiszolgálása jellemezte. Nemzetvezetői működése idején emberiség-ellenes és háborús bűnök sorozatát követték el. 1944 végén Nyugat-Magyarországra, később Németországba szökött, ott fogták el az amerikaiak, akik átadták a magyar hatóságoknak. 1946-ban a népbíróság halálra ítélte, márciusban kivégezték.

³⁴ Miklós Béla, dálnoki (1890–1948): a Ludovika Akadémia elvégzése után 1910-ben avatták hadnaggyá. Frontszolgálat után a forradalmak idején a budapesti városparancsnokságon nyert beosztást. 1921-től 1929-ig, rövid megszakítással a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott. 1929-től 1933-ig a kormányzó kabinetirodáján szolgált, majd 1933-tól 1936-ig berlini katonai attasé volt. 1938-ban a 2. lovasdandár, 1941-ben pedig az 1. gyorsdandár parancsnoka lett. 1941-ben részt vett a Jugoszlávia, majd a Szovjetunió elleni hadjáratban. 1942-ben a kolozsvári IX. hadtest parancsnoka lett. 1942. november 11-től a kormányzó főhadsegédje, a katonai iroda vezetője. A kormányzó 1943. augusztus 1-jén kinevezte vezérezredessé, 1944. augusztus 1-jén pedig az 1. magyar hadsereg parancsnokává. 1944. október 16-án átállt a szovjet oldalra. Moszkvában részt vett a kormányalakítási előkészítő tárgyalásokon. Visszatérve, 1944 decemberében tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek s az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnökévé választották. 1945. január 26-tól december 7-ig tagja volt a Nemzeti Főtanácsnak. 1945 novemberében a nemzet érdekében kifejtett tevékenységéért bekerült a Nemzetgyűlésbe. 1947 augusztusában a Magyar Függetlenségi Párt tagjaként, annak intézőbizottságába is beválasztották. 1947 augusztusában országgyűlési képviselővé választották, de mandátumát 1947 novemberében megsemmisítették. Ezután visszavonult a közszerepléstől.

³⁵ Szálasi Ferenc csak 1945. április közepén mentette fel a Mattsee-be menekült kormányának tagjait. Budinszky László, a Szálasi-kormány igazságügy-minisztere elleni vádirat 1945. november 24. (ÁBTL 3.1.9 V-101531.) Innen adódik a Szálasi-kormány működésének végét jelző bizonytalanságok. Böllöny József az ország elhagyását tekinti ilyen dátumnak – BÖLLÖNY 1992. 391. p. Kovács Zoltán András viszont a külföldi működést is beleszámítva 1945. április 18-át. Kovács 2009. 285. p.

maradt fent a Budapestről Szombathelyre költözött / menekült Igazságügy-minisztériumról, hiszen a front gyors közeledtével egyre zsugorodott az igazságügyi igazgatásban érintett intézmények köre. Mindkét miniszter korábban ügyvédként dolgozott, Budinszky László – bár a szegedi jogi karon doktorált – Budapesten, Valentiny Ágoston pedig Szegeden praktizált, miközben őt a város felszabadulását követően már polgármesterré választották.³⁶

Budinszky Lászlónak a nyilasok és a németek melletti elkötelezettsége közismert volt, az 1939-es választásokon jutott be a parlamentbe. A német megszállást követően már Sztójay Döme is felajánlotta neki az igazságügy-miniszteri tárcát, amit ő éppen arra hivatkozva utasított vissza, hogy mivel a nyilaskeresztes pártot nem vonták be a kormányzásba, így ő sem vállalhat posztot.³⁷ A vádiratban ellene felhozott legsúlyosabb vádpont szerint a fogházakban tartott politikai foglyokat – összesen 47-et – még 1944 novemberében kiszolgáltatta a német biztonsági szolgálatnak. Ő készítette elő a nemzetvezetői intézmény létesítésére vonatkozó törvényjavaslatot is. A népbíróság háborús bűncselekmények elkövetéséért kiszabott halálos ítéletét 1946. febr. 26-án hajtották végre.

Az igazságügyi igazgatás terén végzett tevékenységét leginkább annak a látszatnak a fenntartása jellemezte, hogy a Minisztérium bárhol is telepedjen meg, előírászerűen végezze a munkáját, mintha el sem hagyta volna Budapestet. A bírósági tárgyalás során tanúként meghallgatott Szálasi Ferenc például megerősítette Budinszky azon állítását, hogy a nyilas párt által a minisztériumokba delegált pártmegbízottakkal nézeteltérése támadt. Nem azért, mert a Minisztérium közvetlen pártellenőrzését és pártirányítását kifogásolta volna, hanem azért, mert Szatmári Béla pártmegbízottat személyében nem tartotta alkalmasnak erre a feladatra.

Szombathelyen a Minisztérium számára a Szily János u. 7. sz. alatti Királyi Törvényszék épületét foglalta le. Ugyanakkor látja azt is, hogy feltehetően el kell hagyni nem csak a várost, de az országot is. 1944. december 22-i keltezéssel körlevelet küld ki a királyi bíróságok vezetőinek: „Bár a hadihelyzet aggodalomra nem ad okot, netáni szükség esetére már most kívánatosnak látom a meg nem szállt területeken (...) időlegesen működő igazságügyi hatósági alkalmazottak és hozzátartozóinak számbevételét, hogy a német birodalomba való esetleges, átmeneti átköltöztetésükre vonatkozó előzetes megbeszéléseket az erre illetékes magyar és német hatóságokkal megejthessem és őket mindenekelőtt a létszám tekintetében kellően tájékoztathassam. (...) A jelentés természetesen csak olyan keresztny személyekre vonatkozhatik, akiknek szóban lévő átköltöztetéséről egyáltalában szó lehet”.³⁸ A külügyminisztertől január 12-én érkezett tájékoztatás szerint „a Minisztériumok elhelyezése

³⁶ Valentiny Ágoston (1888–1958) jogtudományi államvizsgát tett, majd később doktorált, az egységes bírói és ügyvédi vizsga letétele után Szegeden ügyvéd lett. 1918-tól szociáldemokrata párttag, 1923-tól 1944-ig a szegedi szervezet elnöke volt. 1944 októberében Szeged polgármestere, decemberben a helyi nemzeti bizottság, majd a törvényhatósági bizottság tagja lett. Részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésében. Tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a Nemzetgyűlésnek, s 1947 augusztusában az Országgyűlésnek is. 1944. december 22-től 1945. július 21-ig igazságügy-miniszter volt. 1944 decemberétől 1945. szeptember 6-ig tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának. 1947-ben kilépett a pártjából. 1950-ben letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték, 1955-ben szabadlábra helyezték. 1956-ban az újjáalakult Szociáldemokrata Párt vezetőségében vett részt. 1962-ben a korábbi ítéletét hatályon kívül helyezték.

³⁷ Budinszky László, a Szálasi-kormány igazságügy-minisztere elleni vádirat 1945. november 24. ÁBTL 3.1.9 V-101531.

³⁸ MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 I. d. 1. sz. 43.452/1944. IM sz. 2-2a.

Szászországban lehetetlen, eddig letárgyalt egyezmények érvényüket veszítették. Ahogyan minden minisztérium, az Igazságügy-minisztérium is a drezdai gauban telepszik le.”³⁹

Mindeközben a normális ügymenetnek megfelelően 1945. január 26-án arról tájékoztatja a nagykanizsai, valamint a veszprémi királyi törvényszéket, a járásbírókat és az ügyészségeket, hogy január, február és március havában tartandó ellenőrző körútja alkalmából fel kívánja őket keresni. Az ellenőrzés irányelvei e következők voltak:

1. Az összes bíróságok helyszíni ellenőrzése során a bírák kötelesek a tárgyalásokon megjelenni.
2. Vagyonkezelés ellenőrzése.
3. Börtönök, intézetek, fegyőrök ellenőrzése, családlátogatás.
4. Letartóztatási intézmények munkaerő-felhasználásának ellenőrzése.
5. Ügyvédi, közjegyzői kamarák ellenőrzése.
6. Szakegyesületek, szaklapok ellenőrzése a helyszínen. Javaslat esetleges feloszlásukra.
7. Tagosítások és telekkönyvi hivatalok működésének helyszíni ellenőrzése.

A miniszter feladatai:

8. Séma törvényalkotásra, minden minisztériumnak elküldendő. Egyszerű, világos és érthető legyen.
9. A hatályban levő jogszabályok kodifikálása.

A miniszteri ellenőrzéseket egyébként az Országos Munkarendvezető – a Nemzetvezető óhaját továbbítva – olyan időpontokra kérte ütemezni, hogy ezek a Nemzetvezető országjárásának időpontjaival ezzel ne ütközzenek.⁴⁰ Február 2-án a szombathelyi vésnök elkészítette a Minisztérium új pecsétjét: „Nyilaskeresztes koronás címer, körbe a felirat: M. Kir. Igazságügyminiszter”.

1945. január 5-én jelentés érkezett a minisztériumba a csáktornyai járásbíró elnökétől. Eszerint „a Járásbíró épületébe elszállásolt német katonák a 17. sz. szoba szekrényét feltörve elvittek 6 szál gyertyát, 2 csomag gyufát, nagyobb mennyiségű levélborítékot, papírt. A bezárt irattárból pedig 9 db. írógépszalagot, 2 db. spongyát, 10 db. színes ceruzát, több üveg tintát, ragasztószert, anyagszereket.”⁴¹

A Totális Mozgósítás és Harcbaállítás Minisztériuma Országos Munkaerőgazdálkodási Központja tájékoztató kimutatást kért január elején a minisztériumtól az 1945. évre várható személyi szükségleteiről a hadihelyzet alakulásának következő változataira tekintettel:⁴²

1. az 1914. évi országhatárok figyelembevételével, kivéve Horvátországot és Szlovákiát;
2. az 1942. évi országhatárokat figyelembe véve;

³⁹ MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 I. d. 1. sz. III. 9. sz. 25. p. 69/pol.-1945.

⁴⁰ MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 I. d. 1. sz. sz. n. 37–38. p.

⁴¹ MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 I. d. 1945. El. IE. 11. sz.

⁴² MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 I. d. 000714/IM

3. arra az esetre, ha az ország a Tisza vonaláig felszabadul;
4. ha a Duna vonaláig felszabadul;
5. ha nagyjából a Balaton-vonal rögzítődik, beleértve Budapest felszabadítását és végül
6. ha az egész ország ellenséges megszállás alá kerülne vagy a Németországba való teljes kitelepülés szükségessé válna

A Minisztérium mind a hat alternatívát mérlegelve 1945. január 24-én a következő választ küldte a Munkaerőgazdálkodási Központnak:

Minisztérium + Külhatóságok (bírószágok, jogügyi igazg., Bünt.Int.)	Összesen:
1. 640	15100
2. 571	13510
3. 470	9205
4. 355	5426
5. 355	4282
6. 34	34

Az Igazságügyminiszter 1945. február 6-i utasítása szerint az igazságügyi szerveknek a működésüket mindaddig fenn kellett tartaniuk, amíg az „illető helyen a közigazgatási hatóságok működnek”, és „minden felmerülő ügyet el kell intézni. A törvényszéki elnökök feladata volt annak meghatározása, hogy a feladatok ellátásához mennyi emberre van szükség, és „ehhez képest egyeseket az utolsó pillanatig vissza kell tartani. Ha viszont megszűnt a polgári közigazgatás, akkor az igazságügyi személyzetnek is el kellett hagynia szolgálati helyét”.⁴³

1945. február 26-án a győri kir. ítélőtábla elnöke jelentést tett a veszprémi kir. járásbírósnál okozott károkról. A veszprémi járásbírósnak elnök panaszra szerint „A vezetésem alatt álló járásbírósnak összes hivatali helységét az itt harcra vetett Wiking és Totenkopf hadosztályok foglalták el minden előzetes értesítés nélkül. Mivel az itt átvonuló alakulatok naponta többször is váltják egymást és veszik igénybe helyiségeinket anélkül, hogy arról előzetesen értesüléssel bírnánk, sem én sem a vezetésem alatt álló tisztviselők nem tudjuk biztonságban tartani a bíróságnak felszereléseit. Napról napra újabb hiányt tudunk megállapítani, anélkül hogy módunkban állna a tettesek személyének megállapítása.”⁴⁴

1944. január 6-i keltezéssel a budapesti Német Követség átiratban kért választ a Budapesti Leszámitoló Bank és Takarékpénztár törlése vagy csődügye tárgyában. A Minisztérium egy évvel később, 1945. március 1-én kelt válasza: „a hadihelyzet következtében nem állapítható meg”⁴⁵

Február 20-án Budinszky László elrendelte az összes igazságügyi szerv és személyzet kitelepülését a német területre, személyenként egy olyan csomagot összeállítva, mely „egy ember által gyalog is elvihető”. Ennek megfelelően márciusban a kiűritési vonatra jelentkezettek a bírák és ügyészek is. A végrehajtást a nyilaspárt és a csendőrség szigorúan

⁴³ MNL OL K.800. 1, 3.cs. 166236/1945.BM.X., 1750/1945.IM

⁴⁴ MNL OL K800 Nyilas Igazságügyi Minisztérium Szombathelyi Elnöki iroda Elnöki iratok 1945 1. d. 2667 IME.

⁴⁵ MNL OL K800 A nyilaskorszak Igazságügy-minisztériuma IM Levéltár 3. csomó IM Szombathelyi iratok 3517.995/1944.

ellenőrizte. A kitelepülni nem akarókat súlyos következményekkel való fenyegetéssel is kényszerítették az ország elhagyására.⁴⁶

Annak, hogy a nyugati határ mentén is figyelték a kormányzati szervek az ország másik felén történeteket, a belügyminisztertől az igazságügy-miniszterhez 1945. február 18-án érkezett átirat a jele: „a Honvédelmi Minisztérium közölte velem a 4. orosz gárdahadse-
reg parancsnokságának rádióátvételét: »Elrendelem, hogy a jelenlegi magyar kormány miniszterelnökének, Miklós Béla vezérezredes balatonszántódi vagyona teljes épségben maradjon«. Schepilow, a haditanács tagja.” Az Igazságügy-minisztérium válasza kitér arra is, hogy mivel „Miklós Béla hűtlenség bűntette miatt jogerős büntetőítélet hatálya alatt áll”, azért február 27-én bekérték az ítéletét.⁴⁷

Egyébként Szálasi törvényhozása, a Nemzeti Szövetség 1944. december 29-én, a soproni városháza nagytermében tartott ülésén Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes tájékoztató beszámolót tartott a Debrecenben egy héttel korábban megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány összetételéről és programjáról. Valentiny Ágoston igazságügy-minisztert említve hozzáfűzte, hogy „szegedi ügyvéd, aki régóta ismeretes kommunista üzelméről”, majd Szögi Géza államtitkát ezt kiegészítette azzal, hogy „Szegeden szőnyegszövő üzeme volt és fegyházban ült panamáiai miatt”. „Ennek a kormányalakításnak a lényege az – folytatta a miniszterelnök-helyettes –, hogy a magyarságot fegyverbe akarja állítani a magyarok ellen. A kormány megítélése az, hogy ennek az ellenkormánynak megalakulását a legszélesebb körben publikálni kell megfelelő propagandával. A propaganda nem lesz nehéz, mert a támadási felületük igen nagy. Bízom benne, hogy a magyarság fel tudja szabadítani az országot és sorompóba tudjuk állítani a szükséges erőket.”⁴⁸

De a debreceni kormány is igyekezett tájékozódni a Szálasi-kormány felől. 1945. február 6-án érkezett a szombathelyi Igazságügy-minisztériumba az a törvénytervezet, amelyet a Nemzetvezető utasítására a Földművelésügyi Minisztériumban készítettek elő „A haza szolgálatában az ellenséggel szemben tanúsított bátor magatartással elévülhetetlen érdemeket szerzett személyek megjutalmazása” tárgykorban. Ebben öt hold földet ígértek annak a katonának, aki egy szovjet páncélost elpusztít és tíz holdat annak, aki a szovjetellenes háborúban tankelhárítás közben életét veszti.⁴⁹ A szombathelyi Minisztérium véleménye szerint helyesebb volna a már meglévő rendszert tovább fejleszteni a vitézi telkekre vonatkozó jogszabályok megfelelő kiegészítésével vagy módosításával. Debrecenben viszont úgy reagáltak erre, hogy a földosztás során a Szálasi sereg mindazon katonái birtokot kaphatnak a felosztott latifundiumokból, akik tanúságot tesznek hazájuk iránti hűségük-ről. A kiáltványt a nemzeti kormány nevében Miklós Béla miniszterelnök és Nagy Imre földművelésügyi miniszter írták alá.⁵⁰

Valentiny Ágostonnak a debreceni kormányban való részvétele látszólag az Ideiglenes Nemzetgyűlés döntésének az eredménye volt, ahogyan az egész kormány összetételének a megszavazása is. 1944. december 22-én első napirendi pontként pártközi megállapodás nyomán Zsedényi Béla vezetésével politikai bizottságot hoztak létre, amely javaslatot tett

⁴⁶ Jegyzék a M. Kir. Kúria II. kiűritési vonatára jelentkező bírókról és ügyészekről MNL OL K.800. 1, 3.cs. 166236/1945.BM.X., 1745/1945.IM.

⁴⁷ MNL OL K800 A nyilaskorszak Igazságügy-minisztériuma IM Levéltár 3. csomó IM Szombathelyi iratok 01277.

⁴⁸ TÖRVÉNYHOZÓK NEMZETI SZÖVETSÉGE 146. p.

⁴⁹ A haza szolgálatában az ellenséggel szemben tanúsított bátor magatartással elévülhetetlen érdemeket szerzett személyek jutalmazása. (MNL OL XIX-E-1-C. 1944-45. 1. d. Tsz 78/1945.)

⁵⁰ „Magyar katonák Szálasi hadseregében! Akartok-e földet?” Szabad Nép, 1945. március 28.

a nemzetgyűlésnek az Ideiglenes Kormány megalakítására. Az ülés újbóli megnyitása után Balogh István⁵¹ azt az előterjesztését tette, hogy a Nemzetgyűlés „a kormány megalakításával Dálnoki Miklós Béla vezéreztetés, ideiglenes nemzetgyűlési képviselő urat méltóztassék megbízni”. Miklós Bélának a kormány egyes tagjaira tett javaslatát pedig a Nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta.⁵²

Ugyanakkor közismert Vjacseszláv Molotov egykori szovjet külügyminiszter kijelentése, miszerint „Tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában”.⁵³ Molotov bizonytalan időskori visszaemlékezéseinél azonban pontosabbnak tűnik Nemess József fennmaradt naplója. A vezérkari őrnagy jó orosz nyelvismerete okán csatlakozhatott a fegyverszüneti tárgyalásokon a Faragho Gábor⁵⁴ vezette magyar delegációhoz, a Moszkvai Magyarok Bizottságához.⁵⁵ Az 1944. november 19-én megszületett – valóban Molotov beavatkozásával formálódó – első, majd a november 22-i második kormánylistán azonban nem hogy Valentiny Ágoston neve nem szerepelt, de maga az igazságügyi tárca sem került megemlítésre.⁵⁶ December 5-én azonban a tárgyalásokon megjelent Gerő Ernő⁵⁷ a Debrecenben összehívandó nemzetgyűlés javaslatával, felolvastva a megválasztatandó kormány tagjainak névsorát is. Ebben szerepel először Valantiny Ágoston neve, mint leendő igazságügy-miniszter.⁵⁸ Gerő alaposan tájékozódhatott jelöltje ügyében, hiszen a Rákosi Mátyásnak a kormányalakítással kapcsolatban 1944. december 28-án írt levelében így jellemezte: „Dr. Valentiny Ágoston az utóbbi időben javult, határozottan fellépett a németek ellen; nem szovjetellenes, de nem is mondható valami meleg szovjetbarátnak”.⁵⁹ Amikor Valentiny Ágostont a Budapesti Katonai Bíróság 1950. szeptember 13-án háborús

⁵¹ Balogh István (1894–1976): Szeged alsóvárosi plébános, kisgazdapárti politikus. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1944. december 23-tól 1947. május 31-ig miniszterelnökségi politikai államtitkár. 1947. február 19-től június 3-ig a Független Kisgazdapárt főtitkára, 1947. június 21-től az általa alapított Független Magyar Demokrata Párt vezetője volt.

⁵² PAÁL–RADÓ 1947. 181–182. p.

⁵³ IZSÁK–KUN 1994. 288. p.

⁵⁴ Faragho Gábor (1890–1953): a Ludovika Akadémia elvégzése után 1910-ben avatták hadnaggyá. 1920-tól vezérkari tiszt volt különböző egységeknél, 1938-ban a Honvédelmi Minisztériumba került, majd a Vezérkari Főnökség hírszerző osztályára helyezték. 1940. július 1-jétől 1941. június 23-ig Moszkvában volt katonai attasé, már tábornoki rangban. Ezt követően a Honvédelmi Minisztérium elnökségének vezetője, majd 1942-ben a csendőrség felügyelője volt. Ő lett, vezéreztetési rangban, a Horthy által 1944. szeptember 28-án Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció vezetője. Visszatérve Debrecenbe, beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátási minisztere lett. 1945. június 21-én kilépett a kormányból, július 5-én nyugdíjazták. Ez után visszavonult a közéletől.

⁵⁵ VIDA 1995. 73. p.

⁵⁶ PAÁL–RADÓ 1947. 135–136. p.

⁵⁷ Gerő Ernő (1898–1980): 1918 őszétől volt tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. 1920-ban emigrációba kényszerült. A Kommunista Internacionálé megbízásából több országban tevékenykedett. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1939-től a magyar párt ügyeivel foglalkozott, a háború alatt a hadifogolytáborokban szervezte a propagandát. 1944 novemberétől a szovjet hadsereg által elfoglalt magyar területeken végzett szervező munkát. 1944 decemberében beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, majd ettől kezdve 1956-ig mindig tagja volt a törvényhozó testületnek. Elsősorban pártvonalon dolgozott. 1945. május 11-én kereskedelem- és közlekedésügyi, majd november 15-től 1949. február 18-ig közlekedésügyi miniszter, s emellett 1948. december 10-től néhány hónapon át pénzügyminiszter is volt. 1949. június 11-től a Népgazdasági Tanács elnökeként, s 1950-től a kormány elnökének helyetteseként dolgozott. 1953. július 4-étől Nagy Imre kormányában a Minisztertanács elnökének első helyettese s 1954. július 6-ig egyben belügyminiszter volt. 1956. július 18-án a Magyar Dolgozók Pártjának a főtitkára lett. 1956. október 25-én a Szovjetunióba távozott. 1960-ban tért vissza Magyarországra. 1962-ben kizárták a Magyar Szocialista Munkáspártból.

⁵⁸ PAÁL–RADÓ 1947. 148. p.

⁵⁹ IZSÁK–KUN 1994. 16. p.

büntett, hűtlenség és szervezkedésben való részvétel vádjával életfogytig tartó börtönre ítélte, furcsa módon előkerült a „nem meleg szovjetbarátság” vádpontja is.⁶⁰

Valentiny Ágoston első miniszteri rendeletével előírta, hogy minden kinevezett, tényleges szolgálatot teljesítő ítélőbíró az alábbi esküt köteles tenni:

„Én ... esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához, az Ideiglenes Nemzetgyűléshez és az Ideiglenes Nemzetgyűlés által választott ideiglenes nemzeti kormányhoz hű leszek, a hivatali titkot megőrzöm, a törvényeket, a törvényes szokásokat és rendeleteket, így az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozatait és az ideiglenes nemzeti kormány rendeleteit megtartom, ezek szerint erőmhöz és tehetségemhez képest a hivatalomhoz tartozó minden ügyben az előttem perlekedőknek, vagy hozzám folyamodóknak személyválogatás, érdekeltség és elfogultság nélkül, kérést, jutalmat, kedvezést s kedvkeresést, félelmet és gyűlöletet félretéve, részrehajlatlanul, lelkiismeretesen és meggyőződésem szerint igazságot szolgáltatok és tisztemben híven, pontosan, serényen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával eljárók. Isten engem úgy segítjen.”⁶¹

Az igazságügyi tárca fontos szerepet töltött be a legkülönbözőbb kérdésekkel a kormányhoz fordult panaszosok ügyeinek rendezésében. A szekszárdi kórház például jegyzőkönyvi átiratban számolt be a város polgárainak az orosz katonáktól szenvedett különféle sérüléseiről,⁶² a pécsi ítélőtábla vezetője a fogház orosz katonai megszállása, majd a foglyok szabadon bocsátása miatt panaszkodott (az orosz katonák úgy vélték, hogy politikai rabokat szabadítanak ki).⁶³ A letragikusabb levél azonban egy szegedi családtól érkezett Valentiny Ágostonhoz, nyilván korábbi szegedi polgármesterségére is tekintettel. A Rikk-család azzal a kéréssel fordult a miniszterhez, segítsen, hogy egyetlen leánygyermekük, családjuk kenyérkeresője, Rikk Magdolna hazatérhessen. 1945. január 11-én vitték el, mint német nevűt, holott a családban német anyanyelvű, sőt még németül beszélő sincsen. „Kérem Méltóságodat, köszörmöljön egy hű magyar családon azzal, hogy segít visszaszerezni családjunk támaszát, egyetlen gyermekünket.” Valentiny először február 13-án kérte átiratában Gyöngyösi János⁶⁴ külügyminiszter „nagybecsű intézkedését”, ennek eredménytelenségét jelezte, hogy június 2-án megismételte kérését. Rikk Magdolna további sorsáról nincs információ.⁶⁵

⁶⁰ ÁBTL 2.1. IX/42/32.

⁶¹ Bírák eskütétele. Igazságügy-miniszteri rendelet 1945. január 4. Magyar Közlöny 1945. 1. sz. (MNL OL XIX-E-1-B Elnöki p. 1945. 1. d. 13703/1945)

⁶² A Szekszárdi Horthy Miklós Közkórház jegyzőkönyvi átirata az Igazságügy-minisztérium Nemzetközi Osztályához polgári személyeknek orosz katonáktól szenvedett sérüléseiről. (MNL OL XIX-E-1-a 1. d. 1945. IM Debreceni iratok, VII. Nemzetközi Osztály, 45.208/VII.)

⁶³ Pécsi királyi ítélőtábla megbízott vezetőjének jelentése a fogház orosz katonai megszállása, a foglyok szabadon bocsátása, az őrállomány elszállítása ügyében. (MNL OL XIX-E-1-a 1. d. 1945. IM Debreceni iratok, VI. Börtönügyi Osztály 45.627/VI.)

⁶⁴ Gyöngyösi János (1893–1951) magyar-latin szakos tanári oklevelet szerzett. Újságíróként és könyvkereskedőként dolgozott Békéscsabán. 1931-ben belépett a Kisgazdapártba, 1939-től tagja volt pártja országos vezetőségének. 1944 októberében részt vett Békéscsaba város igazgatásának megszervezésében, szerkesztette a II. Ukrán Front magyar nyelvű katonai újságját. Bekapcsolódott az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésébe. Megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává, később haláláig tagja volt a törvényhozó testületnek. 1944. december 22-től 1947. május 31-ig külügyminiszter volt. Később a Pénzügyi Központ elnökeként dolgozott.

⁶⁵ Igazságügy-miniszter átirata külügyminiszternek Rikk Gyula és neje szegedi lakosok, lányuk német neve miatti elszállításával kapcsolatos beadványának ügyében. (MNL OL XIX-E-1-a 1. d. 1945. IM Debreceni

Budapest felszabadulása után az Igazságügy-minisztérium a Markó utcában kezdte meg működését, bár csak 1945 májusában sikerült gondoskodni a Szombathelyre került Igazságügy-minisztériumi iratok és ingóságok Budapestre szállításáról.⁶⁶ A háború során a Minisztérium épületén a tetőzet súlyosan megsérült, a főkupolát aknatalálat érte, amely az alatta levő üvegtetőt teljesen szétzúzta, így a kupola alatti könyvtár könyvanyagát is beázás fenyegette. A Kúria homlokzatát és tetőzetét is több bomba- és aknatalálat érte. Az épület kupolaterme, vízvezetéke is megsérült.⁶⁷ Az Igazságügy-minisztérium két részlege 1945 áprilisában egyesült, amikor a kormány Debrecenből Budapestre költözött,⁶⁸ Valentiny Ágoston pedig több minisztertársával együtt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltiségéhez tartozó egyik vállalat Mérleg utcai épületében kapott lakást. Minisztersége 1945. július 21-én lemondásával ért véget, ekkor itt nyitotta meg ügyvédi irodáját is.⁶⁹

2.2. Strukturális változások 1990-ig

A Budapestre visszaköltözött Igazságügy-minisztérium szervezete és funkciója 1945 és 1950 között nem mutat lényeges eltérést az 1945 előttihez képest. Lényeges változások csak a fordulat éve után következtek be, de két fő szakmai funkciója, a bíróságok felügyelete és irányítása (központi vagy legfelsőbb igazságügyi igazgatás!), valamint a törvényelő-készítés, mind az átmenetiben, mind pedig a szocialista korszakban megmaradt. Az új ügykörbeosztás nem jelent meg nyilvánosan az Igazságügyi Közlönyben, belső normának tekintették.⁷⁰ Ennek megfelelően a Minisztérium szervezete 1945-től a következő volt:⁷¹

Az Elnöki Osztály ügyköre megegyezett a többi minisztériumi osztályokéval. Hasonló volt az I. Törvényelőkészítő Osztály ügyköre is, miközben az Igazságügy-minisztériumban különösen fontos szerepe volt ennek az osztálynak. Ügykörebe tartozott ugyanis a más tárcák jogalkotó tevékenységében való közreműködés, az alkotmányjogi véleményezések, a Minisztérium könyvtárának igazgatási tennivalói, a törvényszerkesztési költségvetési fedezetet érintő ügyek, valamint a Minisztérium működéséről szóló évi jelentés szerkesztése is.

A II. Családjogi Osztály ügykörebe tartozott: a vonatkozó törvények alapján meghatározott házassági akadályok, külföldi bizonyítványok bemutatása alól felmentések adása; házassági tanúsítványok kiállítás; házasság semmisnek nyilvánítása iránti per megindíthatása céljából az ügyész részére a felhatalmazás megadása; tisztviselői bizonyítványok bemutatása alóli felmentés; anyakönyvi ügyek; örökbefogadási szerződések megerősítése és azokat felbontó szerződések tudomásulvétele; házasságon kívül született gyermekek kegyelemből törvényesítésének ügyei; jóváhagyása annak a nyilatkozatnak, amellyel a házasságon kívül született gyermek atyja családi nevét a tőle származó gyermekekre átruházza; később ide tartozott az iránymutató tájékoztatás az árvaszék és az anyakönyvi hatóságok részére a törvényes és törvénytelen származás megkülönböztetését eltörlő ren-

iratok, VII. Nemzetközi Osztály 46.217/VII.

⁶⁶ MNL OL XIX-E-1-B 1945. 1. d. 2494/1945.

⁶⁷ Háborús károk a pesti igazságügyi épületekben 1945. március 8. (MNL OL XIX-E-1-B Elnöki p. 1945. 1. d. 46.174)

⁶⁸ I. m. 153. p.

⁶⁹ GANTNER 2010, 151. p.

⁷⁰ 1666/1945. IM Eln. sz. rendelet.

⁷¹ BORECZKY 1985. 260–262. p.

delet alapján;⁷² közreműködés a háborús események következtében meghalt, továbbá a nemzeti ellenállási mozgalomban vértanú halált halt személyek nevének jegyesükre való kivételes átruházása ügyeiben.

A III. Birtokrendezési és Telekkönyvi Osztályon belül a III/A Birtokrendezési Osztály ügykörébe tartozott: a birtokrendezési ügyek általában; a tagosítási állami alap kezelése; a tagosítási költségek; a telekkönyvi hatóságoknak különleges szakismeretet igénylő ügyekben történő kiegészítése; a háború következtében elveszett vagy megsemmisült tagosítási munkarészek pótlása; főfelügyelet a telekkönyvi, földbirtokrendezési, tagosítási munkálatok felett; jogi vélemények tagosítási, földbirtokrendezési és urbéri kérdésekben; a tagosítási és birtokrendezési ügyekre vonatkozó törvénytervezetek és rendelettervezetek előkészítése; a birtokrendező mérnökökre és helyetteseikre vonatkozó ügyek; a Birtokrendező Mérnökvizsgáló Bizottság ügyeinek intézése. A III/B Telekkönyvi Osztály ügykörébe tartozott: a telekkönyvek rendes továbbvezetésére vonatkozó ügyek; a telekkönyvi hatóságok kiegészítése különleges szakismeretet igénylő ügyekben; a használhatatlanná vált telekkönyvi segédkönyvek újraserkesztése; telekkönyvi betétszerkesztési, telekkönyv-átalakítási, telekkönyv-helyesbítési, fontosabb telekkönyv-rendezési ügyek; fenti munkálatok felett főfelügyelet gyakorlása; jogi vélemények telekkönyvi, bánya-telekkönyvi kérdésekben; a telekkönyvi ügyekre vonatkozó törvénytervezetek és rendelettervezetek előkészítése; a szomszéd államokkal foganatosítandó telekkönyvi iratcsere végrehajtása; a földbirtokreform telekkönyvi keresztülvitelének előkészítése.

A IV. Büntetőjogi Osztály ügykörébe tartozott: a büntető törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek elintézése, és szükség esetén a jogegység érdekében perorvoslat kezdeményezése; büntetőjogi vélemények; kegyelmezési ügyek büntető ügyekben; a nagyobb jelentőségű bűnügyek nyilvántartása; a jogpolitikai szempontból különös megfigyelést kívánó bűncselekmények törvényszerűségének vizsgálata; a bűnügyek intézése során felmerült tapasztalatok mérlegelésével a hiányosságok vagy visszasságok megvizsgálása és feltárása; a főfelügyelet gyakorlása az államügyészségek felett; közreműködés az államügyészségi hivatali állások rendszeresítésében, megszüntetésében és betöltésében; közreműködés büntető ügyekben a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél; a felhatalmazás megadása rágalmozás és becsületsértés esetében; engedély megadása a főtárgyalás bíróság székhelyén kívüli megtartására; kártalanítás összegének megállapítása az ártatlanul elszenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében; jóvátétel nyújtása iránti ügyek; államügyészségek között felmerülő illetékességi összeütközésben döntés; az Igazságügyi Orvosi Tanácsra és a törvényszéki orvosi vizsgára vonatkozó ügyek; a büntetőbírói szakértők kinevezése; az Országos Bírósági Vegyészeti Intézetre vonatkozó ügyek; a törvényszéki orvosi vizsgára vonatkozó ügyek; a törvényszéki orvosi állások szervezése és betöltése. Az V. Gazdasági Osztály ügyköre megegyezett a minisztériumi hasonló osztályokéval.

A VI. Börtönügyi és Fiatalkorúak Ügyeit Intéző Osztály ügykörébe tartozott: főfelügyelet gyakorlása a büntetések végrehajtása felett; a fiatalkorúakkal szemben a büntetőnovella és a fiatalkorúak bíróságáról szóló tv. értelmében tett intézkedések végrehajtásának irányítása és ellenőrzése; a letartóztató-intézetek személyzetének személyi ügyei; a dologházak; az állami fiú- és leánynevelő-intézetek személyzetének személyi ügyei; a fiatalkorúak országos fogházának és kerületi fogházainak szervezése; az országos fogház személyi ügyei; közreműködés a fiatalkorúak bíróságainak szervezésére és felügyeletére, valamint a fiatal-

⁷² 30.000/1947. IM. sz. Magyar Közlöny 1947. V. 25. 117. sz.

korúak bírónak kijelölésére vonatkozó igazgatási ügyekben; közreműködés a fiatalokorra vonatkozó jogszabályok előkészítésénél; a fiatalokorra felügyelő hatóságainak személyi ügyei, működésük irányítása és ellenőrzése, valamint az állami nevelőintézetekhez és a fiatalokorra fogházaihoz állandó látogatók kijelölése; a pártfogó tisztviselők személyi ügyei; javítónevelés végrehajtására alkalmas magánintézetek ügyei; a javítónevelést kiegészítő intézmények ügyei; javítónevelés alatt álló növendékek kísérleti kihelyezésének engedélyezése és a kísérleti kihelyezés visszavonása; fogház- vagy államfogház-büntetés végrehajtása alatt álló fiatalokorra részére feltételes szabadság engedélyezése és visszavonása; a letartóztatóintézetek és állami nevelőintézetek személyzete részére jutalom és segély engedélyezése; fogházorvosi állások szervezése és betöltése; a letartóztató- és állami nevelőintézeti személyzet tanfolyamainak ügyei; a büntügyi és börtönügyi múzeum, valamint a „Börtönügyi Tauffer könyvtár” ügyei;⁷³ a fiatalok és felnőtt bűnözők szociális gondozására vonatkozó feladatok ellátásának irányítása és főfelügyelete; a rabsegélyezés, valamint az erre szolgáló alapok és egyéb intézmények ügyei; a fiatalok és felnőtt bűnözők visszaesésének és általában erkölcsi romlásának megakadályozására irányuló feladatok ellátása és főfelügyelete.

A VII. Nemzetközi Jogi Osztály ügykörébe tartozott: nemzetközi szerződések, nyilatkozatok és egyéb nemzetközi megállapodások előkészítése és végrehajtása tárgyában intézkedés; más minisztérium ügykörét illető nemzetközi szerződések, egyezmények, nyilatkozatok és egyéb megállapodások létrehozatalánál és végrehajtásánál közreműködés; a nemzetközi jogra vonatkozó vélemények; a nemzetközi vonatkozású írott magyar jogszabályokról külföldi használatra kért bizonyítványok; igazságügyi vonatkozású nemzetközi értekezletek; a hazai bíróságok által a külföldi törvények és általában a külföldi jog iránt tett kérdések; közvetlen érintkezés a külföldi Igazságügy-minisztériumokkal, esetleg felsőbb igazságügyi igazgatási hatóságokkal, amennyiben azt nemzetközi szerződés biztosítja, továbbá a külföldi igazságügyi hatóságok érintkezésének közvetítése a hazai igazságügyi hatóságokkal; közreműködés a külföldi kormányok és bíróságok, valamint a magyar külképviseleti hatóságok által kért jogi felvilágosítások ügyeiben; hazai és külföldi bíróságok közötti hatásköri összeütközések intézése; a hazai ügyfelek és igazságügyi hatóságok által külföldi és igazságügyi hatóságok és közegek ellen emelt panaszok intézése; a hazai igazságügyi hatóságok és közegek ellen nem Magyarországon tartózkodó felek és külföldi hatóságok részéről emelt panaszok intézése; közvetítés a hazai ügyfeleknek külföldön és külföldieknek belföldön érvényesítendő jogügyeiben; a szegényjog nemzetközi vonatkozásai; büntettesek (fiatalokorra) kiadása (hazaszállítása) és átszállítása, a kiutasítás egyes esetei és az ezekkel kapcsolatos ügyek; a Btk. 9. §-a alapján szükséges intézkedések; büntetőlapok kicserélésének közvetítése; a Bp. 471. §-a alapján intézkedés; a konzuli bíraskodás; a Magyarországon működő konzulok működési engedélyének közzététele az Igazságügyi Közlönyben; a nemzetközi vegyes és választott bíróságok; postai szállításból kitiltott külföldi nyomtatványok; felülhitelesítések; a tolmácsi vizsgabizottság elnökének, titkárának és tagjainak, valamint a bizottság által képesített tolmácsoknak kinevezése. Harmadfokú felügyeleti jog gyakorlása a bírósági tolmácsok felett; a közjegyzőknek és közjegyzői helyetteseknek nyelvjogositvánnyal felruházása.

A VIII. Bírósági, Közjegyzői és Ügyvédi Felügyeleti Osztály ügykörébe tartozott: a polgári törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek; a bírósági ügyvitel szabályai-

⁷³ 1925-ben Tauffer Emil korábbi fegyházigazgató, börtönügyi szakíró örököseinek felajánlásaiból nyilhatott meg az Igazságügy-minisztériumban a Börtönügyi Tauffer-könyvtár. MEZEY 1995. 99. p.

nak megállapítása; az igazságszolgáltatással és az igazságügyi igazgatással kapcsolatos nyelvkérdés; a bírói letétekre és az ezekkel kapcsolatos térítményekre vonatkozó ügyek; főfelügyelet gyakorlása a bíróságok ügyvitele és ügykezelése felett; a bírák és bírósági alkalmazottak ellen emelt büntető, fegyelmi és egyéb panaszok intézése; felügyelet gyakorlása a Kincstári Jogügyi Igazgatóság felett; közreműködés a bírósági hivatali állások rendszeresítésében és megszüntetésében; a bíróságok szervezésére, területkörére és székhelyüknek megállapítására vonatkozó intézkedések; az új közigazgatási beosztással és új adóhivatalok felállításával kapcsolatban szükséges igazságügyi intézkedések; a törvénykezési szünetidővel kapcsolatos bejelentések, bírák és bírósági alkalmazottak részére rendkívüli szabadság és távozási engedély adása; a bírósági alkalmazottak részére jutalom és segély engedélyezése; fegyelmi büntetéseknél, továbbá pénzbüntetéseknek és pénzbírságoknak elengedését célzó kérelmek; igazságügyi alkalmazottak hivatali működéséből folyó kártérítési ügyek; a közjegyzői állások rendszeresítése, megszüntetése és területi beosztása; a közjegyzőkre és az ügyvédekre vonatkozó ügyek; a közjegyzői és az ügyvédi kamarák, továbbá a Közjegyzők és Közjegyzőjelöltek Nyugdíjintézete és az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet felett a főfelügyelet gyakorlása; az egységes bírói és ügyvédi vizsgával kapcsolatos ügyek, kivéve a bizottsági tagok kinevezését; az igazságügyi segédhivatali tisztviselői és a telekkönyvi vizsgával kapcsolatos ügyek; az Országos Büntügyi Nyilvántartó Hivatal (OBNYH) igazgatási ügyei; igazságügyi statisztika; a bíróságok és ügyészségek használatára szolgáló iratminták és egyéb nyomtatványok megállapítása; az Igazságügyi Közlöny, az Igazságügyi Javaslatok Tára és az Igazságügyi Törvények Tára szerkesztése; a Polgári Jogi Határozatok Tára és a Büntetőjogi Határozatok Tára közzététele; az Igazságügyi Naptár szerkesztése; a jogvédő egyesületek felett a felügyelet gyakorlása.

A IX. Magánjogi és Közigazgatási Jogi Osztály ügykörébe tartozott: a magánjogi és közigazgatási jogi vélemények; a hazai jogról kért felvilágosítások külföldi kormányok és bíróságok, valamint a magyar külképviseleti hatóságok részére; a hazai törvényekről külföldi használatra kért bizonyítványok (törvénybizonyítványok); szabályrendeletek és alapszabályok Igazságügy-minisztérium hatáskörébe tartozó jóváhagyása; felügyelet a hitbizományok felett; a 3 Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítése; felügyelet az igazságügyi célú alapítványok felett; felügyelet a Kincstári Jogügyi Igazgatóság peres tevékenysége és jogi véleményező tevékenysége felett.

A X. Népbírói Osztály ügykörébe tartozott: a népbíráskodással kapcsolatos igazgatási ügyek; a népbíróság körében a bírói és népjogászati létszámba tartozók kinevezése, kijelölése és megerősítése; a népbíróságok, a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT), a népjogásztségek és a Népfőügyészség ügyviteli és ügykezelési szabályainak megállapítása; a népjogásztségek szervezésére, felállítására, megszüntetésére vonatkozó intézkedések; a főfelügyelet gyakorlása a népbíróságok és a népjogásztségek felett; a népbírói ügyek nyilvántartása és figyelemmel kísérése; népbírói ügyekben jogi vélemények; kegyelmezési ügyek népbírói ügyekben, ideértve a népbíráskodás terén kiszabott rendbüntetések és bírságok elengedésére irányuló kegyelmi ügyeket; kártalanítás összegének megállapítása a népbíráskodás körében ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében; főfelügyelet gyakorlása a népbírói büntetések végrehajtása felett; szabadságvesztés-büntetések elhalasztása, feltételes szabadság engedélyezése és visszavonása; háborús és népellenes büntetések kiadása és átszállítása; a háborús és népellenes bűncselekmények sajtóban található adatok feltárása révén való felderítése; az igazoló eljárásokkal kapcsolatban szükséges kormányhatósági értelmezések vagy intézkedések tárgyában állásfoglalás; az igazolási ügyekre vonatkozó jogszabályok előkészítése.

A XI. Sajtó Osztály, Számvevőség, Segédhivatalok ügyköre megegyezett a minisztériumi hasonló szervezeti egységekével. Feladatköri és szervezeti módosulások: 1946-ban a Sajtóosztály megszűnt. 1948-ban létrehozták az Igazságügy-minisztérium Gazdasági Igazgatóságát (IGI), ami szűkítette az V. Gazdasági Osztály ügykörét.⁷⁴

1948 során az I. Törvényelőkészítő Osztályt két osztályra bontották. I/a Tanulmányi Osztály, I/b Törvényelőkészítő Osztály.⁷⁵ A Tanulmányi Osztály ügykörébe tartozott: a bírói és ügyészi kar, valamint az Igazságügy-minisztérium fogalmazási karának szakmai és demokratikus képzése; a bírói és ügyvédi vizsgát megelőző és a demokratikus képzést szolgáló tanfolyamok szervezése és irányítása; az igazságügyi személyzet segédhivatali személyzete részére tanfolyamok szervezése; az Igazságügy-minisztérium egyéb jogi kiadványainak szerkesztése; a jogásképzéssel és a jogi oktatókkal kapcsolatos egyéb ügyek; a különféle jogászcsoportok és jogászszervezetek között szakmai együttműködés létesítése; gondoskodás a közönség jogi tájékoztatásáról.

1949-ben a Kincstári Jogügyi Igazgatóságot az Igazságügy-minisztérium Jogügyi Hivatal néven beolvasztották az Igazságügy-minisztériumba.⁷⁶ Egy 1949-es Elnöki Osztályi döntés az I. Törvényelőkészítő és a VII. Nemzetközi Jogi Osztályt, eddigi ügykörük változatlanul hagyása mellett Elvi Főosztályban egyesítette. A II. Családjogi, a III. Birtokrendezési és telekkönyvi osztályokat, továbbá a IX. Magánjogi és Közigazgatási osztályokat Magánjogi Főosztály elnevezéssel szintén főosztályban egyesítette. A főosztályon belül működő osztályok eddigi ügyköre változatlan maradt.⁷⁷

Egy 1949-es Minisztertanácsi rendelet az Igazságügy-minisztérium keretében Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodát létesített. Az iroda a VII. Nemzetközi Jogi Osztály irányítása és felügyelete alatt kezdett el működni.⁷⁸ 1949-ben alakult meg a fiatalok ügyeit intéző külön osztály a fiatalokkal kapcsolatban megnövekedett feladatok ellátására. 1949 végén megszűnt a X. Népbírói Osztály, és beolvadt az 1950. január 1-vel létrehozott Büntetőjogi Főosztályba.

Az Igazságügy-minisztérium 1950. január 1-től a következő szervezeti keretek között működött:⁷⁹

A Személyzeti Osztály Tanulmányi Osztály Elnöki Osztályon belül

I. Pénzügyi Osztály és 2. Építkezési Osztály, ügykörükbe tartozott a gazdasági feladatok ellátása.

I. Elvi Főosztály: I/1. Törvényelőkészítő Osztály, I/2. Nemzetközi Jogi Osztály.

II. Közigazgatási és Magánjogi Főosztály: II/1. Közigazgatási és Magánjogi Osztály, II/2. Családjogi Osztály, II/3. Birtokrendezési és Telekkönyvi Osztály.

III. Büntetőjogi Főosztály: III/1. Ügyészi Felügyeleti Osztály (a IV. és a VI. osztályokból), III/2. Büntetés-végrehajtási Osztály, III/3. Fiatalok Nevelési Osztály, III/4. az Igazságügy-minisztérium Gazdasági Igazgatósága. 1950-ben az Igazságügy-minisztérium Gazdasági Igazgatósága különállása teljesen megszűnt.⁸⁰

⁷⁴ 7700/1948. Korm. sz. rendelet, Magyar Közlöny 1948. I. 11. 7–8. sz.

⁷⁵ 4466/1948. IM ut. MNL OL-XIX-E-1-Ta 80. d. 117. i. sz.

⁷⁶ 4071/1949. Korm. sz. rendelet, Magyar Közlöny 1949. VI 4. 118. sz.

⁷⁷ 3342/1949. IM Eln. sz. utasítás MNL OL-XIX-E-1-c 1949. 96. d.

⁷⁸ 4234/1949. Minisztertanács sz. rendelet, Magyar Közlöny 1949. IX. 15. 191. sz.

⁷⁹ MNL OL XIX-E-1-z 1950. 39. d. 35/1950. IM I/a sz. 1949. december 31.

⁸⁰ 1950. 46. sz. tv. Magyar Közlöny 1950. XII. 10. 199–203. sz.

IV. Jogügyi Hivatal főosztály: IV/1. Képviselői Osztály, ügykörébe tartozott a megszünt Kincstári Jogügyi Igazgatóság ügykörének egy része. A IV/2. Közérdekű kifogási Osztály, ügykörébe tartozott a peres ügyekben jogorvoslati eljárás kezdeményezése a Kúriánál. A IV/3. Bírósági Felügyeleti Osztály, a VIII. Bírósági, közjegyzői és ügyvédi felügyeleti osztályból jött létre. Ügyköre 1950 végén – az ítéletablák (felsőbbíróságok) és a különbíróóságok megszüntetésével – csökkent.

Az 1945–1950 közötti átmeneti időszakban az igazságügyi szervezetről és magáról a minisztériumról a következőket lehet megállapítani:

1. Az ügyészi szervezet 1949, illetve 1953-ig a végrehajtói államigazgatási szervnek, az Igazságügy-minisztériumnak közvetlen centralisztikus irányítása alatt működött, de az ügyészségek kapcsolódtak szervezetenként az illetékes bíróságokhoz is. Az ügyészségek funkciója lényegesen szűkebb körű volt, mint a későbbiekben, hiszen csupán a vád képviselőtérre korlátozódott, egészen 1953-ig, amikor az ügyészség önálló szervezetté vált.
2. Az Igazságügy-minisztérium hatást gyakorolt – ha nem is direkt módon – a bíróságok ítéltetésére, hiszen három osztálya – a büntetőjogi, családjogi és magánjogi – egyedi ügyekben is igen jelentős véleményező tevékenységet folytatott, amit a későbbiekben a jogszabályalkotás, illetve a Legfelsőbb Bíróság elvi iránymutatásai és konkrét döntései pótolnak.
3. Más volt a későbbiekhez képest az irányított bírói szervezet, hiszen az 1945–1950 közötti átmeneti időszakban egymás után szűntek meg a korábbi bíróságok (a Hatásköri Bíróság 1949-ben, a népbíróságok 1950-ben, az ítéletablák 1950-ben stb.). Megszűnt számos különbíróóság is, amely nem tartozott az IM irányítása alá (a Főudvarnagyi Bíróság 1946-ban, a Közigazgatási és Választási Bíróság 1949-ben stb.).
4. Az Igazságügy-minisztérium feladata volt már ekkor a közjegyzői és ügyvédi hálózat felügyelete, mely funkcióját máig megtartotta.
5. Az Igazságügy-minisztérium Büntetőügyi Osztálya közvetlenül irányította a büntetés-végrehajtást. Ez az ügykör 1952-ben rövid időre átkerült a Belügyminisztériumhoz, de 1963-ban ismét az IM-hez kapcsolták, majd hamarosan létrehoztak egy külön központi szervet is, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, a közvetlen irányítására.
6. 1951-ig, – a tanácsi felügyelet alá kerülésig – közvetlenül irányította az IM a járásbíróóság elnökén keresztül a telekkönyvi hatóságokat is.
7. Nem volt még kiépülve a 60-as és 70-es évekhez viszonyítva a szakértői hálózat. Mindössze az Igazságügyi Orvosi Tanács, az Igazságügyi Műszaki Tanács, az Igazságügyi Gazdasági Tanács, az Országos Bírósági Vegytudományi Intézet, az Országos Megfigyelő és Elmeorvosintézet, a bűnügyi múzeumok és az állandó szakértők segítették a bíróságot. A Népbírósági Osztályt és az 1947-ig működő Sajtó Osztályt 1945 elején szervezték meg. E szervezetet kiegészítette 1948-tól az Igazságügyi Jogügyi Hivatal (1948-ig önálló Kincstári Jogügyi Igazgatóság) és az Igazságügyi Gazdasági Igazgatóság, melyek az IM felügyelete alatt működő, az osztályoknál nagyobb önállósággal rendelkező, de nem teljesen önálló szervek voltak. Az első 1953-ig, a második 1951-ig működött. Szintén 1948-ban hozták létre a Tanulmányi Osztály (I/a. p.) is.⁸¹

⁸¹ LEKLI 1988. 188–189. p.

1951. január 31-től az 1950. január 1-jén kialakított Főosztályokat és Osztályokat is átszervezték.⁸² A Minisztérium struktúrája ettől kezdve így alakult:

Titkárság, Ellenőrzési Osztály.

I. Személyzeti Főosztály: I/1. Személyzeti Osztály, I/2. Tanulmányi Osztály,

II. Büntetőjogi Főosztály: II./1. Ügyészi Felügyeleti Osztály, II./2. Büntetés-végrehajtási Osztály, II./3. Fiatalokorúak Nevelési Osztály, II./4. Igazságügyi Vállalatok Felügyeleti Osztálya.

III. Bíróági Főosztály: III./1. Bíróági Felügyeleti Osztály, III./2. Képviselési Osztály.

IV. Elvi Főosztály: IV./1. Törvényelőkészítő Osztály, IV./2. Nemzetközi Jogi Osztály.

V. Pénzügyi Főosztály: V./1. Költségvetési Osztály, V./2. Gondnokság, V./3. Terv- és Beruházási Csoport.

Az Igazságügy-minisztérium 1953-ban megfogalmazott új Szervezési és Működési Szabályzat Tervezetének elfogadása nyomán⁸³ a Büntetőjogi Főosztály mutatott lényeges változást a büntetés-végrehajtást igazgató szervek megszűnése miatt. A Pénzügyi Főosztály neve Főkönyvelőségre változott, gondnoki részlegét pedig a Titkársághoz tették át. Az Igazságügy-minisztérium felügyelete alá tartozó szervek e szabályzat szerint a következők voltak: az Igazságügy-minisztérium Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, a Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, a Titkárság, a Bírói és Államügyészi Akadémia, a Tanulmányi Osztály, a Legfőbb Ügyészség, az államügyészségek, a járásbíróági vádhatóságok, a budapesti átmeneti nevelőintézetek, az Országos Bíróági Vegyeszeti Intézet, a Büntetőjogi és Ügyészi Főosztály, a Legfelsőbb Bíróság, a megyei és a járásbíróóságok, a Magyar Jogász Szövetség, a Budapesti Ügyvédi Kamara, az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet, az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága, a Bíróági Felügyeleti Osztály, az igazságügyi gazdasági hivatalok pedig a Főkönyvelőség felügyelete alá tartoztak.

A végül 1954. január 1. napján hatályba léptetett Szervezeti és Működési Szabályzat⁸⁴ szerint az Igazságügy-minisztérium részletes feladat- és ügybeosztása illetve szervezete a következő:

A Bíróági Főosztály (I.) Bíróági szervezési Osztály (I/1.) feladata: a bíróságok szervezési feladatai, illetékességük és székhelyük megállapítása, a bírósági munkatervek felülvizsgálata és jóváhagyása, a párt- és kormányhatározatok, Igazságügy-minisztériumi utasítások és felügyeleti tájékoztatók, valamint a munkatervek végrehajtásának ellenőrzése a bíróságoknál, a bíróságok helyszíni vizsgálata és instruálása, a bíróságok vezetőinek hatáskörét meghaladó igazgatási tennivalók ellátása, a bíróságok és a bírák működésével kapcsolatos panaszok elbírálása, a bírák és a népi ülnökök választásával kapcsolatos szervezési feladatok, a szabadságvesztés büntetés elhalasztására és felfüggetésére, valamint a pénzbüntetés elhalasztására és részletfizetésre irányuló kérelmek elbírálása, a bírósági ügyvitel kérdései, a telekkönyvi hatóságok, telekkönyvvezetők, bírósági segédhivatali beosztottak, szakértők és tolmácsok felügyelete, az Országos Bíróági Vegyeszeti Intézet és az Átmeneti Nevelőintézet felügyelete. A Büntetőjogi Osztály (I/2.) feladata: a büntetőítélkezés tanulmányozása és minisztériumi felügyeletének ellátása, a Legfelsőbb Bíróság és a bíróságok támogatása

⁸² MNL OL XIX-E-1-p. 1951. 40. d. 2021/65/1951. IM Ig. út.

⁸³ A 114/10/1952. IM VI/1. p. sz. utasítással kiadott a 35/1953. IM sz. utasítás. MNL OL XIX-E-1-p. 1953. 66. d.

⁸⁴ 27/1953. IM Kollégium sz. határozat. MNL OL XIX-E-1-p. 1953. 66. d.

az országos gyakorlat kialakításában, javaslatétel elvi döntésre a Legfelsőbb Bíróságnál, a kegyelmi kérelmek megvizsgálása, a büntetés-végrehajtás Igazságügy-minisztériumi feladatainak ellátása. Polgári Jogi Osztály (I/3.) feladata: a polgári ítékezés tanulmányozása és minisztériumi felügyeletének ellátása, a Legfelsőbb Bíróság és a bíróságok támogatása országos gyakorlat kialakításában, elvi döntésre javaslatétel a Legfelsőbb Bíróságnál. Ügyvédi és közjegyzői Felügyeleti Osztály (I/4.) feladata: az ügyvédek, ügyvédi szervezetek, vállalati jogászok és közjegyzők felügyelete, működésük elvi irányítása és ellenőrzése.

A Személyzeti Főosztály (II.) Személyzeti Osztály (II./1.) feladata: az igazságügyi kádermunka irányítása, foglalkozás az igazságügyi dolgozókkal, gondoskodás az igazságügyi dolgozók kiválasztásáról, elosztásáról és fejlődésük elősegítéséről, az igazságügyi dolgozók utánpótlásának megszervezése, az igazságügyi kitüntetési ügyek, jutalmazások, a Minisztérium részére fenntartott személyi ügyek, az Igazságügy-minisztérium dolgozóinak fegyelmi ügyei, a személyi nyilvántartások vezetése. Tanulmányi Osztály (II/2.) feladata: az igazságügyi dolgozók politikai és szakmai képzése és továbbképzése, a Bírői és Államügyészi Akadémia szervezése, irányítása, felügyelete és ellenőrzése, az akadémiai oktatás, ill. a szakmai továbbképzés céljára tankönyvek, jegyzetek és előadások készítése, ill. lektorálása, az egyetemi jogi oktatás támogatása, az igazságügyi dolgozók tudományos jogi munkásságának elősegítése, az igazságügyi szervezetek ellátása szakmai könyvekkel és folyóiratokkal, az Igazságügy-minisztérium könyvtárának ügyei.

Az Elvi Főosztály (III.) Törvényelőkészítő Osztályának (III./1.) feladata: az Alkotmányban foglalt alapelveknek megfelelő új szocialista igazságügyi jogszabályok alkotása, közreműködés más szervezetek jogszabályalkotó munkájában, véleménynyilvánítás elvi kérdésekben, a hatályos jogszabályok nyilvántartása, azokról tájékoztató összeállítások készítése. Nemzetközi jogi csoport (III./2.) feladata: a nemzetközi szerződések előkészítése, a jogi kapcsolatok elmélyítése a Szovjetunióval, a népi demokráciákkal és a haladó nyugati jogászokkal, a Szovjetunió és a népi demokráciák jogalkotásának, valamint jogi irodalmának figyelemmel kísérése, a Szovjetunió és a népi demokráciák, valamint a nyugati haladó jogásztársadalom tájékoztatása az új magyar jogalkotásokról, véleménynyilvánítás nemzetközi jogi kérdésekben, nemzetközi házassági ügyek intézése, a nemzetközi jogsegélyforgalom lebonyolítása.

A Főkönyvelőség (IV.) Pénzügyi Osztálya (IV./1.) feladata: az igazságügyi szervezet költségvetési és gazdálkodási ügyeinek irányítása, országos vonatkozásban intézése, ennek során a tervszerűség, a takarékoság és a gazdaságosság szempontjainak érvényesítése, az igazságügyi szervezet képviselője költségvetési és gazdálkodási ügyekben a pénzügyi főhatóságoknál, operatív gazdálkodási tennivalók. A Gazdálkodási Felügyeleti Osztály (IV./2.) feladata: az igazságügyi szervezetek számvitelével kapcsolatos tennivalók. Ennek keretében: valamennyi vagyonváltozás nyilvántartása, a nyilvántartási adatok összesítése és elemzése, negyedévi és évi beszámolók készítése, beralapgazdálkodási ügyek, valamennyi igazságügyi szerv gazdálkodásának okmányokon és bizonylatokon alapuló helyszíni vizsgálata, a gazdálkodó szervezetek egységes számvitelének biztosítása. Ellátási és építési Osztály (IV./3.) feladata: az igazságügyi szervezetek megfelelő elhelyezésének, berendezésének és felszerelésének biztosítása.

A Minisztérium Titkársága (V.) Titkárság (V/1.) feladata: az Igazságügy-minisztérium Kollégiumával kapcsolatos tennivalók, az Igazságügy-minisztériumi utasítások és felügyeleti tájékoztatók minisztériumi kiadásra történő előkészítése, az Igazságügy-minisztérium belső ellenőrzése, az igazságügyi szervezetekkel kapcsolatos munkaügyi feladatok, az Igazságügy-minisztérium osztályai munkájának összehangolása, az Igazságügy-minisztérium

panaszirodájával kapcsolatos tennivalók, a sajtótájékoztatás, az Igazságügyi Közlöny szerkesztése, az Állam- és Jogtudományi Intézet, az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, valamint a Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat szakmai és ügyviteli felügyelete, az igazságügyi statisztikai adatgyűjtések irányítása és ellenőrzése, a statisztikai adatok elemzése. Az egyedi és összesített statisztikai adatoknak, valamint az elemző számítások eredményeinek közlése az illetékes szervekkel, a titkos ügykezelési csoport felügyelete. A Gazdasági Hivatal (V/2.) feladata:⁸⁵ az elemi költségvetés elkészítése, javadalmak igénylése, utalványozása a minisztérium, a Kihágási Tanács Titkársága, a Bírói és Államügyész Akadémia, a kisebb tanfolyamok és az Átmeneti Nevelőintézet költségvetési címek tekintetében, a Minisztérium gépkocsi ügyeinek, az Igazságügy-minisztérium házgondnoki tennivalóinak ellátása.

Az Igazságügy-minisztérium Kollégiuma – ahogyan a többi minisztériumban is – 1953-ban alakult meg. Ügyrendjét a 083/1953. Tük. sz. utasítás szabályozza.⁸⁶ Az Igazságügy-minisztérium Kollégiuma véleményező és tanácsadó szerv. A miniszter a jogszabályokon (határozatokon) alapuló legfontosabb feladatok és az Igazságügy-minisztérium vezetésében felmerülő legfontosabb elvi kérdések tekintetében a Kollégium véleményének meghallgatása után dönt. Ilyen kérdések: a jogszabályokon, határozatokon alapuló igazságügyi feladatok és az ezek, valamint a Kollégiumon hozott határozatok végrehajtásáról szóló jelentés, a Minisztérium által előterjesztendő jelentősebb jogszabályok, valamint az általa kiadandó egyes rendeletek, fontosabb utasítások és tájékoztatók, az Igazságügy-minisztérium és a Kollégium negyedévi munkaterve, a munkaterv teljesítéséről szóló jelentés, a Főosztályok munkájáról szóló beszámolók, a legfontosabb igazságügyi szervezeti és létszámkérdések, a bíróságok általános vizsgálatairól szóló jelentések, az ítélkezés egyes területeiről szóló beszámolók, az igazságügyi szervezet legfontosabb személyi kérdései, a jogi oktatással kapcsolatos kérdések. A Kollégium elnöke a miniszter, tagjai a miniszter első helyettese, a miniszterhelyettes, a főosztályvezetők, továbbá azok, akiket a Minisztertanács – a miniszter előterjesztésére – a Kollégium tagjává kinevez. A Kollégium titkára az Elnöki Főosztály vezetője. Előkészíti a kollégiumi üléseket, megszövegezi a kollégiumi határozatokat. A Kollégium üléseit általában kéthetenként tartja. A Kollégium üléseiről a vita lényeges mozzanatait tartalmazó feljegyzéseket, jegyzőkönyvet készítenek. A kollégiumi ülések előterjesztéseihez az előadók többnyire határozati javaslatot, esetleg kiadandó utasítás- vagy tájékoztató-tervezetet is csatolnak. A Kollégiumon a napirendre tűzött kérdés megvitatása során kialakult állásfoglalást a miniszter – egyéni felelősségének érintetlenül hagyásával – kollégiumon hozott miniszteri határozattá emelheti.⁸⁷

Az ügyészi apparátus 1953. évi önállósulásával megszűntették a Büntetőjogi Főosztályt, a megmaradó Büntetőügyek Osztályt pedig a Bírósági főosztályhoz kapcsolták. Ehhez 1955-ben kialakították az önálló Ügyvédi Osztályt és a Katonai Főosztályt.

Az 1955. április 15-én hatályba lépett miniszteri utasítás szerint az Igazságügy-minisztérium szervezeti felépítése a következő:⁸⁸

Az Igazságügy-minisztérium Kollégiuma:

⁸⁵ 1500/1951. (II. 22.) Minisztertanács sz. rendelet. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1951. 59294.

⁸⁶ IM KI TÜK 1951–1967. 1. d. 083/1953. Tük. sz. utasítás

⁸⁷ Az Igazságügy-minisztérium Kollégiumát 1969-ben a 101/1969 (I. K. 2.) IM sz. utasítás (Igazságügyi Közlöny 1969. II. 28. 2. sz.) értelmében az 1964 óta működő igazságügy-miniszter-helyettesi értekezlet váltotta fel.

⁸⁸ 111/1955. IM sz. utasítás Igazságügyi Közlöny 1955. V. 6. 9. sz.

I. Bíróági Főosztály: I./1. Bíróági szervezeti Osztály, I./2. Büntetőügyek Osztálya, I./3. Polgári ügyek Osztálya.

II. Törvényelőkészítő Főosztály: II./1. Törvényelőkészítő Osztály, II./2. Nemzetközi Jogi Csoport.

III. Személyzeti Főosztály: III./1. Személyzeti Osztály, III./2. Oktatási Osztály.

IV. Főkönyvelőség: IV./1. Pénzügyi és Gazdasági Osztály, IV./2. Könyvelési Osztály, IV./3. Revizori Csoport.

V. A Minisztérium Titkársága: V./1. Titkárság, V./2. Statisztikai Csoport, V./3. Az IM Gazdasági Hivatala, V./4. Bejelentések irodája, Titkos Ügykezelési Csoport.

VI. Ügyvédi Osztály.

VII. Az Igazságügy-minisztérium Katonai Főosztálya.

Az Igazságügy-minisztérium Katonai Főosztály feladatát a katonai bíróságokról szóló 1955-ös Minisztertanácsi rendelet határozta meg.⁸⁹ A katonai bíróságok működése felett a felügyeletet az 1954. évi II. törvény értelmében a miniszter látja el. A felügyelet ellátására az Igazságügy-minisztériumban külön Főosztályt kell szervezni, amely a miniszternek van alárendelve, vezetője pedig a miniszter egyik helyettese. A Katonai Főosztály vezetőjének helyetteseit és egyéb tiszti állományú beosztottjait a honvédelmi miniszterrel egyetértésben az igazságügy-miniszter nevezi ki. A Katonai Főosztály a katonai bíróságok működése felett a felügyeletből adódóan javaslatokat készít a katonai bíróságok szervezetére és létszámára, a hivatásos bírák és a népi ülnökök választására, ellenőrzi a katonai bíróságok munkáját, elemzi az ítékezés gyakorlatát, tájékoztatja a bíróságokat a gyakorlati munka kérdéseiről, szabályozza a katonai bíróságok ügyrendjének és statisztikájának formáját és módszereit, feldolgozza és értékeli a katonai bíróságoktól érkező statisztikai adatokat, megszervezi, irányítja és ellenőrzi a katonai osztály és bírói alkalmazottak kiképzését és továbbképzését, intézi a hivatásos bírák és beosztottak személyi ügyeit, biztosítja a Néphadsereg tartalékos bírói állományát, annak kiképzését és továbbképzését. A katonai bíráskodásban a honvédelmi, ill. fegyelmi érdekek érvényesítését az igazságügy-miniszter és az illetékes miniszterek kölcsönös együttműködése biztosítja.

Az Igazságügyi Tanács létrehozására, feladatára és működésére nézve nem alkottak magasabb szintű jogszabályt. Az Igazságügy-minisztérium 1955. X. 24-én határozta el ideiglenes jelleggel történő megszervezését. Életre hívásának okait, továbbá a tanács feladatait és szervezetét az 1/1955. Igazságügyi Tanács sz. tájékoztató tartalmazta. Működésére vonatkozóan először a 110/1957. IM számú Szervezeti és Működési Szabályzat,⁹⁰ majd pedig a 105/1961. IM sz. utasítás⁹¹ tartalmaz rendelkezéseket. Eszerint: feladata az igazságügyi szervezeten kívül működő kiváló elméleti és gyakorlati jogász-szakemberek véleményének hasznosítása a jogalkotás, a jogalkalmazás és az igazságügyi szervezet időszerű főbb elvi kérdései tekintetében, amelyeket elsősorban elméleti szempontból dolgoz ki. 1955-ben tizenkettő, 1963-ban tizennégy tagja volt. Ülésére esetenként meghívtak még egyetemi tanárokat, bírói elnököket és más jogi szakembereket is. Az Igazságügyi Tanács működése nem volt folyamatos. Munkáját valójában az Igazságügy-minisztérium Kollégiuma teljes mértékben pótolta, 1963 júniusában pedig az igazságügy-miniszter meg is szüntette.⁹²

⁸⁹ 3/1955. (I. 11.) MT. sz. rendelet, Magyar Közlöny, 1955. 3. sz.

⁹⁰ MNL OL XIX-E-1-z 1957. 83. d.

⁹¹ MNL OL XIX-E-1-z TŰK 1961. 2. d.

⁹² 109/1963. IM sz. utasítás MNL OL XIX-E-1-p. 1963. 46. d.

A 110/1957. IM sz. utasítás⁹³ az IM Szervezeti és Működési Szabályzatáról a Személyzeti Főosztályt az Elnöki Főosztályra változtatott Titkárságba, az Ügyvédi Csoportot pedig a Felügyeleti Főosztályra változtatott Bírósági Főosztályba olvasztja. A 105/1961. IM. utasítás⁹⁴ az Ügyvédi Csoportot VI. Ügyvédi Osztályként ismét önállóítja, a Főkönyvelőség nevét IV. Pénzügyi Főosztályra változtatja vissza és VII. Bírósági Büntetés-végrehajtási Ügyek Osztálya néven jelzi a büntetés-végrehajtás irányításának visszacsatolását az Igazságügy-minisztériumhoz. Az Ügyvédi Osztály feladata az ügyvédi szervek feletti felügyelet gyakorlása. Ennek keretében: ellenőrzi az ügyvédek és az ügyvédi szervek (Országos Ügyvédi Tanács, ügyvédi kamarák, ügyvédi munkaközösségek) működését; elvi irányítást gyakorol az ügyvédi tevékenység tekintetében; felügyeletet gyakorol az ügyvédi szervek határozatának a törvényessége felett; figyelemmel kíséri az ügyvédi létszám alakulását. Intézi az ügyvédek és ügyvédjelöltek bejegyzésével kapcsolatban hatáskörébe tartozó teendőket. A Bírósági Büntetés-végrehajtási Ügyek Osztálya ellátja a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági feladatok felügyeletét és az ebbe a körbe eső minisztériumi, valamint a kegyelmi ügyekkel kapcsolatos teendőket.

Az Igazságügy-minisztérium 1964. évi Szervezeti Működési Szabályzat tervezete⁹⁵ – a büntetés-végrehajtás irányításának a Belügyminisztériumtól az Igazságügy-minisztériumhoz való visszacsatolása után – már a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát (BVOP) is az Igazságügy-minisztérium kereteibe vonja. Szervezete tehát 1964-ben a következő:

I. Elnöki Főosztály: I/1. Igazgatási Osztály, I/2. Személyzeti Osztály, I/3. Oktatási Osztály, I/4. Gazdasági Osztály.

II. Törvényelőkészítő Főosztály: II./1. Polgári Jogi Kodifikációs Osztály, II/2. Büntetőjogi és Államigazgatási Jogi Kodifikációs Osztály, II/3. Nemzetközi Jogi Csoport.

III. Bírósági Főosztály: III/1. Felügyeleti Osztály, III./3. Statisztikai Csoport.

IV. Terv- és Pénzügyi Főosztály: IV./1. Pénzügyi Osztály, IV/2. Számviteli Osztály, IV/3. Revizori Csoport.

V. Katonai Főosztály: V./1. Felügyeleti Osztály, V./2. Igazgatási Osztály.

VI. Ügyvédi Osztály.

VII. Bírósági Büntetés-végrehajtási Ügyek Osztálya.

VIII. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP).

A 101/1969. (I. K. 2.) IM sz. utasítás⁹⁶ szerint az Igazságügy-minisztériumban ismét önálló II. Személyzeti Főosztály működik, a V. Terv és pénzügyi Főosztály Technikai fejlesztési Osztállyal és Gondnoksággal bővül, a BVOP mellett pedig Büntetés-végrehajtás Közgazdasági és Munkáltatási Főosztály működik. A miniszter felügyelete ill. irányítása alá pedig ekkor a következő igazságügyi szervek tartoztak: bíróságok, az igazságügyi szakértői irodák, az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet, a büntetés-végrehajtási intézetek, ipari és mezőgazdasági vállalatok, az Országos Ügyvédi Tanács, az ügyvédi kamarák, a bírói-ügyészi, ügyvédi-jogtanácsosi vizsgabizottságok, a Magyar Jogász Szövetség, az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda.

A következő másfél évtizedben az Igazságügyi Minisztérium fenti szervezeti egységei tovább működtek, egyúttal azonban új funkcionális részlegek épültek ki. A Tudományos

⁹³ MNL OL XIX-E-1-z 1957. 79. d.

⁹⁴ MNL OL XIX-E-1-p 1961. 5. d.

⁹⁵ MNL OL XIX-E-1-p 10545. isz. 1964. III. 11.

⁹⁶ Igazságügyi Közlöny 1969. II. 28. 2. sz.

és Tájékoztatási Főosztály, a Nemzetközi Jogi Kapcsolatok Főosztálya, Számítástechnika-alkalmazási Központ, a Fenntartó Szolgálat. Az Ügyvédi ügyek Csoportja Ügyvédi Jogtanácsosi és Szakértői Főosztálya bővült.

Az Igazságügyi Minisztérium szervezete ennek megfelelően 1985-től a tehát a következő volt:⁹⁷

A/ Főosztályok és a Számítástechnika-alkalmazási Központ:

I. Titkárság: I/1. Igazgatási Osztály, I/2. Bejelentések és Panaszok Önálló Csoportja, I/3. Gépjárműszolgálati Csoport, I/4. Központi Irattár.

II. Személyzeti és Oktatási Főosztály: II/1. Személyzeti Osztály, II/2. Oktatási Osztály.

III. Bírósági Főosztály: III/1. Büntető Felügyeleti Osztály, III/2. Polgári, Gazdasági és Munkaügyi Felügyeleti Osztály, III/3. Kegyelmi Csoport, III/4. Statisztikai Önálló Csoport.

IV. Törvényelőkészítő Főosztály: IV/1. Gazdasági Kodifikációs Osztály, IV/2. Igazságügyi Kodifikációs Osztály, IV/3. Közigazgatási Kodifikációs Osztály.

V. Terv- és Pénzügyi Főosztály: V/1. Pénzügyi Osztály, V/2. Számviteli Osztály, V/3. Beruházási és Technikai Osztály, V/4. Végrehajtás-felügyeleti és Képviselési Önálló Csoport, V/5. Revizori Önálló Csoport.

VI. Katonai Főosztály: VI/1. Bírósági Osztály, VI/2. Igazgatási Osztály.

VII. Tudományos és Tájékoztatási Főosztály: VII/1. Tudományszervezési Osztály, VII/2. Tájékoztatási és Jogpropaganda Önálló csoport, VII/3. Minisztériumi Könyvtár.

VIII. Nemzetközi Jogi Kapcsolatok Főosztálya: VIII/1. Nemzetközi Jogi Osztály, VIII/2. Nemzetközi Kapcsolatok Csoportja, VIII/3. KGST Jogi Csoport.

IX. Ügyvédi, Jogtanácsosi és Szakértői Főosztály: IX/1. Ügyvédi, Jogtanácsosi Osztály, IX/2 Szakértői Csoport.

X. Számítástechnika-alkalmazási Központ: X/1. Jogi Információs Osztály, X/2. Számítástechnikai Osztály.

B/ Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága.

C/ Fenntartó Szolgálat.

1987 végén napirendre került a törvényelőkészítés magas szintű szabályozása. Ennek során jelent meg a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény, a jogszabályszerkesztésről szóló 12/1987. (XII.29.) IM rendelet és a jogszabályszerkesztés részletes szakmai-technikai kérdéseivel kapcsolatos ajánlásokat tartalmazó 7001/1988. (IK.11.) IM irányelv.

A rendszerváltozáshoz közeledve az Igazságügyi Minisztérium kezdett megszabadulni a pártállami irányítás szervezési jellegzetességeitől. Megszűnt a Törvényelőkészítő Főosztály, viszont az új Alkotmány előkészítését szolgálta az Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárság létrehozatala.⁹⁸ A Minisztérium irányító szerepének jövőendő változását jelezte az Igazságügyi Igazgatási Főosztály létrehozása. Nem létezett már a pártállam jellegzetes alakulata, az igazságügyi káderpolitikát meghatározó és előíró Személyzeti Főosztály. Munkaügyi és főleg szervezési feladatokat ellátó, hasonló elnevezésű főosztállyá alakult át.

⁹⁷ 101/1985. IM számú utasítás (Igazságügyi Közlöny 1985. 1.

⁹⁸ Révész 2001. 21. p.

Ami viszont már a 80-as évek elejétől jelezte az Igazságügyi Minisztérium feladatköreit illető nélkülözhetetlen változásokat az a bírósági szervezet, pontosabban az Igazságügyi Minisztérium és bíróságok kapcsolata megreformálásának igénye volt.⁹⁹ Kulcsár Kálmán¹⁰⁰ 1988. június 29-i igazságügyi miniszteri kinevezése előtt még jogszociológusként hívta fel a figyelmet a „relatív bírói függetlenség” jelentőségére a hatalmi ágak megosztásának érvényre juttatásának folyamatában,¹⁰¹ és ezen álláspontját a rendszerváltás időszakában is következetesen képviselte.

1987 júniusában megjelent a Beszélő folyóiratban a „Társadalmi szerződés (a politikai – kibontakozás feltételeiről)” című program-tanulmány. Ennek V. pontja tartalmazta a demokratikus ellenzéknek a bíróságokra vonatkozó követeléseit: „Független és ellenőrzött bíróságokra van szükség: szűnjön meg a bírói testület feletti igazságügyi minisztériumi gyámkodás, a hivatásos bírakat ne a Minisztérium jelölése alapján válasszák, ne a Minisztérium ossza be őket meghatározott bíróságokhoz.”¹⁰²

Még 1988 novemberében az Igazságügyi Minisztériumban feljegyzés készült Kulcsár Kálmán miniszter részére az Igazságügyi Minisztérium átszervezésével összefüggő személyi kérdések témájában. Ebben a körben került sor első alkalommal annak leírására, hogy szükség van egy Országos Igazságügyi Tanács (ekkor még ennek nevezték), mint állami koordináló szerv létrehozására azért, mert az MSZMP KB „munkamódszereinek, szervezetének korszerűsítése folytán, mivel feltehetően megszűnik az igazságügyi szervek pártkoordinációja, a sokéves tapasztalatok szerint továbbra is szükség lesz egy koordináló testületre”.¹⁰³

Amikor az Igazságügyi Minisztériumnak az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 20–21-i ülését is megjárta alkotmánytervezete az Országgyűlés elé került, ez már intézményes garanciákkal kívánta ellátni a bírói függetlenséget: „A bírói függetlenség személyi biztosítékait a bírák jogállására vonatkozó rendelkezések szabályozásával is biztosítani kell. Ennek megfelelően az alkotmányban kell rögzíteni, hogy a bírakat az államfő nevezi ki és menti fel. A kinevezés, illetőleg választás határozatlan időre szól. A bíró más közéleti tisztséget nem tölthet be, képviselőnek nem választható meg, továbbá tudományos és oktatói tevékenységen kívül más kereső tevékenységet nem vezethet. A bírói függetlenség kérdésével függ össze a bírák elmozdíthatatlansága is. E körben az Alkotmánynak le kell szögeznie, hogy a bírakat akarattuk ellenére csak az illetékes bírói testület javaslata alapján, a bírósági törvényben meghatározott okok miatt lehet felmenteni, felfüggeszteni, áthelyezni vagy nyugállományba helyezni.”¹⁰⁴

⁹⁹ GATTER 2004. 27. p.

¹⁰⁰ Kulcsár Kálmán szociológus, akadémikus, a jogszociológia magyarországi úttörője. Hatvanéves korában kezdődött politikai pályafutása. Addig a tudományos élet rendszerhű képviselője volt. Számos tudományos pozíciót töltött be egyetemeken, az Akadémián, hazai és nemzetközi tudományos társaságokban. 1988-ban hívja be Grósz Károly igazságügyi miniszternek a kormányába. Ezt a tárcát vitte tovább Németh Miklós kormányában is. Rövid miniszteri ténykedésének csúcspontja az 1989 őszen megalkotott új alkotmány volt. A Hazafias Népfrent utolsó elnöke, a Hazafias Választási Koalíció elnökjelöltje, majd képviselőjelöltje volt. A közvetlen elnökválasztásra nem került sor, a HVK pedig az 1990-es választásokon kudarcot vallott. Antall József 1990-ben Magyarország kanadai nagykövetévé nevezte ki, 1993-ig képviselte az országot Ottawában.

¹⁰¹ Kulcsár Kálmán általános érvennyel fogalmazta meg: „A »bírói hatalom« súlyát megnövelte egyrészt a bírói jogalkotás tényként való elismerése, másrészt a parlament és a kormányzat, tehát a végrehajtó hatalom »kiegyezése«,” KULCSÁR 1987. 290. p.

¹⁰² A dokumentum először a Beszélő c. független folyóirat szerkesztőségében készült, 1987 márciusa és júniusa között. KIS-KÖSZEG-SOLT 1992.

¹⁰³ Feljegyzés az Igazságügyi Minisztérium átszervezéséről. MNL OL XIX-E-1-p. 3.d. 20.509/1988/5. sz.

¹⁰⁴ Magyarország alkotmánya szabályozási koncepció. Igazságügyi Minisztérium, 1989. január 30. Országgyűlési Irratár és Levéltár Országgyűlési Irományok, 1985–1990. országgyűlési ciklus, 141–200. jelzetű kötet, 409. p.

Bár 1989 nyarán a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során elsősorban az Alkotmánybíróság körül folyt a vita, a középszintű egyeztető bizottság 1989. augusztus 30-i ülésén Somogyvári István¹⁰⁵ ismertette a bíróságokra vonatkozóan a munkabizottságokban elhangzott különböző véleményeket:

„A vitakérdés a felek között abban volt, hogy az Ellenzéki Kerekasztal azt javasolta, hogy az alkotmányban a különbíróságok létre utaló rendelkezés szűnjön meg, ennek megfelelően a különbíróságokat mielőbb számoljuk fel. Ők ez alatt elsősorban kifejezetten a katonai bíróságok felszámolását értették.

Az MSZMP álláspontja ebben a kérdésben az, hogy tekintettel arra, hogy Magyarország új alkotmányának az Országgyűlés által elfogadott koncepciójában is szerepel, miszerint a különbíróságok felszámolása felé kell törekedni, delegációnk véleménye szerint amit most meg tudunk ebben a kérdésben lépni, azt lépjük meg. Véleményünk szerint ebbe az irányba mutat, hogy a választási bíraskodás körében nem különbíróságot hoztunk létre, hanem a Legfelsőbb Bíróságot bíztuk meg a választási bíróság funkciójának az ellátásával. Véleményünk, hogy a munkaügyi bíróságoknak a rendes bíróságok körébe vonása végrehajtható a mostani időszakban is. Ez szakmailag az Igazságügyi Minisztériumban elő van készítve.

A katonai bíraskodás tekintetében azt javasoljuk, hogy a katonai bíraskodás személyi és tárgyi hatásköre szűküljön, annak megfelelően, ahogy tulajdonképpen már csütörtökön a középszintű megállapodás létrejött az I/4-es bizottság¹⁰⁶ eredményeinek a tárgyalása során. Röviden ez azt jelentené, hogy a katonáknak a katonai bűncselekményeiben lenne a továbbiakban a katonai bíróságoknak hatásköre. A katonai bíraskodást jelenleg nem tudjuk teljes körűen felszámolni. (...)A Harmadik Tárgyalófélnak az a javaslata, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyetteseit és a legfőbb ügyész helyetteseit ne az MSZMP által javasolt módon, vagyis ne a köztársasági elnök nevezze ki ezeket a személyeket, hanem az Országgyűlés.

A felek között egyetértés van abban, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a Legfőbb Ügyészt természetesen az Országgyűlés nevezze ki, juttatná pozíciójába, itt a helyettesi kör kérdésében van a felek között vita. Mi úgy ítéljük meg, hogy nincs különösebb indoka annak, hogy a jelenlegi helyzet megváltozzon. Jelenleg az Elnöki Tanács hatáskörébe tartozik a helyettesi körnek a kinevezése, megválasztása. Mi úgy gondoljuk, hogy az új államfő ugyanezt a jogkört átvehetné.”¹⁰⁷

A bírói függetlenség kérdésében kialakult konszenzus végül megjelent a politikai egyeztető tárgyalások 1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásáról szóló megállapodásban, majd ennek nyomán az Országgyűlés elfogadta az 1989. évi XXXI. alkotmánymódosító törvény vonatkozó rendelkezéseit:

¹⁰⁵ Somogyvári István 1989-ben fősztályvezetői besorolásban a Kilényi Géza által létrehozott Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárság munkatársa volt, egyben az MSZMP-t képviselte a háromoldalú tárgyalások plenáris és középszintű ülésein, valamint a munkabizottságokban. Bozóki 1999–2000. (8. köt.) 308–309. p.

¹⁰⁶ A szakértői szinten működő politikai munkabizottságok közül az I/4-es bizottság a büntető törvénykönyv és a büntető-eljárási törvény módosításának elveivel foglalkozott.

¹⁰⁷ Bozóki 1999–2000. (4. köt.) 37–37. p.

„48. § (1) A Legfelsőbb Bíróság elnökét a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja, elnökhelyetteseit a Legfelsőbb Bíróság elnökének a javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.

(2) A hivatásos bírákat törvényben meghatározott módon a köztársasági elnök nevezi ki.

(3) A bírákat tisztségükből csak törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani.”¹⁰⁸

Az 1990. évi választások után megalakult Antall-kormány 1990 őszen szabályozta újra az igazságügy-miniszter feladat- és hatáskörét.¹⁰⁹ Eszerint az igazságügy-miniszter látja el az igazságszolgáltatással összefüggő jogalkotási feladatokat, a miniszter gondoskodik arról, hogy a jogszabályok összhangban álljanak más jogszabályokkal, megfeleljenek a jogalkotás szakmai követelményeinek, illetőleg beilleszkedjenek az egységes jogrendszerbe. A jogszabály-előkészítés szakmai színvonalának emelése érdekében a miniszter tudományos kutatásokat kezdeményez, szervez és irányít. A miniszter képviseli a Kormányt az Alkotmánybíróság eljárásában, ha az eljárást a Kormány kezdeményezi vagy az kormányrendeletet, illetőleg annál magasabb szintű jogszabályt érint. Felügyeletet gyakorol az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, valamint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a büntetés-végrehajtási intézetek működése felett.

Az új vezetés feladatai közé tartozott az új államigazgatási struktúrát tükröző minisztériumi szervezet kialakítása, amit önmagában indokolt a politikai, a közigazgatási államtitkári és a helyettes államtitkári tisztségek létrehozása, valamint a tárcához igazodó feladatkörök meghatározása. Létrejött a Miniszteri Kabinetiroda, a Szervezési és Munkaügyi Főosztály helyett új főosztályként megalakult az igazgatási feladatokat ellátó Titkárság, valamint a Munkaügyi Főosztály, a Számítástechnika Alkalmazási Központ pedig Jogi Informatikai Főosztály elnevezéssel a Minisztérium szerves részévé vált. A kodifikációs feladatok elvégzésére megalakult az Igazságügyi Kodifikációs Főosztály. Ügykörébe került a bírósági, a közjegyzői, valamint az ügyvédi szervezettel, az igazságügyi szakértőkkel, a büntetés-végrehajtással és a bírák, továbbá a büntetés-végrehajtási testület jogállásával összefüggő jogszabályok előkészítése.

Megszűntek a kis kodifikációs egységek, a Vállalati Jogi Szakértői Csoport, a KGST és a Közös Piaci Ügyek Szakértői Csoportja, valamint az Alkotmányjogi Szakértői Csoport. Ezen egységek feladatkörét a Civilisztikai és Gazdasági Jogi, a Közjogi és a Nemzetközi Jogi Főosztály vette át. Felszámolásra került a főosztályokon belüli osztály és csoporttagozódás, a munkaügyi feladatok ellátása pedig a Pénzügyi Főosztály hatáskörébe került. A Nemzetközi Jogi Főosztályon belül megalakult az Emberi Jogi Osztály, a Civilisztikai és Gazdasági Jogi Főosztályon pedig Közös Piaci Osztály alakult, amely a magyar jogrendszernek az EGK jogával való harmonizációját kívánta koordinálni.¹¹⁰ A szervezeti átalakulásokat végül az Igazságügyi Minisztérium új ügyviteli szabályzata, az igazságügy-miniszter 3/1992. (IK 4.) IM utasítása rögzítette.

¹⁰⁸ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövege. Magyar Közlöny 1989. 74. sz.

¹⁰⁹ 41/1990. (IX.15.) Korm. rendelet.

¹¹⁰ 7/1991. (IK 11.) IM utasítás

3. A MINISZTERIUMOT ÉRT POLITIKAI BEFOLYÁSOK, PRESSZIÓK, ELVÁRÁSOK

Míg a szabályozástörténeti áttekintés viszonylag átfogóbb segítséget igyekezett adni az Igazságügy-minisztérium történetével kapcsolatos iratok értelmezéséhez, addig a politikai hatások esetében szűkebb a merítési lehetőség. Ez alapvetően annak a következménye, hogy iratforrás szempontjából ezek az iratok kívül esnek a Minisztériumi iratállományon, jórésztük a Magyar Dolgozók Pártja / Magyar Szocialista Munkáspárt állagához tartoznak. Mégis a pártközpont erre szakosodott szervei – pontosabban az Adminisztratív Osztály, 1964-től a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály Igazságügyi Alosztálya – folyamatosan címzettje volt a Minisztériumban született legkülönbözőbb anyagoknak, miközben a párt irányító, ellenőrző és káderpolitikai funkciója során maga is folyamatosan postázta az ezzel kapcsolatos átíratokat a Minisztériumnak.¹¹¹ A szisztematikus áttekintés helyett példákön keresztül szerepel néhány olyan szituáció leírása, amelyek megpróbálják a pártállami időszakban érzékelteni az Igazságügy-minisztérium és a politika igen változékony, de mindenkor az utóbbi dominanciáját kifejező kapcsolat lényegét. Az ötvenes évekből a személyzeti politika alakulása, míg a hatvanas évektől a jogpolitika formálódása kívánja illusztrálni ezt a viszonyt.

3.1. Az igazságügy pártirányítására vonatkozó igazolási kísérletek

„Absolut kormány alatti országokban nincs az egyes polgárnak joga politikai kérdéseket feszegetni, s közigazgatási eljárásról a kormány nézetétől eltérő véleményt kérdezetlenül nyilvánítani, sőt ily tárgyakban még a szerény kérelmezés is gyakran tiltva van. Absolut kormány alatt, hallgatás a polgár szomorú kötelessége, – hallgatás mellett pedig még a szélesre terjesztett határozatlan törvény szigorát, s veszélyt hozható alkalmazását is kikerülheti. De alkotmányos országban a honpolgároknak nemcsak joguk, hanem kötelességük is a közdolgozokhoz hozzá szólni, véleményüket a törvényhozás s közigazgatás tárgyai fölött szabadon nyilvánítani. Itt a hallgatás kötelességmulasztás, s azt, kinek szólni szabad és kell, hallgatásra kényszeríteni annyi, mint őt jogától megfosztani, sőt kötelességének teljesítését is rá nézve veszélyessé tenni.”¹¹²

¹¹¹ A forradalom leverését követően az Adminisztratív Osztály újjászervezése során vita alakult ki a minisztériumok és az Adminisztratív Osztály jogi kapcsolatát illetően. A Titkárság Kádár János javaslatát fogadta el, miszerint az Osztály „nem jogi státus”, hanem „az a joga, hogy végrehajtsa a választott szerveknek az utasítását”. MSZMP KB Titkárság 1957. augusztus 9-i ülése, MNL OL M-KS 1957. augusztus 9. + (288. f. 7/11. ö. e.)

¹¹² Deák Ferencnek az Országbírói Értekezlet büntető- és sajtótörvény átvizsgálására alakított alválasztmánya számára készített felirata. Ráth György: Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában, Pest, Landerer és Heckenast 1861. Első kötet 47. p. Idézi: SARLÓS 1976. 286. p.

Deák Ferenc logikáját követve, ha mint a politikaiakat általában, úgy a jogpolitikai kérdéseket sem „feszegetik” az egyes polgárok, ott „abszolút kormány alatti” az ország, ahol viszont a közdolgokhoz, esetünkben a jogpolitikához is hozzászólnak, ott viszont alkotmányos az ország. Természetesen joggal állítható, hogy a jogpolitikáról való diskurzus hiánya egyszerűen szakpolitikai jellegéből adódó akadályokból fakad és ezért ebben az esetben nincs és nem is állhat fent a Deák által feltételezett megfeleltetés a vélemény szabadsága és az alkotmányos berendezkedés között. Ha viszont nem a jogpolitika tartalmi vonatkozásaira, hanem inkább arra figyelünk oda, hogy vajon milyen politikai tényezők vesznek, vehetnek részt a jogpolitika kialakításában, akkor máris analógiát vagyunk hajlandók észrevenni a deáki politizáció feltételrendszerével. Egyszerűbben: a politikai pluralizmus fokmérője a tény, hogy lehet-e szabad vitákat folytatni a jogpolitika alakulásáról, vagy ennek a kialakítása és működtetése az állam monopóliuma. Találó jellemzés: a jogpolitikának nevezett terület „kínos feszengés az egyetemi szemináriumokon”.¹¹³

A kommunista érában bár a párt „abszolút kormány” alatt tartja a népet, mégsem rendelkezik a társadalom egészére nézve közvetlen hatalommal (leszámítva a „munkásőr”-típusú paramilitáris csoportokat). Ezért lesz az államszervezet közvetlen célpontja a párt „irányító erejének”, ugyanis csak ennek hatalmi intézményrendszerét felhasználva lehet képes a társadalom teljes ellenőrzését, irányítását biztosító pozícióját megszerezni. Ezt egyébként – éppen ellenkező előjellel – a sztálinizmus is vallja: „A Párt a hatalom magva. De a párt nem az államhatalom és nem azonosítható azzal”.¹¹⁴ Bővebben és poetikusabban: „A Lenin-Sztálin pártja politikájának megvalósítására hivatott szovjet állami szervek a Haza és a nép iránti kötelesség tudatát oltják a Szovjetunió polgáraiba, beléjük nevelik a minden más nép jogai iránt érzett tiszteletet, megtanítják őket arra, hogy ugyanolyan magatartást tanúsítsanak a köz ügyei, mint saját életbevágó ügyes-bajos dolgaik iránt, felébresztik a szovjet polgárokban a tevékeny harci készséget a kommunizmusnak országunkban való felépítésére, megtanítják őket a törvények szigorú megtartására, valamint az állami, kolhozbeli, társadalmi és munka-fegyelem feltétlen betartására.”¹¹⁵

A következő kérdés, hogy milyen eszközök állnak a kommunista párt rendelkezésére, hogy a párt „szuverenitása” fölébe kerüljön az állami főhatalomnak. A hierarchikus kapcsolat létrehozására, majd a már kialakított helyzet fenntartására ugyanazok, a még Lenin által megfogalmazott módszerek álltak rendelkezésre.¹¹⁶ Eszerint:

- Döntő jelentőségű a párt „csúcsainak” a szovjetek „csúcsaival” való összeolvasztása: „Ezek nálunk össze vannak olvasztva s úgy is maradnak. De gazdasági, államigazgatási, szociális-kulturális és más intézményeink se a Kommunista Párt intézményei”.
- A Párt „a tömegek határtalan bizalmára támaszkodva, a pártonkívüliekkel való szoros tömörülésben, demokratikus választás alapján” beviszi a jelöltjeit a képviseleti szervekbe, a Tanácsokba. A dolgozók küldötteinek tanácsai útján a Párt az állam vezetésének alapvető kulcspozícióiba legjobb munkásait helyezi.
- Az állami szervek egyetlen fontos kérdést sem dönthetnek el a pártszervek irányító útmutatása nélkül, amelyek „a gyakorlati munkájuk során szerzett bőséges tapasztalatok gazdag tárházából merítenek”.

¹¹³ GYEKICZKY 2016. 10. p.

¹¹⁴ SZTÁLIN 1956. 156. p.

¹¹⁵ SZTUGYENYIKIN 1951. 17. p.

¹¹⁶ LENIN 1977. 156. p. (az 1919-es fordító, Rudas László „döcögős” szövegétől nehezen tudtak a kiadók megszabadulni)

- A fontosabb állami kérdésekben a kommunista párt központi bizottsága és a minisztertanács együttes rendeleteket ad ki.
- A munkaterv elkészítésénél a pártszervek adják az irányító útmutatásokat. A népgazdasági terveket a pártkongresszusok bírálják el, döntéseiket azután az illetékes szovjet szervek hajtják végre.
- Minden kongresszuson, értekezleten és választott szovjet szervezetnél, ahol legalább három párttag van, pártcsoport alakul. E csoportok feladata „a Párt befolyásának a legnagyobb mértékben való megerősítése és politikájának a pártonkívüliek között való érvényre juttatása, a párt- és az állami fegyelem megerősítése, a bürokratizmus elleni harc, a párt- és a szovjet-útmutatások végrehajtásának ellenőrzése”.
- Bármilyen fontos állami állást is foglaljanak el a párttagok, mindenkor a Párt ellenőrzése alatt állnak. Ez biztosítja minden egyes párt- és állami fegyelem elengedhetetlenül szükséges megtartását.
- A Párt ellenőrzi az állami szervek munkáját, kijavítja azok hibáját, kiküszöböli a meglévő hiányosságokat és elősegíti a pártszervek döntéseinek végrehajtását. Az állami gépezet munkájának az ellenőrzését a megfelelő szintű pártszervek végzik. A megyékben, a városokban és a járásokban a megfelelő vezető pártszervek a párt- és kommunista ifjúsági-alapszervezetekre támaszkodva, közvetlenül ellenőrzik döntéseik végrehajtását.

Egyetlen mondatban összegezve a fentieket: „Az irányításhoz az edzett kommunista forradalmárok hadseregére van szükség, ez megvan, a neve: párt.”¹¹⁷

A történelmi tapasztalatok nyomán látható, hogy a kommunista világrendszer hét évtizedes fennállása alatt az államszervezet és a kommunista párt viszonyát a fenti elvek alapján működtető rendszer gyakorlatilag semmit nem változott.¹¹⁸ Elég, ha e tekintetben az MSZMP közel hatvan évvel későbbi szabályozására gondolunk, amely konkrétan is meg kívánta határozni az állami szervek pártirányításának és pártellenőrzésének elveit. Ezek a következők:

- a pártirányítás az egész államszervezetre kiterjedő elvi-politikai irányítás;
- a pártirányítás az állami szervezetekben dolgozó kommunisták és az illetékes pártszervezetek útján valósul meg;
- a párt biztosítja és segíti az állami szervek rendeltetésszerű működését, növeli önállóságukat és felelőségüket;
- a párt káderpolitikájának érvényesítésével is biztosítja az állami szervek eredményes működését;
- segíti az állami szerveknél a párthatározatok végrehajtásának szervezését, és folyamatosan ellenőrzi megvalósulásukat.

Ezeket az elveket kellett érvényesíteni valamennyi állami szerv pártirányításánál mind a felső, mind a középszintű pártszervek és az alapszervezetek munkájában.¹¹⁹

Az állam központi szervei esetében azonban – mint amilyenek például a minisztériumok – sajátos irányítási kapcsolatok alakulnak ki. Ezek ugyanis közvetlenül a párt legfelsőbb

¹¹⁷ LENIN 1977. 7. p.

¹¹⁸ A totalitarizmus közös platformján a III. Birodalom közel azonos megoldásokat alkalmazott a Párt – állam – társadalom kapcsolati rendszerben. KERSHAW–LEWIN 2005. 9–35. p.

¹¹⁹ Az államigazgatás és az állami szervek pártirányításának fejlesztése. MSZMP KB 1971. november 3-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 4/114. ő. e.

szerveinek irányítása és ellenőrzése alatt állnak. Az államélet pártirányítása szempontjából kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a kongresszusi határozatoknak, amelyek hosszabb időre kívánták megszabni az állami szervek tevékenységének fő irányát. A folyamatos párt-irányítást és -ellenőrzést a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság Titkársága látta el.¹²⁰ A párthatározatok végrehajtásának megszervezésében és a pártellenőrzésben, a központi szervek megbízása alapján jelentős szerepet töltöttek be a Központi Bizottság különböző osztályai, illetve ezek alosztályai. A minisztériumok és az országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatait, hatáskörét és irányításuk rendszerét a Politikai Bizottság 1972. július 25-i határozata szabályozta.¹²¹ Alapvető feladatukat abban jelölték meg, hogy segítsék a párt politikájának érvényesítését, elvi-politikai irányítást végezzenek. Segítik az egyszemélyi felelősség érvényesülését, a döntések előkészítését, megvalósítását és ellenőrzését. A minisztériumi pártbizottságok joga és kötelessége a beszámoltatási és ellenőrzési jogkör gyakorlása. A miniszter és az országos főhatóság vezetőjének kivételével bármely vezetőt beszámoltathatnak. Megvitathatják a területük munkájával kapcsolatos elvi-politikai és szakmai kérdéseket. Fontos feladatuk a párt káderpolitikai határozatának érvényre juttatása, káderhatáskörüik gyakorlása. Közvetlen irányításuk, ellenőrzésük a Központi Bizottság felhatalmazása alapján a Központi Bizottság illetékes osztályának a feladata.¹²² A Szervezeti Szabályzaton túlmutató, sajátos normatív összefüggésekre hívta fel 1972-es előadásában Biszku Béla. A Központi Bizottságnak adminisztratív ügyekért felelős titkára arra hívta fel a kommunista vezetők figyelmét, hogy a párt által követelt vezetési normák illetve az állami törvények, rendeletek nem képviselnek azonos erkölcsi szintet. „Az előbbi norma ugyanis lényegesen magasabb az utóbbinál.”¹²³ A megállapítás pontosan érzékelteti a politikának és a jognak a pártállami irányítási rendszerben jellemző viszonyát. Másfelől amit a Központi Bizottság titkára őszinte elismerésre számot tartó helyzetként írt le, az valójában a jogállamiság értékeinek teljes tagadásával nem más, mint a pártállam önleplezése.

Sajátos viszony alakult ki a minisztériumok és a pártvezetés között, ha a minisztériumban működő pártszervezet pártbizottsági rangra emelkedett. Ezt a kapcsolatot a többször módosított, 1962-ben elfogadott Szervezeti Szabályzat rögzítette.¹²⁴ Eredetileg a szervezeti rendszerben elfoglalt helyüket és jogkörüket illetően megyei jogú pártbizottságok működtek a fővárosban, 19 megyében, a Néphadseregben, a Határőrségnél, a Belügyminisztériumban és a Külügyminisztériumban. Munkájukat közvetlenül a Központi Bizottság és szervei irányították. Döntő szerepük volt a központi határozatok adaptálásában, az alsóbb szintű pártbizottságok – és rajtuk keresztül a pártalapszervezetek – munkájának irányításában.¹²⁵ Érthető, hogy az adott korszakban egy Minisztérium számára fontos presztízs kérdést jelenthetett pártszervezetének az önálló pártbizottság rangjára emelése. Így történt például az

¹²⁰ A pártiratok napirendi jegyzékei szerint a Magyar Dolgozók Pártja, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt MDP–MSZMP pártvezetése (Politikai Bizottság, Szervező Bizottság, Titkárság) a pártállami időszak négy évtizede alatt 347 esetben gyakorolt közvetlen irányító, ellenőrző tevékenységet, azaz hozott határozatot az Igazságügyminisztérium vonatkozásában. Lásd: az MDP / MSZMP Központi Vezetősége / Központi Bizottsága, Politikai Bizottsága, Szervező Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei 1948-1989..

¹²¹ MSZMP PB 1972. július 25-i ülése, 2. napirendi pont. MNL OL M-KS 288. f. 5/586. ő. e.

¹²² A minisztériumok és országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatairól, hatásköréről, irányításának egységes rendszeréről szóló határozat. MSZMP KB PB 1972. július 25. MNL OL M-KS 288. f. 5/586. ő. e.

¹²³ BISZKU 1975. 282. p.

¹²⁴ 1962. november 20–24 között ülésezett az MSZMP VIII. kongresszusa. Elfogadta az új szervezeti szabályzatot, amely az MSZMP XIII. kongresszusa 1985. március 25–28-i kongresszusáig volt érvényben.

¹²⁵ NEMES–TAKÁCS 1981. 183. p.

Igazságügyi Minisztérium esetében is, amelynek pártszervezete csak négy évvel később, 1966-ben kapta meg a pártbizottsági rangot.¹²⁶

Az Igazságügyi Minisztérium pártirányítását gyakran tekintik azonosnak az igazságügyi szervek pártirányításával, ez utóbbit pedig a bíróságok pártirányításával. Ez annyiban igaz is, hogy a bírósági szervezet felé irányuló, változó irányú és intenzitású igazgatási és politikai elvárásokat – a bírói függetlenség állandó hangoztatása mellett – többnyire éppen az Igazságügyi Minisztérium közvetítette a bíróságok felé. Mindennek a háttérben a hatalmi ágak megosztásának, illetve a bírói függetlenségnek sajátos szocialista interpretációja húzódik meg.

A klasszikus sztálinista állam- és jogtudomány ugyanis előszeretettel hivatkozott Marxra, aki „bebizonyította”, hogy az államhatalmi ágak megosztásának tétele „gyökerében tudománytalan”. Rámutatott ugyanis arra, hogy az államhatalmi ágak megosztása ténylegesen sohasem valósulhat meg, lényegében nem egyéb, mint az állami mechanizmusban megvalósuló közönséges munkamegosztás, amely ugyanúgy, mint a többi „örök, szent és megváltozhatatlan burzsoá alapelv” csak az adott viszonyoknak megfelelően nyer alkalmazást és hogy ez a tétel tulajdonképpen az állami szervek hatáskörében meglévő különbségeknek „teljesen önkényes és tudománytalan elvi alapokra helyezése.”¹²⁷ A marxizmus-leninizmus fényében tehát az államhatalom megosztásának tétele, mint „cáfolhatatlanul tudománytalan szemfényvesztés” lepleződik le. Szöges ellentétben áll ugyanis a marxizmusnak és leninizmusnak az államról szóló tudományos tanításával, miszerint az „állam az uralmon lévő osztály erőszakszerve, tehát oszthatatlan osztályhatalom”.¹²⁸

Az államhatalom egységének elvéből vezették le azt a konklúziót is, hogy a bíróságok működését nem lehet az állam más szerveinek működésétől, általában véve pedig az állam egészének funkcióitól elszigetelten vizsgálni. Az állam mindenkori típusa és az igazságszolgáltatás között szerves a kapcsolat, az állam mindenkori funkciói, feladatai szabják meg a bíróságok funkcióit, feladatait is. A bírói függetlenség elvét eredetileg a burzsoázia hirdette a feudalizmus elleni harcában. A kapitalizmus fejlődése során azonban ez az elv is rövid idő alatt teljességében formalitássá és fikcióvá torzult. „A burzsoá bíró független a dolgozó néptől, de egyáltalán nem független az uralmon lévő burzsoáziától. A burzsoá államban a bíró kinevezésének és előretartásának előfeltétele a kizsákmányoló uralkodó osztály feltétlen kiszolgálása”.¹²⁹

Ezzel szemben „a nép államában” a bírák választásának rendszere és tisztük megszűnésének módjai (fegyelmi eljárás, visszahívás) a bírói függetlenség legfőbb biztosítékai. „A bírói függetlenség nem a néptől való függetlenséget, a néptől és a népi demokráciától való elszakadást jelenti, hanem ellenkezőleg: éppen eszköz arra, hogy a bíróságok a dolgozó nép és a proletariátus állama érdekeinek mindenkor szem előtt tartásával hozhassák meg ítéleteiket.”¹³⁰ Biszku Béla is összekapcsolta a pártszerveknek az igazságügyi szervek munkájába való beavatkozási tilalmát az ítélkezők politikai felelősségével: „Az igazságügyi szervek pártirányítása és ellenőrzése során a pártszervek nem avatkozhatnak be a konkrét ügyek elbírálásba, az ítélkezés munkájába. Kötelességük viszont, hogy ellenőrizzék a jogpolitikai elvek helyes érvényesítését. Fontos feladatuk a befejezett ügyek utólagos

¹²⁶ Önálló tag- és tagjelölt-felvételi és fegyelmi jogkör megadása a Pártbizottságoknak (benne az Igazságügyi-minisztériumnak). MSZMP KB Titkárság 1966. február 22. (MNL OL M-KS 288. f. 7/255. ö. e.)

¹²⁷ ARZSANOV 1951. 151. p.

¹²⁸ BEÉR 1951. 123. p.

¹²⁹ BEÉR 1951. 198. p.

¹³⁰ BEÉR 1951. 327. p.

elemzése, értékelése és az általánosítható következtetések levonása. Az is kötelességük, hogy javaslatokat tegyenek a szocialista törvényesség követelményeinek megfelelő, a társadalom igényeit kielégítő ítélkezési gyakorlat kialakítására. Mindez természetesen nem csökkenti a kommunisták utólagos felelősségét az illetékes pártszervek előtt.¹³¹

A „népi demokráciák” igazságszolgáltatása természetesen a sztálini igazságügyi igazgatótól örökölte meg Igazságügy-minisztériumaik lényegesebb funkcióit is, hiszen „igazságszolgáltatásunk forradalmi átalakításánál is a világ leghaladottabb államának, a szocialista Szovjetunióknak a példáját követi”.¹³² Ezek szerint a minisztérium:

- irányítja az igazságszolgáltatás teljes vertikumát, benne a közjegyzők, ügyvédek, végrehajtók működését is;
- szervezi a különbírókat, a közjegyzői irodákat, az ügyvédséget és a bírói statisztikai szolgálatot; a bírói gyakorlat tanulmányozása és általánosítása, valamint a bíróságok felett gyakorolt felügyelet során szerzett tapasztalatok alapján szervezi a bíróságok munkáját;
- kinevezi és visszahívja a Minisztérium tisztviselőit, a neki alárendelt intézmények vezetőit;
- ideológiai és szakmai szempontok alapján képezi és továbbképezi az igazságügyi igazgatókat, a bíróságok és államügyészségek kádereit;
- kodifikálja a törvényeket;
- ellenőrzi a bíróságok működését.¹³³

Biszkó Béla is utalt korábban az igazságszolgáltatásban dolgozó kommunisták utólagos felelősségérevonhatóságára az illetékes pártszervek előtt. A párt XI. kongresszusán részletesebben is kifejtette ezt a felelősséget: „A pártirányítás és -ellenőrzés megvalósulásában az igazságügy területén is fontos szerepe van a kommunisták beszámoltatásának, a munka elemzésének és értékelésének. Az illetékes területi, és az itt működő hivatali pártszervezetek – eltérő hatáskörrel és illetékességgel – fontos feladata, hogy rendszeresen segítsék és ellenőrizzék a párt határozatainak végrehajtását, a törvények betartását, a jogpolitikai elvek érvényesülését. Fordítsanak gondot arra, hogy a törvény betűje, szelleme és a joggyakorlat között összhang legyen. A központi és területi pártszervek irányító tevékenységéhez tartozik a belügyi, ügyészi, igazságügyi és államigazgatási szervek együttműködésének segítése, tevékenységük koordinálása. A párt által kezdeményezett rendszeres megbeszéléseknek nagy szerepe van az itt dolgozók egységes tájékoztatásában, valamint más társadalmi szervezetekkel és a dolgozókkal való kapcsolatuk erősítésében. A területi pártszervek sajátos feladata, hogy elemezzék a bírói, ügyészi gyakorlat politikai hatását, általánosítsák a befejezett ügyek tapasztalatait, és ezek alapján kialakított elvi-politikai állásfoglalással segítsék e szervek munkáját.”¹³⁴

A pártakarat „puhább” közvetítését volt hivatva transzferálni az igazságszolgáltatás felé a jogpolitika intézménye. Ez, mint a hatalom jogi relevanciájú gyakorlásának technikája, önmagában is rejtőzködésre hajlamos valódi szándékait illetően, akár a jogalkotásról, akár a jogalkalmazásról van szó. Jogpolitikával, mint szakpolitikával természetesen minden államiság rendelkezik és ez független annak normatív megjelenési formájától – ha egyáltalán megjelenik. A jog szerepét a hatalom eszközének tekintő „jogi nihilizmus” természetesen

¹³¹ BISZKU 1975. 283. p.

¹³² BEÉR 1951. 320. p.

¹³³ SZTUGYENYIKIN 1951. 195. p.

¹³⁴ BISZKU 1975a. 499. p.

ódzkodik mindenféle jogi korlátozástól, de ettől még rendelkezik a jog tekintetében politikai stratégiával, azaz – még ha nem is nevezi így – jogpolitikával. A pártállami időszak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről szóló 3221/1963. V. 30. sz. határozata megjelenése előtt is rendelkezett markáns, többnyire Sztálinig visszavezethető politikai jellegű jogfelfogással, jogpolitikával. Ebből a szempontból tehát a jogpolitika nem értékkategória, hanem a mindenkori államhatalomnak a jogról való gondolkodása, jogalkotó és jogalkalmazás szerveinek szerepéről kialakított nézetei és az azt alakító politikai gyakorlata.¹³⁵

Az 1963-as kormányhatározatot az 1956-os megtorlások és a kezdődő konszolidáció korszakhatárán hozták meg, a jogszabály számozásából következően nem is kívánták a tartalmát megosztani a nyilvánossággal,¹³⁶ eleve belső használatra készült. Bevezetője utal is keletkezésének körülményeire: a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megtárgyalta az igazságügy-miniszternek a jogalkalmazás egyes kérdéseiről, a jogpolitikai elvekről szóló jelentését. Az igazságügy-miniszternek az érdekelt szervek vezetői egyetértésével tett javaslatára a törvényesség további erősítése, valamint a jogalkalmazó szervek munkája színvonalának további emelése érdekében hozta meg jogpolitikai határozatát.

Azt pedig már az állambiztonsági szakanyagokból lehet megtudni, miért éppen ekkoriban vált időszzerűvé a határozat: „Az MSZMP-nek az ellenforradalom óta követett töretlen marxista-leninista politikai irányvonala s következetes kétfrontos harca megteremtette az előfeltételét annak, hogy a társadalmi fejlődésünket híven tükröző, az új fejlődési szakaszból fakadó jogpolitikai konzekvenciák levonása és a megfelelő irányelvek kidolgozása is megtörténjék.”¹³⁷ A kormányhatározatot szokás annak első fejezetével, a büntető jogalkalmazásra vonatkozó részével azonosítani. A megyei bírósági elnökök számára 1963. december 5-én tartott értekezleten el is hangzott, hogy súlypontinak tekintendők a büntető ítélezést érintő problémák.¹³⁸ Állambiztonsági oldalról ugyancsak ez a vonatkozása erősödött fel: „Hangsúlyozni kell, hogy a jogpolitika nem különálló, pártunk és kormányunk általános politikai irányvonalától független, hanem lenini politikánk szerves része és mindenkor az általános politikai irányvonalnak van alárendelve; elveit azokból a feladatokból kiindulva határozzák meg, amelyeket az általános politika célkitűzései az adott időszakban tartalmaznak. A jogpolitika a törvényesség figyelembevételével éppen e célkitűzéseket határozza meg a bűnözés elleni küzdelem terén. Iránymutatást ad a bűnüldöző szervezeteknek a szocialista törvényesség érvényre juttatása és a törvények helyes alkalmazása tekintetében.”¹³⁹

Természetesen a Kormányhatározat belső normaként való kezelésekor előkerült az az érvelés is, hogy a benne foglaltak kizárólag az érintett állami szervek számára fogalmaznak meg kötelezettségeket, tehát a közvélemény informálására nincs is szükség. Azt azonban, hogy az állampolgárok tájékoztatása felesleges-e vagy sem, egyrészt magukra az állampolgárokra kellett volna bízni, másfelől kiderült, hogy akadnak nagyon is az egyénekre vonatkozó rendelkezései a határozatnak: „Jelenleg, a mi viszonyaink között az osztályhelyzetnek a bűncselekmények elbírálásánál általában nincs jelentősége. Az osztályidegenek által elkövetett bűncselekmények esetén az osztályhelyzetet az eljárás

¹³⁵ A KB Adminisztratív Osztályának javaslatai a Politikai Bizottságnak a jogpolitikai irányelvekkel kapcsolatban szükségessé vált módosításokról. MSZMP KB PB 1963. április 17. (MNL OL M-KS 288. f. 5/298. ö. e.)

¹³⁶ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3221/1963. (V.30) számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről

¹³⁷ DEÁK 1970. 6. p.

¹³⁸ MNL OL XIX-E-1-p. 1963. 47. d. 921/4/1963,

¹³⁹ DEÁK 1970. 8. p.

során csak akkor kell értékelni, ha az a bűncselekmény indítéka volt, azzal összefüggött.” Ráadásul az esetek többségében ez a körülmény éppen az államellenes bűncselekmények vonatkozásában lehet releváns.

Nagyobb nyilvánosságot, sőt propagandát kapott viszont tíz évvel később a 14/1973. számú NET határozat, amely felváltotta a jogalkalmazás 1963-as jogpolitikai elveit. Elveiben, szerkezetében és funkcióját tekintve nem sokban különbözött tíz évvel korábbi elődjétől, de legalább nem volt titkos határozatba zárva. A jogalkalmazó szervek köteleességét a következőkben határozta meg: „A jogalkalmazó szervek kötelesek minden határozatukban, intézkedésükben és eljárásukban érvényesíteni a szocialista törvényességet. Kötelesek a jogszabályokat megtartani és megtartatni. Feladatuk a törvénysértések megelőzése, a jogellenes cselekmények feltárása és az ellenőrzés eredményességének segítése. Tevékenységükkel neveljék az állampolgárokat a törvények tiszteletére. Vegyenek részt rendszeresen a jogszabályok és a jogalkalmazásban szerzett tapasztalatok széles körű ismertetésében.” Mindezeket akár az 1963-as kormányhatározat is tartalmazhatta volna.

A hetvenes évek végére viszont a társadalomtudományok körében felerősödött a jogalkotással kapcsolatos érdeklődés. A jogalkalmazás iránt megnyilvánuló mérsékeltbb figyelem mellett a jogalkotás problémái mind nagyobb mértékben kerültek az érdeklődés középpontjába. Jótékonyan elősegítették mindezt a pártkongresszusok határozatai az állam sokrétű szerepének hangsúlyozásával, és a jogszabályalkotásra, annak egyes elemeire történő közvetlen utalással jelezték, hogy a párt szerint milyen nagy jelentősége van a jogalkotásnak a társadalmi fejlődés szempontjából.

Az Országgyűlés 1969-ben, majd 1982-ben foglalkozott a jogalkotás eredményeivel és továbbfejlesztésének kérdéseivel. Az igazságügy-miniszter 1982. évi országgyűlési beszámolója után külön is hangsúlyt kapott a jogalkotás jogpolitikai elvei kialakításának szükségessége és időszerűsége. Mindezzel összefüggésben az Igazságügyi Minisztérium középtávú tudományos terve – kapcsolódva a közigazgatás komplex továbbfejlesztését célzó kutatásokkal – feladatul tűzte ki a jogalkotás jogpolitikai elveinek elméleti kimunkálását és megalapozását. Mindezek a törekvések a majdani jogalkotási törvény kidolgozása irányába mutattak. 1979-ben a Magyar Jogász Szövetség „A jogpolitika, a jogalkotás és a jogalkalmazás aktuális kérdései” című IX. országos munkaértekezletén Antalffy György tartott nyitó előadást, Samu Mihály és Szotáczy Mihály korreferátumaival. Ettől kezdve Samu Mihály munkásságának szinte központi témájává vált a jogpolitikai kutatás. A Minisztérium több téma feldolgozására adott megbízásokat, amelynek eredményeképpen az állam- és jogelmélet, valamint az államjog területének szakemberei elkészítették azokat a tanulmányokat, amelyek 1983-ban kötetbe rendezve is megjelentek.¹⁴⁰

A látványosan gyarapodó munkák sorában azonban inkább csak az évtized második felében kezdett nyilvánvalóvá lenni, hogy a jogpolitikának és a jogalkotásnak a hatékonysága szempontjából hasznosabb lenne, ha nem a technikai, szabályozási feltételrendszer cizellált kimunkálása lenne a legfontosabb cél, hanem sokkal inkább a teljes döntéshozatali-törvényalkotási folyamat demokratikus, pluralista környezetváltoztatása. Ezzel egy időben pedig szinte észrevétlenül feledésbe merült az egyébként is kevesek által ismert jogalkalmazási jogpolitika felemásan létrehozott és egyébként is alig működtetett szerkezete.

¹⁴⁰ NIGRINY 1983.

3.2. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság

A háború utáni politikusok nagyobbik része a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal akkor találkozott először, amikor 1945 január elején közölték velük, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány által a debreceni Arany Bikában addig használt helységeket el kell hagyniuk, ki kell költözniük, mivel az épületet attól kezdve a SZEB vezetői és beosztottjai fogják használni.¹⁴¹

A Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZE) a második világháború után a győztes hatalmak által a fegyverszünet betartására és a kormányok működésének ellenőrzésére megalakított testületek voltak a legyőzött országokban, a győztes hatalmak részvételével.

A Gyöngyösi János külügyminiszter vezette magyar küldöttség és a szövetséges nagyhatalmak nevében Kliment Vorosilov szovjet marsall 1945. január 20-án írta alá Moszkvában a magyar fegyverszüneti egyezményt.¹⁴² A megállapodás főbb pontjai szerint Magyarország visszavonja csapatait az 1937. december 31-i határok mögé; bekapcsolódik a Németország elleni harcba; jóvátételt fizet; feloszlatja az összes németbarát és fasiszta politikai, katonai és félkatonai jellegű szervezetet; betiltja a szövetségesek elleni propagandát és a békekötésig Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZE) állítanak fel az egyezmény végrehajtásának nemzetközi ellenőrzésére.

Az eredetileg az egyenrangú szövetséges felek alkotta bizottság a gyakorlatban gyorsan szovjet dominanciájú grémiummá vált. A szovjetek elutasították a brit és amerikai szövetségesek javaslatát, hogy a szovjet elnökletű SZE csak a szövetségesek egyetértésével hozhasson határozatokat. Kompromisszumként a szövetségesek csak konzultációs jogot kaptak.¹⁴³ Az egyezménynek egyéb súlyos következményei is voltak: a SZE a későbbiekben beleszólhatott a magyar választások szabályaiba és magyar állampolgárokat tartóztathatott le a magyar hatóságok vagy a szövetségesek beleegyezése nélkül. „A SZE élén mindig a szovjetek álltak; és a Szovjetunió ezzel legalizálta közvetlen befolyását a magyarországi események alakulására. (...) Az amerikai és a brit delegációk vezetői a politikai döntésekről sok esetben csak a sajtóból, illetve a magyar kormány beszámolóiból tájékozódhattak.”¹⁴⁴

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság olyan helyzetbe jutott, hogy egyrészt mindenről tájékoztatást igényelhetett, másrészt a gyakorlatban a kormány vagy a helyi hatóságok minden intézkedését előzetes engedélyéhez köthette. Így teljes áttekintést kért és kapott például a magyar igazgatási szervekről, a minisztériumok létszámviszonyairól, a főispánok pártállásáról, képzettségéről, előéletéről, a rendőrség létszámáról, pártok szerinti megoszlásáról, fegyverzetéről, az igazolásokról, tehát olyan kérdésekről is, amelyek a fegyverszüneti egyezmény értelmében nem tartoztak kifejezetten a hatáskörébe.¹⁴⁵ Engedélyétől tette függővé például az új bankjegyek kibocsátását, beleszólta a földreform időzítésébe, a választások előkészítésébe. Nem volt ugyan hatásköre arra, hogy a Magyarország területén működő, átvonuló, vagy itt tartózkodó szovjet hadsereg tevékenységét a magyar fél

¹⁴¹ PAÁL–RADÓ 1947. 213. p.

¹⁴² VIDA 1997. 83. p.

¹⁴³ FEJTL 2003. 10. p.

¹⁴⁴ KOVÁCS 2002. 148. p.

¹⁴⁵ Valentiny Ágoston miniszteri személygépkocsi-igénylését például a SZE nevében eljáró Ljevuskin vezérőrnagy elutasította azzal, hogy ennek biztosítása a kormány feladata. Ugyanakkor egyszeri vidéki utazásokra, a miniszter külön kérésére, egyes esetekben hajlandó rendelkezésére bocsátani egy gépkocsit. MNL OL XIX-E-1-B. 1945. 1. d. 1091/1945. Révész 2016. (1. köt.) 114. p.

kérésének, panaszainak figyelembevételével közvetlenül befolyásolja, a kormány, illetve a magyar hatóságok és a szovjet parancsnokságok közötti kapcsolat, de a szovjet vagy más kormányhoz való kapcsolat útja mégis rajta keresztül vezetett. Természetesen az 1945. szeptember 16-án kihirdetett 1945. évi I. törvénycikk „a magyar állami szuverenitás gyakorlásáról” sem magát az állami szuverenitásról szólt, csupán kinyilvánította, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés önmagát a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének tekinti.¹⁴⁶

A magyarországi Ellenőrző Bizottság 1945 júliusában közvetlenül is beavatkozott a magyar belpolitikai küzdelmekbe és ennek éppen az igazságügy-miniszter volt az egyik célpontja. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítását az MKP felső vezetése már 1945 februárjától kezdve napirenden tartotta: elsősorban Faragho Gábor közellátásügyi, Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi, Vásáry István¹⁴⁷ pénzügy-, illetve Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter tevékenységével voltak elégedetlenek, de magának a miniszterelnöknek a távozását is szívesen vették volna.¹⁴⁸ Moszkva ekkor még nem egyezett bele egy nagyobb arányú kormányátalakításba, de 1945 júliusában a kommunista pártnak már sikerült megszereznie ahhoz Puskin¹⁴⁹ és a SZEB támogatását is. A kormányátalakítás közvetlen előzménye az volt, hogy Valentiny Ágoston 1945. június 27-én a Belügyminisztériumtól független igazságügyi nyomozó testület létrehozását kezdeményezte a háborús bűnösök elleni eljárások felgyorsítása érdekében, amit a kormány szótöbbséggel elfogadott. Puskin nagykövét július elején – arra hivatkozva, hogy a rendelettervezetet nem egyeztettek előzetesen a SZEB-bel – meghátrálásra készítette a kormányfőt, aki ezért a Valentiny-féle rendelettervezetet nem írta alá. Az 1945. júliusi kormányátalakítás jelentősen megnövelte a baloldali befolyást az Ideiglenes Nemzeti Kormányban, Valentiny Ágostont pedig az igazságügy-miniszteri székben a szintén szociáldemokrata Reis István váltotta fel.¹⁵⁰

A budapesti SZEB-en belül Beljanov tábornok képviselte az NKVD¹⁵¹-t. „A tábornok olyan volt, mint egy rosszul szelídített tigris” – emlékezett vissza Pfeiffer Zoltán, igazságügyi államtitkár.¹⁵² „Hivatalosan többször érintkeztem vele. Mindenbe beleütötte az

¹⁴⁶ GYARMATI 1995. 169. p.

¹⁴⁷ Vásáry István (1887–1955) államtudományi doktorátussal rendelkezett. 1909-től Debrecen városánál dolgozott. A forradalmak idején-baloldali magatartást tanúsított. Később, Bethlen István híveként Debrecen város főjegyzője, majd polgármester-helyettese, 1928-tól pedig polgármestere lett. 1934-ben kényszernyugdíjazták. 1938-tól tagja volt a Kisgazdapártnak, s 1939-ben országgyűlési képviselővé választották. A német megszállás után visszavonult a közélettől. 1944. október 19-én ismét Debrecen polgármesterévé választották. Részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésében, majd tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, később a Nemzetgyűlésnek is. 1944. december 22-től 1945. július 21-ig pénzügyminiszter volt. Tagja lett a Legfelső Honvédelmi Tanácsnak. A Kisgazdapártból – bár részt vett a párt legfelső vezetésében – 1946. március 12-én kizárták. A Magyar Szabadság Párthoz, majd 1947-ben a Magyar Függetlenségi Párthoz csatlakozott. 1947 augusztusában országgyűlési képviselővé választották, de rövidesen kilépett a pártjából, majd a Választási Bíróság megsemmisítette mandátumát. Ezt követően visszavonult a közélettől.

¹⁴⁸ VIDA 1996. 398. p.

¹⁴⁹ Puskin, Georgij Maximovics (1909–1963) szovjet diplomata. 1942 és 1944 között Kínában volt főkonzul, 1944 decemberétől magyarországi megbízott, majd 1945 februárjától a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság politikai tanácsadója, 1945 októberétől 1949-ig budapesti követ, 1949-től 1952-ig a Német Demokratikus Köztársaságban a szovjet diplomáciai misszió vezetője volt.

¹⁵⁰ KERTÉSZ 1953. 87. p.

¹⁵¹ 1934 és 1946 között a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága, rövidítve NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel). MITROHIN 2004. 262. p.

¹⁵² 1945. november 22-től 1946. december 31-ig az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára. 1947. november elején családjával elhagyta az országot.

orrát. Sürgette a népbíróóságok munkáját, kifogásolta, hogy a bíróságok sokat tárgyalnak. Azt szerette volna, ha a vádirat közlése után nyomban halálos ítéletet hirdettek volna.”¹⁵³

Az igazságügyi eljárások egyre fokozódó politikai pressziójára nézve különös esetet mutatott fel a gyulai népbíróóság elleni egyik beadvány, még 1946 augusztusából. Nem a kommunista párt állt a bíróság munkájának befolyásolása mögött – ahogyan a később történtek nyomán gondolhatnánk –, hanem maga a Szövetséges Ellenőrző Bizottság. Természetesen ennek gyulai képviselője tette az ominózus kifogást, de nyilván nem teljesen függetlenül a szovjet vezetésű, és Kliment Vorosilov marsall elnöklésével működő SZEB-től. A gyulai intervenció kisebb jelentősége ellenére is jelezte a szovjet beavatkozás jellegét és súlyát, amikor azt kifogásolták, hogy – konkrét ügyeket is megemlítve – „a népbíróóság munkája késedelmes, a fasisztákra nagyon enyhe büntetéseket rónak ki”.

A vizsgálatot lefolytató Minisztérium a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot végül arról tájékoztatta, hogy „figyelemmel arra, hogy a nemzetbiztonsági bírósági rendelet a kifogásolt ítéletek meghozatalakor érvényben nem volt, az ítéletek törvényszerűség szempontjából nem kifogásolhatók. Az alacsony büntetési tételek azzal függnek össze, hogy a kérdéses ítéletek meghozatalakor, amelyek a népbíráskodás legelején keletkeztek, a népbíróói gyakorlat még kifejlődve nem volt”.¹⁵⁴

Bár a Szövetséges Ellenőrző Bizottság üléseinek jegyzőkönyveiben nem találunk konkrét utalást az ilyen jellegű beavatkozásokra, beavatkozási kísérletekre, de a levéltári források alapján kétségtelenül bizonyíthatók ezek a politikai intervenciók.

1947. február 10-én aláírták a párizsi békeszerződést majd szeptember 15-én a béke okmányait Moszkvában letétbe helyezték. Ezen a napon szűnt meg a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megbízatása.¹⁵⁵ A Bizottság szovjet tagjainak egy része viszont egy ideje már más megbízatással biztosította Budapesten maradását. A kommunista párt vezetői már 1945-ben konkrétan az ipart, a földművelést, a szövetkezeteket, az igazságügyet, az oktatást és a kultúrát nevezték meg olyan területként, ahol szükségesnek tartotta a szovjet szakértők jelenlétét. Úgy tűnik azonban, hogy 1945–1946-ban a szovjet kormány még nem támogatta a tanácsadók intézményének létrehozását a térség országaiban. 1947–1948-ban viszont a tanácsadók és szakértők küldése némileg felgyorsult, és tevékenységi szférájuk is kiszélesedett. Ebben szerepet játszott egyrészt az, hogy a helyreállítási periódus a végéhez közeledett, másrészt a kommunista pártok mindinkább monopolhelyzetre tettek szert országaik irányításában. Ez a fordulat erősítette meg a tanácsadók iránti igényt az állami életben, a gazdaságban, kultúrában és propagandában.¹⁵⁶

A kérdés felvetését a káderhiány is indokolta, miközben a minisztériumokba és a hatóságokba tömegével áramlottak be a korábbi partizánok, akik nem ismerték a törvényeket, a pénzügyi szabályokat és a banki ügyleteket. A szovjetek konkrétan az ipart, a földművelést, a szövetkezeteket, az igazságügyet, az oktatást és a kultúrát nevezték meg olyan területként, ahol szükségesnek tartották a szovjet szakértők jelenlétét.¹⁵⁷ A tanácsadók mindenekelőtt a hatalom és az irányítás legmagasabb szintjein (minisztériumokban) dolgoztak, és elvi jelentőségű javaslatokat fogalmaztak meg, illetve befolyást gyakoroltak a legfelső szinteken meghozott döntések végrehajtására, míg a szakértők (oktatók, mérnökök, technikusok) üzemekben, vállalatoknál, intézményeknél napi munkájuk során közvetlenül is részt vettek a szovjet tapasztalatok átadásában.

¹⁵³ FÖLDESI–SZERENCÉS 2003. 78. p.

¹⁵⁴ MNL OL XIX-E-1-1 1946. 34. d. Taa 49067/1946.

¹⁵⁵ HALMOSY 88. p.

¹⁵⁶ BARÁTH 2017. 31. p.

¹⁵⁷ BARÁTH 2017. 32. p.

Ami az Igazságügy-minisztériumban játszott szerepüket illeti, ennek két szovjet szakértője Ricskov és Koljanov 1953 januárjában az MDP főtitkárához küldött jelentésükben javasolták az Alkotmányban előírt ügyészi szervezet létrehozását. A jelentés szerint „az államügyészség szervei munkájának további megjavítása és a törvényesség megszilárdítása egyik alapvető akadálya, hogy nincs meg a szervező, vezető központ, a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészsége, amely hivatott a hatalmi szervek és minisztériumok cselekményei feletti felügyeletet ellátni. Az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Főosztálya alárendelt helyzetében, szervezetében, személyi állománya folytán természetesen nem képes megbirkózni ezekkel a feladatokkal. Ezért javasolnánk a Magyar Népköztársaság ügyészsége felállításának a kérdését döntésre bocsátani, amelynek élén a legfőbb ügyészség állna.”¹⁵⁸ És valóban, az 1953. évi 13. sz. törvényerejű rendelet felállította az új típusú, szocialista ügyészséget, az Országgyűlés pedig 1953. július 4-én megválasztotta a Népköztársaság legfőbb ügyészét. „Olyan ügyészség szervezése kezdődött meg, amely alkotmányjogi helyzetét, szervezeti és működési elveit tekintve, azonos volt a Szovjetunió ügyészségével. Kézenfekvőnek mutatkozott a szervezési munkában felhasználni azokat a széles körű tapasztalatokat, amelyet a Szovjetunió ügyészi szervezete több mint 30 éves működése során szerzett. Mint a szocializmus építése terén minden vonatkozásban – így az új ügyészi szervezet kialakítása terén is – a Szovjetunió készséggel bocsátotta rendelkezésünkre gazdag tapasztalatait.”¹⁵⁹ Ugyancsak 1954-ben a büntető törvénykönyv kodifikálásával kapcsolatos munkákhoz 6 hónapra kért újabb szaktanácsadót az Igazságügy-minisztérium.¹⁶⁰ Mindezen feladatok ellátását a tanácsadóknak kiemelkedő javadalmazással honorálta a Minisztérium. Az Igazságügy-minisztériumhoz 1952 novemberében érkezett Nyikolaj Mihajlovics Ricskov részére például 7500 Ft-os fizetés állapították meg.¹⁶¹

Az SZKP KB 1958-ben tett javaslatot hivatalosan is a tanácsadói rendszer felszámolására, de a magyar fél – főként gazdasági téren – továbbra is igényt tartott a szakértőkre. A belügyi tárca vonatkozásában azonban Horváth István,¹⁶² korábbi belügyminiszter, egy 1993-ban vele készült interjúban megerősítette, hogy egészen a rendszerváltásig „a szovjet tanácsadók azok közé tartoztak a Belügyminisztériumban, akik naponta rutinszerűen megkapták a hírszerzés és a kémelhárítás jelentéseit, míg csak »le nem hagyták őket a listáról«,”¹⁶³

3.3. A pártközi értekezletek

Ha a Szövetséges Ellenőrző Bizottság a külső kontrollt jelentette a kormányzati szuverenitásra nézve, akkor a főhatalom belső cselekvőképességét a fokozatosan kommunista dominanciájúvá vált pártközi értekezleteken hozott döntések is tovább szűkítették.

¹⁵⁸ BARÁTH 2017. 159. p.

¹⁵⁹ LÉVAI 1978. 17. p.

¹⁶⁰ BARÁTH 2017. 179. p.

¹⁶¹ BARÁTH 2017. 195. p.

¹⁶² Horváth István a hetvenes években először a KISZ, majd a Bács-Kiskun megyei pártbizottság első számú vezetője volt. 1980-tól két éves megszakítással belügyminiszter, abban a két évben pedig az MSZMP KB belügyi titkára. Pozsgay Imre földije és bizalmasa. Az 1990 első napjaiban kitört Dunagate-botrányba bukott bele. Kiderült, hogy a BM III/III-as ügyosztálya akkor is tovább gyűjtötte titkosszolgálati módszerekkel az információkat az ellenzékéről, amikor ezt már az alkotmány tiltotta. 1990 januárjában lemondásra kényszerült. RÉVÉSZ 2006.

¹⁶³ TÖKÉS 1998. 314. p.

A korszak egészében a koalíciós pártvezetők értekezlete állapotodott meg egy sor kérdéstről – a kormányon kívül. Itt a résztvevők nyíltan, de nem a nyilvánosság előtt, egyenlő módon közös nevezőre jutottak a kormányzati vagy más vitás kérdésekben. Ez volt a *pártközi értekezlet*. Tudni kell, hogy a pártvezetők a közös kormányzás fenntartása, a konfliktusok elfajulásának megakadályozása érdekében ültek tárgyalóasztalhoz, a közös felelősség tudatában, de nem volt egyforma a súlyuk.

A pártok közötti megállapodások 1944 decemberétől 1947 végéig a pártközi értekezleteken születtek. Ezek létrehozásáról, összehívásáról, működési rendjéről jogszabály nem rendelkezett, ennek ellenére legitimitásukat senki sem kérdőjelezte meg. Az értekezleteken az adott történelmi körülmények között jogszerűen megalakult törvényhozó testületekbe és kormányzati szervekbe delegált politikai erők vezetői, vagy megbízottai vettek részt. Határozataik a kormányzás hatékonyságát és a demokratikus stabilitást kívánták szolgálni.

A koalíciós jellegű kormányzás ugyanis szükségessé tette, hogy a közhatalmi szervek mellett működjön egy olyan „intézmény”, ahol a pártvezetők viszonylag rendszeresen találkozhatnak, tárgyalhatnak, egyeztethetnek és állást foglalhatnak. Ezt nem csak a rendkívüli történelmi helyzet, a kormányzati gyakorlat hiánya és a koalíciót alkotó politikai erőknek Magyarország jövőjéről alkotott eltérő távlati elképzelései indokolták, hanem elsősorban az, hogy a pártok első számú vezetői nem voltak tagjai az Ideiglenes Nemzeti Kormányoknak. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nem volt ugyanis alkalmas erre, mert az a koalíciónak csupán elvi keretét nyújtotta. Erdei Ferenc¹⁶⁴ is úgy emlékezett vissza, hogy „a mindennapi életben nem azt mondtuk, hogy összeül a Front nem tudom én milyen testülete, hanem a pártközi értekezletre ültünk össze”.¹⁶⁵

Még inkább így lehetett ez az ún. „pártvezetői értekezleteken”. Ez a pártközi értekezleteknek egyik sajátos típusa volt, a szűkebb körű és a korábban feltételezetteknél gyakrabban tartott ún. pártvezéri (pártvezetői) értekezlet. Általában akkor került ezekre sor, ha a pártdelegációk részvételével tartott pártközi értekezleten nem sikerült megegyezésre jutni. Ilyenkor a pártok vezetői megállapodtak a további tárgyalások lehetőségeiről, esetleg a tervezett ülés napirendjéről és ügyrendjéről. Amikor a hároméves tervvel kapcsolatos egyeztetések a nagybankok államosításával kapcsolatban felmerült kommunista javaslat miatt elakadni látszottak, a pártok gazdasági szakértői javasolták, hogy a pártok vezetői egyeztessék álláspontjukat; így módon sikerült is megállapodásra jutni, s így befejeződhetek a tervtárgyalások.¹⁶⁶

A pártok olykor külön is egyeztették álláspontjukat. Rendszeresen a két munkáspárt működtetett pártközi értekezleteket. A Baloldali Blokk külön egyeztetéseket tartott. 1945 novemberében voltak pártközi értekezletek a kormányalakítás kérdései körül, majd a közvélemény kikiáltásáról is. Ezt követően háttérbe szorultak az ilyen értekezletek a Baloldali

¹⁶⁴ Erdei Ferenc (1910–1971) jog- és államtudományi diplomát szerzett. 1937-től vezető tagja volt a Márciusi Frontnak, 1939-ben részt vett a Parasztpárt megalapításában, később a párt főtitkára lett. 1944 októberétől bekapcsolódott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megszervezésébe, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésébe. Tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd élete végéig valamennyi törvényhozó testületnek. 1944. december 22-től 1945. november 15-ig belügyminiszter volt. 1948. szeptember 9-től 1949. június 11-ig államminiszter, majd 1953 júliusáig földművelésügyi miniszter, 1954. október 30-ig igazságügy-miniszter, 1955. november 15-ig ismét földművelésügyi miniszter volt. 1955 novemberétől 1956. október 31-ig a Minisztertanács elnökhelyettese volt, majd az október 30-án alakult Nagy Imre-kormány államminisztere lett. 1965 novemberétől haláláig tagja volt az Elnöki Tanácsnak. 1956-tól a Magyar Tudományos Akadémia tagja, ismételten főtitkára s 1964-től 1970-ig a Hazafias Népfront főtitkára volt.

¹⁶⁵ FÖGLEIN 1993. 44. p.

¹⁶⁶ HORVÁTH 2003. XXXIII. p.

Blokk és az FKgP ütközései miatt. 1946 nyarán a koalíció konfliktusa pártközi értekezleteken oldódott meg. Ez annyit jelentett, hogy program készül egyéves kormányzásra; összel helyhatósági választást tartanak; orvosolják a kisgazdapárt arányosítási követelését; stabilizálják a pénzügyeket; megkötik a békét. Ezt követően a mezőgazdasági érdekképviseletek ügye került az asztalra. 1946-ban ismétlődő válságok tarkították az esztendőt. Ez memorandumokkal indult, tömegmegmozdulásokkal folytatódott, és pártközi értekezletekkel fejeződött be. A tárgyalás-sorozatok megállapodásokkal, közös nyilatkozatokkal zárultak. A pártközi értekezletek intézménye volt ebben az időszakban a koalíció fenntartásának legfontosabb záloga.¹⁶⁷

1946 végétől 1947 elejéig a köztársaság-ellenes összeesküvés volt szinte egyetlen témája a pártközi értekezleteknek.¹⁶⁸ Az Igazságügy-minisztérium külön is a támadások keresztútjába került, amikor a politikai rendőrség összeállította a „Magyar Közösség” által a Minisztériumba és az igazságügyi hatóságokba „beküldött” vezetők és alkalmazottak jegyzékét. A dokumentum tizennégy személyről állapította meg, hogy tagjai az összeesküvésnek.¹⁶⁹ Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után aztán megváltozott az értekezletek jellege. Az FKgP és a Baloldali Blokk konfliktusa megszűnt, a meghatározó szerep a Magyar Kommunista Párté lett, de olykor még hajlandónak mutatkozott a kompromisszumra. Ezt jelzi a hároméves terv esetében a bankok államosítására vonatkozó javaslat visszavonása.¹⁷⁰ Az 1947. évi országgyűlési választási eredmények és a Kominform¹⁷¹ megalakítását követően, az év végével – két formális ülést leszámítva – befejeződtek a pártközi értekezletek, nem volt már tárgyalópartner, akivel egyenrangú félként egyezkedhetek volna a kommunisták.

Egyes kifogások szerint a pártközi értekezletek „kiiktatták a parlamentarizmust”, mert a három baloldali párt leszavazta a kisgazdákat, így térítve balra az eredeti szándékot. Csakhogy a pártközi értekezleteken nem volt szavazás, az értekezleteken részt vevő pártvezetők éppen a konfliktusok csillapítására kötöttek kompromisszumot. Törvény pedig abból lett, amit a kisgazda többség megszavazott, és ezen a többségen még az sem változtatott, hogy frakciójukban ült néhány olyan politikus is, akik az MKP titkos tagjai, ún. kriptokommunisták voltak.¹⁷² A példák mégis azt mutatják, hogy ha a pártértekezleteken nem is alkottak ugyan törvényeket, de az alacsonyabb szintű jogszabályok előkészítését – mintegy a Minisztérium törvényelőkészítő munkáját kikerülve – elláthatta.

Kialakult az a gyakorlat, hogy a kormány napirendjére tűzött minden fontos kérdést az ülés előtt a pártok vezetőinek értekezletén megtárgyaltak, és szinte kötelező érvényű határozatokat hoztak, nem csak a politika általános irányáról, azaz az érvényesítendő elvekről, hanem a rendeletek részleteiről, kinevezésekről, az egyes személyekre lemenően is. Így a pártközi értekezletek hatalmi jelleget öltő, intézkedő szerepe már a kormány tekintélyét veszélyeztette. Ez magyarázható volt addig, amíg a „debreceni” kormány vitte az ügyeket, amelyben a pártokat többnyire csak a „második garnitúrájuk” képviselte, de teljesen tarthatatlanná vált a Budapestre költözés után, illetve amikor már öt tárca cserélt gazdát, továbbá egy új Minisztérium létesült, s a pártoknak módjukban állt volna legjobbjait a

¹⁶⁷ BALOGH–SZABÓ 1994. 45–46. p.

¹⁶⁸ Lásd: SZÉKÉR 2009. 149–158. p.

¹⁶⁹ Vizsgálati dosszié a Magyar Közösség ügyében. ÁBTLL 3.1.9. V-2000/36/1.

¹⁷⁰ BEREI 1947. 49. p.

¹⁷¹ A Kommunista Tájékoztató Iroda, rövidítve Kominform (teljes nevén Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) Moszkvából irányított nemzetközi kommunista szervezet volt 1947 és 1956 közt. Lásd: SZÉKELY 2000.

¹⁷² FEITL 2016. 152. p.

kormányba küldeni, és saját szempontjaikat a minisztertanácsban közvetlenül érvényesíteni. A pártok vezetői azonban ezt a megoldást kényelmesebbnek találták: az ideiglenes kormányban nem kívántak tárcát vállalni, a kormányzás felelősségétől távol maradtak, mégis mindenbe beleszólhattak.¹⁷³

A pártszempontok túlzott előtérbe helyezése – a pártközi értekezletek előzetes egyeztetései ellenére – számos problémát okozott a minisztertanácsi értekezleteken, de az egyes minisztériumok kapcsolatában is. Az egyes pártok azokat a minisztériumokat, hivatalokat, amelyekben egyszer vezető pozícióhoz jutottak, valósággal hitbizományuknak tekintették, s így a miniszterelnöknek a minisztertársai, a minisztereknek a munkatársaik kiválasztásába szinte beleszólási lehetőséget sem engedtek. A pártmegállapodásoknak és a pártközi sakkjátszmáknak a szerepe kiterjedt olyan komoly szakvontatkozású és erkölcsi jelentőségű állásokra is – hívta fel erre Bibó István a figyelmet –, amelyeknél ez egyszerűen megbozsáthatatlan volt.¹⁷⁴

Az Igazságügy-minisztérium első vezetői garnitúrája gyorsan „elkopott”. Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter irányításával valóban, kissé vonatottan történtek intézkedések a korábbi időszakban hozott antidemokratikus és faji törvények, rendelkezések felszámolása, jóvátétele érdekében. Hasonló volt a helyzet a népellenes és háborús bűnösök felelősségre vonását célzó népbíróági és az igazolásokat szabályozó rendelkezésekkel kapcsolatban.¹⁷⁵ Nem voltak mindig kellően hatékonyak az általa előkészített intézkedések, többször is vissza-vissza kellett térni egy-egy kérdésre. Volt olyan eset is, hogy a deportálásból hazatért zsidókkal kapcsolatban – jegyzőkönyvben is rögzített – meglehetősen barátságtalan érzületről tanúságot tevő megnyilatkozást engedett meg magának.¹⁷⁶ A rendőrség körében mutatkozott rendellenességek és a belügyminiszter hatáskörének csorbítására irányuló akciói kapcsán éles ellentétbe került a minisztertanács baloldalával és – bár több tekintetben neki volt igaza – pártja politikai szempontból mégis megvonta tőle a bizalmat. Végül az elhúzódó kormányválság és a kibontakozást célzó tárgyalások ideje alatt előtérbe került Valentiny Ágoston leváltásának a gondolata, aki főleg a népbíróság hatáskörébe tartozó ügyek külön nyomozószervének a felállítása és a Belügyminisztérium hatásköréből való elvonása kérdésében konfliktusba került nemcsak a kommunistákkal, de saját pártjával is. 1945 július 21-én sor került a szociáldemokrata Valentiny Ágoston igazságügy-miniszternek a szintén szociáldemokrata Ries Istvánnal való felváltására. Megvalósult Rákosi Mátyás Moszkvánál régóta szorgalmazott terve: „Nem akarunk zajos változtatást, hanem a nem megfelelő embereket egyenként akarjuk eltávolítani a kormányból. Most a pénzügyminiszter eltávolítását követeljük. Azután Faragho tábornokot távolítjuk el, helyébe egy szociáldemokrata kerül. Azután a szociáldemokrata igazságügy-minisztert akarjuk eltávolítani, aki pártjának szélsőjobb szárnyán áll, és helyébe olyat ültetünk, aki a kommunistákkal való együttműködés mellett van.”¹⁷⁷

¹⁷³ Szűcs 1997. 22. p.

¹⁷⁴ Bibó 1986. 66–67. p.

¹⁷⁵ Beér János megállapítása szerint – aki ekkoriban fővárosi tisztii főügyész minőségében járt el a népbíróági ügyekben – felelősségre vonás történt olyan bűncselekményekben is, „amelyek ha nem voltak is írott jogszabályban körülírva, de amelyekért joggal követel megtorlást a vérbegázolt ország, az alapjában megsértett emberi méltóság”. Idézi Lukács 1979. 486. p.

¹⁷⁶ A minisztertanács 1945. április 25. ülésének jegyzőkönyve szerint Molnár Erik jelentést tett arról, hogy a Pesti Izraelita Hitközség 8 1/4 millió pengőt és ruházatot kért az elhurcolt zsidók felszegélyezésére, mellyel kapcsolatban Valentiny bejelentette, hogy „egy másik kérdés is van, ugyanis járművet kérnek, nehogy szegény elgyötört zsidók gyalog kényszerüljenek járni.” Szűcs 1997. 374. p.

¹⁷⁷ AZ MKP iratai PIL 274. f. 7. Főtitkársági iroda. 293. Rákosi levelezése 1945–1946. Idézi Pünköshti 1992. 63. p.

Ries István igazságügy-minisztersége egyértelműen a baloldal erősödését jelentette a kormányban. Ezt elégedetten állapította meg a Középső Hadseregcsoport Politikai Csoportfőnökségétől Magyarország belső helyzetéről 1945-ben az SZKP Nemzetközi Tájékoztatási Osztályának folyamatosan jelentéseket küldő Tugarjev őrnagy is, aki természetesen a kormány júliusi átalakításáról is beszámolt: „Igazságügy-miniszter Ries István, a szociáldemokrata párt politikai bizottságának tagja. A párt balszárnyához tartozik. A kommunistákkal való együttműködés híve.”¹⁷⁸ Ries politikai irányultságát jelezte többek között a korábbi rendelkezések sorozatos felülvizsgálatára, a politikai átalakulás során az antifasiszta, vagy baloldali részről elkövetett egyes törvénysértő cselekmények esetleges büntetőjogi számonkérésének mellőzésére tett javaslata. Nevéhez fűződik a kormány egyik legvitatottabb rendelkezése, a házassági törvény reformja, amit törvényességi, közkereseti szempontból több részről egyaránt kifogásoltak, és egyik kiindulópontja lett a kormány és katolikus egyház közötti viszony megromlásának.

A miniszterek munkáját nem csak segítette, hanem sok tekintetben meghatározta a mögöttük álló szakmai apparátus. Az államtitkároknak ebből a szempontból kitüntetett fontosságuk volt. Folytatva a már korábban kialakult gyakorlatot, megkülönböztettek egyrészt politikai, másrészt adminisztratív vagy igazgatási államtitkárokat. A politikai államtitkár egyértelműen a miniszter bizalmából látta el a tárca vezetőjének helyettesítését, helyettesíthette a minisztertanács ülésin is, de az államfő intézkedéseinek ellenjegyzésére vonatkozó miniszteri jogot nem gyakorolhatta, s a parlament előtti felelősséggel sem rendelkezett. Az adminisztratív, vagy igazgatási államtitkár a minisztériumi apparátus vezetőjeként működött, s feladatkörét a miniszter, vagy kormányváltozás esetén is ellátta, így tulajdonképpen a Minisztérium működésének folyamatosságát volt hivatva biztosítani. A koalíciós kormányzás idején azonban ez a gyakorlat bizonyos változáson ment át. Minthogy a tárcák élére pártok szerint elosztva, az arányok messzemenő figyelembevételével nevezték ki a minisztereket, a meghatározott pártállású miniszter mellé, az adott területen esetleg különösen érdekelt, valamely más pártot képviselő politikai államtitkár került. Megmaradt ugyan a politikai államtitkárnak a minisztert helyettesítő szerepe, de a más irányú politikai ellenőrzés, az adott tárcánál a miniszter pártállása által meghatározott politikai tendenciák kiegyenlítése került előtérbe. Általában valamely párt kezdeményezésére, pártközi egyeztetés, majd az érintett miniszter javaslata, illetve a minisztertanács előterjesztése alapján, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége nevezte ki a politikai államtitkárokat. Az adminisztratív államtitkárok ezzel szemben többnyire szakemberek voltak, s a szakminiszter javaslata alapján a minisztertanács, illetve a miniszterelnök döntött a kinevezésükről.¹⁷⁹

A legfontosabbnak tekintett tárcák politikai államtitkárainak elosztására szinte a kormány megalakulásával egy időben javaslatot tettek a pártok. Így már 1944. december 23-án – az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének részvételével – megállapodott a kormány a Miniszterelnökség, a Belügyminisztérium, az Igazságügy-minisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a Népjóléti Minisztérium, valamint a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium politikai államtitkárainak személyében, megjelölve egyben, hogy ha egy tárcához több államtitkár került, közülük ki legyen a miniszter helyettese. Az adminisztratív államtitkárok kinevezése is jórészt csak április-júniusban történt meg. A politikai államtitkárok kinevezésének késlekedése következtében néhány esetben pártszempontok érvényesültek az adminisztratív államtitkárok kinevezése

¹⁷⁸ IZSÁK–KUN 1994. 89. p.

¹⁷⁹ FÖGLEIN 1993. 40. p.

esetében is. Az ilyen kinevezések egy részénél a későbbiekben átminősítésre is sor került. Mind az adminisztratív, mind a politikai államtitkárok körében később természetesen az említett okon kívül is volt változás, több esetben csere formájában. Július végéig azonban lényegében ezek is lezajlottak, de még szeptemberben, sőt az Ideiglenes Nemzeti Kormány létének utolsó napjaiban is történtek változások. Mindezek következtében több minisztériumnak – a kormány működésének első felében – hosszabb időn át nem volt sem politikai, sem adminisztratív államtitkára, illetve csak politikai, vagy csak adminisztratív államtitkára volt.

Az államtitkárok, a politikai váltásnak megfelelően, teljesen új emberek voltak, akkor is, ha néhány adminisztratív államtitkár korábban is szerepet vitt valamilyen szinten az igazgatásban. A korábbi államtitkárokat mégsem tették egyszerűen félre, hanem előzetes vizsgálat alapján mondtak ítéletet korábbi tevékenységükről és további sorsukról. Többnyire azonban hatálytalanították a korábbi kinevezésüket, néhány kivételes esetben érvényben tartották ugyan, de ez sem jelentett mást, mint az államtitkári rangjuknak megfelelő nyugdíjazásukat.

Az Igazságügyminisztériumban is, különösen az első időben nagy gondot jelentett az egyes minisztériumok középvezető és alacsonyabb beosztású tisztviselőinek az összegyűjtése, illetve összeválogatása. A régi tisztviselői gárda jelentős része nyugatra menekült, illetve külföldre távozott az országból kiszoruló Szálasi-kormánnyal együtt, más részük Budapesten rekedt, s csak nagyon kevesen maradtak, vagy jutottak el Debrecenbe. A Szálasi-kormány nyugatra-telepítési akciója folytán eltávoztak közül elsősorban a vezető állásúak nem tértek vissza. Az igazolási eljárások következtében a vezetői, vezető munkatársi posztokon további hiányok támadtak. A megüresedett állások betöltése ennek folytán nem csak a szakfeladatok ellátása, de politikai, sőt pártpolitikai szempontból is elsőrangú fontosságúvá vált. Az igazolási eljárások ugyanis főként a pártok közötti politikai erőviszonyok, illetve a pártoknak az egyes értelmiségi csoportokhoz fűződő érdekei szerint alakultak. Ugyanekkor, összhangban az ország demokratikus átalakítását illetően a kormány által vállalt kötelezettséggel, megkezdődött a baloldali magatartásuk, vagy származásuk miatt korábban állásukat veszített, vagy hátrányt szenvedett személyek rehabilitálása.

A Igazságügy-minisztérium létszámviszonyainak alakulását mutatják a következő adatok:¹⁸⁰

1944. júniusi adat: 419 fő

1945. márciusi adatok szerint Magyarországon maradt: ?

1945. márciusi adatok szerint a debreceni kormánynak dolgozott: 4 fő

Azok a koalíciós feszültségek, amelyek egyre jobban megterheltek a kormány közös feladatainak megoldását, a minisztériumokon belül is jelentős dezintegrációs tényezőként hatottak. Az Igazságügy-minisztériumban 1946 áprilisában legfőbb államügyésznek kinevezett Domokos József¹⁸¹ – aki Rákosi 1935-ös perében egyik védőügyvédje volt –, a

¹⁸⁰ Szűcs 1997. 43. p.

¹⁸¹ Domokos József Kolozsváron és Budapesten tanult jogot, majd Budapesten ügyvédjelölt lett. 1920-ban elmenekült Magyarországról, előbb Kolozsváron, majd Bécsben élt, ahol a Bécsi Magyar Újság munkatársaként dolgozott. 1925-ben visszatért Budapestre, és 1944-ig ügyvédként tevékenykedett. A német megszállás után Mauthausenbe hurcolták, ahonnan 1945 májusában tért haza. 1945 augusztusában legfőbb államügyésszé nevezték ki, majd 1946 áprilistól az Igazságügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára is lett. 1953-ban nyugdíjazták, majd 1954. október 30-án kinevezték a Legfelsőbb Bíróság elnökévé. 1957-ben felmentését kérte, amit csak 1958. május 2-án kapott meg..

szociáldemokrata vezetésű Minisztérium belső ügyeiről gyakran jelentett Rákosinak, nem titkolva miniszteri aspirációit. Egyik levelében felidézi Rákosinak, hogy kinevezése előtt azt mondta neki: „Ha bitófa alá küldtetek volna, oda sem mentem volna fájóbb szívvel, mint most, hogy a minisztériumba kell mennem... Kérdésedre azt válaszoltam, hogy azért, mert két csirkefogó közé kell mennem... »Ki a másik csirkefogó?« – kérdezted és én azt válaszoltam, hogy Pfeiffer. Pártunkban senki sem ismerhette úgy Riest, mint én. Pontosán tudtam kik közé megyek és sejtettem, mi vár rám (...) Hang nélkül kellett túrnöm egy embernek minden szennyes és gennyes ténykedését, gyakran önérzetemet is sértő magatartását, egy emberét, aki sem múltjánál, sem jellembeli képességeinél fogva bokámig sem ér fel.”¹⁸²

Egy 1946 őszi jegyzőkönyvben pedig a Igazságügy-minisztérium szociáldemokrata és kommunista pártcsoportja között kirobban hadakozásról számol be. Olyan offenzíváról beszél, amelyet „pártcsoportunk ellen néhány hónappal ezelőtt kezdtek, s amelynek során az SZDP pártcsoport úgy látszik arra tör, hogy – a miniszter tudtával, vagy se, azt nem tudjuk – elvtársainkat a minisztériumból eltávolítsák vagy munkájuk kifejtésében egyébként akadályozzák őket. De mert az SZDP igazságügyi pártcsoportjának ez a cselekedete nem fogható fel másként, mint pártcsoportunk és ezen keresztül pártunk ellen irányuló támadásként, s mert szinte naponta olyan támadásoknak vagyunk kitéve szociáldemokrata részről, amely támadások pártcsoportunk életét, elvtársainknak a minisztériumban maradását és munkájuk kifejtését súlyosan veszélyeztetik, az Igazságügy-minisztériumon belül uralkodó viszonyok rendezését csak politikai síkon lehet elérni.”¹⁸³ Domokos József nem mondta ki, de nagy valószínűséggel a pártközi értekezlet színe elé kívánta volna vinni az ügyet, ahol addigra a visszavonuló szociáldemokratákkal szemben a kommunista párt már megbízható erőfölénnyel rendelkezett.

3.4. Népbírósi viták

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én hozta meg azt a rendeletet, amely minden törvényszéki székhelyen népbíróóságok felállítását és működését rendelte el egyes büntető ügyek elbírálására, fellebbviteli fórumként pedig a Népbíróóságok Országos Tanácsát nevezte meg. A Népbíróóságok feladatait alapjaiban az öt nappal korábban megkötött fegyverszüneti megállapodás határozta meg, amely a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatására, bíróság elé állítására kötelezte Magyarországot.¹⁸⁴ Az egyezmény végrehajtására kiadott 81/1945. M. E. számú rendelet bevezető része már általánosabban fogalmazva arról a célkitűzésről szól, hogy „akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak mielőbb elnyerjék büntetésüket”.¹⁸⁵ A kormányban résztvevő koalíciós pártok által delegált népbírák a háborús bűnökkel vádolható személyek körét a bizonyítható helyzeteken túlmenően olykor politikai értékelések mentén határozták meg.¹⁸⁶

¹⁸² Domokos József legfőbb államügyész levele Rákosi Mátyás MKP-főtítkárnak az Igazságügy-minisztérium vezetéséről. 1946. június 22. (PIL VI. fond főcsoport 698. f. 58. ő.e.)

¹⁸³ Jegyzőkönyv az Igazságügy-minisztérium kommunista pártcsoportjának 1946. november 14-i vezetőségi üléséről. (PIL VI. fond főcsoport 698. f. 58. ő.e.)

¹⁸⁴ A szövetséges hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja.

¹⁸⁵ A magyar népbírósi tételes jog gyökerei. in: LUKÁCS 1979. 55. p.

¹⁸⁶ Lásd: PETŐ 2006.

Főleg 1946-tól, a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc. elfogadását követően vált lehetővé, hogy a bíróságok immár koncepciós pereket is tárgyalhassanak.¹⁸⁷ A statisztikai adatok szerint a népbíróságok előtti ügyekben 8,9%-ot (1175 fő) tettek ki a „népköztársaság politikai rendje ellen irányuló bűncselekmények” elkövetői.¹⁸⁸ A népbíróságok szerepének megítélése körüli, mindmáig tartó jogi és politikai viták sorában az Alkotmánybíróság több pontban is megállapította a népbírászkodásról szóló 1945. január 25-én kibocsátott 81/1945. ME rendelet, illetve az ezt kiegészítő, módosító jogszabályok alkotmányellenességét. Ugyanakkor kijelentette azt is, hogy nem az Alkotmánybíróság feladata annak feltárása, hogy a népbíróságok ténylegesen a vélelmezett bűnösség alapján ítéleztek-e vagy sem.¹⁸⁹ Az 1950. április 1-jével megszüntetett, majd az 1956-os forradalmat követően ismét megszervezett jogintézmény e második időszakában teljes mértékben a politikai megtorlás intézményévé vált.¹⁹⁰

A bírói kar helyzetét alapjaiban érintette az a kevésbé ismert törvény, amely 1948 közepétől újonnan szabályozta az igazságügy-miniszter és a bírák kapcsolatát.¹⁹¹ Ennek értelmében az igazságügy-miniszter a főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbíráját – beleegyezése nélkül is – más bírósághoz áthelyezheti. Az igazságügyi tárcát 1945. július 21-e óta betöltő – majd tragikus véget érő¹⁹² – Ries István méltató szavai mögött elsőre nem láthatók világosan a valódi szándékok: „Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakításának érdekében az 1948. évi XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé teszi az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbírájának más bírósághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítéldbírák, valamint az államügyészségi tagok végelbánás alá vonását.”¹⁹³

A döntés valódi célja igazából Szabó Imre négy évtizeddel későbbi írása nyomán válik érthetőbbé – ezért idézzük hosszabban –, aki elégedetten emlékezik vissza az 1948-as törvény valódi funkciójára: „Itt lényegében arról van szó, hogy a bíróságok egyáltalán nem voltak a maguk egészében a demokratikus rendszer hívei, vagy legalábbis sokan voltak a bírák között, akik a régi rendszert megfelelőnek tartották és azt kívánták volna vissza. Különösen azért volt ez így, mert a régi rendszer biztosította számukra az elmozdíthatatlanságot, amely együtt jár egy képzel bírói függetlenséggel. Az elmozdíthatatlanság azt jelentette, hogy egy bírót, ha egyszer valahová kineveztek, onnan csak fegyelmi határozattal távolítható el, helyezhető át máshová vagy fosztható meg bírói tisztségétől, ha a vétség rendkívül nagy. Az ezzel összekapcsolt bírói függetlenséget a bírák a felszabadulást követően

¹⁸⁷ „Koncepciós pernek nevezzük azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben a politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoznak elmarasztaló ítéletet. A tényállás fikatív, konstruált, a bizonyítás irányított, manipulált bizonyítékokkal. Anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértésével vagy amorális jogszabályok segítségével bonyolítják le a pert. A végső cél: a társadalom folyamatos fegyelmezése, megfélemlítése. Igyekeztek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani. A koncepciós per tehát végső soron nem igazi per, mert hiányzik a kontradiktórius jelleg, a terheltek esélye sincs arra, hogy igazságosan járjanak el vele szemben.” HORVÁTH 2014. 625. p.

¹⁸⁸ Soós 2004. 85. p.

¹⁸⁹ 2/1994. (I. 14.) AB hat. 216/B/1992. sz.

¹⁹⁰ Lásd: A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa. A megyei népbírósági tanácsok. in: ZINNER 2001. 118–159. p.

¹⁹¹ 1948. évi XXII. törvénycikk az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

¹⁹² Ries Istvánt 1950. július 17-én mentették fel miniszteri tisztségéből, őrizetbe vételét követően tíz nappal. A vizsgálati eljárás során 1950. szeptember 15-én életét vesztette. „A minden részletre kiterjedő vizsgálat halála okát nem állapította meg. A rendelkezésre álló dokumentumok ellentétes következtetések levonására alkalmasak, pl. agyonverés, vesebetegség stb.” SOLT 1992. 727. p. Bővebben a könyv 4.5. fejezetében.

¹⁹³ RIES 1948. 3. p.

úgy értették, hogy ők, illetőleg a bíróságok nem függenek az adott államrendszertől, nem kell megfelelniük egy bizonyos államrendszer igényeinek, azaz állítólag szabadon és saját belátásuknak megfelelően dönthetnek minden ügyben, legfeljebb a törvényeknek vannak alávetve, de a törvények értelmezésében már egy bizonyos függetlenség illeti meg őket. Főleges mondani, hogy a függetlenségnek ez az értelmezése túlzott, mert nem lehet elképzelni olyan bírói függetlenséget, amely elkülöníthetné a bíróságokat attól az államrendszertől, amelyben működniük kell, és amelynek alapelveit és alapvető célkitűzéseit meg kell védeniük, meg kell őrizniük. (...) Most már felismerték a bírák, hogy helyzetük nem olyan reménytelen, mert nem csak fegyelmileg mozdíthatók el. Állásuk tehát nem örökre szóló, nemcsak elmozdíthatók, de állásuk alól fel is menthetők, vagyis bizonytalanná vált lábuk alatt a talaj, és végleg fel kellett adniuk azt a negatív álláspontot, amelyet eddig képviseltek. Még hozzátehetjük ehhez azt, hogy talán ők voltak az utolsók, akik az államhatalmon belül ilyen negatív álláspontot mondtak a magukénak. A közigazgatás egyéb területein a helyzet ekkor már megváltozott, és egy új közigazgatás volt kialakulóban. A bíróságokat illetően csak most kezdődött azok újjáépítése, újból való megszervezésük és annak a köztudatba való átvitele, hogy a bírák ugyanúgy köztisztviselők, mint ahogyan azok a közigazgatás tisztviselői, és ezért ugyanúgy kinevezés alá esnek, de állásuk fel is mondható.”¹⁹⁴ Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, ahogy Szabó Imrének, mint az Igazságügy-minisztérium kodifikációs főosztálya akkori tisztviselőjének (későbbi vezetőjének) személyesen is lehetett némi köze a 1948. évi XXII. törvény meghozatalához.

Szabó Imrének aktív szerep jutott a bírói kar további „megtisztításában” 1949-ben is, amikor az Igazságügy-minisztérium egyéves büntetőbírói és államügyészi akadémiát szervezett. A jogszabályi indoklás szerint ugyanis „avégből, hogy az ítélőbírói és államügyészi karnak a népi demokrácia szellemében való megújítása meggyorsítható legyen, lehetővé kell tenni, hogy népi származású dolgozók a büntető bírói és az államügyészi feladatok betöltéséhez szükséges ismereteket és képesítést – megfelelő társadalomtudományi előképzés után – az egyébként fennálló szabályoktól eltérően szerezhessék meg.”¹⁹⁵

Az 1949 és 1954 között működött Akadémiának a megszüntetését, ahogyan a létrehozását is, pártdöntés előzte meg. A pártközpont Adminisztratív Osztályának előterjesztése arra hívta fel a figyelmet, hogy bár fennállásának négy éve alatt a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémia „több száz jogász szakkáder képezett ki”, mégsem indokolt a további fenntartása. „Egyetemeinken ma már többségében munkás- és parasztszármazású hallgatók tanulnak és szereznek képesítést (...), így az állam- és jogtudományi karokon a bírói és ügyészi, valamint a belügyi szervek jogász szakkáder szükséglete jelenleg megfelelően biztosítható”.¹⁹⁶ A Politikai Bizottságnak az Akadémiát megszüntető döntését az 50/1954. (VIII. 1.) MT rendelet hozta meg jogi formában.

A bíróság radikális szervezeti átalakítását az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott Magyar Népköztársaság Alkotmánya indította el. A törvényszékeket megyei bíróságokként, az ítélőtáblákat felsőbíróságokként, míg a Magyar Kúriát a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságaként jelölte meg. Az Alkotmány rendelkezéseit az 1949. október 26-án kihirdetett

¹⁹⁴ SZABÓ 1987. 1., 3. p.

¹⁹⁵ 4.181/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet büntető bírói és államügyészi akadémia létesítése tárgyában. Bírói és államügyészi akadémia 1948–1954 MNL OL XXVI-5-6. Lásd még: T. VARGA 2005. 143. p.; FLECK 2002. 158. p.;

¹⁹⁶ Javaslat a Politikai Bizottsághoz a Bírói és Államügyészi Akadémia megszüntetésére. Adminisztratív Osztály 1954. április 1. Az MDP Politikai Bizottsága iratai 1954. április 14. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 170. ö. e. 109. p.

1949. évi 9. sz. tvr. léptette hatályba. E törvényerejű rendeletben kapott felhatalmazás alapján adta ki az igazságügy-miniszter 1949. november 1-én a 88.000/1949. IM sz. rendeletét, amely nyomatékosította, hogy az addigi Kúria elnevezése: „A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága.” Ugyanez a törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte a bírának politikai pártok és szakszervezetek működésében való részvételére vonatkozó tilalmát is.¹⁹⁷ Az 1949. II. törvény azonnali hatállyal megszüntette a Közigazgatási Bíróságot, az 1949:XI. törvény a törvényszéki egyesbíráskodást és bevezette a népi ülnökök rendszerét.¹⁹⁸ 1949. december 6-án jelent meg a Minisztertanács 4338/1949. (XII. 6.) MT számú rendelete a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának irányelvei és elvi döntései tárgyában. A minisztertanácsi rendelet előírta, hogy a rendelet hatálybalépése előtt hozott kúriai teljes ülési és jogegységi döntvényeket (határozatokat), valamint a hivatalos gyűjteménybe felvett kúriai elvi határozatokat az igazságügy-miniszter kezdeményezésére a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának felül kell vizsgálnia. A felülvizsgálat arra vonatkozott, hogy az említett döntvények (határozatok) szellemükre tekintettel „megfelelnek-e a magyar népi demokrácia célkitűzéseinek”, és hogy időszerűségük még fennáll-e. A rendelkezés nyomán az Elvi Tanács több mint 2000 döntést vizsgált felül és ezeknek legnagyobb részét hatályon kívül helyezte.¹⁹⁹

1950 elején december 31-i hatállyal felszámolták a tanácsrendszer területi beosztásával nem egyező felsőbbbíróságokat, az egykori ítélőtáblákat és főállamügyészségeket. A miniszteri indoklás szerint: „az igazságügyi apparátusunkat szervezetileg összhangba hozzuk a tanácsrendszerrel, hogy ezzel megteremtjük a tanácsok és az igazságszolgáltatás együttműködésének szervezeti előfeltételeit”.²⁰⁰ Ettől kezdve az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják.²⁰¹ „Ezzel létrejött a magyar bírósági szervezet szocialista modellje.”²⁰²

A politika és a Minisztérium sajátos korabeli viszonyára további példákkal is szolgál Ries István igazságügy-miniszter említett, 1948 évi költségvetési összeállítás. Történeti visszatekintésében a jogalkotás területén azokra a fontos törvényekre és rendeletekre hívta fel a figyelmet, amelyek tervezetét az Igazságügy-minisztérium készítette, illetőleg amelyeknek előkészítésében tevékenyen vett részt. Ilyenként említette például az 1948. évi VI. törvénycikket, amely feljogosította a köztársasági elnököt, hogy közkegyelmet gyakoroljon azokkal a bűnözőkkel szemben, akiknek bűncselekménye „emberileg menthető indokból fakadt” és alaposan feltehető, hogy a büntetés súlyától való mentesítésük után „teljes odaadással szolgálják az ország újjáépítésének és demokratikus felemelkedésének ügyét”.²⁰³ A közkegyelem végül 44 735 személyt érintett.

A törvényhozás a „megváltozott közjogi helyzet szükségszerű következményeit” vonta le, amikor az 1948. évi XXXV. törvénycikkben a volt királyi család alapítványi vagyonát állami tulajdonba vette. Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakítása részének tekintette

¹⁹⁷ STIPTA 1997. 166. p.

¹⁹⁸ A törvény preambuluma szerint: „Annak biztosítása végett, hogy a büntető igazságszolgáltatásban a jogi szakképzettség mellett a dolgozó nép meggyőződése és felfogása teljes erővel érvényesülhessen, annak gyakorlásában mind első fokon, mind a fellebbvitel során a hivatásos bíróval együttműködve, a nép jogi képesséssel nem rendelkező képviselői útján közvetlenül részt vesz.” 1949. évi XI. törvénycikk a népek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről.

¹⁹⁹ GELLÉRT 1975. 245. p.

²⁰⁰ Lásd: HORVÁTH 2014. 597. p.

²⁰¹ 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról 4–5. §.

²⁰² ÚJKÉRY 2001. 8. p.

²⁰³ RIES 1948. 3. p.

a miniszter, hogy – a korábban említett – 1948. évi XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé tette az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbírájának más bírósághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítéldbírák, valamint az államügyészszéki tagok végelbánás alá vonását.

A bírák közül 91; az államügyészek közül pedig 14 került nyugalomba, illetve mentetett fel állásától, ezen felül az említett törvény alapján 54 bíró és 10 államügyész helyeztetett át más bírósághoz, államügyészszékhöz. „Mindezek helyébe szintén demokratikus felfogású és magatartású bírák és államügyészek kerültek. A bírói és az államügyészi karban a közelmúltban már végrehajtott és a még folyamatban lévő jelentős személyi változások reményt nyújtanak arra, hogy a népi demokrácia igazságszolgáltatása a népi demokrácia szellemének megfelelően fog működni.”²⁰⁴

A népbíróságok és népügyészségek működésével kapcsolatosan a miniszter rámutatott, hogy „a háborús és népellenes bűncselekmények túlnyomó részének elbírálása befejezést nyert”, ezért a 3.800/1948. I. M. számú rendelettel megszüntette a népbíróságok és népügyészségek nagyobb részének működését. Ugyanakkor az ítéletábrák székhelyein felállított népbíróságok, valamint a miskolci népbíróság, továbbá a mellettük szervezett népügyészségek működését fenntartotta, mert ezeknek a népbíróságoknak és népügyészségeknek a működésére „az ügyforgalom kétségtelenül jelentős csökkenése mellett is szükség van”. Egyben fontos adatokat is közölt a végzett munkájukkal kapcsolatban. Eszerint a népbíróságokhoz 42 750 ügy érkezett, ezekből már befejezést nyert 37 450 ügy.

A népbíróságok marasztaló ítéletet hoztak 18 508 ügyben, 19 610 vádlott ellen, felmentő volt az ítélet. 10 294 ügyben, 11 322 vádlottra vonatkozóan az eljárás egyéb módon – megszüntetés, vádelejtés, más bírósághoz áttétel stb. – folytán szűnt meg.

A marasztaló ítéletekben 1 éven aluli szabadságvesztés-büntetést szabtak ki 7 725 esetben, 1–5 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 6 843 esetben, 5–10 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 2 781 esetben, 10–15 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 420 esetben, életfogytiglani szabadságvesztés-büntetést pedig 172 esetben.

Kényszermunkára ítélték legalább 3 évi időtartamra 262, legalább 5 évi időtartamra 583, 15 évig tartó kényszermunkára 302, életfogytiglani kényszermunkára 190 vádlottat. Halálbüntetésre ítélték 332 egyént, ebből végrehajtottak Budapesten 122, vidéken pedig 29 ítéletet.²⁰⁵ Az igazoló eljárásokra csak annyiban tért ki a beszámoló, hogy a kormány az igazoló bizottságok működését 1948. évi október hó 31. nappal megszüntette.²⁰⁶

Az 1945 elején megindított igazoló eljárások eredeti célja az lett volna, hogy az államigazgatásban az új politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar legyen jelen. A későbbiek során azonban a magyar lakosság egyre szélesebb körét vonták igazolás alá, így folyamatosan megalakították a honvédség, az egyetemi oktatók, a szabad pályán működő értelmiségiek, a hatósági jogosítvánnyal rendelkezők, ügyvédek, közjegyzők, magánalkalmazottak, egyetemi hallgatók igazoló bizottságait. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 15. M.E. számú rendeletének bevezetője fontos közérdekre hivatkozva még a népbíróságok felállítása előtt elrendelte igazoló eljárás lefolytatását a közalkalmazottak körében. A vizsgálat során főként azt vizsgálták, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1. napját követő magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit. Az igazoló bizottságok megszervezésének részletes szabályait az 1080/1945. M.E. számú rendelet tartalmazta.

²⁰⁴ RIES 1948. 6. p.

²⁰⁵ Későbbi adatok szerint összesen 477 halálos ítéletet hoztak, amelyek közül 189-et végre is hajtottak. SOLT 1995. 192–215. p.

²⁰⁶ 11.200/1948. Korm. sz. rendelet

Így minden járásbíróóság székhelyén legalább egy igazoló bizottságot kellett létesíteni. Az adminisztratív irányítást az Igazoló Bizottságok Titkársága látta el. Így három fő szakaszban bonyolították le az eljárásokat: elsődlegesen a közhivatalok körében, másodsorban az ipartestületek, szak- és érdekképviseltek körében, majd a gyárak, bankok és részvénytársaságok keretében.²⁰⁷ Az igazolási döntések meghozatala gyakran a politikai indíttatású személyes bosszúk alig álcázott körülményei között zajlottak le.

3.5. A „létszámapasztás”, mint politikai játszma

Az igazoló eljárások természetesen különösképpen érintették az Igazságügy-minisztérium állományát. Az a furcsa helyzet állt ugyanis elő, hogy a kormányrendelet által megalakított Igazoló Bizottságok tevékenységétől mintegy függetlenül, az azokkal párhuzamosan megalakított Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezetének „igazságügyi központja” is önálló vizsgálódásokat indított el. Mintegy hatósági jogkört vindikálva maguknak „kihallgatásra” rendelték be a központba igazságügy-minisztériumi alkalmazottakat. Ráadásul e tárgyban 1945. június 18-án kelt „átiratukat” a Minisztérium bemutatandónak tartotta a „kebli²⁰⁸ ügyosztályok vezetőinek”, a következő megjegyzés kíséretében: „Tudomásul vettük. A vádhatóságot már külön íven ugyanilyen értelemben utasítottuk”. Annak, hogy a Szakszervezetet mintegy az ügyészség szintjére emelte a Minisztérium, a korabeli politikai helyzet adhatja a magyarázatát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a koalíciós pártok mellett szerepet kapott a szabad szakszervezet is, a munkáspártok pedig természetes szövetségüknek tekintették őket. A Kommunista Párt viszont – mivel önálló szakszervezetet nem akartak létrehozni – egyre szorosabbá kívánta fűzni kapcsolatát a mozgalommal, amely politikai szerepük felértékelődéséhez vezetett ugyan, de eközben fokozatosan csökkent a függetlenségük. Kádár János, mint az MKP Nagybudapesti Bizottságának titkára egy beszédében jelezte is elvárásait: „A szakszervezeti kérdések a munkásosztály életének összes döntő kérdéseit felölelik és ezért a szakszervezetekben és üzemi bizottságokban végzett jó kommunista munka nélkül ezeket a döntő feladatokat nem oldhatjuk meg. Ahhoz, hogy az újjáépítést helyesen végezzük, a szakszervezetnek és az üzemi bizottságnak hivatása magaslatán kell állnia és be kell töltenie az a szerepet, amelyre a munkásosztály életében és harcában hivatva van.”²⁰⁹

Ezzel a helyzettel magyarázható a szinte hatósági jogkörben eljáró Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezete „igazságügyi központjának” felbátorodása, amikor a Minisztérium Elnöki Osztályát azzal kereste meg, hogy a Minisztérium alkalmazottai közül azok, akik annak idején kitelepültek, de a felszabadítás óta visszatértek, meghallgatásuk végett haladéktalanul keressék fel a Szakszervezet igazságügyi központi irodáját, hogy „kihallgatásuk által a nyugatra települt Szálasi Kormányzat személyi és tárgyi kérdéseinek felderítésére irányuló szakszervezeti nyomozó munkát elősegítsék”. Hatósági szerepük látszatát még az is nyomatékossíthatta, hogy irodájuk a Minisztérium I. emelet 45-ös szobájában kapott helyet.²¹⁰

²⁰⁷ PAPP 2009. 162. p.

²⁰⁸ Kebelbeli, „kebli”: ugyanazon testülethez, intézményhez, szervezethez tartozó személyek, ügyek.

²⁰⁹ KÁDÁR 1945. 12. p.

²¹⁰ MNL OL XIX-E-1-B. 1945. 1. d. 5477/1945.

Az igazoló eljárások olykor áttekinthetetlenül keveredtek a kormány „racionalizálási” szándékaival, amellyel a minisztériumi alkalmazottak számát kívánták általában a Gazdasági Főtanács megszabta létszámkeretek közé szorítani. Egy 1946. augusztus 21-én kelt jelentés szerint az igazságügyi tárca teljes – azaz igazságszolgáltatási – állománya 10 715 fő volt. Ebből 1201 főt kellett az előírtaknak megfelelően elbocsátani.²¹¹

A Minisztérium kezdetben igyekezett ellenállni a további „létszámapasztásnak”, mondván, hogy azt az igazságügyi igazgatásban és szervezetben megvalósítani az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás fontos érdekeinek veszélyeztetése nélkül nem lehet. Hivatkoztak a népbíróságok és népügyészségek megnövekedett terheire, a közönséges bűncselekmények megnövekedett számára, a földreform nyomán megnövekedett telekkönyvi munkálatok gyarapodására. Ezért azt kérték a pénzügyminisztertől, hogy a létszámcsökkentést csak a legszükségesebb mértékben hajtsák végre, azt is hosszabb időre, két-három évre elosztva. „Ilyen megoldás mellett a demokratikus átalakulás érdekében szükséges elbocsátások akadálytalanul és gyorsan megtörténhetnek, viszont ilyen módon lehetővé válnék az is, hogy az önhibájukon kívül létszámapasztási állományba kerülő, még munkaképes alkalmazottak más pályán kereshetnének megélhetést.”²¹²

A „fordulat éve” új stílust és új eszközöket hozott a „létszámapasztás” frontján is. Ekkor már a Gazdasági Főtanácsnak a „demokrácia ellen irányuló magatartást tanúsító munkavállalók munkaviszonyának azonnali hatályú felbontásáról” szóló 1949. február 10-i határozata jelölte meg a Minisztérium kádermunkájának további teendőit. Ekkoriban a Minisztérium „központi, valamint berendelt” személyzetének költségvetés szerinti létszáma 608 fő, amelyből azonban csak 580 főnyi létszám volt betöltve.²¹³

A valóban radikális változtatások azonban – az osztályharc fokozódása jegyében – 1950-től érik el a Minisztériumot. Az addigi kormányzati tárgyalópartnerek helyére – Minisztertanács, Pénzügyminisztérium, Gazdasági Főtanács – a pártközpont egyik ügyosztálya kerül, méghozzá a Minisztériummal szemben felettes hatalmi pozícióban lévő MDP KV Adminisztratív Osztálya. Amikor a Központi Vezetőség Titkárságának 1950. április 26-i ülésén Kádár János a káder-osztály vezetőjeként (?) vagy belügyminiszterként (?) előterjesztést tett az Adminisztratív Osztály megszervezésére, már látszott, hogy a pártállami szimbiózis legfontosabb szereplője van formálódóban. Ez leginkább az osztály tagoltságából derült ki, amely pontosan leképezte az irányítani, ellenőrizni kívánt állami szervrendszer egészét. Az Adminisztratív Osztály a következő szervezeti egységekből épült fel: 1. Fegyveres erők alosztálya, 2. Közigazgatási alosztály, 3. Igazságügyi alosztály, 4. Külügyi alosztály, 5. Közegészségügyi alosztály, 6. Sportszervezetek alosztálya. Kádár János mindjárt feladatot is javasolt az új Adminisztratív Osztálynak. A Belügyminisztériummal közösen vizsgálja felül, hogy milyen egyesületek és szervezetek működnek és készítsen javaslatot ezeknek a szervezeteknek részben megszüntetésére, részben pedig a Központi Vezetőség osztályaihoz való beosztására. Ami az Igazságügyi alosztály szerepét illeti, az irányítás-ellenőrzés szempontjából természetesen ide tartozott az Igazságügy-minisztérium, de a bíróságok és az ügyészségek is, a társadalmi szervek közül pedig a Jogász Szövetség.²¹⁴

Az együttműködés első eredménye már fél év múlva láthatóvá vált. Az Adminisztratív Osztály és az Igazságügy-minisztérium ugyanis közösen terjesztette elő a párt Politikai

²¹¹ MNL OL XIX-E-1-B 1946. 6. d. 20812/1946

²¹² MNL OL XIX-E-1-B 1946. 6. d. 20812/1946.

²¹³ MNL OL XIX-E-1-c. 1949. 21. d. 3132/1949

²¹⁴ Javaslat az Adminisztratív Osztály megszervezésére. Ea. Kádár János. MNL OL 276. f. 54. cs. 97. ő. e. 1950. április 26.

Bizottsága 1950. október 19-i ülésére – Molnár Erik igazságügy-miniszter előadásában – az igazságügyi apparátus átszervezésére vonatkozó javaslatot.²¹⁵

Ennek helyzetértékelése szerint az Igazságügy-minisztérium és az igazságügyi apparátus mai szervezetében és személyi összetételében nem felel meg a követelményeknek. „Az igazságügy vezetése felszabadulásunk után a legutóbbi időkhöz ellenséges kézen volt. Ries István [aki éppen egy éve halt meg a börtönben²¹⁶ – r. b.] és környezete a legszükségesebb változtatásokat is csak vonakodva vagy egyáltalában nem hajtotta végre. Így az igazságügyi apparátus erősen lemaradt a népi demokrácia általános fejlődése mögött. Sürgős átszervezésre szorul, hogy a proletárdiktatúra igazságszolgáltatására háruló feladatok ellátására képessé tegyük.”

Melyek a miniszter szerint az apparátus legfontosabb hiányosságai? Mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy az igazságügyi apparátus személyi összetétele nagyjában a régi. A horthysta, ellenforradalmi bírák és ügyészek eltávolítása a régi apparátusnak csak kis részét érintette. A bírói és ügyészi karban, valamint a Minisztérium tisztviselői karában „aktív fasiszták” is meghúzódtak. Az igazságügyi szervezetbe a felszabadulás után bekerültek túlnyomó része régi kispolgári ügyvéd, és „Riesék által behozott jobboldali szociáldemokrata”. Ez a túltengő bürokrácia mellett a korrupció növekedésére is vezetett. Munkáskáder a bírói és ügyészi karba a legutóbbi időkhöz egyáltalán nem került. Másfelől viszont az igazságügyi apparátus túlméretezett. Az apparátusban „bűnös aktatologatás” folyik, „virul a kispolgári semmittevés”. Nem utolsósorban pedig nagy gondot jelent az is, hogy az igazságügyi apparátus elszakadt az élettől. Ez megmutatkozik mind a jogszolgáltatás, mind a jogalkotás terén és a jogi oktatás, a káderutáncépzés sem felel meg a követelményeknek.

Mindezek miatt a legsürgősebben biztosítani kell, hogy az igazságügyi apparátus a „szocializmust építő dolgozó nép hathatós fegyverévé váljon az ellenséggel vívott harcban”. Az igazságügyi apparátusnak „az Alkotmány szellemében, a Párt vezető és irányító erejére támaszkodva, a Szovjetunió jogrendszerét, jogalkotását és tapasztalatait szem előtt tartva, a proletárdiktatúra fokozott védelmét és erősödését kell szolgálnia”.

Ahhoz, hogy ezek a célok megvalósuljanak az igazságügyi apparátusból azonnal el kell távolítani mindazokat, akik a Horthy-rendszer politikai ítélezéseiben résztvettek, exponáltak magukat, vagy egyébként megbízhatatlanok. El kell bocsátani a jobboldali szociáldemokratákat, a kispolgári és egyéb alkalmatlan elemeket. A túlméretezett apparátusban jelentős létszámcsökkentést kell végrehajtani összekapcsolva az ellenséges elemek eltávolításával. Az apparátusban dolgozó 6 896 fő 1280 fő eltávolításával 5 616-ra csökkentendő.

A Javaslat melléklete meg is nevez tíz, „jellegzetes eltávolítandó személyt”:

Dr. Majzik László, a Legfelsőbb Bíróság „kiváló munkás” bírája, erdélyi kommunista perek ítéletszerkesztő bírája volt;

Dr. Molnár Sándor, legfelsőbb bírósági bíró, ugyanannak az ötöstanácsnak volt tagja;

Dr. Lee Tibor, a budapesti főállamügyészség elnöke, az 1940-es években a budapesti ügyészségnél a kommunista ügyek előadója volt;

Dr. Zalán Kornél, a Minisztérium törvényelőkészítő osztályán főelőadó, Törekynek volt hossza időn keresztül titkára, „ma is aktív ellenség”;

²¹⁵ A KV Adminisztratív Osztálya és az Igazságügy-minisztérium közös javaslata az igazságügyi apparátus átszervezésére. Ea. Molnár Erik. MNL OL 276. f. 53. cs. 62. ő. e. 1950. október 19.

²¹⁶ Ries István fogságának majd halálának állambiztonsági iratai Szakasits Árpád 1956. május 29-én benyújtott perújítási indítványának iratai között található: ÁBTL 2.1. – III/1-b (V-143387/2. Bővebben a III. 5. részben.

Dr. Radovics Lajos, a Minisztérium költségvetési osztályának vezetője, „klerikális beállítottságú fasiszta”;

Dr. Menyhárd Alfréd, az ügyészi felügyeleti osztályról rövid idővel ezelőtt került ki a felső bírósághoz, 1938–1943-ig, mint ötöstanácsstag több kommunista perben ítéltkezett;

Dr. Somogyi Ödön a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke, s jelenlegi vezetője, jobboldali szociáldemokrata;

Dr. Bojta Béla legfelsőbb bírósági tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt államtitkár;

Dr. Faragó György, törvényszéki tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt belügyi államtitkár, valamint

Dr. Szűcs János, felsőbírósági tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt igazságügyi államtitkár.

A kulcspozitokat politikailag megbízható, szakmailag megfelelő párttagokkal kell betölteni. Irányt kell venni a munkáskáderek vezető helyekre való beállítására. Meg kell javítani a bírósági és ügyészségi fogalmazók, fiatal bírák részére rendezett tanfolyamokat és az itt kivált legjobb fogalmazókat és bírákat előléptetve megfelelő posztokra kell állítani. A demokratizált igazságügyi szervezet munkatársait közelebb kell hozni a dolgozó lakossághoz, biztosítani kell a helyi pártszervezetekkel, a tanácsokkal való szoros együttműködést. Az apparátus folyamatos felfrissítésére gondoskodni kell megfelelő káder-utánpótlásról. A büntetőbírói és ügyészi akadémia minisztertanácsi rendelettel bírói és ügyészi akadémiává szervezendő át, hogy az új tanfolyamot elvégző 200 főnyi hallgató bírósági vezetővé is kinevezhető legyen. A Minisztérium vizsgálja meg az egyetemi oktatás reformjának hatását, vizsgálja felül az előadó tanárokat, előadásait. Hárítson el minden, akadályt a megfelelő káderutánpótlás újtájból és kísérje figyelemmel az új káderek fejlődését már az egyetemen is.

A Minisztérium gyorsítsa meg az elavult jogszabályok hatályon kívül helyezésére és az új, „a proletárdiktatúra államának megfelelő törvények előkészítésére irányuló munkáját”. Új bünvádi és polgári perrendtartáson kívül elsősorban új államvédelmi törvény készítenendő. Ki kell dolgozni a büntető törvénykönyv különös részét, a fiatakorúak feletti büntetőbíráskodásról szóló törvényt, a büntetés-végrehajtás új rendszerét.

Az elfogadott javaslat egy kiegészítő megjegyzése szerint a határozatok végrehajtásánál ügyelni kell arra, hogy túlzások ne történjenek és „ne keletkezzen pánik az elbocsájtások során.”

A Politikai Bizottság határozatának végrehajtására bizottságot hozott létre. Tagjai az államtitkár, a Minisztérium személyzeti felelőse, a KV Káderosztályának és Adminisztratív Osztályának egy-egy munkatársa, a bizottság vezetője pedig az igazságügy-miniszter volt.

Ennek a grémiumnak a jelentése az „Igazságügy-minisztérium átszervezésére és káderhelyzetének megjavítására hozott 1950. október 19-i PB határozat végrehajtásáról” másfél év múlva, 1952. május 22-án került a Politikai Bizottság elé. A testület elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy sikerült-e az igazságügyi apparátust olyan módon átszervezni, hogy az „dolgozó népünk fegyverévé váljon a szocializmus építésében és a proletárdiktatúra fokozott védelmét szolgálja”.²¹⁷

²¹⁷ Jelentés az Igazságügy-minisztérium átszervezésére és káderhelyzetének megjavítására hozott 1950. október 19-i PB határozat végrehajtásáról. MNL OL 276. f. 53. cs. 99. ö. e. 1952. május 22.

A jelentés elégedetten számolt be arról, hogy a létszámcsoökkentés során nagyrészt kikerültek az apparátusból azok, akik „magukat a Horthy rendszer mellett exponálták, az aktív fasiszták, jobboldali szociáldemokraták és egyéb ellenséges elemek”. Számokban kifejezve ez azt jelentette, hogy 1950 december végén eltávolítottak 366 bírót, 54 ügyészt, 59 közjegyzőt, 178 fogalmazót, 19 minisztériumi előadót, összesen 676 fogalmazási alkalmazottat és 876 kezelő személyzeti dolgozót. Emellett 57 bírót, illetve ügyészt a közjegyzői karba helyeztek át.

1951-ben további 27 reakcióst, régi minisztériumi előadót, 79 ügyészt, 30 bírót, 18 közjegyzőt és 50 fogalmazót távolítottak el.

Az 1950-es Politikai Bizottsági határozat óta leváltották 9 ügyészség és 15 megyei bíróság vezetőjét, majd 1952 májusára már valamennyi vezetőt párttagokkal pótolták. Az új ügyészségi vezetők közül 5 az első Akadémiáról kikerült munkás- és parasztkáder. A járásbíróságok vezetői közül 82 főt cseréltek ki. Ezzel javítottak az összetételükön is: a járásbírósági vezetők közül 67 párttag illetve már csak 66 pártonkívüli volt. Az igazságügyi apparátus létszáma a következőképpen alakult: Minisztérium 329 (ebből előadó 149), bíró 133, fogalmazó 571, ügyész 434, közjegyző 153, telekkönyvvezető 213; könyvelési, segédhivatali tisztviselő, hivatalsegéd, gépkocsivezető összesen 5 333. Összehasonlításképpen az átszervezés előtti létszám 6 896 fő volt.

A pozitív változások ellenére a Jelentés kritikus megállapításokat is tartalmaz. Az igazságügyi apparátus 85 %-ban még mindig a volt horthysta rendszer igazságügyi alkalmazottiból állt. Közülük sokan nem képesek az előttük álló feladatok megfelelő és önálló megoldására, „származásuk és a múltból eredő politikai-ideológiai beállítottságuk következtében”. Különösen a büntető igazságszolgáltatásban nem mindig érvényesülnek megfelelően az „osztályszempontok”. Gyakori a párt parasztpolitikájával ellentétes vádemelés és ítélet, az osztályellenességgel szembeni opportunizmus, a dolgozók elleni indokolatlan eljárás.

Az ügyészi munka egyik legfontosabb hibájának az ügyek indokolatlanul magas számát tekinti a jelentés, ami „az ügyészi munka bizonytalanságának és a bürokratikus ügyintézésnek” a következménye. Az ügyesek nagy része akkor is vádat emel, ha a tanács, vagy a rendőrség részéről beérkezett feljelentés alaptalan. 1952 első negyedében az ügyészséghez összesen 90 000 feljelentés érkezett. Ennek kb. 15 %-a formális feljelentés volt (ismeretlen tettes, nem bűncselekmény, stb.) és így megszüntetéssel végződött, az esetek további 35 %-ában az ügyészség az eljárást megszüntette, 45 000 ügyben viszont vádat emelt.

Az ügyek számának bizonyos növekedését némi megértéssel szemléli a Jelentés. Jelentősen megnőtt ugyanis a kulákok, tőkésék és egyéb ellenséges elemek elleni büntető eljárások száma. Emellett felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes bűncselekmény-kategóriákban – mint például a tiltott határátlépés, fegyverrejtegetés, hatósági közeg elleni erőszak, gazdasági bűncselekmények – az ítélezés lényegesen szigorúbbá vált.

Az apparátus munkájának további javítására a Jelentés mindenekelőtt az ideológiai módszerek hatékonyabb alkalmazását ajánlta. A személyzeti osztály és a megyei személyügyi apparátus személyi összetételét úgy kell megjavítani, hogy az ott dolgozók „valamennyien politikailag fejlett és szakmailag is képzett párttagok legyenek”. Az arra alkalmas bírákat, ügyészeket és fogalmazókat be kell vonni a pártoktatásba, előképzettségüknek megfelelő fokon. A Minisztérium bírói és ügyészi felügyeleti osztályainak az instruktoraikat a politikailag és szakmailag legfejlettebb dolgozók közül kell kiválasztani.

A Politikai Bizottság a testület jelentését tudomásul vette, a javaslatokat viszont azzal egészítette ki, hogy „meg kell gyorsítani a meg nem felelő elemek helyére a népi demokráciához hű elemek előbbre vitelét”.

Egy évvel később az Igazságügy-minisztérium és a KV Adminisztratív Osztálya ismét közös jelentéssel illetve határozati javaslattal fordult a Titkársághoz az igazságszolgáltatásban dolgozó ellenséges és megbízhatatlan elemek ügyében.²¹⁸ A hangvétel és az osztályharcos szemlélet változatlan, az ellenséges kategóriáknál tapasztalható bizonyos elmozdulás (egyébként a Titkárság egy hónappal Sztálin halála után és kettővel a Rákosi – Nagy Imre miniszterelnöki váltás előtt ülésezett).

Az igazságügyi apparátus létszáma gyakorlatilag nem változott az egy évvel korábbihoz képest: 5 255 fő. Ebből 3 269 fő a felszabadulás előtt is igazságügyi dolgozó, vagy önálló ügyvéd volt (62.2%). A Minisztérium létszáma 333 fő. Közülük 147 fő (52.2%) dolgozott a felszabadulás előtt is igazságügyi területen. Az apparátuson belül 2 330 fő végez érdemi munkát, mint bíró, ügyész, vagy fogalmazó. Közülük 1 392 fő (59.7%) volt már a felszabadulás előtt is igazságügyi alkalmazott vagy ügyvéd. Ezek túlnyomó többsége – figyelmeztet a jelentés – osztályidegen származású. Tőlük kívánták megtisztítani a igazságügyi apparátust, amely a javaslat szerint egy többlépcsős intézkedéssorozatot igényel. Elsőként egy hónapon belül el kell távolítani 285 ellenséges és politikailag megbízhatatlan személyt. Ebben a csoportban távoznak azok az ellenséges elemek, akiket Décsi²¹⁹ felfedezett – eddig 37 fő – és akikre „az ellenséges kártevők munkájukban ismereteink alapján leginkább támaszkodhattak”.

Az eltávolítottak helyére június 1-ével ki kell nevezni az apparátusban már egy-két év óta dolgozó munkás-, vagy parasztszármazású bírói és ügyészi akadémiát végzettek közül 104 főt, a fogalmazói karból 181 főt bíróvá, illetve ügyésszé. Utánpótlásként fogalmazónak ki kell nevezni 55 egyetemet végzett fiatal, megbízható kádert és 130 segédhivatali alkalmazottat.

1953 augusztus 1-én további 125 fő osztályidegen és politikailag megbízhatatlan elemet kell elbocsájtani. Helyükre szeptember 1-én ki kell nevezni 125 fogalmazót bíróvá és ügyésszé. A kinevezésnél elsősorban az apparátusban már dolgozó fiatal, megbízható, egyetemet végzeteket és az első csoport elbocsájtásánál fogalmazóvá kinevezett 55 elvtársat kell figyelembe venni. Ezen kívül 70 főt a fogalmazói karból kell kinevezni, ezzel egy időben 125 segédhivatali dolgozót fogalmazóvá kell előléptetni.

1954 augusztus 31-én – a bírói és ügyészi akadémia végzős hallgatóinak kibocsátása után – 275 fő osztályidegen, politikailag megbízhatatlan, illetve érdemi munkára alkalmatlan elemet kell elbocsájtani. Az elbocsájtottak helyét fiatal, egyetemet végzetekkel, akadémistákkal és belső előléptetésekkel kell megoldani

Az elbocsájtandók közötti párttagokat, akik múltjukkal kapcsolatban kompromittáló tényeket hallgattak el (cionista kapcsolat, ötös-tanáctagság, osztályidegen származás stb.), ki kell zárni a pártból. Ki kell zárni minden további nélkül azokat a párttagokat, akik Décsi Gyula vallomásában szerepelnek, és akikkel szemben bűnvádi, vagy fegyelmi eljárás indul.

²¹⁸ A megbízhatatlan elemek eltávolítása az igazságügyi apparátusból. MNL OL 276. f. 54. cs. 239. ó. e. 1953. április 15.

²¹⁹ Décsi Gyula 1945 áprilisától a politikai rendőrség szolgálatában állt. 1947 decemberétől a vizsgálati alosztály, 1948 szeptemberétől a vizsgálati osztály vezetője volt. 1950 júniusában az Igazságügyminisztérium államtitkárává, 1951 júniusában első miniszterhelyettesévé nevezték ki, 1952. november 14. és 1953. február 2. között igazságügyminiszter volt. 1953 februárjában letartóztatták, majd még ebben az évben a Péter Gábor és társai ügy IV. rendű vádlottjaként 9 év, 1957-ben pedig a törvénysértésekben való részvétele miatt 8 év börtönbüntetésre ítélték. A kihallgatásai során másokkal kapcsolatban tett vallomásai gyakran ürügyként szolgáltak a Minisztériumban vagy az igazságszolgáltatás egyéb területén dolgozók munkaviszonyának megszüntetésére, illetve velük szemben egyéb hátrányos intézkedések meghozatalára. ÁBTL 2.1.-VI/5. V-150022.

Az apparátus megtisztításánál illetve feltöltésénél az Igazságügy-minisztérium első-sorban Budapest területének valamint a déli és nyugati határmenti megyék igazságügyi szerveit javasolják figyelembe venni.

A tervek szerint összesen 585 ellenséges, megbízhatatlan elem kerül elbocsátásra. Ezekon kívül – egyéni elbírálás alapján – el kell még bocsájtani ez év augusztus 31-ig az igazságügyi gazdasági hivatalok megbízhatatlan vezetőit. Helyettük a közgazdasági technikum aktuálisan végző 42 hallgatója közül kell vezetőket kinevezni

A pártközpont Titkársága a javaslatot a következő módosításokkal fogadta el: azokat az elbocsátásra javasolt személyeket, akik ellen bűnvádi eljárás indítása nem szükséges, két hét felmondással kell elbocsátani. Egyes egyéni esetekben az ilyen személyek részére nyugdíjat kell biztosítani. Az eltávolított személyek pótlásánál az Igazságügy-minisztérium ügyeljen arra, hogy fiatal, megfelelő élettapasztalattal nem rendelkező káderekkel „ne hígiítsák fel” az igazságügyi apparátust. Végül egy sokat mondó feltételt is felállítottak. Ezek szerint a bírói és ügyészi akadémiára csak olyan hallgatókat lehet felvenni, akik legalább az általános iskola 8 osztályát (!) elvégezték.

A Titkárság határozatában említett azon 147 fő minisztériumi alkalmazott elbocsátása, akiknek „bűnük” annyi volt, hogy a felszabadulás előtt is igazságügyi területen dolgoztak, valóban megingatta a Minisztérium maradék szakmaiságát is. Egy visszaemlékezés szerint: „régii tisztviselői kar maradványainak a kegyelemdőfést azután 1953. május 30-án adták meg, amikor is – bírákkal együtt – állítólag 400 embert távolítottak el az igazságügyi apparátusból, éspedig az 1953. évi 7. sz. tvr. politikai klauzulájára hivatkozással [29. paragrafus (1) bek. c) pont], ami elhelyezkedésüket eleve kilátástalanná tette. Az erről szóló értesítést Kovács Béla akkori igazságügy-miniszter írta alá.²²⁰ Az írás azt a szemforgató kitéletet is tartalmazta, hogy »amennyiben elhelyezkedéséhez a Minisztérium segítségére igényt tart, 8 napon belül írásban közölje a személyzeti főosztállal«. A valóság az volt, hogy még segédmunkásként sem lehetett ilyen priusszal elhelyezkedni. A felmondás átvételekor egy Gál nevű ügyészttől megkérdeztem a személyzeti főosztállon, hogy mi az a konkrétum, ami miatt ilyen módon távolítanak el, mire ő azt felelte: »Az ötös tanácsban²²¹ bírászkodtam«. Mire én: »Még polgári ítéletet sem hoztam egyet sem.« Mire ő: »Az mindegy.« Mire én: »Akkor nekem is mindegy.« Ezzel igazságügyi pályafutásom véget ért. Az Igazságügy-minisztériumnak olyan kiváló szakemberei, mint Bacsó Ferenc, Windisch Ferenc, Némethy László, Madár Imre és más hasonlóak ugyancsak az utcára kerültek.²²²

A Nagy Imre-kormány megalakulását követően 1953. szeptember 12-én Erdei Ferenc,²²³ az új igazságügyi miniszter a Legfőbb Ügyésszel közösen készített jelentésben számolt be a párt Politikai Bizottságának a kormányprogram végrehajtásának két hónapos tapasztalatairól.²²⁴ A Jelentés középpontjában a törvényesség megszilárdításáról szóló párt- és

²²⁰ Kovács Béla (1910–1980): nógrádi bányamunkás, 1945-től Nógrád megyei pártmunkás. 1949–1950 között az egyéves Bírói és Ügyészi Akadémia hallgatója, majd a Legfelsőbb Bíróság bírása lett. Décsi Gyula letartóztatását követően, 1953 február 2-től volt igazságügyminiszter 1953 július 4-ig. 1953–55-ben a Honvédelmi Minisztérium igazságügyi főcsoportfőnöke volt.

²²¹ Az 1938 májusában meghozott XVI. törvény az állami rend megóvása érdekében létrehozta a bíróságokon az ötös tanácsokat, amelyek elsősorban politikai – az 1921. évi III. tv. rendelkezései alá eső, továbbá hozzájuk kapcsolódó bünpártolási – ügyekben voltak illetékesek. PINTÉR 2008. 59. p.

²²² TRÓCSÁNYI 1995. 51. p.

²²³ Erdei Ferenc (1910–1971) az ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere 1945. november 15-ig, Nagy Imre első kormányának igazságügy-minisztere 1953. július 4-től 1954. szeptember 30-ig.

²²⁴ A Legfőbb Ügyésség és az Igazságügy-minisztérium közös jelentése a kormányprogram végrehajtásáról az igazságügyi szerveknél. Ea. Erdei Ferenc. MNL OL 276. f. 53. cs. 136. ő. e. 1953. szeptember 12. A jelentés

kormányhatározat, valamint a közkegyelem végrehajtásának kérdései álltak, de szó esett az Igazságügy-minisztérium munkájáról is, még hozzá a párt- és kormányhatározatok végrehajtása, a törvényesség megszilárdítása, az állampolgárok alaptalan zaklatása, a jelentéktelen törvénysértések miatti elítélések megszüntetése terén mutatkozó lemaradások, hiányosságok kapcsán. A Jelentésből viszont kiderül, hogy – címétől eltérően – nem csupán a kormányalakítás utáni helyzet, de a Nagy Imre-kormány előtti időszak kritikáját is összegzi.

Az Igazságügy-minisztérium és Legfőbb Ügyészség vezetése általános hiányosságának tekinti a Jelentés, hogy a helyi szerveknek csak utasításokban ad irányítást a munka megjavítására, az utasítások végrehajtását azonban kellően már nem ellenőrzi. A Legfőbb Ügyészség és Igazságügy-minisztérium vezetői ritkán mennek vidékre, hogy a helyszínen nyújtsanak segítséget az ügyészi és bírói szerveknek. Az Igazságügy-minisztérium és a Legfőbb Ügyészség előadóinak vidéki ellenőrzései sok esetben szervezetlenek és formálisak, ráadásul az ilyen ellenőrzések eredményét az Igazságügy-minisztérium kollégiuma ritkán vitatja meg.

A Legfőbb Ügyészség és az Igazságügy-minisztérium az előadókkal szemben nem támaszt mindig megfelelő követelményeket, a bíróságokon és ügyészségen „a bürokratizmussal szembeni küzdelme nem elég kemény”.

A bírósági és ügyészségi dolgozók káderkiválasztása és nevelése terén sok a hiányosság. A káderek nagy fluktuációja, az indokolatlan áthelyezések, a továbbképzés eredményességére, a dolgozók hangulatára nagy hatással van. Sok ügyészségi és bírósági dolgozó hosszú idő óta él családjától távol lakáshiány következtében. Emellett a vezetői állások nagy része sem az Igazságügy-minisztériumban, sem az ügyészségen nincs betöltve.

Mindezekre tekintettel a Politikai Bizottságnak címzett határozati javaslat előírja, hogy az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész a bíróságok és ügyészségek munkájában meglévő hiányságokat küszöböljék ki, biztosítsák a párt és kormányhatározatok maradéktalan végrehajtását, harcoljanak a lakosság zaklatásának megszüntetéséért, a törvényesség megszilárdításáért és javítsák meg az igazságügyi dolgozók munkafegyelmét. A Politikai Bizottság megbízza az igazságügy-minisztert és a legfőbb ügyészt, hogy a törvények, kormányhatározatok közzétételének rendjéről, ezeknek a lakosság széles tömegeinek, az államhatalom helyi szerveinek széles körében való ismertetése céljából dolgozzanak ki javaslatot. Az igazságügy-miniszter, a legfőbb ügyész és a belügyminiszter két hónapon belül biztosítsa a bírák, ügyészek és a rendőrség törvényekkel, kormányhatározatokkal és rendeletekkel való ellátását.

A kormányprogramnak a koncepciók perekre vonatkozó álláspontja megvalósításának érdekében a határozat előírta, hogy az igazságügy-miniszter a politikai jellegű bűncselekmények terén a bíróságokon folyó törvénysértő gyakorlatot a védők választá-

az úgynevezett „júniusi határozat” szellemiségét tükrözte. A Magyar Dolgozók Pártja 1953. június 27–28-i ülése után kiadott határozata megállapította: 1951 és 1953 május 1 között, vagyis két év és négy hónap alatt a rendőrség mint kihágási bíróság kerekén 850 000 esetben szabott ki büntetést. A bíróságok 1950–1953. I. negyede között 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. Még mindig fennáll az internálások rendszere, amely sok önkényeskedésre ad lehetőséget. Számos esetben alaptalanul tartóztatnak le állampolgárokat, gyakran nem tartják be a törvényes, alkotmányos előírásokat, amelyek védik az állampolgárok jogait, személyes szabadságát és biztonságát. Nagy Imre miniszterelnöki expozéjában 1953. július 4-án kijelentette: A kormányra a múltban elkövetett súlyos hibák helyrehozása, a jogrend megszilárdítása és a törvényesség biztosítása terén is nagy és felelősségteljes feladatok várnak. Összegezhetően a népi demokratikus igazságszolgáltatás alapelveivel a rendőrbírászkodás. Megszünteti az internálás intézményét, az internálótáborokat feloszlátja és rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, helyre kívánja állítani a szocialista törvényességet.

sával kapcsolatban haladéktalanul szüntessem meg. Az ilyen ügyekben a vádlott részére biztosítani kell a védelmet és meg kell engedni, hogy a vádlott vagy hozzátartozója a titkos kezeléssel ügyekben eljárásra jogosított, a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész által összeállított listára felvett ügyvédek közül szabadon védőt választhasson.

A Politikai Bizottság²²⁵ visszatért a megbízhatatlan elemeknek az igazságügyi apparátusból való eltávolításával foglalkozó – fentiekben tárgyalt – 1953. április 15-i titkársági határozatra is és módosította azt. Ezek szerint a korábban 1953. augusztus 31-ére tervezett, további 125 fő elbocsátását nem kell végrehajtani, ehelyett gondoskodjék az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész arról, hogy azokat a politikailag megbízhatatlan elemeket, akiknek „az apparátusban való benntartása különösen veszélyes”, folyamatosan eltávolítsák és helyeiket egyidejűleg arra alkalmas káderekkel töltsék be.

A Décsi-féle listával kapcsolatban a Politikai Bizottság kimondta, hogy a listán való szereplés önmagában nem tekintendő eltávolításnak és a listán szereplő egyének ügyét egyéb körülményeiket és egész személyi anyagukat is figyelembe véve kell elbírálni. Végül a legfőbb ügyész és az igazságügy-miniszter az Adminisztratív Osztály segítségével gondoskodjék arról, hogy a legfőbb ügyészség és az Igazságügy-minisztérium betöltetlen főosztályvezetői és önálló osztályvezetői helyeire szeptember 30-ig tegyen javaslatot.

A Politikai Bizottság határozata azt is megállapította, hogy az igazságügyi és ügyészi szervek munkájában mutatkozik ugyan némi javulás, de ez csak az első lépés, „alapvető javulásról még nem lehet beszélni”. A jelentés bár foglalkozik a hiányosságokkal, de „nem veti fel elég élesen a még meglévő hibákat”. Sokkal erőteljesebb harcra van szükség a törvényesség betartásáért mint eddig. Ugyanakkor fel kell számolni az egyes területeken mutatkozó bizonytalanságot és liberalizmust, ugyanis „a bűncselekmények elkövetőivel szemben is érvényt kell szerezni a törvényességnek”.

Ezt követően másfél évig nem került a pártvezetés elé az Igazságügy-minisztérium káderhelyzete. Alig két hónappal Nagy Imre leváltása előtt a Politikai Bizottság 1955. február 2-i ülésén napirendre került az Igazságügy-minisztérium munkájáról szóló beszámoló.²²⁶ Molnár Erik, mintha nem is ő terjesztette volna elő a pártvezetésnek a fentiekben tárgyalt 1950. október 19-i valamint 1952. május 22-i létszámcökkentési javaslatokat, immár nem a Rákosi-kormány, hanem Nagy Imre igazságügy-minisztereként jelentett az 1953-as júniusi párthatározat szellemében az Igazságügy-minisztérium illetve a bírói apparátus munkájáról.

A törvényesség megszilárdítása körében az Igazságügy-minisztérium az 1953-as amnesztiával illetve az internálótáborok megszüntetésével kapcsolatban látta a legfontosabb teendőit. Részt vett a szükséges jogszabályok kidolgozásában és részt vett a végrehajtásukban és kidolgozta a kitelepítettek kárigényei rendezésének a módját is.

A kihágási eljárást az Igazságügy-minisztérium által kidolgozott alapján meghozott törvényerejű rendelet szabályozta, amely megszüntette a rendőri bírászkodást.²²⁷

²²⁵ Legfőbb Ügyészség és az Igazságügyminisztérium közös jelentése a kormányprogram végrehajtásáról az igazságügyi szerveknél. Politikai Bizottság 1953. szeptember 12. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 136. ó. e.

²²⁶ Az IM jelentése a minisztérium munkájáról. A KV Adminisztratív Osztályának feljegyzése az Igazságügyminisztérium káderhelyzetével kapcsolatban. Határozat az Igazságügyminisztérium és a bírói apparátus munkájának megjavításáról. Politikai Bizottság 1955. március 10. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 214. ó. e.

²²⁷ 1953. évi 16. tvr. a rendőrségi kihágási bírászkodás megszüntetése és a kihágási eljárásra vonatkozó egyes rendelkezések módosítása (1953. augusztus 28.)

A júniusi fordulat előtt az Igazságügy-minisztérium a bírói ítélezést adminisztratív utasításokkal irányította. A fordulat után ez megszűnt és az Igazságügy-minisztérium az adminisztratív eszközök helyett egyre inkább felügyeleti tájékoztatókban, a megyebíró-sági vezetők országos értekezletein és az instruktorok által megadott szempontok útján törekedett a bírói gyakorlat helyes irányba való terelésére.

A bíróságok káderhelyezete kapcsán a jelentés még mindig „osztályharcos” alapokon állt. Az utóbbi időben – jelenti Molnár Erik – a régi horthysta apparátusból származó bírák arányszáma a kormányprogram idejében 75 % volt, ez 1955-re 65 %-ra csökkent. A „munkáskáder bírák” száma pedig egy év alatt 7 %-ról 16 %-ra emelkedett, míg a felszabadulás után egyetemet végzett bírák száma jelenleg 11.4 %. A párttagok száma a bírói állományban egy év alatt 32 %-ról 38.7 %-ra emelkedett. A bírák részt vesznek ugyan a területük pártoktatásában, de ez a „régibírák politikai fejlődését csak csekély mértékben segítette elő”. A bírói apparátusban 6–8 %-ra tehető azon bírák aránya, akik nem ütnek meg a kívánatos – elsősorban politikai – mértéket. Még a minisztériumban, a bírósági apparátus legfontosabb irányító helyén is olyan káder áll, akit „politikai okokból sürgősen le kellene váltani”.²²⁸ Ahhoz pedig, hogy a Minisztérium teljes eredményt érhesse el, „le kell küzdenie a bírák, különösen a fővárosi bírák egy részének ellenállását”, akik a bírói függetlenségre hivatkozva kifogásolják a fellebbezési bíróságok iránymutatásait is. Ezért a Minisztérium a következő időszak legfontosabb feladatának tekintette, hogy a helyes büntetőpolitikai irányelveket teljes mértékben érvényre juttassa a bíróságok büntető gyakorlatában. Ennek érdekében a Minisztériumnak közvetlenül is ellenőriznie kell a járásbíró-sági ítélezést, illetve „a makacsul ellenszegülő bírákkal szemben szükség esetén fegyelmi eszközöket kell alkalmazni”. Ki kell dolgozni az igazságügyi káderek politikai és szakmai továbbképzésének az eddiginél hatékonyabb módszereit, az Igazságügy-minisztérium központi apparátusát pedig meg kell erősíteni – részleteket nem közöl a Jelentés – az „egyéb apparátusból átvett személyekkel”.

A Politikai Bizottság a jelentést elfogadta, határozatában azonban az eddigi „horthysta” elemek helyett egy olyan új ellenségkép körvonalazódik, amely majd 1956 után válik általános elemévé a párt szóhasználatának: „Az Igazságügy-minisztérium szerveinek munkájában megnyilvánuló baloldali, kispolgári elhajlás szoros kapcsolatban van a bíróságok jelenlegi összetételével, A proletárdiktatúra államának megfelelő forradalmi törvényességet csakis a meggyőződéses és kellő politikai képzettséggel rendelkező bírák tudják jól megoldani”.

Az ezzel kapcsolatos feladatmegjelölés azonban mintha az 1950-es és az 1952-es párt-határozatok hangján szólalna meg: „Ezért 3 év alatt el kell érni, hogy a régi horthysta apparátusból átvett bírák arányszáma a mai mintegy 65 %-ról 40 %-ra csökkenjen. Ebből a célból 1955-ben 33, 1956/57/58-ban pedig évente további 65, összesen 230 bírót kell lecserélni.” Mivel ehhez „fokozott ütemű bírói utánpótlást kell biztosítani”, ezért az egyetemeknek évenként legalább 80–90 „politikai és szakmai szempontból megfelelő” végzett jogászt kell átadni az Igazságügy-minisztérium számára.

²²⁸ A Politikai Bizottság fent hivatkozott anyagához csatolva szerepel az Adminisztratív Osztálynak „Pintér L.-né” szignóval ellátott, 1955. január 15-i keltezésű három oldalas feljegyzése „az Igazságügy-minisztérium káderhelyezetével kapcsolatban”. A feljegyzés főként Kovács Kálmán miniszterhelyettes alkalmatlanságával foglalkozik, de felbukkan benne némi információ a jelentésben említett „azonnal leváltandó káderrel” kapcsolatban is. Eszerint a bírósági főosztály vezetőjéről Gyulai Dezsőről lehet szó, aki „tartalékos tiszti frontszolgálat alatt a Horthy-hadsereg kémtisztje volt. (...) Gyulai ellenséges, zavaró tevékenységet fejt ki, zülleszt a munkát.”

Lehet, hogy nem csak a Politikai Bizottság, de az Igazságügy-minisztérium is sejtette Nagy Imre áprilisi leváltásának illetve a reformkísérlet végének közeledtét és ez tükröződött a helyzetértékelés és a feladatmegjelölés kettős beszédében is. Mindenesetre a levéltárban fennmaradt, Rákosi Mátyás első titkárnak címzett dokumentum első oldalára Vég Béla, a Központi Vezetőség titkára kézírásával mintegy összegezte Rákosi számára a PB-ülés lényegét: „Új, kommunista bírák kelleneek.”²²⁹

²²⁹ A Legfőbb Ügyészség és az Igazságügyminisztérium közös jelentése a kormányprogram végrehajtásáról az igazságügyi szerveknél. Ea. Erdei Ferenc. MDP Politikai Bizottság 1953. szeptember 12-i ülése. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 136. ő. e. 29. p.

4. A MINISZTERIUM ÉS A TITKOSSZOLGÁLATOK

Önmagában a Igazságügyminisztériumról a korszak titkosszolgálatai nem nyitottak önálló objektumdossziét.²³⁰ Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy nem tulajdonítottak volna az intézménynek operatív jelentőséget. Informátorok és célszemélyek, titkos akciók, felderítési és elhárítási műveletek legkülönbözőbb nyilvántartási adatai, dossziéi jelzik, hogy más vonalakon teljes volt a Minisztérium ellenőrzése. Ez része volt a igazságszolgáltatás egésze megfigyelének, de több, csak a Minisztériummal kapcsolatos dosszié jelzi a szolgálatok speciális érdeklődését. Ezek körébe tartoztak elsőként a Horthy-korszak igazságügy-minisztereivel kapcsolatosan a II. világháború utáni titkosszolgálati akciók, illetve büntetőperek. Az igazságügyi tárca korábbi vezetőit sorra állították népbírók elé háborús bűncselekmények elkövetésének vádjával. Budinszky Lászlót (igazságügy-miniszter 1944. november 16 – 1945. március 28 között) a Budapesti Népbírók 1945. december 12-én majd a Népbírók Országos Tanácsa 1946. február 26-án halálra ítélte, és 1946. március 9-én Budapesten kivégezték.²³¹ Dr. Antal Istvánt (1944. március 22. – 1944. augusztus 29.) ugyanezen fórumok 1946. április 5-én illetve augusztus 31-én hasonlóképp halálra ítélték, de a köztársasági elnök ezt 1946. október 14-én életfogytiglani szabadságvesztésre változtatta, majd 1960. április elsején kegyelmet kapott.²³² Zsitvay Tibort (1929. február 4. – 1932. október 1.) a Budapesti Népbírók 1946. június 1-jén 2 év hat havi, majd – mivel 1946. június elsején külföldre távozott, távollétében – a NOT 1948. június 15-én 8 évi fegyházbüntetésre ítélte.²³³

„A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló, „második zsidótörvényt” (az 1939. évi IV. tc.) előterjesztő Tasnádi Nagy András igazságügy-minisztert (1938. november 15. – 1939. november 9.) a Budapesti Népbírók 1946. augusztus elsején halálra ítélte, amit az Országos Népbírók Tanács 1946. december 28-án életfogytiglani szabadságvesztésre változtatott. A vádpontok között szerepelt az is, hogy mint a képviselőház akkori elnöke kötelessége lett volna Bárdossy László miniszterelnök bejelentését a Szovjetunióknak átadott hadüzenetről visszautasítani, illetve kikérni a parlament véleményét. 1956. július elsején a börtönben halt meg.²³⁴

A tények azt bizonyítják, hogy Zsitvay Tibor 1929-ban kezdődött igazságügy-miniszterségétől számítva a háborút követően általában minden volt tárcavezető népbírók elé került, de legalábbis évekig titkosszolgálati, rendészeti intézkedéseknek volt kitéve. A névsorból minden vonatkozásban kimaradt Radocsay László, aki a miniszterségének 1939. november 9-e és 1944. augusztus 22-e közötti öt évében az egymást követő második Teleki-, a Bárdossy- illetve a Kállay-kormányoknak folyamatosan tagja volt. Ráadásul ő nyújtotta be a „III. zsidótörvényt” 1941. június 11-én a parlamentnek. Az 1941: XV. tc. miniszteri indoklásában külön is kiemelte, hogy nem a nyolcszázézeres zsidó tömeget kell

²³⁰ Objektum dossziét 1950 után nyitottak a változó elnevezésű magyar titkosszolgálatok - Államvédelmi Hatóság (1950–1956), Politikai Nyomozó Főosztály (1956–1962), Állambiztonsági Főcsoportfőnökség (1963–1990) - azokról az objektumokról nyitották, amelyek hálózati operatív ellenőrzést igényeltek (pl. különlegesen bizalmasan kezelt üzemek, hivatalok, külképviseletek, szerzetesrendek). PETRIKNÉ 1999. 54. p.

²³¹ ÁBTL 3.1.9. V-101531

²³² ÁBTL 3.1.9. V-116532

²³³ BFL_VII_5_e_1950_1427_I_0167212

²³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-92895

szembeállítani a kb. 13 milliós nem zsidó lakossággal, hanem inkább a kb. 600 000 főnyi „értelmiségi” foglalkozású zsidót a kb. 4 millió értelmiségi foglalkozású nem zsidóval.²³⁵ Igaz, a kassai bombázást követően a kormányülésen ahhoz a négy miniszterhez tartozott, akik nem helyeselték a hadiállapot azonnali bejelentését és inkább kivárást javasoltak,²³⁶ de Miklós Béla kormányának 1945. február 9-i ülésére a háborús bűnösökről készített kimutatásba minden fenntartás nélkül bekerült a neve, mert „az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjesztését és az országnak a háborúba történt belesodródását, mint vezető állásban levő személy elősegítette, azt megakadályozni nem törekedett és részese volt olyan határozatoknak, amelyek a magyar népet a világháborúba sodorták”.²³⁷ A tömeges, 1951-es kitelepítések során ugyan felbukkant a neve – „Truman és Acheson urak, angol és francia szolgálkával egyetemben, védik Radocsay László, Purgly Emil, Röder Vilmos, Ivády Béla, Széll József, vitéz Gyulay Tibor, Horthy minisztereinek jogait”²³⁸ –, de kiderült, hogy téves az információ. Nem a korábbi igazságügy-miniszter, hanem Radnóti Radocsay László, a német- és nyilasbarátsággal meggyanúsított korábbi rendőr főhadnagy került kitelepítésre.²³⁹ A továbbiakban néhány minisztériumi vezető utóélete részletesebb kifejtést nyer.

4.1. Lázár Andor

Lázár Andor a Gömbös-kormány egészében, majd a Darányi-kormány közel teljes időszakában –1932. október 1-től 1938. március 9-ig – töltötte be az igazságügy-miniszter posztját. Leköszöntekor meghatott hangon vett búcsút a minisztérium tisztviselői karától: „Amikor öt és fél évvel ezelőtt Idejöttem, kétségtelenül megkapott engem az igazság művelésének az a magasztos gondolata, amelyért ti valamennyien küzdötök, akik itt körülöttem álltok. Megkapott ez a gondolat és az elmúlt öt és fél évet, amennyire erőmből tellett, magam is ennek a gondolatnak szenteltem: művelni és fejleszteni azt a jogot, amelynek tartalma erkölcs, célja és eredménye igazság. Emberi gyarlóságokkal töltöttem be ezt a helyet, egy azonban mindig megvolt bennem: jót akartam. Ha hibáztam is és hibáznunk kell, mert emberek vagyunk, soha mást, mint az igazságot és erkölcsöt nem akartam.”²⁴⁰ A kormány Lázár Andor egészségi állapotára hivatkozott a minisztercserére magyarázatául, de nyílt titok volt, hogy 1938 tavaszán összekülönbözött Darányival, és kultuszminiszterével, Hóman Bálinttal, mert nem volt hajlandó támogatni az első zsidótörvényt. Már Gömbös fajvédő nézetei helyett is a konzervatív eszméket támogatta, németellenességének pedig gyakran adott hangot. Lázár visszaemlékezéseiben említést tett arról is, hogy Kelemen Kornél, aki bizalmas viszonyban volt a miniszterelnökkel, megkérdezte tőle: „Tulajdonképpen miért kell elmennie Andornak a miniszteri székből?” Darányi erre azt válaszolta, hogy „most olyan disznóságok jönnek, amelyeket nem lehetne Andorral, mint igazságügy-miniszterrel együtt megcsinálni”.²⁴¹

²³⁵ Az 1939. évi június 10-re hirdett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 10. köt. 17. p.

²³⁶ GLATZ 1992. 8. p.

²³⁷ SZÜCS 1997. 203–204. p.

²³⁸ A kitelepítések és az imperialisták. Szabad Nép, 1951. augusztus 7.

²³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-96900.

²⁴⁰ Lázár Andor búcsúja az Igazságügy-minisztériumtól. Pesti Hírlap, 1938. március 11.

²⁴¹ LÁZÁR 1995. 264–265. p.

A háború után kevésbé méltányolták Lázár Andor tisztességes magatartását, még ha nem is került népbíróság elé. Pedig ez könnyen bekövetkezhetett volna, a baloldali sajtó eleget támadta múltja miatt: „Az ország egyik legnagyobb pénzintézete, a Kereskedelmi Bank éppen most választotta igazgatóságába azt a Lázár Andort, aki egyik irányítója a Weiss Manfréd-üzemeknek, igazgatósági elnöke a WM-vállalatok bizalmi csúcs szervezeteinek, a Labor R.T-nek, aki tulajdonképpen egyik leghívebb képviselője a csepeli üzemek külföldre távozott tulajdonosainak. Ugyanaz a Lázár Andor ez, aki a magyar fasizmus egyik legkárosabb alakjának, Gömbös Gyulának volt az igazságügy-minisztere 1932-től és aki híven szolgálta ki Darányi Kálmánt is.”²⁴² Mivel 1939-ben a Nemzeti Egység Párt debreceni képviselőjének választották, így bekerült a „Volt fasiszta és jobb oldali pártok vezetőségi tagjai”-nak nyilvántartásába is.²⁴³

Ügyvédi praxisát folytatva közéletől visszahúzódott, de a Duna-melléki Református Egyházkerület főgondnokságát 1946-ban mégis elfogadta. Ekként működhetett közre 1947 során a Magyarországi Keresztyén Egyházak bírói függetlenségének elvesztése veszélyére figyelmeztető együttes tiltakozás megfogalmazásában is. Ebben ilyen megállapítások olvashatók: „Egyházunk nagy szomorúsággal látja a bírói függetlenség biztosítékainak fokozatos csökkentését. Különösen megdöbbentő az Országgyűléshez 91. szám alatt benyújtott törvényjavaslat »ítélőbírák áthelyezésének stb.« tárgyában.²⁴⁴ Ez a javaslat, ha törvénnyé válik, gyakorlatilag alkalmas a bíraskodás függetlenségének és tárgyilagosságának megszüntetésére. Elmozdítható, áthelyezhető, végelbánás alá vonható bírótól emberi mértékkel mérve nem lehet tárgyilagossá ítéletet remélni olyan ügyekben, ahol párt- vagy kormányérdek van érintve. Minthogy meg vagyunk győződve arról, hogy a kormányzat nem kívánja a bíraskodás tekintélyét aláásni, bizalommal kérjük, hogy a törvényjavaslatot méltóztassék visszavonni.”²⁴⁵ A tiltakozásnak fogamatja nem volt, a törvényjavaslat változatlan formában került elfogadásra.²⁴⁶ Itteni szerepvállalása is közrehatott abban, hogy az egyházkerületi főgondnokságáról 1948-ban – Ravasz László egyházkerületi püspökkel együtt – lemondani kényszerült. Hozzájárult döntésének meghozatalához az is, hogy 1946. április 1-én az Államvédelmi Hatóság Lázár Andort őrizetbe vette és az Andrassy út 60. sz. alatti ÁVH-központba szállította.

Mivel minisztersége idején zajlott a második Rákosi-per, Rákosi úgy vélte, hogy ő áll letartóztatása és elítélése mögött.²⁴⁷ Kihallgatása során ugyan tisztázódott, hogy nem volt szerepe benne,²⁴⁸ de másnap, 1948. április 2-án Lázár Andor beadta a főgondnok-

²⁴² Gömbös igazságügy-minisztere a Kereskedelmi Bank élén. Szabad Nép, 1945. október 27.

²⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-15988.

²⁴⁴ 1947-91. sz. Törvényjavaslat az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról. Országgyűlési irományok, 1947. I. kötet 1–94., I. sz.

²⁴⁵ BALOGH 1997. 441. p.

²⁴⁶ 1948. évi XXII. törvény az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról

²⁴⁷ A per idején a Kommunista Internacionálén keresztül a Szovjetunió Kommunista Pártja nemzetközi kampányt szervezett Rákosi Mátyás mellett. A neves francia író, Romain Rolland is levelet intézett Lázár Andor, magyar igazságügy-miniszterhez, amelyben Rákosi szabadon-bocsátását követelte. Romain Rolland a magyar igazságügy-miniszterhez. Párizs, 1935. január 2. Pravda, Moszkva, 1935 január 7., Rundschau, Bazel, 1935 január 10. In: GYÖRFFY 1950. 124. p.

²⁴⁸ Lázár Andornak kizárólagosan jogértelmezésre szorított szerepe kiderül egy, 1935-ben Kánya Kálmán külügyminiszternek küldött átiratából. Ebben azzal érvelt, hogy Rákosit nem érte joghátrány abból fakadóan, hogy a proletárdiktatúra alatt és az „alkotmányos rend helyreállítása után” elkövetett bűntettei miatt egy második perben külön vonták felelősségre, hiszen „feltételes szabadlábra bocsátásának lehetősége a releváns

ságáról való lemondását.²⁴⁹ Megpróbáltatásai azonban folytatódtak. Az 1951 májusában Budapesten elkezdődött nagy kitelepítési hullám során – mint a Horthy-rendszer politikusát – kitelepítették az Alföldre, amelynek híre szintén nagy sajtónyilvánosságot kapott: „A belügyminisztérium a mai napon nyilvánosságra hozta, hogy az elmúlt hetekben hány arisztokratát, tőkést, volt horthysta táborno­kot és politikust távolítottak el Budapestről. A nemkívánatos elemek között, akik eddig előkelő villáikban és luxuslakásaikban nyugodtan ültek és áskálódtak a népi demokrácia ellen, ott vannak a böllérbicska lovagjai: a fehérterror hírhedt belügyminisztere, Rakovszky Iván, Gömbös kebelbarátja, Lázár Andor volt igazságügy-miniszter, Horthy hóhéra­inak, vészbíráinak, és véreskezű ügyészeinek főnöke. Ott vannak Horthy véreskezű táborno­kai, csendőr- és rendőrtisztjei, hercegek, grófok, bárók, gyárosok, bankigazgatók.”²⁵⁰ Kitelepítése során elvesztette szeme világát, a Nagy Imre 1953-as kormányalakítást követő amnesztia-rendelet nyomán szabadult. Végül Leányfalun telepedett le, ahol visszavonulva élt 1971-ben bekövetkezett haláláig.

4.2. Mikecz Ödön

Ami Lázár Andornak a bukását okozta, az Mikecz Ödönnek az igazságügy-miniszteri bársonyszéket jelentette. Ő ugyanis elődjétől eltérően Darányi Kálmán miniszterelnökkel közösen minden fenntartás nélkül benyújtotta a képviselőháznak 1938. április 8-án „A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” című, utóbb az 1938. évi XV. számot kapott törvény tervezetét. A Darányi-kormánynak 1938. március 9-től lett a tagja, majd május 14-től az Imrédy-kormánynak, de még kinevezése évében, november 15-én lemondott, hetvenegy konzervatív politikussal együtt kilépett a Nemzeti Egység Pártjából és ellenzékbe vonult. Visszatért ügyvédi hivatásához, de 1942-ben Szabolcs vármegye közgyűlése felsőházi taggá választotta. A zsidótörvény elfogadásában játszott szerepe miatt tartóztatta le és szállította a Markó utcai fogházba a rendőrség politikai osztálya 1945. július végén.²⁵¹ A budapesti népügyészség 1945. október 5-i keltezésű vádiratában népellenes bűncselekmények elkövetésével vádolta meg. A Népbíróságokról szóló rendelet 15. § 1. pontja szerint ugyanis népellenes bűnös volt a „minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja”, illetve az a „vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett”. Mivel a vádat a népügyészség 1947. április 12-én elejtette, így a budapesti népbíróság egy héttel később hozott végzésével a büntetőeljárást megszüntette.²⁵² „Mikecz Ödön volt igazságügy minisztert épp a napokban bocsátották el a kisnyilas rendelet²⁵³

jogi passzusban foglalt feltételek teljesülése esetén ugyanabban az időpontban nyílik meg, mintha összes bűncselekményét már eredetileg egy ítélettel bírálták volna el”. Lázár Andornak egyéb szerepe a Rákosi-perben nem volt. Lásd: PÜSKI 2003. 73. p.

²⁴⁹ PAP 1992. 59. p.

²⁵⁰ *Horthy miniszterei és nyugati barátai*. Szabad Nép, 1951. június 17.

²⁵¹ *Letartóztatták Mikecz Ödön volt igazságügy minisztert*. Népszava, 1945. augusztus 1.

²⁵² Mikecz Ödön volt igazságügy-miniszter népbírósági anyaga. ÁBTL 3.1.9.V-91325. 27-58. p.

²⁵³ A „Kisnyilasok” kedvezményeiről rendelet nem született. A gyakorlatban azonban – „kisnyilas nem nyilas” – a nyilaspárt „megtévedt” tagjait, pártszolgálatosokat, akiket egyébként bűncselekmények elkövetésével nem vádolhattak, az internálótáborokból rendőri felügyelet melletti szabadlábra helyezték. Előfordult, hogy tiszta lapot kaptak, ha beléptek a kommunista pártba.

alapján a Markó uccából.” – kommentálta a sajtó.²⁵⁴ A rövid ideig tartó vizsgálati fogság után azonban ügyvédi gyakorlatát 1950-ig folytatta.²⁵⁵

Mikecz Ödönt, mint volt horthysta igazságügy-minisztert „demokráciaellenes agitáció” miatt figyelték meg. 1950. május 31-én nyitott rá személyi dossziét az Államvédelmi Hatóság belső reakció elhárítási osztálya.²⁵⁶ Az indoklás szerint mint volt igazságügy-miniszter „szoros kapcsolatban állt a volt Horthysta kormány és más magasrangú vezető személyekkel” (sic!). 1951 májusában az ekkor 57 éves Mikecz Ödönt feleségével és 20 éves lányukkal együtt Jászboldogházára, a Tápíó dülő 96. szám alá telepítették ki. Fia és másik lánya 1945-ben illetve 1947-ben Németországba távoztak. Mikecz Teodóra a kitelepítésre visszaemlékezve egy interjúban elmondta: „A kitelepítést nem éltük meg csapásként. A szüleim bohém emberek voltak, aznap, amikor közölték velünk, hogy huszonnégy óránk van arra, hogy a fejenként ötvenkilós csomagokat összerakjuk, anyám elment nyári ruhát venni nekünk, apám pedig nézte, ahogy pakolunk, közben feketekávéval ivott és anekdotázott. Igaz, hogy voltak nehézségek, de a nyomorúságban még mindig ez volt a legjobb hely számunkra, itt mindenki segítette a másikat. Szüleimtől soha egyetlen zokszót nem hallottam. A neheze paradox módon akkor jött, amikor felszabadítottak minket a kitelepítés alól. Tahiba kerülünk, egy szörnyű hentesüzletbe. Anyám rögtön tüdőgyulladást kapott, apám pedig Vecsésen lett forgalomszámláló. Halála előtt, bár megbízhatatlan egyénnek számított, a kommunisták rábízta az állami vagyont: a franciaországi éttermeknek szánt békákat őrizhette éjjelente.”²⁵⁷ Az említett „forgalomszámlálás” apropóján is megtalálta a pártpropaganda: „Mivel ezen bonyolultnak egyáltalán nem mondható műveletek elvégzése két percet vesz igénybe, az adatfelvevők – a többi között Mikecz Ödön horthysta igazságügy-miniszter, Szodorai Frigyes horthysta ezredes, Halasy Rectoris Tibor volt főszolgabíró tevékenysége – mennyiért? – jórészt a természet szépségeinek csodálatában merült ki.”²⁵⁸

Kitelepítésük 1953 júniusában már véget ért, amikor elkészült az a környezettanulmány, amelynek összeállítására még 1952 januárjában adott parancsot egy operatív terv.²⁵⁹ A zsidótörvény javaslatának kidolgozásán és benyújtásán túl azt is dokumentálta a jelentés, hogy „annak elfogadása és a benyújtott enyhítő módosítás elutasítása érdekében több ízben felszólalt és a javaslat végleges szövegezésének kidolgozását is irányította.” Ráadásul a törvény végrehajtása is az ő minisztersége alatt kezdődött meg. A korabeli sajtó nyomán hivatkozott a jelentés arra a berlini felszólalására is, amelyet a Német Jogászakadémia 1938. június 18-i ülésén mondott el. Eszerint „A német birodalom állami és társadalmi életének minden vonalán nagyarányú, erős ütemű és megalapozott építőmunka folyik s ebből a munkából jelentős részt vesznek ki a birodalom jogászszervezetei. A jogász szervezetekben alaposan és mélyrehatóan vizsgálják meg azokat a kérdéseket, amelyeket a harmadik birodalom jogalkotásának megoldania kell. A szakszerűségnek a szerepe a legkevésbé sem homályosodott el, természetesen azonban, hogy a harmadik birodalom eszmei célkitűzései irányában kell a jogi munkának is a maga organizáló szerepét betölteni.”²⁶⁰

²⁵⁴ CSORNA 1945. 3. p.

²⁵⁵ A Budapesti Ügyvédi Kamara 1950. január 25-én törölte a névjegyzékéből. Magyar Közlöny – Hivatalos lap, 1950. 16. sz.

²⁵⁶ ÁBTL 3.1.5. O-10034.

²⁵⁷ SASHEGYI 2016. 4. p.

²⁵⁸ *Honnan, hová - mennyiért?* Szabad Nép, 1955. december 28.

²⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O-10034/1

²⁶⁰ Pesti Hírlap, 1938. július 19.

A „környezetelés” kiterjedt lakásviszonyainak felmérésére is. „A felszabadulás előtt öt szoba, konyhás, és két irodahelyiségből álló lakása volt. A felszabadulás után több szobát leválasztottak a lakásból. Kitelepítés előtt egy szoba, összkomfortos lakásban lakott. A felszabadulás előtt feltűnően jó anyagi körülmények között élt. Utána anyagi helyzete leromlott, mivel ügyvédi munkáját nem folytathatta. Anyagi támogatást Németországban élő testvérétől kapott.” Külföldi rokonaival, testvérével, gyerekeivel folytatott levelezésére operatív ellenőrzést rendeltek el, lakóhelyének környezetéből egy alkalmas személyt választottak ki „ráépülésre” és egy ügynököt is beszerveztek mellé.

Ez utóbbi „Szatmári” fedőnéven nagy valószínűséggel dr. B. Géza, mérnök lehetett, aki 1935 és 1944 között a legkülönbözőbb kormányokban vett részt, mint kereskedelemügyi, iparügyi, vagy kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. Az államvédelemnek azért került a látókörébe, mivel önéletrajzában jó ismerőseként említette Mikecz Ödönt, akivel 1920 elején az egyetemi mozgalomban ismerkedett meg. Elmondta azt is, hogy 1947-ben történt találkozásuk során Mikecz arra panaszkodott, hogy „holmijai eladásaiból tengeti az életét”. Mivel „Szatmári” már évek óta nem találkozott a Tahitótfaluban élő Mikecz Ödönnel, tartótisztje elfogadta azt az érvelését, hogy hirtelen felbukkanása mindenképpen dekonspirációhoz vezethet. Ezért új ügynök beszerzését tervezték, amely sikeres is lehetett. legalábbis egy 1957-es jelentés szerint. Ebből kiderült, hogy bár az ügynök „kihozta belőle”, hogy Mikecz nem híve a rendszernek, az „ellenforradalmi eseményekben azonban nem vett részt”. Kiterjedt külföldi és belföldi levelezésének ellenőrzéséből is csak az derült ki, hogy ezekben szinte kizárólag a mindennapi dolgok foglalkoztatják.

Nem eredményezett operatív értékű információt az a forradalom alatti hír sem, amely szerint Győr-Sopron megyében újjáalakították a Nyilaskeresztes Pártot.²⁶¹ Az eseményre megnyitott dosszié az ország területén élő volt nyilasoknak a forradalomban betöltött szerepét vizsgálta. A dossziében a nyilas mozgalom történetét, aktivistáinak és ismertebb személyiségeinek 1945 előtti, illetve 1956-os és 1956 utáni, itthoni és emigrációs tevékenységét ismertető, valamint az ellenük történő fellépés helyzetét elemző összefoglalók kerültek elhelyezésre. Ebben bukkant fel ismét Mikecz Ödön neve is, amint az ellenőrzés során kiderül, alaptalanul. 1956. december 3-án a családnak sikerült Tahiból visszaköltözni Budapestre. Idős korára, visszavonult életére tekintettel 1957. november 18-án a Politikai Nyomozó Főosztály javasolta személyi dossziéjának lezárását. Mikecz Ödön Budapesten hunyt el 1965. január 21-én.

4.3. Vladár Gábor

A Horthy-korszak utolsó, Lakatos Géza vezette kormánya másfél hónapig tudta feladatát ellátni, így igazságügy-miniszterének, Vladár Gábornak is csak az 1944. augusztus 29-e és október 16-a közötti néhány hét jutott. Vladár Gábor teljes igazságügy-miniszterségi tevékenysége viszont e negyvenkilenc napos miniszterségénél lényegesen többet nyom a latban. Szinte egész közhivatali pályafutása az Igazságügy-minisztériumhoz kötődött. 1922-től miniszteri tanácsosi címmel a magánjogi ügyosztályon dolgozott. 1929-ben – tizenöt évre – vezetője lett a törvényelőkészítéssel foglalkozó I. ügyosztálynak. 1932-ben kúriai tanácselnökké nevezték ki. Elnöke volt az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületnek, tagja több jogi szaktestületnek. Jogtudósként számos fontos szakmunka fűződik a nevéhez.

²⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-14937/1

Ennek alapján lett 1937-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (székfoglaló előadásának címe: „Tudományos munka-e a jogszabályelőkészítés?”), 1941-ben megkapta a Corvin-koszorút. 1943–44-ben jelentette meg három kötetben Magyarország hatályos törvényeinek gyűjteményét, 1944-ben pedig a jogszabály-előkészítésről szóló könyvét.²⁶²

Borbándi Gyula szerint Vladár Gábor politikailag a Bethlen István nevével jelzett irányzathoz tartozott, és Horthy Miklós kormányzó hívének számított. Náci-ellenes beállítottsága alapján került az igazságügyi törvényelőkészítő osztály éléről 1944. augusztus 29-én az igazságügy-miniszteri székbe. A Lakatos-kormány tagjaként október 14-én, a déli minisztertanács ülés után a baloldali sajtó engedélyezésére, a szélsőjobboldali lapok betiltására és a politikai foglyok szabadon bocsátására vonatkozó rendeleteket adott ki. Miniszteri tiszte október 16-án a nyilas hatalomátvétellel szűnt meg.²⁶³

1945 nem csak jogászai pályafutásának végét jelentette, de személyes sorsában is – a többi volt minisztertársához hasonlóan – törést hozott. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság megítélése szerint a Kállay- és a Lakatos-kormány tagjai németellenes és a szövetségesekkel megoldást kereső politikájuk folytán nem vonhatók felelősségre háborús bűncselekményekért. Ennek ellenére több, háborús bűncselekmények miatt folyó perben sor került tanúkenti meghallgatására. Így például a Bárdossy-per során 1945. október 12-én „Major Ákos elnök azt a kérdést intézte Vladár Gábor korábbi igazságügy-miniszterhez, » hogy ha igaz az a hír, hogy Faragho csendőrfelügyelő Moszkvában tárgyal, hajlandó-e hazaárulási pert indítani ellene, illetve megindítja-e a hazaárulási pert akkor is, ha a kormányzó utasítására tárgyal Moszkvában«, a bíróság a vádlott terhére ítéletileg megállapított tényállás leírásából kihagyta, mert ebben az ügyben dr. Vladár Gábor negatív vallomást tett.”²⁶⁴

A Sztójay-perben mondottai pedig rávilágítottak a Lakatos-kormány megalakulásának körülményeire is: „Mikor szóba került először ennek a kormánynak a megalakítása, és a kormányzó úr engem igyekezett rábírní arra, hogy vegyek részt a kormányban, mint igazságügy-miniszter, mert én vonakodtam, hiszen én a politikai életben sohasem szerepeltem, és kértem a kormányzó urat, hogy álljon el ettől a szándékától, a kormányzó úr azonban ragaszkodott hozzá, végre is nem tudtam megtagadni kívánságának a teljesítését, de megkértem, hogy két feltételt szabhassak. Az egyik az, hogy tisztázza a helyzetet a németek irányában, mert ha a németek irányában nem tisztázza a helyzetet, akkor megint elő fog állni az, ami a tavasszal előállott, hogy a németek az ő személyét és az ő személyének a szabadságát fogják fenyegetni, és az egész kormányt le fogják tartóztatni, úgyhogy az egész kísérlet dugába fog dőlni. A másik pedig az, hogy milyen a viszony a katonaság, a honvédség irányában, közben tartja-e a kormányzó úr a honvédséget. Ami az első feltételt illeti, a kormányzó úr kijelentette, hogy ő tárgyalni fog Hitlerékkel a tekintetben, hogy ne gördítsenek akadályokat egy új kormánynak a megalakítása elé. A kormányzó úr azt is kijelentette, hogy ebből a szempontból ő bizonyos kompromisszumokra is hajlandó. A németek egyes kívánságait, amennyire lehet, teljesíteni fogja, csakhogy egy olyan kormány alakulhasson, amely biztosítsa itt az országban a rend helyreállítását. Ő meg fogja értetni a németekkel, Hitlerrel magával is, hogy a hadműveletek szempontjából is sokkal előnyösebb az, ha az országban rend van. Márpedig az akkori kormány idejében ezt a rendet a teljes felborulás veszélye fenyegette.”²⁶⁵

²⁶² Lásd: RÉVÉSZ 2015

²⁶³ BORBÁNDI 1997. 500. p.

²⁶⁴ ÁBRAHÁM–KUSSINSZKY 1945. 62. p.

²⁶⁵ ÁBTLL 3.1.9. V-128424/a. 278. p. A dosszié a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa Bárdossy László volt külügyminiszter és miniszterelnök ügyében hozott ítéleteit tartalmazza; lásd még: KARSAI–MOLNÁR 2004. 520–521. p.

Ries István igazságügy-miniszter 1945 augusztusában az igazoló eljárások során nyugdíjra jogosultságának megállapításakor a következő jelentést állította össze Vladár Gáborról:

„Dr. Vladár Gábor hivatali jogelődömet magyar igazságügy-miniszterré az 1944. évi augusztus hó 29. napján nevezték ki. Ugyanaznap esküt tett és állását elfoglalta. Kinevezése tehát beleesik a felülvizsgálatra kijelölt időszakba.²⁶⁶ Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a vezetésem alatt álló Igazságügy-minisztériumban szerzett hivatalos tudomásom szerint dr. Vladár Gábor, akit az 1910. évi december 31. napján rendelték be az Igazságügy-minisztériumba törvényszéki jegyzői minőségben és aki ott megszakítás nélkül, igazságügy-miniszterré történt kinevezése előtt kúriai tanácselnöki minőségben. Tehát harmincnégy éven keresztül szolgált és tizennégy éven keresztül az Igazságügy-minisztérium egyik legfontosabb ügyosztályának – a törvényelőkészítő ügyosztályának – volt kiváló vezetője, hosszú közhivatali szolgálata idején mindenkor a legnagyobb szaktudásról, fáradhatatlan munkásságról és ernyedhetetlen szorgalomról tett tanúságot. Igazságügy-miniszterré történt kinevezése nem politikai érdekem jutalmazásaképpen, hanem hosszú és kimagasló közzolgálati múltja betetőzésekképpen, megérdemelten történt.”²⁶⁷

1950-ben nyugdíjától megfosztották, fizikai munka vállalására kényszerült, majd 1951 nyarán a Miskolc-környéki Tomorra telepítik ki családjával együtt, ahol két és fél évet töltöttek embertelen körülmények között. Ezután szülőhelyére, Biára, a „Kutyahegyen” lévő présházba kerülhetett a család, ahol tíz évet töltöttek igen szerény körülmények között. Csak 1963-ban sikerül visszaköltözniük Budapestre. Ekkoriban ismét felbukkan a neve egy orvosismerőse, Dr. Tompa Kálmán ellenőrzése kapcsán. Az orvosi rendelőben, ahol Vladár Gábor is megfordult objektumlehallgatást vezetett be a belső elhárítás, észelve, hogy itt gyakran szóba kerül többek között a kül- és belpolitikai helyzet, az irodalmi élet, továbbá pletykák, családi és útlevelelgyek, műgyűjtés, képerkeresedelem, 1956 utáni kivégzések, tsz-szervezés, mindenféle. Az ekkor már 80. éve felé közeledő Vladárral kapcsolatban azonban már nem történt semmiféle intézkedés.²⁶⁸ Szeme világát elveszítve vakon róttá papírra életének történetét, amelynek megjelenését már nem élhette meg,²⁶⁹ 1973-ban hunyt el.

4.4. Valentiny Ágoston²⁷⁰

Az MSZDP pártvezetősége 1945. július 5-i ülésén foglalkozott az Ideiglenes Nemzeti Kormány első igazságügy-minisztere, Valentiny Ágoston lemondásának ügyével.²⁷¹ Valentiny

²⁶⁶ A közalkalmazás körében történt egyes kinevezések, előléptetések és áthelyezések hatályalanításáról szóló 1.160/1945. M.E. sz. rendelet 1. §-ának (2) bekezdése értelmében a közzolgálat körében az 1944. évi március 18. napja és az 1944. október hó 15. napja között történt kinevezéseket, előléptetéseket és áthelyezéseket hivatalból felül kellett vizsgálni.

²⁶⁷ MNL OL XIX-E-1-b. 1945. 1. d. 7358/1945.

²⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11803/15

²⁶⁹ VLADÁR 1997.

²⁷⁰ Lásd 34. sz. jegyzet

²⁷¹ *Valentiny Ágoston elvtárs lemond az igazságügyi tárcáról.* Népszava (ekkor még az MSZDP napilapja), 1945. július 8. 3. p.

már hosszabb ideje kifogásolta a kezdettől fogva kommunista vezetésű Belügyminisztérium irányítása alatt álló rendőrség, főként a politikai rendőrség túlkapásait, törvénytörő intézkedéseit.²⁷² A vita megoldására a kormány megbízta az igazságügyi minisztert, hogy készítse el a június 8-i kormányülésre azt a rendelettervezetet, amely meghatározná a rendőrségi tevékenységet vizsgáló bizottság tevékenységét. A rendelettervezet elkészült. Eszerint háromtagú „repülőbizottságok” jöttek volna létre, amelyek bejelentés nélkül kiszállhattak volna egy-egy rendőrhelyszínre. A bizottság tagjai a Belügy- és az Igazságügyi Minisztérium delegáltjai, valamint egy vizsgálóbíró lettek volna. A bizottság hatásköre kiterjedt volna mind a büntető, mind a népbírói ügyekre. Vizsgálta volna a rendőri szervek illetékességét és a terhelt ellen folytatott eljárás szabályszerűségét. A tervezet arra az esetre is tartalmazott intézkedést, ha az ellenőrzött rendőri szervnél bűncselekmény elkövetésére derül fény.²⁷³ A kommunista miniszterek ellenállása következtében az először elfogadott rendelettervezetet visszavonták, amely döntésben közrejátszott, hogy a szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság is kifogásolta, hogy az igazságügyi-miniszter „nehezíteni kívánja a háborús bűnösök felkutatását és azok elítélését”.²⁷⁴ Ennek következménye lett az MSZDP pártvezetősége említett ülésén megfogalmazott súlyos bírálat. Eszerint „a pártvezetőség felfogása és Valentiny elvtárs jogi felfogása között, valamint az adott helyzet megítélése tekintetében olyan alapvető különbségek mutatkoznak, hogy Valentiny Ágoston elvtárs számára elkerülhetlenné vált a konzekvenciák levonása. A pártvezetőség mély sajnálattal állapította ezt meg, mert egyébként Valentiny elvtársat hűséges pártembernek, derék és feddhetetlen szociáldemokratának tartja.”²⁷⁵ Valentiny fokozatosan szembefordult a Szociáldemokrata Párt vezetését egyre jobban kisajátító, Szakasits Árpád-féle baloldali vezetéssel és közeledett az 1947-es emigrációjáig idehaza politizált, jobboldali szociáldemokrata Peyer Károlyhoz.

A fentiek már kellő ürüggyel szolgáltak az Államvédelmi Hatóság számára, hogy az 1950. június 14-én bekövetkezett letartóztatásakor háborús bűncselekmények, a demokratikus államrend és a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének valamint hűtlenség büntetének gyanújára alapozva megindítsák koncepciós eljárásukat. Perének anyagát főként az elsőrendű vádlott, Kálmán József dossziéjából ismerhetjük meg,²⁷⁶ bár fontos információkat tartalmaznak a szinte minden perbefogott szociáldemokrata politikus „gyűjtőeljárására” szolgáló Szakasits-dossziék is.²⁷⁷ Az Elnöki Tanács 1955. november 23-i kegyelmi döntése folytán szabadon bocsátott, majd három évvel később, 1958. augusztus 21-én meghalt Valentiny Ágostont a Legfelsőbb Bíróság 1962. augusztus 6-án minden vád alól „bizonyítékok hiányában” felmentette, majd az Állambiztonsági Főcsoportfőnökség III. 2-es, Operatív Nyilvántartó Osztálya 1964. november 3-án elrendelte iratainak megsemmisítését.²⁷⁸

Fennmaradt viszont lányának, 1954 végén, az akkori igazságügyi-miniszterhez írt, édesapja számára kegyelmet kérő, megrendítő levele.²⁷⁹

²⁷² A legnagyobb botrányt a gyömrői gyilkosságok váltották ki. PALASIK 2010.

²⁷³ PALASIK 2000. 65. p.

²⁷⁴ VIDA 1996. 389–390. p.

²⁷⁵ *Letartóztatták Mikecz Ödön volt igazságügyi minisztert.* Népszava, 1945. augusztus 1.

²⁷⁶ Kálmán József és társai. ÁBTL 2.1.–III/8 (V-143390)

²⁷⁷ Szakasits Árpád és társai, SZDP ügyben elítélt személyekről összefoglaló jelentések ÁBTL 2.1.–III/1-d (V-143387/4)

²⁷⁸ Javaslat az Sz-354 és az Sz-1270 számú, dr. Vallentiny (sic!) Ágoston névre nyitott személyi dossziék megsemmisítésére. ÁBTL 2.1. IX/42/33.

²⁷⁹ PIL 686. f. 194. ö. e. I. kötet 180. p.

„Igazságügyminiszter Úr!

Alulírott Valentiny Ágnes azzal a kérelemmel fordulok önhöz, hogy édesapám, dr. Valentiny Ágoston hátralévő szabadságvesztésének elengedésére egyéni kegyelmet adni szíveskedjek.

Édesapám a Szociáldemokrata Párt tagjaként a felszabadulás után Szeged város polgármestere, majd a debreceni Ideiglenes Kormány igazságügyminisztere lett. Lemondása után folytatta ügyvédi gyakorlatát. 1950. június 14-én az Államvédelmi Hatóság lakásán letartóztatásba helyezte. 1953. decemberéig – amikor is első lapját írta a Gyűjtőfogházból – semmi hírt nem hallottunk róla. 1954. augusztusában engedélyeztek először beszélőt, melynek folyamán megtudtam, hogy még 1950. őszén életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, az ítélet indokolásáról azonban nincs tudomásunk. A beszélgetés alkalmával elmondta, hogy letartóztatása óta állandóan betegeskedik, legnagyobbreszt kórházi kezelés alatt állt, dolgozni egyáltalán nem tud. Magas, időnként 300-as vérnyomással küszködik, ami köztudomásúlag azt jelenti, hogy bármely pillanatban meghalhat. A magas vérnyomás következtében szívpanaszai állandósultak, legyengült és a hidegebb idők beálltával ismétlődő, általános ideggyulladás lép fel.

Most 66 éves idős, testileg lelkileg megtört ember.

Én 1950. óta dolgozom, fiatal korommal felelősségteljes beosztásban, a Csepeli Építési-, majd jelenleg a Bányászati Magasépítő Vállalatnál és gondoskodom súlyos beteg anyám s a magam megélhetéséről. Nem ismerem, és nem lehetek illetékes elbírálni azokat a szempontokat, melyek édesapám letartóztatását szükségessé tették. Mint gyermeke azonban kötelességemnek és legőszintébb vágyamnak tartom, hogy idős és súlyos beteg apámnak, élete még hátralévő éveire otthont nyújthassak és semmit sem tudok róla feltételezni, ami életfogytiglan tartó börtönben tartását indokolhatná.

Ezután kérem Igazságügyminiszter Urat, hogy édesapám ügyét megvizsgálni és részére az egyéni kegyelmet megadni szíveskedjék.

Budapest, 1954. december 6.”

Molnár Erik igazságügy-miniszter válasza nem ismert, de az Elnöki Tanács majd csak egy év múlva döntött miniszter-elődjének szabadon bocsátásáról – a többi, elítélt szociáldemokrata vezetővel egy időben.

A korábban már említett Szálasi-féle törvényhozás, a „Törvényhozók Nemzeti Szövetsége” 1945. január 2-i, soproni ülésén Rajniss Ferenc vallás- és közoktatásügyi miniszter visszatért a debreceni „ellenkormány” kérdésére. „Nem fordult még elő a magyar történelemben – mondta –, ahhoz hasonló, amit Faragó (sic!) Gábor csinált. Szovjet Oroszországról rengeteg szennyet, piszkot rakott rá a szovjetre,²⁸⁰ most pedig beállt hozzájuk miniszternek. (...) Egyet azonban biztosan tudok. Amikor meg fog érkezni Rákosi Máttyás, ezek az urak lógni fognak.”²⁸¹

²⁸⁰ Faragó Gábor Szovjet Oroszország (Budapest, Stádium, 1942.) című könyvéről van szó, amely az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. sz. rendelete nyomán összeállított, megsemmisítendő kiadványok közé is felkerült: Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke. 13. p.

²⁸¹ TÖRVÉNYHOZÓK NEMZETI SZÖVETSÉGE 159–160. p.

Sok mindenben tévedtek Szalasiék, de utóbbi mondatával Rajniss vátesznek bizonyult. Az 1944. december 22 és 1945. július 21-e között az Ideiglenes Nemzeti Kormányban közellátásügyi miniszterként részt vett Faragho Gábor vezérőrnagyot lemondását követően kitélepítették Kecskemét környéki tanyájára, amelyet 1953-ban bekövetkezett haláláig nem is hagyott el. Valentiny Ágostonnak, az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügy-miniszterének a sorsát is ismerjük. Még kegyetlenebb megpróbáltatások vártak azonban a Valentinyt az igazságügy-miniszteri székben felváltó Ries Istvánnal.

4.5. Ries István

Ries István²⁸² (1945. július 21. – 1950. július 17.) Valentiny Ágostonhoz hasonlóan szintén a szociáldemokrata párt jelöltjeként foglalhatta el az igazságügy-miniszteri széket. Tárcája programjának kidolgozásánál, amelyet 1945 november végén maga fogalmazott meg, abból indult ki, hogy Magyarországon „egy feudális elemektől teljesen átszótt jogrendszer és a negyedszázados reakció által átítatott igazságügyi szervezetet örököltünk” és ezt nem lehet egyik napról a másikra lebontani. Annál kevésbé, mert nem forradalom söpörte el a régi állami és társadalmi rendet, hanem a Vörös Hadsereg. Másfelől a hazai és a nemzetközi feltételek lehetővé teszik azt, hogy az átalakulás fokozatosan és békés úton menjen végbe. Ezért az Igazságügy-minisztérium „munkájának fő tárgya a magyar jogrendszer demokratikus átalakítása”. Ennek érdekében a Belügyminisztériummal együtt munkába kívánta venni az államforma kérdésének és az ezzel összefüggő alkotmányjogi kérdéseknek a rendezését, továbbá az új választójogi törvény megalkotását; „a családi és öröklési jogból a feudális rendszer maradványainak eltávolítását; a polgári törvénykönyv ama részeinek, amelyeknek befogadására a jogi élet már megérett, tehát elsősorban a kötelmi jognak – megfelelő átdolgozás után való – életbe léptetését; a munkajog kiépítését és rendszerbe foglalását; a szövetkezeti és részvényjog reformját; a földreformmal kapcsolatos kérdések rendezését; a büntetőjog terén a személyiségi jog hatályosabb védelme biztosítását; a demokratikus rendszer védelméről szóló törvény megalkotását; a sajtóeljárás, valamint a sajtó-helyreigazítási jog reformját és a sajtószabadság intézményes biztosítását”. A Minisztérium dolgozik „a bírói szervezet demokratikus kiépítésén; a polgári és bünvádi eljárási jog terén a múltban készült számos novelláris jogszabály revízióján, egységes szervezetbe foglalásán, mindkét eljárás gyorsításán és egyszerűsítésén, valamint a laikusok számára érthetőbbé tételén, természetesen az igazság-szolgáltatás jóságának és alaposságának sérelme nélkül”.²⁸³

Ries öt évvel később bekövetkezett politikai bukásán túl személyes tragédiája, hogy kezdettől fogva tagja volt annak a szűkebb csoportnak, amely az MKP vezetőivel esetenként összejött, s különösen nagyobb politikai akciók előtt eszmei, politikai vitában egyeztette az álláspontokat, a követendő vonalat és taktikát. A bizalmas összejöveteleken és az összekötő-bizottsági üléseken közösen kidolgozott politikai akciókat, lépéseket saját pártja vezetőségi ülésein következetesen támogatta.²⁸⁴ A két munkáspárt összeolvadását is szorgalmazta, de már az 1948-as fűziót megelőző közéleti szereplései, cikkei is kommunista orientációját jelezték. Az 1948 őszén Hévízen megtartott felszabadulás utáni első jogász

²⁸² Lásd: 13. sz. jegyzet

²⁸³ MNL OL XIX-E-1-b. 1M. Eln. 2340/19-45.

²⁸⁴ STRASSENREITER 1986. 159–160. p.

vándorgyűlésen ő tartotta a főreferátumot; létrehozták az új jogászszövetséget, amelynek első elnöke lett. Az MDP 1948 decemberében indított előadás-sorozatának keretében 1949 januárjában „Amerika igazi arca” címmel tartott előadást a párt Politikai Akadémiáján.²⁸⁵ 1949 decemberében Sztálin 70. születésnapján a Magyar Jogász Szövetség ünnepi ülésén Ries értékelte szerepét a szovjet és a magyar nép életében. Laudációja bármely kommunista vezetőtől is elhangozhatott volna: „Száz és százmillió ember szíve dobban össze abban a kívánságban, hogy még hosszú évekig vezesse Sztálin elvtárs az emberiséget, segítse az elnyomott népeket a felszabadulás útján, mutassa nekik a szocializmus felé vezető utat, támogassa őket a szabadságért folytatott harcaikban.”²⁸⁶ Ries István nevéhez fűződött számos, az átmenetet előkészítő törvény, rendelet megalkotása, közöttük az 1949-es alkotmány elkészítése is: „A nagy Szovjetunió alkotmánya az első, amelyik világosan kifejezésre juttatja a szocialista állam alapjait s dolgozó lakosságának a jogait és kötelességeit. Mi szocialista államot akarunk építeni s ezért nyíltan valljuk, hogy alkotmányunknál példaként lebegett előttünk nagy felszabadítónk, a Szovjetunió sztálini alkotmánya. A Szovjetunió építette fel a világ első szocialista államát s ezzel minden felszabadult népnek, amely szocializmust épít, irányt adott és megmutatta az utat. Ezt az utat követjük mi is, a Magyar Dolgozók Pártja és annak vezére, Rákosi Mátyás irányításával és vezetésével.”²⁸⁷ A Jogtudományi Közlöny 1950. július 20-án megjelent számának fedőlapjáról azonban már hiányzott a neve. Az év végén kiadott név szerinti tartalomjegyzékből pedig törölték nevét cikkei elől.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára több mint háromszáz olyan dossziét tart számon, amelyeknek szereplői közvetlenül a szociáldemokrata párthoz való kapcsolatuk miatt kerültek az ötvenes évek elején az Államvédelmi Hatóság célkeresztjébe. Csak 1952-ben 75 „volt jobboldali szociáldemokratát” tartóztattak le. Az ellenük felhozott vádpontok szerint a népi demokratikus államrend megdöntésére szervezkedtek, röpcédulák és rémhírek terjesztésével igyekeztek a termelésben zavart kelteni és / vagy a külföldre szökött szociáldemokrata vezetőknek politikai és gazdasági adatokat szolgáltatott ki. Közülük öt személyt életfogytig tartó, 31 személyt 6–9 évig tartó és 19 személyt 5 éven aluli börtönbüntetésre ítélték. Az ügyek 1955-ös felülvizsgálata során a Belügyminisztérium Vizsgálati Osztálya 47, munkás- és szegényparaszt-származású elítéltet javasolt egyéni kegyelemre.²⁸⁸

Az ekkoriban elindult felülvizsgálati eljárások sorába tartozott az a revízió is, amely azokat a körülményeket igyekezett felderíteni, amelyek az ötödik éve az Igazságügy-minisztérium vezetését ellátó Ries István 1950. június 7-én történt letartóztatásához, majd a három hónappal később bekövetkezett halálához vezettek. A vád kémkedés, hivatali hatalommal való visszaélés, és korrupció gyanúja volt. Kapcsolatot tartott imperialista államok budapesti (angol, francia, amerikai) diplomataival. A jegyzőkönyvek szerint Ries elismerte ugyan, hogy több ellenséges személy esetében a büntetőeljárás megszüntetésére adott utasítást, de tagadta, hogy a háború előtt rendőrbeszúgó volt. Ezekre a vádpontokra nézve a szintén az ÁVH fogságában lévő Szakasits Árpád és Kéthly Anna tanúvallomásait is felhasználták. Ráadásul a szovjet tanácsadóként a kormány közelében tevékenykedő Sz. Ny. Kartasov alezredes is állást foglalt a Ries-ügyben, Magyarországon szerzett tapasztalatairól 1950. február 10-én részletes jelentést küldött a szovjet elhárításnak. Szerinte Ries arra törekszik, hogy szembeállítsa a szakszervezeteket a párttal. Másrészt azzal vádolta, hogy „az SZK(b)P iránt ellenséges beállítottságú, angol orientációjú ember”, és felröfta

²⁸⁵ Előadása meg is jelent az MDP Politikai Akadémiája propaganda kiadványsorozatában (Szikra, 1949).

²⁸⁶ RIES 1950. 1. p.

²⁸⁷ RIES 1949. 327. p.

²⁸⁸ Javaslat az 1952-ben elítélt szociáldemokraták ügyében. ÁBTL 2.1. III/1a V-143387/1.

neki, hogy az igazságügyi, bírósági és ügyészségi szervek – amelyek Riesnek vannak alárendelve – tele vannak ellenséges elemekkel.²⁸⁹

Ries István ügyében a vizsgálatot Péter Gábor közvetlen irányítása alatt Bauer Miklós áv. őrnagy végezte, aki kihallgatása során törvénytelen eszközöket alkalmazott vele szemben. A Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályának 1955. február 4-i felülvizsgálati jelentése szerint a 65 éves Riest „többször megverték, kihallgatás közben leköpték. Nyirkos és hideg cellában tartották, az éjjeli pihenéstől megfosztották. Ries már letartóztatása előtt vese és szívbántalmak miatt orvosi kezelés alatt állt,²⁹⁰ betegsége a letartóztatás és az elszennvedett bántalmazások következtében súlyos méreteket öltött. Pár nappal halála előtt Ries Istvánt az államvédelmi hatóság fogdájából Vácra szállították, ahol kórházi ápolásban részesítették, amely azonban leromlott testi állapota következtében nem járt sikerrel. Azt a feltevést, hogy Ries István halálának közvetlen oka az általa több ízben elszennvedett verés volt, nem támasztották alá egyértelmű bizonyítékok, de nem is volt megcáfolható. Tény az, hogy „az államvédelmi szervek volt vezetői a törvényes rendelkezéseket durván megszegve Ries István halálának okait vizsgálati módszerekkel nem kutatták és a kötelező bírósági orvosi boncolást mellőzték, ami kétségtelenül ellenük szól”.²⁹¹

Bauer Miklós azonban kihallgatása során az általa alkalmazott fenyítési eszközöket indokoltnak mondta, mivel „Ries a vizsgálat során meglehetősen gyáván viselkedett”, és eztényt a vizsgálati eljárás során keletkezett jelentéseiben is rögzítette. 1950. július 22-én Bauer az alábbiakat rögzítette: „Beismerő vallomása előtt a sírása, piszkossága és bevizelése általi megalázottságát leszidással, leköpéssel és néhány pofonnal igyekeztem fokozni”. Egy másik jelentésében, melyben említést tesz arról, hogy „az őrizetes önbizalma kezd visszajönni és ez magatartásában is megmutatkozik”, hozzátette, „tegnap azonban egy-két hangos szóval és szitkozódással ismét sikerült visszatérő önbizalmát elvenni”. Egy további, 1950. augusztus 11-én készült jelentése szerint „Ries István jelenleg őrizetének ötödik hetét tölti, ez a hét a vele való bánásmódban nagy változást jelentett, mert e hét keddjén igen gyengén meg lett verve.”, majd így folytatódik a jelentés: „A verést Ries meglepő jól bírta, egyáltalán nem tört meg utána, magatartása legfeljebb annyiban változott meg, hogy az eddigieknél is alázatosabb lett, de ravaszkodása, mellébeszélése továbbra is megmaradt. További veréssel szemben nem mutat különösebb félelmet.”

Ezek a jelentések valósággal sokkolták az MSZMP Központi Bizottsága 1962. augusztus 16-i ülésnapjának résztvevőit. Marosán György, a Politikai Bizottság tagja, aki régi szociáldemokrataként maga is hat évet ült Rákosi börtönében (első fokon 1950. december 11-én halálra ítélték²⁹²) hosszú, szenvedélyes hangú felszólalásban szólt hozzá a „Jelentés és javaslat a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről” című napirendi ponthoz. A határozatot előkészítő bizottság tagjaként hozzájuthatott a Ries kihallgatásait részletező titkos állambiztonsági jelentésekhez, ezekből olvasott fel részleteket az ülésen. Felidézte azt az esetet is (ez nem található az iratokban), amikor „Bauernek az egyik vizsgáló panaszkodott, hogy az őrizetese nem vall, ő gunyorosan jelentette ki: »Nem tudtok kihallgatni! Látjátok, az én őrizetese [ti. Ries – r. b.], inkább meghalt.«”²⁹³

²⁸⁹ BARÁTH 2017. 94. p.

²⁹⁰ Ries István özvegye, férje halála körülményeinek ismertetése során 1955. március 2-án kijelentette, nem emlékszik arra, hogy férjének régebben szívpanaszai lettek volna.

²⁹¹ A szoc. dem. ügy felülvizsgálata. ÁBTL 2.1. III/1a. V-143387/1.

²⁹² ÁBTL 2.1.- III/1a. V-143387/1. 265

²⁹³ Jelentés és javaslat a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről. MSZMP KB 1962. augusztus 14–16. kibővített ülése. (MNL OL M-KS 288. f. 4/50-55. ö. e. 181–182. p.)

Ries István holttestét a váci Állambiztonsági Büntetőintézet rabkórházából kiszállítva a református temetőben földelték el, jeltelen sírba. Az csak egy 1954-es szolgálati jegyből derül ki, hogy a váci anyakönyvvezetőségénél eredetileg 1950. április 20-ra regisztrálták elhalálozásának időpontját. Ezzel nem csak megkínzásának teljes történetét kívánták volna meg nem történné tenni, de még a július 7-i letartóztatása elé is datálták volna a halálát. A szolgálati jegy viszont szeptember 29-re javította ezt a dátumot, miközben másik, 1955-ös jelentés szerint ez 1950. szeptember 15-én következett be.²⁹⁴

1955. március 4-én, amikor a rabkórház ezredese tájékoztatta Ries Istvánnét férje haláláról, ő többször feltette a kérdést, hogy valóban meghalt-e a férje, ugyanis egyes helyekről olyan értesülései vannak, hogy férje még mindig életben van. Az orvos közölte vele, hogy ott volt a férje betegágyánál, amikor meghalt, és sem ő, sem más nem boncolta fel. Riesné elmondta azt is, hogy szeretne állásba kerülni (őt is szabadságvesztésre ítélték 1950-ben, 1953-ban szabadult), de nem mer sehová sem jelentkezni, mivel úgysem vennék fel. De mindenképpen szeretné meglátogatni férje névtelen sírját.²⁹⁵

A váci református temetőben a Ries István feltételezett eltemetési helyéről származó tetem kihantolására és a tetemrészeknek az Igazságügyi Orvostani Intézetbe való szállítására végül 1958. augusztus 4-én került sor. Nagy valószínűséggel megállapították, hogy 50–60 év közötti, mintegy 170 cm magas férfiról van szó. A rendelkezésre álló fényképek adataival összehasonlítva valószínűsítették, hogy Ries István holttestének maradványait azonosították. Az agnoszkálási jegyzőkönyv szerint négy nappal később az özvegynek is bemutatták a testmaradványokat, ő – fogazata nyomán – elhunyt férje holttestét határozottan felismerte.²⁹⁶

A Lenhossék utcai hullatároló bemutató helyiségében megjelent az MSZMP Központi Bizottságának egy munkatársa is. Feltehetően azért, hogy biztonsággal rehabilitálni lehessen a volt minisztert, amelyre még ebben az évben sor is került, majd a Mező Imre úti temető munkásmozgalmi panteonjában kapott dízsír helyet. Az 1950-ben szintén a demokratikus államrend elleni szervezkedéssel megvádolt, és csak 1953. szeptemberében szabadult felesége ellen 1962. július 31-én szüntette meg a nyomozást bűncselekmény hiányában Szénási Géza legfőbb ügyész. Ugyanezen a napon ugyanezt a határozatot hozták meg Ries István ügyében is.²⁹⁷ Özvegye 71 éves korában, 1972-ben hunyt el.²⁹⁸

4.6. Nezvál Ferenc

Más oldaláról látható az állambiztonsági szervek és a Minisztérium kapcsolata Nezvál Ferenc (1956. december 29.–1966. december 7.) esetében.²⁹⁹ Minisztersége idején került sor a forradalomban részt vettek elleni perekre, illetve fogalmazták meg a megtorlást előkészítő jogszabályokat. Az Igazságügy-minisztérium 1957-ben a következő lépésekkel

²⁹⁴ ÁBTL 2.1.- III/1a. V-143387/1. 236

²⁹⁵ ÁBTL 2.1.- III/1a. V-143387/1. 254.

²⁹⁶ ÁBTL 2.1.- III/1a. V-143387/1. 444–446.

²⁹⁷ ÁBTL 2.1.- III/1a. V-143387/1. 415/2.

²⁹⁸ „A hamvait tartalmazó urnát férjének, Ries István volt igazságügy-miniszternek, a munkásmozgalmi mártírjának a Mező Imre úti temető munkásmozgalmi panteonjában levő sírjában helyezték el.” Magyar Nemzet, 1972. december 7.

²⁹⁹ Életrajzi adatait lásd: 8. sz. jegyzet.

biztosította az igazságszolgáltatásnak a kádári politika irányába történő átfordulását: az Igazságügy-minisztériumban tartott országos bírósági vezetői értekezlet 1957. február 15-én és 16-án; a bűnüldöző és igazságügyi szervek „ellenség” elleni harcát értékelő összefoglaló, amit az országos értekezlet után állítottak össze a tárcánál; a Törvényelőkészítő Főosztály kodifikáló munkáját, az 1956. november 4-e után készült rendeleteket elemző összefoglaló 1957. április végéről; az IM 1957. II. negyedévi munkatervének végrehajtásáról készített jelentés 1957. május 2-án; a megyei bírósági elnökök részére tartott országos értekezlet 1957. június 12-én; az IM Felügyeleti Főosztály jelentése a népbírósági tanácsok működéséről 1957. szeptember 26-án; az IM 1957. IV. negyedévi munkaterve 1957. október 7-én; végül a tárcának a katonai bíróságok 1957. évi működéséről készített tájékoztatója 1958. február 4-éről.³⁰⁰

Az 1957. február 15-én tartott országos bírósági vezetői értekezlet megnyitó beszédében Nezvál Ferenc kijelentette: „Ha abból indulunk ki, hogy októberben ellenforradalom zajlott le és azóta sem szűnt meg még teljesen az ellenforradalom veszélye, akkor másképpen fogjuk elbírálni azokat a bűncselekményeket, amelyeket egyesek elkövettek, mintha abból indulnánk ki, hogy hazánkban nemzeti szabadságharc folyt le. Ha felismerjük, hogy az ellenforradalom következtében hazánk békéje és szabadsága, sőt talán az egész világé halálos veszedelembé került, akkor helyesen alkalmazzuk törvényeinket az ellenforradalmi bűncselekmények elbírálásánál. Csak így válhatnak bíróságaink a proletárdiktatúra támaszaivá, így tölthetik be az osztálybíróság szerepét, így lehetnek hű végrehajtói pártunk célkitűzéseinek, s érdemelhetik ki dolgozó népünk bizalmát és megbecsülését. (...) Továbbra is feltétlenül biztosítanunk kell az igazságügy-miniszteri felügyelet hatásságát. Alkotmányunk szerint az igazságszolgáltatás működéséért, tehát az ítékezésért is a kormány és az országgyűlés felé az igazságügy-miniszter felel. Ebből pedig az következik, hogy az igazságügy-miniszter e felelősségének biztosítására megfelelő felügyeleti jogköröknek kell lennie. Ez a felügyeleti jogkör nemcsak azt jelenti, hogy az ítékezés munkáját mint szemlélő figyelemmel kíséri, hanem ott, ahol az ítékezés társadalmi rendünk, a dolgozó nép érdekeitől, az országgyűlés által megalkotott törvényektől eltér vagy azzal ellentétes, ott cselekvően, az alkotmányos formák betartásával közbe kell lépnie.”³⁰¹

Ebben a helyzetben keletkezett a BM Politikai Nyomozó Főosztálya hírszerzésének azon információja, hogy Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter ellen terrorcselekményt terveznek elkövetni.³⁰² A rendkívüli esemény-dosszié megnyitásáról szóló határozat szerint a Strasbourgban Király Béla³⁰³ vezetésével megalakult Magyar Forradalmi Tanács létrehozta Forradalmi Bíróságát, hogy „a Magyar Népköztársaság politikai és gazdasági funkcionáriusai fölött ítéletet hozzanak”. Nezvált is „halálra ítélték”. Ellene a merényletet akként kívánták végrehajtani, hogy a miniszter titkárnőjét megbízták, hogy egy későbbi időpontban nyújtson támogatást a terrorcselekmény elkövetőjének, aki – konspiratív azonosításul – egy sárga pulóverrel fog jelentkezni nála. (Az 1958. november 25-én megnyitott dosszié fedőneve ezért lett „Sárga pulóver”). A titkárnőről operatív ellenőrzése során kiderítették, hogy politikailag megbízhatatlan, ráadásul nyugati kapcsolatokkal is rendelkezik („gyakran fogad

³⁰⁰ ZINNER 2001. 412–413. p.

³⁰¹ SOLT 1993. 685–686, 689. p.

³⁰² ÁBTL 3.2.5. O-10486.

³⁰³ Király Béla (1912–2009) az 1951-ben kiszabott életfogytiglani börtönbüntetéséből 1956 szeptemberében szabadult. A forradalom idején a Nemzetőrség főparancsnoka, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, Budapest katonai parancsnoka lett. 1957-ben a strasbourgi Magyar Forradalmi Tanács, majd több más emigráns szervezet vezetésében is közreműködött. Lásd: KIRÁLY 2004.

hajlongó, jólöltözött polgárokat”). Helyére az elhárítás saját, operatív állományába tartozó „titkárnőjét” ültette be, de lecserélték a miniszter személyvédelmét ellátó „kísérőket” is.

Az Igazságügy-minisztérium elnöki főosztályának vezetője, Csendes Károly 1958. június 17-én jelentette a Belügyminisztérium Kormányország Parancsnokságának, hogy aznap 11 órakor egy raccsolva beszélő hang a következő telefonüzenetet diktálta le a főosztály titkárnőjének: „A Magyar Ellenállási Mozgalom megbízásából tájékoztatom az Igazságügy-minisztériumot, hogy az éjszaka folyamán végrehajtott halálos ítéletek miatt³⁰⁴ Nezvál Ferencet és családját halálra ítélték és ki fogják végezni őket. A kormány minden tagját halálra ítélte az Ellenállási Mozgalom és az ítéletüket végre fogják hajtani”.³⁰⁵ A terrorcselekmény megakadályozására Nezvál Ferenc mellé a Politikai Bizottság tagjai biztosítási szintjének megfelelő személy- és lakásvédelmet rendeltek el. A lakóháza környékén lakókra fokozott ellenőrzést vezettek be. Kiderült ugyanis, hogy az itteni lakástulajdonosok közül mintegy harminc személy szerepel az állambiztonság nyilvántartásában mint volt nyilas párttag, illegális szervezkedésben résztvevő, a korábbi vezérkari főnökség hírszerzője, vagy mint népellenes bűntett miatt elítélt személy. Ezért a Politikai Nyomozó Főosztály javaslatot tett az MSZMP KB Gazdasági Osztályának, tegyen intézkedést, hogy az igazságügy-miniszter más, „megfelelő lakókörnyezetbe” kerüljön. Végül a „forradalmi ítélszék” létét és működését a Politikai Nyomozó Főosztálynak mégsem sikerült bizonyítani. Bár a rendkívüli esemény-dossziét csak 1972. június 2-án zárták le, az ügyben érdemi intézkedésekre 1959 végétől már nem került sor.

4.7. Informátorok a Minisztériumban

A titkosrendőrség belső elhárítása mindenkor nagy figyelmet fordított a pártállami struktúra hatalompolitikai szempontból fontos intézményeinek ellenőrzésére. Az információszerzést vagy a már ott lévők köréből beszervezéssel, vagy kívülről történő beküldéssel oldották meg. Például Domokos József – aki 1934-ben Rákosi Mátyás perének egyik védőügyvédje volt³⁰⁶ – 1945. augusztus 29-én lett legfőbb államügyész az Igazságügyminisztériumba berendelve – és ezt a tisztséget az ügyészségi szervezet létrehozásáig, 1953. július 2-áig töltötte be³⁰⁷ – szinte napi jelentéseket küldött a minisztérium vezetőiről, belső viszonyairól, a vezetőkről és beosztottjaikról a pártvezetésnek, gyakran személyesen Rákosi Mátyásnak illetve az állambiztonság vezetőinek.³⁰⁸

Természetesen a szervezetszerű, titkos együttműködésből eredő ügynöki információk is folyamatosan érkeztek a Minisztériumról. Ezt dokumentálja Sarlós Béla 1954-es levele, amelyet Molnár Erik igazságügy-miniszternek küldött és amelyben – tulajdonképpen dekonspirálódva – beszámol az Igazságügy-minisztériumról küldött ügynöki jelentéseiről.³⁰⁹

³⁰⁴ Az 1958. június 17-én megjelent újságok ismertették a Nagy Imre és társainak kivégzéséről szóló közleményt

³⁰⁵ ÁBTL 3.2.5. O-10486. 63.

³⁰⁶ DOMOKOS 1979. 321–363. p.

³⁰⁷ ZINNER 2015. 186. p.

³⁰⁸ Domokos József Farkas Mihályhoz és Rákosi Mátyáshoz küldött javaslatai, megjegyzései különböző jogi kérdésekről PIL VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések 698. f. 8. ö.e. 1945–1955.; Domokos József levelezése Rákosi Mátyással, a párt osztályaival az Igazságügy-minisztérium vezetőinek tevékenységéről. PIL VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések 698. f. 10. ö.e. 1946–1948.

³⁰⁹ Molnár Erik igazságügy-miniszterhez érkezett javaslatok, átiratok az igazságügy minisztérium és a belügyminisztérium szervezeti átalakításával és működésével kapcsolatban, Közötte jelentés az Igazságügy-

Sarlós Béla már 1949 szeptemberétől információkat szolgáltatott a Minisztériumról, de csak 1950 elején lett az Államvédelmi Hatóság beszerzett ügynöke. Ekkor Siklósi nevű tartótisztje kézzel írott életrajzot és fényképet kért tőle, és ettől kezdve 1951 júniusáig 41/64-es fedőszámon készítette jelentéseit. Sarlós Béla 1948 elején lett Major Ákos elnök mellett a Népbíróságok Országos Tanácsának másodelnöke,³¹⁰ majd 1950. március hó 31-ig a budapesti büntető törvényszék tanácselnöke volt, amikor a budapesti felsőbb bírósághoz bírónak nevezték ki.³¹¹

Ezekben a beosztásaiban alapos rálátása volt az Igazságügy-minisztériumra és a bírói apparátusra, de főként az előbbiben tapasztalható „káros jelenségek” érdekelték az Államvédelmi Hatóságot. Összesen mintegy 150–200 jelentést készített, egyenként 4–5 oldalnyi terjedelemben. Kezdetben saját tapasztalatairól jelentett, de 1950 elejétől a tartótisztje már konkrét személyekre, illetve egyes jelenségekre hívta fel a figyelmét és várt ezekről információkat. Ennek során jelentett a Minisztérium Költségvetési Osztályának Radovics nevű volt osztályvezetőjének káros működéséről, aki ráadásul a háború előtt a „Wolff-pártnak” (Keresztény Községi Párt) egyik vezetőjeként is ténykedett. Sarlós Béla azt állította jelentéseiben, hogy a felszabadulás előtt a Minisztérium a klerus irányítása alatt működött, felhívta a figyelmet a Piarista Diákszövetség fontos szerepére és rámutatott arra is, hogy a Minisztérium több jelentős pozíciójában olyan személyek maradtak, akik korábban valamelyik jobboldali vagy klerikális szervezet tagjai voltak, vagy egész közeli rokonukat fasiszta tevékenységük miatt népbíróság elő állítottak. Hibának tartotta, hogy ebben az időben a Minisztérium káderpolitikáját ténylegesen Egyed Lajos és Pacsi Jenő irányította. Utóbbi kispap volt, előbbi a „Jogmíves”,³¹² illetve a Piarista Diákszövetség tagja, sőt, „mindketten a népbíráskodás elleni álláspontjukról ismeretesek”.

Rámutatott arra is, hogy a különböző népbíróságokon, valamint a Népbíróságok Országos Tanácsán is sok olyan személy működik, akik a felszabadulás előtt az „ötös tanács” tagjai voltak,³¹³ kommunistákat ítélték el. Több „felháborító, fasisztamentő” ítéletkiadmányt adott át az ÁVH-nak, melyek meghozatala az ilyen bírák működésének köszönhető. (Egy ilyen esetet, amelynek Sarlós Béla is szereplője volt, a sajtó is megszellőztetett.³¹⁴) Névsort összeállítva mutatott rá arra, hogy amíg a felszabadulás előtt exponált jobboldali bírakat sorra léptetik előre, addig a népbíráskodásban becsületesen résztvevő bírakat viszont eltávolítják az apparátusból.

minisztérium és a bíróságok személyi összetételéről, feljegyzés a bírósági ügyhatalékról, a szigorúan titkos ügyekben történő eljárásokról 1954. október, december–1955. november. PIL VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések 686. f. Kis személyi gyűjtemények 1. 1. állag 194.ó. e.

³¹⁰ Igazságügyi Közlöny, 1948. február 2.

³¹¹ Magyar Közlöny, 1950. április 12.

³¹² A Magyar Jogmívesek Társasága 1935-ben alakult meg, 1937-ben 64 tagja volt. 1946-ban a belügyminiszter elrendelte feloszlását. Budapest Székesfőváros egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye. Bp. Szfv. alapszabályainak levéltári gyűjteménye BFL 33/1946 1946 IV.1429. 2p.

³¹³ Lásd: 183. sz. jegyzet.

³¹⁴ „Nyílt titok, hogy a népbíróság és a NOT tanácskozásain a munkáspárti és a polgári pártok által képviselt fel-fogás a fasiszták bűnössége tekintetében nem fedi egymást. Ha hozzávesszük ehhez azt a megbízható forrásból származó értesülésünket, hogy dr. Sarlós Márton, a NOT-tanács kommunista elnöke különvéleményt jelentett be a népbíráskodás szellemét megcsúfoló ítélet ellen és e különvéleményhez teljes mértékben csatlakozott a tanács szociáldemokrata tagja is, akkor világosan áll előttünk a rejtély megoldása: a munkáspárti bírák a szavazásnál nyilvánvalóan kisebbségben maradtak a polgári bírák szavazataival szemben. Sarlós tanácselnök az ítélet kihirdetésénél a tanácsának többségét kitevő bírák határozatát és indokolását volt kénytelen felolvasni.” Az összeesküvők Hetes Bizottsága befolyásolta az enyhe kunmadarasi ítéletet. Világosság, 1947. január–március.

Azt is jelentette az államvédelemnek, hogy 1949 végén a Minisztériumban eltűnt az a javaslat, amelyet a Legfelsőbb Bíróság pártszervezete a reakciós bírák elbocsájtására vonatkozóan adott át Hajdú Gyula akkori államtitkárnak, ugyanakkor „a Kúria épületében gyorsan tudomást szereztek erről a névsorról”. Sarlós Béla akkoriban a Legfelsőbb Bíróság pártszervezetének káderese volt. Felhívta a figyelmet Skorka Györgyre, aki korábban a kincstári jogügyi igazgatóságán dolgozott, majd ottani fegyelmi ügye után került át a Minisztériumba, hogy testvére Székesfehérváron az ottani klerikális újság szerkesztője volt, így közvetlen kapcsolatban állt Shvoy Lajos püspökkel is. Jelentései eredményeként olykor helyes intézkedéseket is tapasztalt, de rosszalotta, hogy például Pacsi Jenő – aki 1950-ben még párttag sem volt – a Minisztérium pártbizottságának a tagja lett, Skorka György pedig a tanulmányi osztály vezetője.

1951 elején arra kapott megbízást, hogy külön is ellenőrizze Alapi Gyulát,³¹⁵ figyelemmel hivatali működésére, magánéletére, esetleges nőügyeire. Sarlós Béla ezt helytelenítette, mert „pártszerűtlennek” tartotta. Mivel a feladat elől mégsem tudott kitérni, Földes Lászlóhoz fordult, aki ekkoriban a párt Központi Vezetősége Párt – és Tömegszervezetek Osztályának helyettes vezetője volt. Közbelépését kérte az ÁVH-tól kapott Alapi-megbízása ügyében, egyben felhívta a figyelmét arra is, hogy szerinte nem jutnak el a jelentései a megfelelő helyre, hiszen nem tapasztalja ezek eredményeit. Földes közölte vele, hogy utána néz a kéréseinek, ám a következő tartótiszti találkozásán mégis egy ismeretlen, magas rangú ávéhás tiszt jelent meg. Fenyegető stílusban vonta felelősségre Sarlóst, amiért a pártközponthoz fordult az ÁVH-val kapcsolatos problémáival, egyben utasította, hogy a továbbiakban ilyen ne forduljon elő. Ettől kezdve azonban államvédelmi kapcsolatai fokozatosan lazultak. Sőt, 1951 júniusában, amikor Rákosi Mátyástól kért személyes meghallgatást az „igazságügyi apparátusban uralkodó lehetetlen állapotok” feltárására, az Államvédelmi Hatóság végleg kizárta a hálózattól. (Rákosi titkárságáról sem érkezett válasz.) A Molnár Eriknek írt levele végén még egyszer felhívta a miniszter figyelmet a népbíráskodásokban tisztességesen részt vett bírák többségének megalázására, nem is titkolva, hogy maga is érintette ezeknek a sérelmeknek. A miniszter válaszárol nincs további információ, Sarlós Béla pályája azonban röviddel ezek után ügyészségi vonalon folytatódott.³¹⁶

Valószínű, hogy Sarlós dekonspirálódásától függetlenül, mindenesetre éppen ekkor került véleményezésre az Igazságügy-minisztériumba Piros László belügyminiszter utasítás-tervezete „az államvédelmi szervek áruló ügynökeinek büntetőjogi felelőssége” tárgykörben. Mivel az ügynök beszervezésekor titoktartási nyilatkozatot is aláírt, így ennek a kötelezettségének a megszegése – az árulás – a hálózattól való kizárását eredményezte.³¹⁷ Ennek a büntetőjogi következményeit igyekezett a tervezett utasítás szabályozni, ennek észrevételezését pedig az Igazságügy-minisztérium részéről Szabó Imre, a Törvényelőkészítő Főosztály vezetője állította össze Molnár Erik miniszter számára. Ebben kifogásolta, hogy a tervezet – feleslegesen – minden árulási ügyet a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiuma elé kívánt vinni, másfelől „nem lenne alkotmányos” a Legfelsőbb Bíróság elnökét utasításban arra kötelezni – amint ezt a tervezet javasolta –, hogy ő, vagy a helyettese elnököljön az ilyen tárgyalásokon.³¹⁸ A titkosság megőrzésére ugyanis alkalmas lenne a Legfelsőbb

³¹⁵ Alapi Gyula 1948-ban lett a Budapesti Államügyészség vezetője, főügyész volt Mindszenty József, Rajk László és Péter Gábor pereiben.

³¹⁶ Sarlós Béla a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyésze lett. Magyar Közlöny, 1960. április 13

³¹⁷ Hálózati Nyilvántartás Szabályzata. Belügyminiszteri parancs 1972. július 31. ÁBTL 4.2. 0012/1972. (VII.31.) 10-21/12/1972. 30. p.

³¹⁸ PIL 686. f. 194. ő. e. I. kötet 95–97.

Bíróság titkos ügyekben eljáró tanácsa is, kiegészítve az áruló ügynökök szigorúan titkos ügyeiben eljáró ügyvédekre vonatkozó megszorításokkal.³¹⁹ Az 1954. december 2-i keltezésű vélemény nagy valószínűséggel utolsó munkája lehetett Szabó Imrének, aki közel tíz évig vezette az Igazságügy-minisztérium Törvényelőkészítő Főosztályát. December 31-e napjával ugyanis – „a Pártközpont és a Miniszter elvtárs hozzájárulásával” – elhagyta a Minisztériumot,³²⁰ hogy átvegye az Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének vezetését, amelyet aztán huszonöt éven át irányított.

A Törvényelőkészítő Főosztálynak Szabó Imre távozásával megüresedett vezetői posztját Eörsi Gyula töltötte be, aki 1948-tól főelőadói, majd osztályvezetői beosztásban dolgozott a Minisztériumban. Közben 1951 novemberétől 1952 októberéig New Yorkban, majd Washingtonban konzuli, illetőleg attaséi minőségben teljesített szolgálatot. 1950-ben hazafias alapon történő beszervezése után „Sárfi” fedőnéven lett az Államvédelmi Hatóság informátora.³²¹ „Ebben az időben a volt horthysta igazságügyi szakemberek tevékenységének figyelemmel kísérése volt a feladata, amelyet – minősítése szerint – jól hajtott végre. Az általa adott jelentések alapján sikerült több ellenséges beállítottságú, régi horthysta jogászt a minisztériumból kiszorítani.”³²² 1955-ben viszont szüneteltették vele a kapcsolatot, mivel az államvédelem megszüntette az elhárító munkát a Minisztérium apparátusában, ráadásul Eörsi Gyula 1957 tavaszán a Minisztériumból távozva egyetemi tanár lett az ELTE jogi karán (ahol már 1950 óta megbízott előadóként oktatott).

1958 márciusában a II/5-ös, belső reakció elhárító osztály helyre állította vele a szervezetszerű kapcsolatot, majd 1958-ban a II/3-as hírszerző osztálynak átadva javasolták a Külügyminisztériumnak, hogy hírszerzési érdekből „szervezze meg a követségeken keresztül Eörsi Gyula meghívását egyes országok egyetemeire előadások tartása céljából”.³²³ Az Egyesült Államoktól Indonéziáig terjedő utazásairól, kialakított kapcsolatairól részletes jelentésekben számolt be. Egy 1960. április 20-án kelt jelentése végén megemlítette: „A távol-keleti országokra vonatkozóan megjegyzem, hogy csak azokat tüntettem fel, akikkel egy-két udvarias szónál többet váltottam. Ezen kívül van egy mintegy 50 névből álló listám azokról, akikkel névjegyvet váltottam, megismerkedtem stb. Ezek egy részével is valószínűleg feleleveníthető lesz a kapcsolat.”³²⁴ 1960. június 16-án viszont – megköszönve addig végzett munkáját – kizárták a hálózatból, mivel a hírszerzésénél „a széles körű nemzetközi jogász kapcsolatait operatíven nem tudják kihasználni”. Megállapodás született viszont arról, hogy újabb külföldi útjai során – amennyiben erre a hírszerzésnek szüksége lenne – továbbra is vállal feladatokat.³²⁵

Hálózati kapcsolata megszüntetésének indokai között azonban szerepelt az a körülmény is, hogy a forradalom után nyolc évre ítélt elítélt öcsének, Eörsi István írónak elítélését nem tartotta igazságosnak, és mindent elkövetett szabadságvesztése időtartamának csökkentéséért, esetleg kiszabadításáért. Ennek során fordult levélben 1960. január 23-án Kádár Jánoshoz is, amelyben így érvelt: „Ha helytálló a meggyőződésem, hogy öcsém nem ellensége rendszerünknek és az ítélet aránytalanul súlyos, akkor azt hiszem, több mint

³¹⁹ A titkos kezelésű bűnügyekben eljárásra jogosult védőügyvédek névsora. MNL OL XIX-E-1-z 1955. 75 d. 00107/1955. In: Révész 2016. (1. köt.) 442–443. p.

³²⁰ PIL 686. f. 194. ö. e. I. kötet 87–88.

³²¹ ÁBTL 3.1.1. B-91656. 5.

³²² ÁBTL 3.1.1. B-91656. 24.

³²³ ÁBTL 3.1.1. B-91656. 14.

³²⁴ ÁBTL 3.1.1. B-91656. 23.

³²⁵ ÁBTL 3.1.1. B-91656. 34.

három évi börtön után érdemes megfontolni kegyelembé részesítését”.³²⁶ Feltehetően a levél is közrehatott abban, hogy a „kis-amnesztiát” elrendelő 1960. évi 10. sz. törvényerejű rendelet következtében kiszabadult Eörsi István is. Ezt valószínűsíti, hogy a párt Közpon-ti Bizottságának Adminisztratív Osztálya által készített feljegyzés tulajdonképpen Eörsi Gyula érveit ismételte meg: „Eörsi István büntetőügyének iratait átvizsgálva véleményünk szerint a kiszabott büntetés túl szigorú. A cselekmény elkövetése idején 25 éves volt, s mint fiatalember igen korán Lukács György és Déry Tibor hatása alá került. Tekintettel arra, hogy Eörsi István büntetéséből több mint három évet már kitöltött, javasoljuk, hogy az Elnöki tanács 1960. április 4-én kegyelemből büntetésének hátralévő részét engedje el.”³²⁷

Az viszont tény, hogy 1955-ben az állambiztonság részéről az Igazságügy-minisztérium apparátusában végzett elhárító munka fent említett megszüntetése csak átmeneti jellegű-nek bizonyult. Sőt, a forradalmat követően Nezvál Ferenc miniszter az 1957. február 15-i bírói értekezleten egyenesen biztonsági feladatnak nevezte a Minisztériumban az „ellen-forradalom heteiben eluralkodott elméleti zűrzavar”, a kispolgári, sovinszta, nacionalista nézetek felszámolását.³²⁸

³²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12358. 37.

³²⁷ Uo.

³²⁸ Révész 2016. 467. p.

5. AZ ADMINISZTRATÍV OSZTÁLY

Az MDP Központi Vezetőség, majd az MSZMP Központi Bizottság Adminisztratív (1967-től Közigazgatási és Adminisztratív) Osztálya – a pártvezetés hatalomkoncentrációját megtestesítő szervként – látta el az állam- és közbiztonság, a honvédelem, az igazságszolgáltatás, az államhatalmi és az államigazgatási szervek partirányítását és ellenőrzését.

Az osztály hatáskörébe tartozott a Honvédelmi Minisztérium, a rendőrség, a pénzügyőrség, a tűzoltóság, a közigazgatás, az Igazságügy-minisztérium, a bíróságok és ügyészségek, a Jogász Szövetség, a Külügyminisztérium, a Népjóléti Minisztérium, az OTI, a Vöröskereszt, a Sporthivatal, a Szabadságharcos Szövetség, a Magyar Vadászok Szövetsége. Az Igazságügyi Alosztályhoz tartozott az Igazságügyminisztérium, a bíróságok, az ügyészségek, a tömegszervezetek közül pedig a Jogász Szövetség.³²⁹ A bíróságok munkájáról kéthetenként készített összefoglaló jelentést, jóváhagyta az Igazságügyminisztérium egyes osztályainak és pártszervezetének a munkatervét, valamint a Jogász Szövetségnek a „nyugati imperialisták háborús uszító tevékenysége elleni” tiltakozó nyilatkozatokat. Kidolgozta a igazságügyi apparátus káderfejlesztési terveit, és felügyelte a jogi karok oktatásainak „tervszerűségét”.³³⁰

A Kádár-korszakban elsősorban a pártközpont ezen osztálya irányította a politikai rendőrség munkáját, illetve készített jelentéseket az állambiztonsági szervek munkájáról is (a kémelhárítási és a hírszerzési ügyekben nem gyakorolt ellenőrzést, „csak” a belső elhárítás felügyeletét látta el). Az Adminisztratív Osztály alapvető funkciója szerint az általa ellenőrzött szervezetekben – Honvédelmi Minisztérium, Belügyminisztérium, Igazságügyminisztérium, Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság, Egészségügyi Minisztérium, Munkásőrség, Magyar Partizán Szövetség, Magyar Honvédelmi Sport Szövetség, Magyar Vöröskereszt, Magyar Jogász Szövetség és a sportszervek – biztosította, hogy az állampárt irányvonala maradéktalanul érvényesüljön. 1959-ben az egészségügyi és az állami sportszervek kikerültek az osztály hatásköre alól, figyelmét inntől kezdve szinte teljesen az erőszakszervezetek és az igazságszolgáltató szervek pártellenőrzésére fordíthatta a három alosztályból (belügyi, honvédelmi és igazságügyi) álló testület.

A forradalmat követően a pártközpont ezen operatív központja általában húsz fős létszámmal látta el feladatait. Ebből az Igazságügyi Alosztály egy alosztályvezetővel és öt munkatárssal vette ki a részét (utóbbiak esetében „2 fő fél-függetlenített”).³³¹ Az osztálylétszám a későbbiekben sem nőtt jelentősen: 1969-ben 21 főből 17 volt politikai munkatársa, négyen pedig adminisztrátorok.³³² Ekkoriban az osztály minden alosztályát – így az igazságügyi alosztályt is – egyaránt a proletárdiktatúra védelmének közvetlen eszköztárába sorolták. Ahogyan Kádár János megfogalmazta: „Ez a munka megkívánja az államvédelmi szerveinek erősítését. Ide tartoznak elsősorban a belügyi szervek, az ügyészség,

³²⁹ Javaslat az Adminisztratív Osztály megszervezésére. Ea. Kádár János. MDP PB 1950. április 26-i ülése. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 97. ó. e.

³³⁰ Az Igazságügyi Kollégium javaslatai. Ea. Ries István. Az MDP KV Politikai Bizottsága 1950. június 7-i ülése. MNL OL M-KS-276. 53. cs. 103. ó. e.

³³¹ Javaslat az Adminisztratív Osztály feladataira és létszámára. MSZMP Titkárság 1957. május 20-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 7/8. ó. e.

³³² Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1967. január 10-i ülése MNL OL M-KS 288. f. 5/414. ó. e.

az igazságügyi szervek, másodsorban a hadsereg és egyéb szervek is.”³³³ Ezek a feladatok a korábbiakhoz képest lényeges új elemeket is tartalmaztak. Az MSZMP Titkárságának döntése ugyanis kimondta, hogy az Adminisztratív Osztály az Igazságügyminisztérium munkájára határozatokat nem hozhat, a tevékenységükre vonatkozó utasításokat nem adhat, míg a korábbi határozatok (illetve előterjesztések, javaslatok) nem fogalmaztak tiltó formában, csupán az Adminisztratív Osztály „segítő” és „ellenőrző” feladatát jelölték ki. Véleményeltérés esetén jelentést kellett tennie a KB-nak vagy az IM felügyeletével megbízott központi bizottsági titkárnak. A KB Adminisztratív Osztályának vezetője³³⁴ vagy megbízottja jogosult volt részt venni a minisztériumi kollégiumok ülésein is.³³⁵

Annak érdekében, hogy a pártöntések betartására lehessen presszionálni az állam különböző intézményeit, a pártszervezetek kritikai, bíráló, ellenőrző funkciót is kaptak. Ugyanakkor az MSZMP Szervezeti Szabályzata szerint a minisztériumokban – így az Igazságügyminisztériumban is – meglévő (hivatali és intézményi) pártszervezetek nem rendelkeztek ellenőrzési joggal, miközben kötelességük volt, hogy az esetleges problémákat jelezzék az intézmény vezetőjének, illetve a felsőbb pártszervezeteknek.³³⁶ Ez a fajta felemás ellenőrzési jogkör sok vitára adott alkalmat, a párttitkár észrevételeit ugyanis az állami vezetők általában nem vették figyelembe. Ezért a pártirányítást segítő, 1959-ben az összes minisztérium pártszervezetének végrehajtó bizottsága megkapta a hivatali munka ellenőrzésének a jogát.³³⁷ Előírták, hogy – szemben a korábbi gyakorlattal, amikor az egyes minisztériumi párttitkárok csak meghívottként vehettek részt az adott minisztérium kollégiumi ülésén – a párttitkárok az adott tárca kollégiumának kinevezett tagjai legyenek, és a pártvezetőségnek jogában álljon a minisztérium tevékenységének ellenőrzése, az egyes kommunista vezetők – a minisztert kivéve – beszámoltatása is. Minden minisztériumban függetlenített párttitkári státuszt kellett biztosítani, s a titkárt a minisztériumban dolgozó kommunisták, valamint a kerületi pártbizottság véleménye alapján a felsőbb pártszervek javasolták, akinek a kinevezéséről a KB Titkárság döntött. A párt és az állam még inkább „egybefonódott”, hiszen a választott pártszervek tagjainak egy része egyben állami tisztviselő is volt.³³⁸ Egy megbízhatónak ítélt káder esetében, ha például egy pártszervben kezdte a pályafutását, egy idő után „kiemelték”, egy állami szervhez került, majd vissza a párthoz, és ez megtörténhetett az egyén élete során több alkalommal is. Huszár Tibor meglátása szerint a párt- és állami feladatokra mindenhol történt „átjárás”.³³⁹

Tőkés Rudolf véleménye szerint Kádár tudatosan kerülhette a problémák túlzott átpolitizálását, ezért nem a szélesebb pártnyilvánosság előtt születtek meg a döntések, viszont a párt vezető testületei (PB, KB Titkársága, illetve a KB Adminisztratív Osztálya) mégiscsak

³³³ KÁDÁR 1957. 44. p.

³³⁴ Az Adminisztratív Osztály vezetője az informális hatalmi hierarchiában egy miniszter rangjának megfelelő autoritással rendelkezett, a pártvezetésben betöltött szerepéből adódó lépéselőnyvel.

³³⁵ Jelentés az Adminisztratív Osztály helyzetének és főbb tevékenységének értékeléséről az MSZMP megalakulása óta eltelt időszakra vonatkozóan. MNL OL M-KS 288. f. 30/20. ö. e.

³³⁶ „A párt eszmei, politikai irányításával biztosítja a szocialista állam és annak szervei tevékenységében a munkásosztály célkitűzéseinek megvalósítását. Politikájának, határozatainak az államhatalmi szervekben dolgozó tagjai útján szerez érvényt, akik hivatali tevékenységükért, a törvények és rendeletek végrehajtásáért mind a párt, mind az állami szervek előtt felelősek. Irányításukról és ellenőrzésükről az illetékes párt- és állami szervek gondoskodnak.” *A Magyar Szocialista Munkáspárt Szervezeti Szabályzata. Az MSZMP IX. kongresszusának határozata.* Pártélet, 1966. 12. 33. p.

³³⁷ A KB határozata a minisztériumokban és egyes főhatóságokban működő pártszervek hatáskörének bővítéséről. D. n. MNL OL M-KS 288. f. 21/2. ö. e.

³³⁸ BIHARI 2005. 28. p.

³³⁹ HUSZÁR 2007. 66. p.

képviseltek egyfajta szűk (párt)nyilvánosságot, és – bizonyos zárt keretekben belül – teret adhattak a különféle véleményeknek.³⁴⁰ Ez a helyzet nem is lehet meglepő, tudhatjuk ugyanis, hogy már a forradalom előtt is a megyei igazságügyi és belügyi szervek rendszeresen tartottak közös operatív értekezleteket, amelyek aktuális kérdéseket tárgyaltak, valamint a két szerv együttműködésének koordinálásával foglalkoztak.³⁴¹ Ennek intézményesítésére központi politikai-ideológiai párttestületek (KB, PB, Titkárság) és az operatív Adminisztrációs Osztály közé a forradalmat követően beillesztettek egy korábban nem létezett, nagyhatalmú grémiumot, amely teljesen új feladatokat töltött be az igazságszolgáltatás irányításának területén, ez lett a Koordinációs Bizottság.

³⁴⁰ TÖKÉS 1998. 69–70. p.

³⁴¹ KRAHULCSAN 99. p.

6. A KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG

A mindenféle jelző és a szervezeti hovatartozás megjelölése nélküli Koordinációs Bizottság (a továbbiakban csak Bizottság) nem teljesen ismeretlen a korszak kutatói előtt. Azok az utalások viszont, amelyek a Bizottsággal kapcsolatban eddig napvilágra kerültek részben töredékesek, ellentmondásosak, részben a vonatkozó iratok tekintetében nagyfokú tájékozatlanságra utalnak.

Zinner Tibor és Zanathy János az Igazságügyi Minisztérium által 1991-ben létrehozott Tanácsadó Bizottság tagjaiként a minisztérium által bekért büntetőügyek, illetve az ezekhez kapcsolódó politikai jellegű dokumentációk vonatkozásában végeztek kutatómunkát. Vizsgálódásaikat akadályozta, hogy a pártarchívumnak az akkor még a Politikatörténeti Intézet kezelésében lévő – főleg a vezető testületek, illetve a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály – irataihoz alig tudtak hozzáférni, ráadásul a Bizottság iratai a Legfelsőbb Bíróság TÜK-iratai között is csak töredékesen maradtak fent. Frappáns a meglátás, miszerint a Bizottság célja – kezdetben – az volt, hogy ne ismétlődhessenek meg az ötvenes évek törvénysértései, a gyakorlat azonban ezzel ellentétessé vált: „a törvénysértések most úgy következtek be, hogy kimentették a bűnelkövetőket”.³⁴² Ezzel szerzők azokra a párthatározatokra utalnak, amelyek a belügyminisztérium nyomozószerveinek illetve az ügyészségnek az eljárásait korlátozták – Kádár János „menedékjognak” nevezte – a párt-, állami és tömegszervezeti funkcióban lévő és bűncselekményt elkövető személyek esetében.³⁴³ Ugyanakkor sommás is ez a vélemény. A Bizottság üléseinek napirendi pontjai között valóban számos esetben szerepeltek jogszabálysértő pártvezetők (esetleg hozzátartozóik) ügyei, de leegyszerűsítés lenne ezekben látni a Bizottság munkájának a lényegét.

Itteni, de tíz évvel későbbi munkájában is Zinner Tibor úgy tudja, hogy a Bizottság tagjai az adminisztratív területet felügyelő MSZMP KB-titkár, az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője és helyettese, az adminisztratív területet felügyelő miniszterelnök-helyettes, az Igazságügyi Minisztérium illetékes vezetője, a Legfelsőbb Bíróság elnökének és a legfőbb ügyésznek büntető ügyszakot vezető helyettesei voltak. Az iratok későbbi ismertetése korrigálja ezeket az információkat, ahogyan azt a véleményt is, hogy a Bizottságot 1989-ben „feloszlatták” volna.³⁴⁴

Bócz Endre, aki 1974-ben főügyész-helyettes volt, egy konkrét ügy kapcsán (amelyben Szénási Géza legfőbb ügyész helyett kellett eljárnia) megemlíti: „A koordinációs értekezlet az adminisztratív szervek pártirányításának eszköze volt. Az MSZMP Központi Bizottsága Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetője tartotta; résztvevői a Belügyminisztérium, a Legfőbb Ügyészség és a Legfelsőbb Bíróság vezetői, illetőleg ezek megbízottai voltak; itt döntöttek a nagy horderejűnek ígérkező ügyek és szereplőik további sorsáról – tehát például arról, hogy kikkel szemben kell vádat emelni. A döntést azután az állami vezetőknek kellett a saját területükön (hivatali hatalmuk révén) érvényesíteni.”³⁴⁵ A későbbiekben látni fogjuk, hogy nem pontos a grémium említett összetétele, másrészt a sokéves tevékenység dokumentumai láttán túlzás lenne „vádhatósági” szerepet tulajdonítani

³⁴² ZINNER–ZANATHY 1991. 35. p.

³⁴³ Lásd: MSZMP KB Titkárság 1958, február 14-i, valamint a Politikai Bizottság 1984. december 11-i ülésének határozatai MNL-OL M-KS 288. f. 5/928. ö. e., továbbá MNL-OL M-KS 288. f. 7/22. ö. e.

³⁴⁴ ZINNER 2002. 31. p.

³⁴⁵ BÓCZ 2010. 335. p.

a Bizottságnak. De az is természetes, hogy a Legfőbb Ügyészség képviselőjeként elsősorban éppen ezekkel az esetekkel találkozva nem láthatta át a Bizottság teljes feladatkörét.

Az 1979-es évre teszi Kenedi János a Bizottság megalakulásának időpontját. Meglátása szerint ekkorra Kádár „a gulyáskommunizmus” föl-fölmelegítésével „a nyugati kirakatpolitikára fordította a politikai irányvonalat, aminek megvalósítására viszont „a BM nincs – még – felkészítve”. Végül „ekkora sikerült a belügyminiszter és a pártfőtítkár közti egyoldalú »zsarolási manővereket« a BM és a pártközpont közé telepített koordinációs bizottságok intézményesítésével mintegy pufferként felfogni”.³⁴⁶ Ha valóban csak a hetvenes évek végén jött volna létre a Bizottság, akár ez is lehetett volna megszervezésének mögöttes oka és célja. De a korábbiakból már sejthető, hogy a hetvenes évek végére évtizedes történetet tudhatott maga mögött a Bizottság.

A Bizottság ismeretlensége nem csak létrejöttének titokzatos körülményeivel (máig nincs meg az ezt létrehozó parthatározat), a grémium összetételének, működésének, döntéseinek rejtélyes voltaival magyarázható, hanem azzal is, hogy iratállománya nagy részének lelőhelye – az immár másfél évtizedes kutatómunka ellenére – ismeretlen. Nem véletlen, hogy az MSZMP központi vezető szervei üléseinek nyolc kötetben megjelentetett és teljességre törekvő napirendi jegyzékei sorában még az említés szintjén sem található a Bizottság. Nem azért, mert nem lenne „vezető szervek” közé sorolható, hiszen olyan efemer szervekre is kiterjedt a szerkesztők figyelme, mint amilyen például a Régi Párttagok Bizottsága, vagy a csak egy évig létezett Ifjúsági Munkabizottság. Annak, hogy a Bizottság nem került a kutatók, levéltárosok látókörébe az a magyarázata, hogy egyszerűen a hiánya sem volt feltűnő, olyannyira nem is lehetett tudni róla.

Szerző a még nem létező Történeti Levéltár (sőt, Történeti Intézet – ahogyan eredetileg nevezték) előtti időkben 1996 körül szembesült a Belügyminisztérium Központi Irattárában őrzött miniszteri iratok között egy olyan dokumentummal, amely egy „Koordinációs Bizottság” nevű testület 1975. február 17-i ülésének emlékeztetőjeként volt nyilvántartva. Mivel a miniszteri iratok állománya gyakorlatilag nélkülöz minden belső rendszert, így nem volt meglepő, hogy sem a Bizottság előzményeivel, sem későbbi irataival nem lehetett találkozni. A napirendi pontok fontossága és az ülésen részt vett vezető személyiségek jelentősége viszont jelezte, hogy egy kivételes súlyú politikai grémiumról van szó. Ráadásul a csupán hat példányban készült emlékeztető azt sugallta, hogy rendszeres, hosszabb ideje tartó folyamatos működés állhat a Bizottság ténykedése mögött, amely a megvitatott kérdésekkel kapcsolatban állásfoglalásokat fogalmazott meg, működésének pedig az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya biztosította a feltételeit.

Mivel a BM Központi Irattára semmilyen további információval nem tudott szolgálni, az elkövetkező közel tíz év további levéltárak, állami szervek munkatársai, párttörténeti kutatók, a korszakkal foglalkozó történészek faggatásával telt – ki tudhat valamit a Bizottságról. Az iratok természetes lelőhelye az Országos Levéltár lett volna, hiszen iratforrásként a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály iratai egészükben – az MSZMP iratállománya részeként – az OL kezelésébe kerültek. Azonban itt sem sikerült nyomára bukkanni az iratoknak egészen 2006-ig, amikor Közigazgatási és Adminisztratív Osztály feldolgozatlan anyagai közül váratlanul előkerült hét doboz az 1964 és 1983 közötti időszakból. A későbbiekben előkerült még további négy év iratanyaga is, de az 1964 előttiak mintha végleg eltűntek volna.³⁴⁷ Ezért is megalapozatlan Kahler Frigyesnek a megtorlásokkal

³⁴⁶ KENEDI 2000. 63–64. pp.

³⁴⁷ A Bizottság eddig megtalált iratai kutathatók a Nyitott Társadalom Archívum honlapján: http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2106&Itemid=2258&lang=hu

kapcsolatban tett megjegyzése: „Nyomon követhető, hogy bizonyos ügyekben a politikai vezetés kifejezetten presszionálta a bíróságot, más ügyekben pedig ők döntöttek. Működött az ún. Koordinációs Bizottság, amiben Biszku volt az elnök – és ott döntöttek el tulajdonképpen a nagyobb ügyekben, hogy mi az ítélet. És hogy ez mennyire így van, megvannak a jegyzőkönyvek, hogy ellenőrizték a bírákat a belügyi tisztek és jelentést adtak”.³⁴⁸ Ha ez így lenne, akkor a vádhatóságnak álláspontja kialakítása során nem az Ideiglenes Intézőbizottság vagy a Katonai Tanács – büntetőjogilag vitatható relevanciával bíró – irataira kellett volna támaszkodnia, csak elő kellett volna vennie a Bizottság jegyzőkönyveit, amelyekről Kahler úgy tudja, „megvannak”. Ugyanígy téves az az adatközlés is Biszku Bélával kapcsolatban, hogy „1957-től 1961-ig belügyminiszterként is jelenős formális és informális hatalommal rendelkezett, ennek révén, valamint a Koordinációs Bizottság tagjaként hatással bírt a forradalmat követő megtorlás lefolyására”.³⁴⁹ Nem kétségsbe vonva Biszkunak súlyos felelősségét a megtorlások során hozott döntései miatt – ezekről széles körű ismereteink lehetnek³⁵⁰ –, tény, hogy a Koordinációs Bizottság létrehozására és első éveinek a működésére nézve – így Biszku Béla itteni tevékenységére – nem állnak rendelkezésre a Koordinációs Bizottság forrásai.

A Biszku-ügy kirobbanását elindító „Bűn és büntetlenség” című dokumentumfilm készítői éppen ezzel kapcsolatban szalasztottak el egy ma már pótolhatatlan információt. Az alkotók elmondták, hogy „nem fért bele minden a filmünkbe. Száz órából vágtunk össze hetven perccet”.³⁵¹ Ennek a száz órának talán a legfontosabb része maradt ki és maradt a kérdezők részéről is reflektálatlanul – amint az az internetre egy ideig feltöltött „hulladékok” nyomán kiderült. A riporter ugyanis rákérdezett, volt-e olyan politikai testület, amely az 1956 utáni büntetőperek kimenetelével foglalkozott. Biszku Béla válaszában kifejtette, hogy valóban „voltak együttes tanácskozások a KB-titkár vezetésével, a belügyminiszter, a Legfőbb Ügyész, a »legfőbb bíró«, az Adminisztratív Osztály vezetője és illetékes munkatársa között. De ezek mindig csak utólagos tanácskozások voltak, tehát nem előre meghatározott ügyekkel foglalkoztak, hanem a megtörtént ügyek tapasztalatainak elemzésével. A bíróságnak, az ügyészségnek a tevékenységével... Most is van ilyen, biztosan van, csak nem tudunk róla...”³⁵² Ez volt maga a Bizottság! Éberebb filmkészítők számára itt lett volna a nagy lehetőség, hogy első kézből információkat szerezzenek a Koordinációs Bizottság egyik legfontosabb szereplőjétől. Mégsem hangzott el további kérdés, sőt, még ez a néhány, igazán fontos mondat sem fért a filmbe.

De iratok híján honnan tudható, hogy egyáltalán létezett és működött a Bizottság 1964 előtt is? A Bizottság megalakításának történelmi hátterét és politikai jelentőségét éppen Kádár Jánosnak a Politikai Bizottság egyik 1973-as zárt ülésen tett megjegyzéséből rekonstruálhatjuk.³⁵³ A már hosszabb ideje húzódo és a politikai vezetést különösen megosztó MEGÉV-üggyel³⁵⁴ foglalkozó írásos jelentéshez Kádár fűzött szóbeli kiegészítést. Ebben – sokkal inkább a belső konfliktus megoldásának módszertanához, mint a probléma tar-

³⁴⁸ *Interjú Kahler Friggyessel a Biszku-perről*. Vasárnapi Újság, Kossuth Rádió. Gyártási év: 2014. Adásnap: 2014. 05. 18. 07:12. Nava-ID: 1847120.

³⁴⁹ <https://neb.hu/hu/a-nemzeti-emlekezet-bizottsaganak-kozlemenye-biszku-felelossege-megkerdojelezhet> (elérése: 2021.11.08)

³⁵⁰ Lásd. BÁLINT 2018.; KAHLER 2010.; KRAHULCSÁN 2014.

³⁵¹ NOVÁK –SKRABSKI

³⁵² Uo.

³⁵³ MSZMP PB 1973. november 13-i ülése. MNL-OL M-KS 288. f. 5/623. 1. ő. e.

³⁵⁴ A Mezőgép Tröszt (MEGÉV) önálló kereskedelmi joggal rendelkező vállalat volt. Korruptió-gyanús ügye a gazdasági reform ideológiai vitáinak, illetve a szocialista nyilvánossággal, büntetőpolitikával és nem utolsó

talmi kérdéseikhez kapcsolódva – megemlítette: „Minden illetékes tudja, hogy egy 1957-es párhatározat alapján van, és azóta működik a pártközponban egy úgynevezett Koordinációs Bizottság. Ennek vezetője a K. B. adminisztratív ügyekért felelős titkára, tagja a K. B. Adminisztratív Osztályának vezetője, a belügyminiszter, az igazságügyi miniszter, a legfőbb ügyész és a legfelsőbb bíróság elnöke.³⁵⁵ Ez elé a bizottság elé kell vinni minden olyan büntetőpolitikai kérdést, vagy konkrét bűnügyet megvitatásra, melynek megítélésében bizonytalanság vagy eltérő vélemény van az illetékes szervek vezetői között.” A Kádár által forrásként megjelölt 1957-es párhatározat mindeddig nem került elő. Annyi azért még kiderült Kádár kioktatásából, hogy a testület olyannyira titkosan működik, hogy állásfoglalásaira (mivel ő maga határozatot nem hoz) „a végrehajtás menetében hivatkozni nem lehet”. Amennyiben a grémium tagjai egymás között nem jutnának egyetértésre, akkor az első titkárhoz, a Titkársághoz vagy a Politikai Bizottsághoz kell fordulniuk „eligazításért”.

Ha a Bizottságot létrehozó párhatározat eddig nem is került elő, megalakulása körülményeinek, azaz az illetékes szervek vezetői közötti korabeli „bizonytalanságoknak”, „eltérő véleményeknek” annál több nyomát őrzik az iratok. Ezek többsége azokra az 1956–1957-es konfliktusokra utalnak, amelyek a megtorlás főszereplői között, elsősorban a politikai rendőrség, az ügyészség illetve a bírói szervek között alakultak ki. Bármennyire is Kádár legfontosabb erőszakeszközeként működtek az említett szervek, a joghoz illetve a „szocialista törvényességhez” való közelségük/távolságuk mégis eltérően alakult. A karhatalom, a politikai nyomozók majd a munkásőrség számára természetesebbnek tűnt a „rendkívüli helyzetben” a jogi kötöttségek figyelmen kívül hagyása, míg az ügyészek, bírók nem tudták olyan könnyedén negligálni a jogalkalmazás hatályos szabályait. A Belügyminisztérium, az ügyészség és a bíróságok vonatkozásában a párt irányító, ellenőrző feladatait konkretizáló Adminisztratív Osztály³⁵⁶ iratai között például 1956 végéről fennmaradt az egyik vidéki politikai nyomozó osztály vezetőjének panaszja: „Az ügyészségi apparátus olyan ellenséges tevékenységet fejt ki, hogy a börtönből olyan személyeket is kihoznak, akiket a rendőrségi szervek nehéz, szívós munkával és megérdemelt büntetéssel juttattak börtönbe. Ilyen ténykedésük miatt megtiltottam (!), hogy az ügyészeket a börtönökbe beengedjék.”³⁵⁷

Ugyanezen az értekezleten a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője³⁵⁸ a közbiztonsági őrizet akkor még csak tervezett bevezetését is részben az ügyészek „akadékoskodásával” indokolta: „Tudom, hogy a kormány részéről történik intézkedés, hogy ügyészségi, bírósági vonalon rendet teremtsen. De mert nem várható, hogy heteken belül csodák történjenek, és mert a szükségessége fel fog vetődni, hogy az ellenforradalmat kikapcsoljuk az életből, meg fog jelenni a közbiztonsági őrizetbe vételről szóló rendelet, amikor a rendőrök ellenforradalmárokat eltávolíthatnak az ügyészség ellenére (!) is.”³⁵⁹ Ezek után nem meglepő, hogy a Politikai Bizottság ülésén is szóba kerültek a szervek közötti feszültségek, például

sorban a megosztott politikai vezetéssel kapcsolatos nézeteltérések gyűjtőhelyévé vált. KÁLLAI–SZIGLIGETI 1975.; PÉTERI 2004.

³⁵⁵ A grémium több évtizedes összetétele pontosan érzékelteti a párt és az állam felsőszintű vezetésének szerves személyi és intézményi integrálódását: Révész 2014. 387–399. p.

³⁵⁶ Tájékoztató az MSZMP KB Adminisztratív Osztálya feladataira vonatkozó titkársági határozatból. 1957. május 24. MNL-OL M-KS 288. f. 7/8. ö. e.

³⁵⁷ A Szabolcs-Szatmár megyei RFK Politikai Nyomozó Osztálya vezetőjének, Antal [-]nak felszólalása 1956. december 28-án az Országos Rendőrfőkapitányságon a megyei főkapitányok és politikai osztályvezetők részére tartott értekezleten. ORFK Titkárság Jegyzőkönyv I. rész. MNL-OL M-KS 288. f. 30/3. ö. e.

³⁵⁸ Mátyás László a Belügyminisztériumban teljesített szolgálatot 1954-ig. 1956-ban ismét a BM-ben dolgozott, majd a Politikai Nyomozó Osztály vezetője 1957-ig.

³⁵⁹ ORFK Titkárság Jegyzőkönyv II. rész. MNL-OL M-KS 288. f. 30/3. ö. e.

Szénási Géza³⁶⁰ legfőbb ügyész felszólásában: „Biszkú³⁶¹ elvtárs és köztem vannak ellentétek, nézeteltérések. Mi kulturáltan vitatkozunk, de lent ez úgy jelenik meg, hogy a rendőrség könnyen lefasisztázza az ügyészt, ha nem ért egyet.”³⁶² Kádár Jánosnak nyilván elege lett ezekből a vitákból, de még inkább abból, hogy a megtorlás és az erőszakos konszolidáció legfontosabb szerveinek vezetői a Politikai Bizottság üléseire is beviszik nézeteltéréseiket, konfliktusaikat. És hogy mekkora jelentőséget tulajdonított az előzetes egyeztetés intézményes keretei kialakításának, jelzi a Koordinációs Bizottság létrehozása.

A Bizottság maga alkotta meg működési szabályzatát. Negyedéves munkaterv alapján dolgozott, kéthetenként – 1978-tól havonta – üléseztek a Központi Bizottság épületében. A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály gondoskodott az ülések összehívásáról, az egyes napirendi pontokhoz szükséges előterjesztések, háttéranyagok előkészítéséről, illetve az ülések emlékeztetőinek a résztvevőkhöz történő eljuttatásáról. A Bizottság első, még 1967-ből fennmaradt munkarendje³⁶³ szerint a koordinációs értekezlet fő célja összehangolni a bűnüldöző szervek tevékenységét a jogpolitikai elvekben, a törvényekben, határozatokban foglalt feladatok eredményes végrehajtása érdekében. Ennek érdekében a Bizottság a következő kérdésekkel foglalkozik:

- „a bűnözés, a bűnüldöző munka átfogó, elvi jelentőségű kérdéseivel, ide értve a büntetőjog, valamint a polgári jog politikai vonatkozású problémáit is;
- a fontosabb jogi vonatkozású Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Titkárság előterjesztései napirendre kerülése előtt vélemény, javaslatok, ajánlások kialakításával, a vitás kérdések felszínre hozásával, döntésre való előterjesztésük végett;
- elsősorban a bűnüldözést érintő fontosabb kormány-előterjesztésekkel, törvény, törvényerejű rendelet és más rendelettervezetekkel;
- a párt vezető szervei és a kormány határozatainak jogi vonatkozású kihatásaival, az azokból adódó feladatokkal.”

Kádár János az említett 1973-as Politikai Bizottsági ülésen a Koordinációs Bizottság fontosságára emlékeztető felszólalásában arra is felhívta a figyelmet, hogy az MSZMP megalakulása óta a büntető ügyekben szabály, hogy „a belügyminiszter, a legfőbb ügyész, a legfelsőbb bíróság elnöke konkrét bűnügyekben minden befolyástól mentesen, maguk kötelesek dönteni, kizárólag a törvény, saját törvényes felelősségük és lelkiismeretük által vetetve”. A kijelentés meglehetősen indokolatlan, hiszen mivel zárt ülésen hangzott el, propagandaértéke nem igen lehetett, másrészt sejtette, hogy az ülés többi nyolc résztvevője is ezzel éppen ellentétes tapasztalatok birtokában van. De a Koordinációs Bizottság irataiból is kiderül, hogy a testületnek a szocialista jogpolitika formálásában játszott szerepe gyakran teljesen háttérbe szorult a konkrét ügyekben kialakított politikai állásfoglalások mögött.

A Bizottság elé terjesztett ügyek, témájukat, fontosságukat tekintve olykor egyetlen ülésnapon belül is rendkívül eklektikus képet mutattak. Arra, hogy az igazságszolgáltatás

³⁶⁰ Szénási Géza 1956. november 16-tól 1975-ig legfőbb ügyész.

³⁶¹ Biszkú Béla 1956 november 7-től az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottság tagja, 1957. februárjában a belügyek vezetésével bízták meg.

³⁶² Jelentés a belső reakció elleni harc feladatairól. A Politikai Bizottság 1957. július 2-i ülésének jegyzőkönyve. MNL-OL M-KS 288. f. 5/33. ó. e.

³⁶³ Javaslat a Koordinációs Bizottság ülések rendjére. 1967. január 17. Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály Koordinációs Bizottság iratai MNL-OL M-KS 288. f. 31/V/1. ó. e.

szereplői maguk is felértékelték a Bizottság jelentőségét jó példa, hogy az 1972 március 27-i ülésen megtárgyalták a Legfőbb Ügyészség beadványát, amelyben politikai értékelést kértek a Koordinációs Bizottságtól a Legfelső Bíróság jogerős ítéletével kapcsolatban, és rendkívüli fontosságot tulajdonítottak a párttagok elleni eljárások rendjével foglalkozó előterjesztésnek az 1976 május 19-i ülésen is. De a konkrét ügyek sorában gyakran tűztek napirendre disszidálásokkal kapcsolatos eseteket is (1966. augusztus 8., 1974. augusztus 6., 1976. március 29. és június 8.). De ügygé válhatott a Bizottság előtt egy örökbefogadási (1979. december 3.) vagy egy gyerektartási eset is (1966. június 29.), mint ahogyan két ízben is foglalkoztak ifj. Rajk László ittas vezetésének problémáival is (1983. augusztus 1. és szeptember 5.).

A Bizottság természetesen minden olyan előterjesztést – „azok jellegétől függetlenül” – napirendjére tűzött és megvitatott, amelyet a felsőbb pártszervek részére készítettek. Mivel határozatot nem hoztak, az elfogadott állásfoglalások érvényesítése nem az érintett rendőri, ügyészségi, bírói szervekre, hanem azoknak a Koordinációs Bizottságban részvevő vezetőire nézve tartalmazott feladatokat, kötelezettségeket. Ezek végrehajtását – az ügyrend itt valószínűleg az ismeretlen párthatározatot ismétli meg – a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya ellenőrzi.³⁶⁴

Sajátos módon a homályba burkolódzott Bizottság³⁶⁵ mégsem volt annyira láthatatlan, hogy ne akadtak volna követői. Források hiányában csak találgatni lehet, hogy a hasonló célok megoldását és funkciók betöltését vállaló szervek létrehozására maga a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya is inspirálhatta a regionális pártszerveket. Erre utal, hogy az adott megyei pártbizottság adminisztratív ügyekért felelős titkára, az Adminisztratív Osztály vezetője, a megyei rendőrfőkapitány, a megyei főügyész valamint a megyei bíróság elnöke több megyében is rendszeresen tanácskoztak. Ezeket a megbeszéléseket Koordinációs Értekezletnek, vagy Koordinációs Bizottsági üléseknek, tanácskozásoknak nevezve hívta össze a megyei adminisztratív osztály, többnyire félvétenként.³⁶⁶

A Bizottság több ezer oldalnyi anyagának feldolgozása – és előzményeinek megtalálása – egyelőre várat magára. Annak érzékeltetésére azonban, hogy a Bizottság sajátos hatalmi szerepvállalásával miként avatkozott bele egyes politikai természetű igazságszolgáltatási ügyek eldöntésébe, már most is számos példa felhozható. A források nyomán ismert huszonhárom éve alatt (egyelőre az 1985-ös évfolyam is hiányzik) a Bizottság után kétszázhuszonöt ülés anyagai maradtak fenn.³⁶⁷ Ezek egy része valóban jogpolitikai szempontból

³⁶⁴ A Koordinációs Bizottságnak a hatalmi struktúrában elfoglalt tényleges helyére elsősorban az üléseiken elfogadott állásfoglalások, pontosabban „a párt vezetői testületei számára készített elvi-politikai jellegű előterjesztések” és az ugyanezen kérdésekre vonatkozóan a Politikai Bizottságban meghozott határozatok tartalmi összehasonlításából lehetne – egy későbbi feldolgozó munka eredményeként – következtetni.

³⁶⁵ Jellemző, hogy az MSZMP Központi Pártarchívum belső használatra készült „mindenre kiterjedő áttekintése” egyáltalán nem adott hírt a Koordinációs Bizottság iratainak létezéséről. Lásd: Molnár 1988.

³⁶⁶ Lásd: A szocialista törvényesség betartása a megyében. Koordinációs tanácskozás 1963. július 30. MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései (MNL Somogy Megyei Levéltár XXXV.1.c. 32. ö. e.); A BRFK, a Fővárosi Főügyészség és a Fővárosi Bíróság jelentése a jogpolitikai irányelvek érvényesüléséről a népgazdaság és a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények területén. Koordinációs értekezlet 1975. december 19. MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának ülései (Budapest Főváros Levéltára XXXV.1.a.4. 471. ö. e.); Javaslat a megyei párterkezleti beszámolóhoz a Közigazgatási és Adminisztrációs Osztály részéről. 2. sz. Melléklet: A koordinációs értekezleten szerepelt témák. MSZMP Csongrád megyei Bizottság 1979. október 10. (MNL Csongrád Megyei Levéltár I. f. 1979. 135. d. 26-56. ö. e.)

³⁶⁷ A Bizottság iratainak levéltári elhelyezése a következő: MNL-OL M-KS 288. f. 31/V/1. ö. e. 1. doboz / 49–545. p. 1964: 519–545. p. 1965: 478–518. p. 1966: 390–477. p. 1967: 367–389. p. 1968: 141–366. p. 1969: 75–140. p. 1970: 49–74. p.

értelmezte a még csak koncepciók szintjén létező törvényeket. Több ülésen is visszatértek például 1972-ben az alkotmánymódosításról, a bíróságokról és az ügyészségről, 1973-ban a büntetőeljárásról, 1976-ban a honvédelemről, vagy 1984-ben az Alkotmányjogi Tanácsról folytatott vitákra.

Ugyanakkor majdnem minden ülésen konkrét, már folyamatban lévő, vagy éppen az eljárás megindítására váró konkrét ügyek is napirendre kerültek. Ezek sorából illusztrációképpen álljon itt egy 1985-ös eset, amely nem kevesebbet volt hivatva eldönteni, mint hogy vajon büntető felelősségrevonás induljon-e államellenes bűncselekmények miatt Hegedüs András, az 1955–56 közötti miniszterelnök ellen a nyugati országokban adott interjúi – konkrétan Zsille Zoltánnak és Kasza Lászlónak, a Szabad Európa Rádió magyar osztálya munkatársainak adott interjúja – miatt.

A terjedelmes beszélgetés szerkesztett változata 1985 tavaszán jelent meg könyv formájában,³⁶⁸ majd ezt követően – a sorrend betartása Hegedüs András kérése volt – 1985. május 27-től a SZER harminc-harminc perces részletekben kezdte sugározni a mintegy harminc órás beszélgetés szerkesztett változatát. A magyar állambiztonsági szervek fokozott figyelemmel kísérték a történeteket.³⁶⁹ Az interjú élénk hazai és külföldi visszhangot váltott ki – egy kommunista ország volt miniszterelnöke az ideológiai diverzió ellenséges bázisán! –, de meglehetősen vegyes fogadtatásban részesült.³⁷⁰ A magyar politikai vezetést Hegedüs idegesítően nagy nyilvánosságot kapott szereplése mellett főként az nyugtalanította, hogy milyen politikai titkokat hozott nyilvánosságra, és vajon büntet-

2. doboz 1971: 220–276. p. 1972: 118–219. p. 1973: 1–218. p.

3. doboz 1974: 1–276. p. 1975: 277–424. p.

4. doboz 1976: 1–164. p. 1977: 165–419. p.

5. doboz 1978: 1–219. p. 1979: 220–425. p. 1980: 426–578. p.

6. doboz 1981: 264–486. p. 1982: 1–263. p.

7. doboz 1983: 1–256. p.

MOL M-KS 288. f. 31/1984/1. ő. e. 1984

MOL M-KS 288. f. 31/1985/3. ő. e. 1985

HIÁNYZIK 1986

MOL M-KS 288. f. 31/1987/3. ő. e. 1987

MOL M-KS 288. f. 31/1988/3. ő. e. 1988

³⁶⁸ Az 1989 utáni kiadások már feltüntetik az interjú készítésében Kasza László közreműködését is. (HEGEDÜS 1989.) Az ő visszaemlékezése szerint Hegedüs András kérte, hogy a Szabad Európa Rádió neves szerkesztőjének a magyar politikai vezetés részéről esetleg támadható szerepe inkább ne legyen összefüggésbe hozható a kiadvánnyal. Kasza László szíves szóbeli közlése.

³⁶⁹ Az 1956. október 24-én miniszterelnöki tisztségéből leváltott Hegedüs András 1958 szeptemberében tért vissza Moszkvából Magyarországra. Először az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének munkatársa, majd 1962-től a KSH elnökhelyettese. 1963-tól az MTA Szociológiai Kutatócsoport igazgatója. 1968-ban elítélte a csehszlovákiai bevonulást, ezért elbocsátották állásából, és az MTA Ipargazdaságtani Kutatócsoportjához helyezték főmunkatársnak. 1973 májusában az ún. „filozófusperben” revizionizmus vádjával elítélték, kizárták a pártból, és elbocsátották állásából. „1976. októberében Hegedüs András cikk-gyűjteményében álló könyve jelent meg Londonban egy olyan sorozat keretében, amelynek kizárólag szocialista országok közismert el- lenlézki személyei a szerzői. A könyv utóiratoként Hegedüsnek 1976-ban írt levelét közlik, amelyben kifejti, hogy a szocialista országokban a reformmozgalmak a hatalmi struktúra felső rétegének ellenállásán buktak meg, de ettől függetlenül a tömegek körében különböző mozgalmak tűnnek fel, amelyek a szocializmus esz- méi, gyakorlati megvalósulásának újabb lehetőségét jelentik.” (A „Belső Ellenlézki” kialakítását akadályozó intézkedések. Állambiztonsági Szervek Történeti Levéltára (ÁBTL) 1.11.1. ÁBMHT 152. d. BM III/7. Osztály 45-73/6/a/77. A jelentésben említett „cikkgyűjtemény valószínűleg a „Socialism and bureaucracy”. – 1976. London: Allison and Bushby – című kötet.) Hegedüs András irathagyatéka a Nyitott Társadalom Archívum gyűjteményében található (HU OSA Fonds 361), moszkvai éveinek levelezésére lásd: RÉVÉSZ–TAMÁSI 2010.

³⁷⁰ BORBÁNDI 1997. 464. p.

hető-e a valamilyen módon a volt miniszterelnök (ön)leplező kitárulkozása. Ezeknek a kérdéseknek a megítélését a Bizottságra bízta, amely 1985. december 2-i ülésén tüzte napirendjére a Hegedüs-ügyet.³⁷¹

Az értekezleten Kamara János belügyminiszter, Markója Imre igazságügyminiszter, Szilbereky Jenő, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Szijártó Károly legfőbb ügyész, Czinege Lajos miniszterelnök-helyettes (mint az egyik napirendi pont előterjesztője), Szakali József, aki a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnökeként a minisztertanács tagja volt, Varga Péter a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály vezetője, valamint Szabó István, osztályvezető-helyettes vettek részt. A napirenden egyébként valóban szerepelt kifejezetten jogpolitikai természetű kérdés – javaslat az 1986–1990 közötti időszakra vonatkozó közéleti jogalkotási programra –, emellett foglalkoztak a lőfegyverekről, a lőszerkekről és a lőterekről szóló BM rendelettel, és elfogadták a Bizottság 1986. I. félévi munkatervét is. Végül a „különfélék” keretében került sor Szijártó Károly tájékoztatójának megvitatására Zsille Zoltán „Hegedüs András: Élet egy eszme árnyékában” című könyvéről.

A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály az ülést megelőzően a legfőbb ügyész nyolc oldalas feljegyzését juttatta el a Bizottság tagjainak, mely elaborátum természetesen a hírszerzés értékelő-elemző jelentésének megállapításait is felhasználta.³⁷² Az ügyészégi feljegyzés ugyanis egyáltalán nem szorítkozott az interjú szempontjából számításba vehető cselekmények büntetőjogi megítélésének körére, hanem a kérdések és válaszok politikai-történeti értelmezésen túl még az interjú-szituáció lélektani vonatkozásainak elemzésére is figyelemmel volt. Utóbbi kapcsán többször utal például Zsille konfrontatív-agresszív kérdezői stílusára, amin Hegedüs András „mérsékelt válaszával” kívánt enyhíteni, mintha tartana az esetleges későbbi felelősségre vonásától.

A Legfőbb Ügyész álláspontját abban összegezte, hogy a kémkedés, az államrend elleni izgatás büntetőjogi tényállásait Hegedüs András cselekményei nem valósították meg. Az államtitok és szolgálati titok megsértése a volt miniszterelnök részéről kétséget kizáróan szintén nem állapítható meg. „Azt ugyanis, hogy milyen adat tekinthető államtitoknak, vagy szolgálati titoknak a 14/1971. /IV.15./ Korm. számú rendelet, illetve e kormányrendeleten alapuló miniszteri, vagy főhatósági rendelkezések pontosan meghatározzák. Ebben a jogszabályilag meghatározott körbe azok, a különösen 1960-as éveket megelőző időszakra vonatkozó adatok, amelyeket Hegedüs András nyilvánosságra hozott, ma már nem illeszthetők bele.” Bár a legfőbb ügyész nem fogalmazott meg ajánlást a Bizottságnak, sőt, némiképpen el is hártja magától ezt a feladatot. „Amennyiben a mű egészéből egy-egy részt kiragadunk – és ez nemcsak mennyiségi, hanem a mondanivaló tartalma szempontjából is csekély –, akkor el lehetne jutni annak megállapításáig, hogy ezek a részletek alkalmasak a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére. *Ennek megítélése azonban legalább annyira politikai, mint jogi kérdés.*”

A Koordinációs Bizottság anyagai között az Emlékeztetón kívül nincs további információ az ülés résztvevőinek megjegyzéseiről, kérdéseiről, álláspontjukról. Állásfoglalásuk csupán azt rögzítette, hogy a Bizottság „Tudomásul vette Szijártó Károly elvtárs tájékoztatóját Zsille Zoltán »Hegedüs András: Élet egy eszme árnyékában« című könyvéről; ezzel összefüggésben büntetőeljárás kezdeményezését nem tartotta indokoltnak.”

³⁷¹ MOL M-KS 288. f. 31/1985/3. ö. e. További idézetek innen.

³⁷² Rádiófigyelő szolgálat jelentései 1985–1987. Nyugati rádióadók (SZER, BBC, Amerika Hangja stb.) Magyarországot érintő adásainak ismertetése, valamint ezekkel kapcsolatos iratok. ÁBTL 4.1. A-2003.; HEGEDÜS 1985. 200. p. Életrajzi interjú Hegedüs Andrással. Készítette Zsille Zoltán Szabad Európa Rádió. ÁBTL 4.1. A-3344.

Arra, hogy a Bizottság állásfoglalása mégsem maradt minden következmény nélkül, az MSZMP KB Titkárság kilenc hónappal későbbi ülésének határozata utal.³⁷³ Lakatos Ernő, a KB Agitációs és Propaganda Osztály vezetője ugyanis – a kényes előzmények miatti óvatosságát is jelezve – tájékoztatta az MSZMP KB Titkárságot, hogy Hegedűs András „Életrajzi elemzések” címmel kéziratot nyújtott be a Kossuth Kiadóhoz. A maga részéről egy háromtagú bizottságot javasol a Titkárságnak a kézirat lektorálására, amelynek tagjai Molnár János, a Párttörténeti Intézet igazgatóhelyettese, Balogh Sándor, az ELTE egyetemi tanára valamint Réti László, az Agitációs és Propaganda Osztály politikai munkatársa. A javaslatot a Titkárság elfogadta. A lektoráló bizottság jelentése nem maradt titokban, hiszen a kötet megjelenésének feltételeként „Kiadói utószó”-ként kellett hozzákapcsolni Hegedűs könyvéhez.³⁷⁴ Ennek legjellemzőbb kritikai megjegyzése szerint Hegedűs András *„saját nézőpontja érvényességi körét abszolutizálja (...), amikor a kortörténeti szakirodalomban általánosan elfogadott értékeléssel szöges ellentétben úgy véli, hogy hazánkban számos ok és körülmény miatt társadalmi méretekben kialakulatlanok s részben éretlenek voltak, végső soron hiányoztak a nemzeti újjászületés választott, népi demokratikus útjának szocialista irányba történt továbbfejlesztéséhez az objektív és szubjektív feltételek”*. Természetesen az 1956 utáni időszak megítéléséről van szó, de ez a szakmainak mondott ideológiai bírálat legalább már nem a kézirat állításainak büntetőjogi relevanciáját mérlegelte. Az ilyen feladat – még három évig, 1988-ig – megmaradt a Koordinációs Bizottságnak.

Azt azonban, hogy az MSZMP államtalanítására vagy az állam párttalanítására vonatkozó 1988 végi pártöntések végrehajtása – talán szándékosan – mennyire következtelen volt (ti. hogy a Központi Bizottság „megszünteti a kormányzati tevékenységi körök, közöttük a kül- és belügyek, a honvédelem közvetlen irányítását”³⁷⁵), jól mutatja – amint ez a továbbiakban látható is lesz – a Koordinációs Bizottság titkos „továbbélése” immár a szintén kevésbé ismert Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság formájában.

³⁷³ MSZMP KB Titkárság 1986. szeptember 29-i ülése. MNL-OL M-KS 288. f. 7/756. ő. e.

³⁷⁴ HEGEDŰS 1988. 345–353. p.

³⁷⁵ A Központi Bizottság 1988. november 22-i határozata a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság munkarendjéről, munkamódszeréről, a KB munkabizottságainak, munkaközösségeinek és apparátusának feladatköréről. MNL-OL M-KS 288. f. 5/1045. ő. e. 89R/11.

7. AZ ALKOTMÁNYJOGI TANÁCS

A titokban megalakított és működtetett Koordinációs Bizottságtól eltérően az 1984-ben létrehozott Alkotmányjogi Tanács már nem rejtőzött el teljesen a nyilvánosság elől, hiszen törvény szabályozta működését,³⁷⁶ zárt ülései azonban jelezték, hogy ez is az igazságügy sajátos pártállami befolyásolását volt hivatva elrejtteni a nyilvánosság elől. Erre utalhatott Korom Mihály elnök azzal a megjegyzésével is, miszerint „Tessék elhinni elvtársak, ha nem zárt ülésen határozunk, ez – még egyszer mondom – különböző nemkívánatos megjegyzésekre, állásfoglalásokra, véleményekre adhat okot.”³⁷⁷

A szocialista államberendezkedéstől és a hatalomkoncentráció dogmájától távol állt az alkotmánybíráskodás elfogadása – ahogyan a hatalmi ágak megosztásának elve általában véve is –, ennek ellenére az 1970-es évektől már felbukkant a szocialista jogalkotás ellenőrzésének az igénye. Ennek első jele az 1972. évi I. alkotmánymódosító törvényben érezhető, amely szerint az Országgyűlés „ellenőrzi az alkotmány megtartását; megsemmisíti az állami szerveknek alkotmányba ütköző vagy a társadalom érdekeit sértő rendelkezését” [9§(3)], emellett rendelkezik arról is, hogy az Elnöki Tanács amely „... öröklik az alkotmány végrehajtásán. E jogkörében minden olyan jogszabályt, államigazgatási határozatot vagy intézkedést, amely az alkotmányba ütközik, megsemmisít, illetőleg megváltoztat.” [30§(2)]

A jogalkotás kontroljára létrehozandó alkotmányjogi tanács elgondolása és elnevezése nem új jelenség az alkotmánytani elméletekben. A Magyar Jogászegylet létrehozásában is jeleskedő országgyűlési képviselő, Szivák Imre a múlt század elején már komoly vitát váltott ki az alkotmány védelmére vonatkozó elképzeléseivel.³⁷⁸ „Ha a végrehajtó hatalom összes közegeinek, minisztereknek, főispánoknak kezét annyira megkötjük, hogy nem támadhatják meg büntetlenül az alkotmányt, akkor gondoskodhatunk arról, hogy mely bíróság adjon védelmet vagy osszon megtorlást. S itt már az a kérdés, hogy a közigazgatási bíróság hatáskörét terjesszük-e ki s ott csináljunk-e egy külön alkotmányjogi tanácsot és ügyosztályt, vagy pedig külön állambíróságot állítsunk föl, nem nagyon fontos. Hát az kétségtelen, hogy valamely bírósági fórumot – akár régit, akár újat – ki kell jelölni az egyének politikai, s a nemzetnek alkotmányjogi védelmére. (...) S itt már az a kérdés, hogy a közigazgatási bíróság hatáskörét terjesszük-e ki s ott csináljunk-e egy külön alkotmányjogi tanácsot és ügyosztályt, vagy pedig külön állambíróságot állítsunk föl, nem nagyon fontos.”³⁷⁹

Az indoklás század végi pártállami verziója formailag nem sokban különbözött Szivák nézeteitől. Az alkotmányjogi tanács, hangzott el az MSZMP KB-titkárától, Korom Mihálytól, „az állami élet és a szocialista demokrácia, a politikai intézményrendszer fejlesztéséhez tartozik. Történelmi tapasztalataink tanítottak meg bennünket arra, hogy ilyen intézményre szükség van, s a legkevésbé sem azért jött létre, mintha jelentősebb problémák lennének

³⁷⁶ A nyilvános megalakulást azonban a Tanács zárt tárgyalásai követték: „Nyomatékkal vethető fel a nyilvánosság teljes hiánya, hiszen a Tanács ülésein még újságírók sem vehetnek részt. Vajon nem növelhetné-e a garanciákat, ha az Alkotmányjogi Tanács az eléje kerülő ügyeket megosztaná a közvéleménnyel? Nem ösztönözné-e ez a jogalkotó szerveket nagyobb körültekintésre? Végére is itt nem titkos ügyeket tárgyalnak, hanem már megjelent jogszabályok alkotmányszerűségét. Kité és mit véd ez esetben a nem-nyilvánosság?” KEREKES–HALMAI 1987. 4. p.

³⁷⁷ Az Alkotmányjogi Tanács alakuló ülése 1985 augusztus 2-án. Hangfelvétel szószerinti jegyzőkönyve. ÁB-irattár, 41. p.

³⁷⁸ SZIVÁK 1906.

³⁷⁹ Lásd: *Állambíróság*. Pesti Hírlap, 1906. október 11. 2. p.

az alkotmányossággal, a törvényességgel kapcsolatban. Szükség van egy olyan szervezetre, amely közreműködik az alkotmányosság és a törvényesség még fokozottabb érvényesülésére és érvényesítésére érdekében.”³⁸⁰ Így az 1983. évi II. alkotmánymódosító törvény, amely kimondta, hogy az Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsot választ, amely az Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályok kivételével ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát, alkotmányellenesség észlelése esetén pedig felfüggesztheti ezek végrehajtását.

A demokratikus ellenzék átfogó rendszerkritikai elemzése gyorsan reagált a „szocialista törvényesség” legújabb vívmányára: „Az alapvető, alkotmányjogi problémák végső eldöntésére alkotmánybírósgot kellene felállítani. Az Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsa még nem ez a szerv. Tagjai nem hivatásos bírák, határozathozatali joga korlátozott. Helytelen, hogy csak az intézmények és szervezetek meghatározott köre illetékes a tanács eljárását kezdeményezni: az indítványozás jogával bármely magyar állampolgárnak rendelkeznie kell. Szabályozásra szorul továbbá a közvélemény tájékoztatása; az állam polgárainak jogukban áll tudni, hogy milyen jogszabályokat vetettek alá alkotmányjogi felülvizsgálatnak, mi volt a döntés, és milyen indokokon alapult. Ennyire alapvető jogelvi kérdésekbe a kisebbségi álláspont nyilvános kifejtése is indokolt.”³⁸¹

Sólyom László legsúlyosabb kifogása pedig egyszerre szólt a dogmatikai megoldás és a marxista államtani koncepció irányába: „Jugoszláviában és Lengyelországban ugyan már működött alkotmánybírósg, nálunk pedig 1985 óta az Alkotmányjogi Tanács, de ezek mind a parlamentnek alárendelt szervek voltak. Ezt a szocialista modellt tervezték nálunk is. A politikai változások valószínűvé válásával viszont az alkotmánybírósg szerepe felértékelődött a kommunisták számára, akik két biztosítékot terveztek be maguknak: az azonnal megválasztandó köztársasági elnököt, Pozsgayt,³⁸² valamint az alkotmánybírósgot”.³⁸³

Amikor pedig a rendszerváltás évében már az Alkotmánybírósg lépett az Alkotmányjogi Tanács helyébe, maga a jogalkotó is kénytelen volt elismerni, hogy az Alkotmányjogi Tanács „egyetlen hatásköri feladatának sem tudott maradéktalanul megfelelni”.³⁸⁴

Természetesen nem egyszerűen dogmatikai oldalról érték kifogások és ellenvetések az Alkotmányjogi Tanács felállítását.³⁸⁵ Az a sejtés, amelyre Sólyom László utal, hogy az

³⁸⁰ KOROM 1986. 7. p.

³⁸¹ KIS–KÓSZEG–SOLT 1992. 782. p.

³⁸² Pozsgay Imre 1950-től párttag. 1969-ig Bács-Kiskun megyében tölt be pártfunkciókat. Ekkor felkerül a pártközpontba. 1976-tól 1982-ig kulturális, majd művelődési miniszter. Kezdetben Aczél György embere, a nyolcvanas években ellenlábasa. 1982 és 1988 között a Hazafias Népfront főtitkára. Fölfelé buktatták, de a HNF-ben kiépítette a maga hatalmi bázisát a párt és az ellenzék „nép-nemzeti” szárnyára támaszkodva. 1988-ban PB-tag és államminiszter lett. 1989 júniusában bekerül az MSZMP négytagú elnökségébe. Az 1956-os forradalom átértékelésének első lépését a nyilvánosság előtt ő teszi meg, amikor 1989 elején egy nyilatkozatában népfelkelésnek (is) minősíti a történeteket. 1989-ben ő az ország legnépszerűbb politikusa. Ő vezeti a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon az állampárt tárgyalóköldöttségét. Antall Józseffel olyan egyezséget dolgoznak ki, amely jó esélyt nyújt arra, hogy együtt vezessék tovább az országot Antall kormányfői, Pozsgay államfői minőségben, az MDF és az MSZMP utódpártjának koalíciójával. Az egyezséget el nem fogadó pártok által kezdeményezett népszavazás sikere ettől a lehetőségtől megfosztja Pozsgayt és pártját. Az 1990-es választások után Pozsgay lesz az MSZP frakcióvezetője. 1990 novemberében kilép az MSZP-ből és annak országgyűlési frakciójából. 1991-ben megalakítja a Nemzeti Demokrata Szövetséget, amely jelentéktelen alakulat marad és 1996-ban feloszlik. Ezután Pozsgay az MDF-hez csatlakozik, és annak képviselőjelöltjeként bukik meg az 1998-as választásokon. 2005 után Orbán Viktor táborát erősíti szimbolikus funkciókban.

³⁸³ BÓDY–CIEGER 2004. 154. p.

³⁸⁴ 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybírósgról, Indokolás. Magyar Közlöny 1989. október 21.

³⁸⁵ Lásd: KELEMEN 2013.

Alkotmánybíróság valamiféle „biztosíték” lehetett volna a kommunisták számára a politikai változások során (Pozsgay „átmentett” személye mellett), hasonlóképpen garanciát jelzett az Alkotmányjogi Tanács összetételében is. Huszár Tibornak a négy évig elnökösködő Korom Mihályról nem véletlenül jutott eszébe, hogy a jogi karok esti tagozatán folyó képzés nem a követelmények magas színvonala okán híresült el és „e vonatkozásban dr. Korom Mihály emblematis figura”.³⁸⁶

Apró Antal, az Országgyűlés elnöke 1984. április 13-án jelentette be, hogy a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöksége javaslatot terjesztett elő az Alkotmányjogi Tanács tisztségviselőinek és tagjainak megválasztására. Ez az állítás azonban csak többszörös pártállami szűrőkön túljutva lehetett igaz. A Politikai Bizottság 1983. május 10-én megtartott ülésén az Adminisztratív Osztály előterjesztése nyomán úgy döntöttek, hogy létrehozzák az Alkotmányjogi Tanácsot, esetleg Bizottságot.³⁸⁷ Jogtechnikai anomáliákra hivatkoztak, úgy látták ugyanis, hogy a sokféle jogalkotószerv által nagy számban kiadott, különböző szintű jogszabályok egymásnak nem egyszer ellentmondóak. Ennek rendbetétele lenne tehát az új testület feladata. Kiderült az is, hogy tulajdonképpen csak az Országgyűlés egy sajátos szervének tekintette a pártvezetés,³⁸⁸ ezért elnökét, titkárát és a tagjait is a képviselőkből kell megválasztani, miközben a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, az igazságügyminiszter valamint a KNEB³⁸⁹ elnöke állandó meghívottként vesz részt az ülések munkájában. Egy hónappal később véglegesen eldőlt, hogy az Alkotmányjogi Tanács kifejezetten az Országgyűlés alárendeltségében fog működni, így nem lesz a Legfelsőbb Bíróság kollégiuma, de nem lesz Alkotmánybíróság sem, ez utóbbi ugyanis „föderatív államokban jellemző”.³⁹⁰

Az Adminisztratív Osztály káderpolitikai funkciója jól dokumentálható abból a javaslatból, amelyet 1984 tavaszán korábban tett le a Politikai Bizottság asztalára. Eldőlt, hogy a Tanács elnöke Bognár Rezső akadémikus,³⁹¹ Hajdú megyei képviselő, titkára pedig Róder Edit budapesti képviselő lesz, a bizottság többi tagjára pedig az adminisztratív KB-titkár, Korom Mihály tesz javaslatot úgy, hogy az Országgyűlés április 12-én már meg is tudja szavazni ezeket a neveket.³⁹² A lehetséges 11–17 fős grémium végül 13 tagot számlált. Közülük hatan voltak párton kívüliek, de hárman a Központi Bizottság tagjai és a KB akkori titkára pedig már várományosa volt a Tanács elnöki pozíciójának.

A pártonkívüliség a Parlamentben, illetve az Alkotmányjogi Bizottságban nem volt különösebben értéktartalmú karakterjegye a szereplőknek. Az Országgyűlés grémiumának közismert volt a párt iránti lojalitása, másrészt „a politikai hatalom kizárólagos birtoklása

³⁸⁶ HUSZÁR 2007. 53. p. Életrajzi adataira lásd 9. sz. jegyzet.

³⁸⁷ Politikai Bizottság 1983. május 10-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/882. ő. e.

³⁸⁸ Ha pedig az Alkotmányjogi Tanács csupán egyik új bizottsága az Országgyűlésnek, akkor semmi szükség törvényi szabályozásra – hangzottak el az ellenérvek –, egy országgyűlési határozat is elegendő lenne a létrehozásához. VASTAGH 2019. 55. p.

³⁸⁹ Az 1957. évi VII. törvénnyel létrehozott Központi Népi Ellenőrzési Bizottság, mint a „népi ellenőrzés legfelsőbb szerve” 1958–1989 között működött. Feladatkörébe tartozott „az állami és állampolgári feyelem megszilárdítása, a nép vagyonának védelme és a visszaélések leleplezése, a feltárt hibák megszüntetésében való közreműködés”. MNL OL XVII. fcs. V. p. XVII-2.

³⁹⁰ Politikai Bizottság 1983. június 21-i ülése. MNL OL M-KS 1983. 288. f. 5/885. ő. e.

³⁹¹ Bognár József (1917–1996) közgazdász, akadémikus. A koalíciós években a Kiszgazdapárt „baloldalának” prominens képviselője, a párt alelnöke, 1947 és 1949 között Budapest főpolgármestere. 1946 és 1956 között több kormányban töltött különböző miniszteri posztokat. 1956 után számos hazai és nemzetközi szervezetben tevékenykedik. Az 1968-as gazdasági reform egyik kidolgozója. A rendszerváltás a Gazdaságkutató Intézet igazgatójaként éri. 1945-től 1990-ig megszakítás nélkül az Országgyűlés tagja.

³⁹² Politikai Bizottság 1984. március 13-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/905. ő. e.

és gyakorlása révén a politikai alrendszer minden más alrendszert meghatározó szerepe érvényesült a társadalmi rendszer egészén belül.”³⁹³ Meglepetést csak az okozhatott, hogy az Adminisztratív Osztály előterjesztésében szereplő Fodor István (született 1948-ban, az Irodagépipari és Finommechanikai Vállalat központi fűtésszerelője, pártonkivüli, Szabolcs megyei képviselő) kiesett a végső névsorból és helyette egy további párttag, Fock Jenő, az 1967–1975 közötti évek miniszterelnöke, Sopron képviselője, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének elnöke lett a grémium tagja. Az új gazdasági mechanizmus kudarcával együtt bukott kormányfő reaktiválása olyan jól sikerült, hogy a rendszerváltásig ismét különféle pártmegbízásokat láthatott el.

Az Országgyűlés egyhangú szavazása nyomán az Alkotmányjogi Tanács végül a következő összetételében állt fel:

dr. Bognár Rezső akadémikus (Hajdú Bihar m., 6. vk.), a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, az Alkotmányjogi Tanács elnöke;

dr. Röder Edit (Budapest, 51. vk.), az Országos Ügyvédi Tanács elnökhelyettese, az Alkotmányjogi Tanács titkára;

Avar István (Budapest, 67. vk.), a Katona József Színház színművésze;

dr. Csendes Béláné (Budapest, 60. vk.), a XX. kerületi, Ady Endre úti általános iskola igazgatója;

dr. Eleki Jánost (Békés m., 7. vk.), a TOT főtitkára;

Fock Jenő (Győr-Sopron m., 5. vk.), az MTESZ elnöke;

Herczeg Károly (Borsod-Abaúj-Zemplén m., 11. vk.), a Vas, Fém és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezetének főtitkára;

Huszár István (Borsod-Abaúj-Zemplén m., 19. vk.), az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója;

Medvetzky Antalné (Baranya m., 4. vk.), a Pollack Mihály Műszaki Főiskola docense;

Szépvolgyi Zoltánt (Budapest, 57. vk.), Budapest Főváros Tanácsának elnöke.

Országgyűlési képviselők, továbbá nem képviselő, közéleti tagként:

dr. Gellért György, a Legfelsőbb Bíróság nyugalmazott elnökhelyettese;

dr. Kilényi Géza, az Államigazgatási Szervezési Intézet igazgatóhelyettese;

dr. Kovács István akadémikus, az MTA Állam és Jogtudományi Intézetének igazgatója;

dr. Nagy László, a Magyar Jogász Szövetség főtitkára és

dr. Takács Imre, az ELTE egyetemi tanára.

Korom Mihálynak a grémium csúcsára vezető útja nem volt zökkenőmentes. Az MSZMP 1985. március 25–28. között tartott XIII. kongresszusa tíz évnyi KB-titkársága után elköszönt tőle, csak Központi Bizottsági tagsága maradt meg. Nyugdíjba vonulása alkalmából a Magyar Népköztársaság Érdemrendjével tüntették ki. Két hónappal később azonban, a június 8-i országgyűlési választásokon ismét Kiskunfélegyháza képviselője lehetett, majd az Országgyűlésnek húsz nappal később megtartott alakuló ülésén az új összetételében megválasztott Alkotmányjogi Tanács elnöke lehetett. Így csak három hónapig tartottak nyugdíjas napjai.

Az Országgyűlés alakuló ülésén a tisztségviselők megválasztásánál Pesta László kolrelnök a személyi javaslatokat váratlanul nem egyszerűen a Hazafias Népfrent Országos Tanácsához kötötte, ahogyan Apró Antal³⁹⁴ hasonló tavaszi bejelentésekor tette, de azt

³⁹³ BIHARI 2005. 314. p.

³⁹⁴ Apró Antal fiatalon részt vett az illegális kommunista mozgalomban és az antifasiszta ellenállásban. Az ötvenes években a Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára, a Hazafias Népfrent elnöke. Ebben a

is elárulta, hogy a Népfront a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságával együttesen teszi meg javaslatukat. Ennek során Bognár Rezső elnök, Avar István, Csendes Béláné, Heczeg Károly, Huszár István, és Medvetzky Antalné kikerültek a testületből, Róder Edit pedig titkári pozíciójából visszalépve lett egyszerű tag. Így a Tanács 1985. június 28-i összetétele a következőképpen alakult.³⁹⁵

Az Alkotmányjogi Tanácselnöke dr. Korom Mihály, Bács-Kiskun megye 8. országgyűlési választókerület (Kiskunfélegyháza) képviselője;

Titkára dr. Kereszti Csaba;

Tagjai az országgyűlési képviselők közül:

dr. Eleki János (Békés, 7. vk.);

dr. Horváth Jenő (Bp., 1. vk.);

Juhász Mihály (Bp., 65. vk.);

Méhes Lajos (Bp., 44. vk.);

dr. Nagy József (Baranya, 6. Vvk.);

dr. Novák Béla (Pestm., 18. vk.);

Szépölgyi Zoltán (Bp., 57. vk.).

A testület tagjai továbbá a nem országgyűlési képviselők közül:

dr. Gellért György, a Legfelsőbb Bíróság nyugalmazott elnökhelyettese;

dr. Kilényi Géza, a jogtudománydoktora, az Államigazgatási Szervezési Intézet igazgatóhelyettese;

dr. Kovács István akadémikus, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója;

dr. Nagy László egyetemi tanár, a Magyar Jogász Szövetség főtitkára;

dr. Róder Edit ügyvéd, a Budapesti 1. sz. Ügyvédi Munkaközösség tagja;

dr. Takács Imre egyetemi tanár, az ELTE Államtudományi Intézetének igazgatója.

Az immár 15 főre bővült, újonnan választott Alkotmányjogi Tanács 1985. augusztus 2-án tartotta alakuló ülését az Országházban Korom Mihály elnökletével.³⁹⁶ Székházuk, de még állandó irodájuk sem volt, csupán az elnöknek volt hivatalos helysége a Parlamentben, egyetlen adminisztratív alkalmazottal. Ez érthető is lehetett, hiszen elvileg két havonként ülésezett a Tanács, kezdetben kötelező munkatervet sem állítottak össze. A munka intenzitását jelzi, hogy működésük első évében a Tanács két tanácsülést, három előkészítő ülést és egy jogi konzultációt. Ezalatt az idő alatt 56 nem jogosulttól származó beadvány is érkezett, melyek egy részét elutasította a Tanács, más részét az Országgyűlés Irodáján keresztül az illetékes szerveknek küldte meg intézkedésre. Mindenesetre amikor

minőségében ő búcsúztatta a rehabilitált Rajk Lászlót 1956. október 6-án. Az 1956-os forradalom után Kádár János egyik legfontosabb kádere, a Nagy Imre-per pártfelelőse. 1971-ig miniszterelnök-helyettesként a legfontosabb politikai vezetők szűk köréhez tartozott. Ezután az Országgyűlés elnökeként már hanyatló kádernek számított, és 1980-ban a Politikai Bizottságból, 1988-ban a Központi Bizottságból is kimaradt. 1989 májusában lemondott képviselői mandátumáról, miután a visszahívását kezdeményezték.

³⁹⁵ 3/1985–1990. (VII.11.) OGY határozat az Alkotmányjogi Tanács megválasztásáról. Magyar Közlöny 1985. 28.

³⁹⁶ 2008-ben Paczolay Péternek, az Alkotmánybíróság elnökének (akkori tanszékvezetőmnek) a támogatásával alkalmam nyílt az Alkotmányjogi Tanács 1990 óta az Alkotmánybíróság irattárában kezelt irattálmányának áttekintésére. A mintegy XIII. kötetnyi anyag feldolgozatlanul, de időrendben őrizte meg a Tanács iratait. Azóta már az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Óbudai telephelyére kerültek, 12 dobozban, 1,44 ifm terjedelemben: MNL OL XVIII-10. 1084-2989. Jelen hivatkozások az Alkotmánybírósági irattárban talált és feldolgozott iratokra vonatkoznak: Alkotmánybíróság Irattár 1985/90. c. Iktatott iratok / Alkotmányjogi Tanács 36-58. (a továbbiakban: AB-irattár)

az Alkotmányjogi Tanács 1990 január 3-án átadta az 1984. június 6 és 1989. október 30-a között keletkezett iratait az Alkotmánybíróságnak, mind az ülések, mind pedig a beérkezett indítványok, érdemi ügyek iratai meglehetősen csekély terjedelműeknek bizonyultak.³⁹⁷

Az iratok áttekintése nyomán az Alkotmányjogi Tanács szerepének két oldalról érkező félreértését lehetett valószínűsíteni. A közvéleménykutatások szerint 1984-ben a megkérdezettek csupán 11 %-a tartotta fontos eseménynek az Alkotmányjogi Tanács létrehozását.³⁹⁸ Ugyanakkor a jogi szabályozás ismeretének hiányáról tanúskodhat az a tény, hogy bár az eljárás kezdeményezésére jogosultak körébe a törvény nem vonta be az állampolgárokat – hiányzik az *actio popularis* lehetősége –, mégis szinte panaszos fórumnak tekintette a lakosság egy része az intézményt.³⁹⁹ A beadványok, levelek jelentős része akár a napilapok olvasói rovatában is szerepelhetek volna, többségük ugyanis nem a jogszabályok valamely konkrét rendelkezését, annak alkotmányos problémáit kifogásolták, hanem mindennapi megélhetésük, boldogulásuk valamely aktuális gondjaira kerestek volna „alkotmányos” orvoslást. Ezek nyomán többnyire elutasító határozatok keletkeztek, vagy esetleg – ha volt ilyen – az illetékes szervhez továbbították az indítványt. „Itt van a kezdeményezés – utalt a problémára Kovács István, az Alkotmányjogi Tanács 1985. augusztus 2-i alakuló ülésén –, hogy el kell dönteni, mi az, ami beérkezik a Tanácshoz, és amit a tagoknak el kell mondani és mi az, amit nem kell elmondani. Elég, ha azt mondom, hogy az elnök elutasítja azokat a javaslatokat, amelyeket nem lát alkalmasnak, vagy pedig mégis akarja a tájékoztatót. Valahol dönteni kell ebben általánosan, elvi jelleggel.”⁴⁰⁰

Az eljárást – eredménnyel vagy eredmény nélkül – kezdeményező levelek viszont többnyire fennmaradtak az utókor számára, tükrözve a korabeli társadalmi problémák jelentős szegmensét. 1985. június 28 és 1988. február 2 között 96 panaszbeadvány érkezett „nem jogosulttól”, azaz állampolgároktól, miközben „jogosulttól” – érdekképviselői szervtől illetve országgyűlési képviselőtől mindössze négy érkezett.⁴⁰¹ Jellemző példája lehet az Alkotmányjogi Tanács szorosan vett jogi lehetőségein és kötelességein túli, de valós politikai és erkölcsi problémákat hordozó ügyek sorában Moldova Györgynek az 1988-as ünnepi könyvhétre megjelent gyorsan kelendő áruja, a „Bűn az élet” című kötete körül kirobbant – nagyrészt jogi természetű – vita. Értelmiségiek sokasága csatlakozott a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ március 18-i tiltakozó leveléhez, melynek tényéről azonban az újságot olvasó – a kor közléspolitikájának megfelelően – csak a könyvet megjelentető Magvető Könyvkiadó igazgatójának, Jovánovics Miklósnak a Magyar Hírlapban megjelent felháborodásából tudhatott meg annyit, hogy a tiltakozás „illetéktelen”.

A tiltakozó levéllel már a könyvrészletek publikálásának elindításakor Zsigó Jenő, mint a Módszertani Központ igazgatója először az Országgyűlés elnökéhez fordult, majd pedig az Alkotmányjogi Tanácshoz.⁴⁰² Zsigó az alkotmányra hivatkozva nevezte társadalomellenes magatartásnak a cigány etnikum hátrányos megkülönböztetését, a cigányság

³⁹⁷ Feljegyzés az Alkotmányjogi Tanács működésével kapcsolatban. 1984. VI. 6. – 1985. VI. 28. AB-irattár 1988. február 2.

³⁹⁸ JEL–KÉP 1984. 141. p.

³⁹⁹ „Úgy gondoljuk, hogy ez helyes, hiszen az egyéni panaszok elbírálására vannak különböző fokú bíróságok, ügyészségek, népi ellenőrzési bizottságok, panaszirodák. Aligha tudnánk végezni a törvényben számunkra előírt munkánkat, ha az állampolgárok panaszaival is foglalkoznánk.” KOROM 1986.

⁴⁰⁰ Kovács 1998. 46. p.; továbbá: Az Alkotmányjogi Tanács alakuló ülése 1985. augusztus 2-án. i. m. ÁB-irattár, 49. p.

⁴⁰¹ Szakszerű adatok az Alkotmányjogi Tanács eddigi működéséről 1984. IV. 13. – 1987. december 31. ÁB-irattár.

⁴⁰² A történet irataira lásd: AB-irattár, Alkotmányjogi Tanács 1988. 0/AT/46/88. sz. dosszié.

előítéletes kezelését, illetve a bűnözés etnikumhoz kötését. Ezért az érintett kisebbség nevében kollektív tiltakozást jelentett be Moldova György: Bűn az élet... című, „előítéleteket keltő és erősítő” cikksorozatának megjelentetése ellen. A levél a továbbiakban megállapította: „A legfontosabbról sem értesülnek az olvasók: a hátrányos helyzetű kisebbség sorsa elsősorban a befogadó többség akaratától függ. Nem a cigányok tehetnek arról, hogy 80%-uk hátrányos települési környezetben, rossz lakásviszonyok között él, hogy 75%-uk segéd- vagy betanított munkás, hogy gyermekeik 50%-a nem végzi el 16 éves koráig az általános iskolát. Ennek megfelelően meghatározott a cigányság esélye, pontosabban esélytelensége a tudáshoz, a munkához, a garantált létminimumhoz, az egészséges élethez. Sok ezer cigány szorult ki napjainkban a munkahelyekről, és várhatóan még sokkal többen kerülnek hasonló helyzetbe. A létbizonytalanság tízezreket érint. Ilyen körülmények között a cigányság bűnözőként való megbélyegzése peremhelyzetük erősödését és leszakadásuk fokozódását eredményezi. Kiöli a befogadó többségből a közös sors- és felelősségvállalás érzését, és lehetetlenné teszi a szolidaritás kialakulását.”

Érdemi válasz sehonnan nem érkezett. Majd az 1988. március 18-i keltezésű levélre Sarlós István, az Országgyűlés elnöke közel másfél hónap elteltével reagált. Megnyugtatta a levélírókat, hogy az Országgyűlés elhatározta: nemzetiségi törvényt alkotnak, melynek során azon lesznek, hogy „a törvény sokoldalúan biztosítsa a hazánkban élő nemzetiségek és etnikumok jogainak érvényesülését”. További hat hét múlva Korom Mihály, az Alkotmányjogi Tanács elnöke is véleményét nyilvánította. Egyebek mellett kijelentette, hogy „sem az Alkotmányjogi Tanács, sem én személy szerint nem értünk egyet a cigányság, mint etnikum elleni hangulatkeltéssel”, ugyanakkor „az Alkotmányjogi Tanács nem vizsgálhatja azt, hogy az alaptörvény, vagy más jogszabályok miként valósulnak meg az életben”. A sokat ígérő nemzetiségi törvény meghozatalán túl Korom Mihály a sajtó nélkülözhetetlen szerepére is felhívta a figyelmet: „az önök csoportjának is van lehetősége a sajtó útján kifejezni véleményüket a cigányságot ért igazságtalan általánosítások vagy hangulatkeltő, ellenszenvet erősítő írások kapcsán”, majd megértő gesztust gyakorolva hozzátette – „ha az adott ügyben ezt már megtették, akkor elnézésüket kérem”.

Az Alkotmányjogi Tanács elnöke pártállami taktikázással, öngazolásképpen a teljes levelezést elküldte a Belügyminisztériumba Gál Zoltán miniszterhelyettesnek, no meg a pártközpontba, Knopp Andrásnak⁴⁰³ is. Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály helyettes vezetője azonban egy hónappal korábban már kapott egy küldeményt Koromtól – „elolvasása után majd beszéljük meg a teendőket” megjegyzéssel.⁴⁰⁴ A megbeszélés eredményéről nincs ugyan további információ, azt viszont tudni lehet, hogy az elküldött „küldemény” Tauber Istvánnak, az ELTE azóta elhunyt kriminológusprofesszorának szakvéleménye volt Moldova könyvről. A lektori vélemény súlyos kifogásokat fogalmazott meg a kéziratral kapcsolatban, melynek megjelentetése „beláthatatlan politikai következményekkel járna”.

Tauber előljáróban leszögezte, hogy nem irodalmár, vagy esztéta, hanem olyan jogi- és szociológiai végzettséggel rendelkező kriminológus, aki négy éven át a gyakorlatban (az ügyészségen, ebből 2 évet a VIII. kerületi ügyészségen) is dolgozott, aki 25 évet a VII. és VIII. kerületben élt és aki több mint tíz évig végzett tudományos kutatómunkát a cigányság

⁴⁰³ 1970-től 1989-ig másodvonalbeli pozíciókban (KB alosztályvezető, osztályvezető-helyettes, miniszterhelyettes, államtitkár), szürke eminenciásként a kulturális élet pártellenőrzésének kulcsembere, aki az ellenzékkel szembeni szigorúbb rezsímet szorgalmazta. A rendszerváltás után számos cég irányításában vett részt.

⁴⁰⁴ A Föv.Tan.VB. Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Közp. Moldova György „Bűn az élet., c. riport-sorozatával kapcsolatos bejelentés 0/AT/46/1988. ÁB-irattár, 1988. június 28.

bűnözésével kapcsolatban. 16 éve tanít az egyetemen és 14. éve a Rendőrtiszti Főiskolán, így ismeri a rendőröket, a rendőrség munkáját is. Mint ilyen felkészültséggel rendelkező szakember kívánta véleményét kifejteni.

„A könyv legneuralgikusabb részei azok a gondolatok, amelyek a cigányság bűnözésben, prostitúcióban, homoszexualitásban való részvételét tárgyalják. A szerző ezzel kapcsolatban a következő módszert alkalmazza:

Különböző rendőrtiszteket, altiszteket kérdez a bűnözés aktuális problémái felől. Ezek természetesen érintik a maguk nézőpontja szempontjából a cigányság bűnözését. Moldova mintegy reális tényként ismerteti ezeket a véleményeket. Nincs figyelemmel arra, hogy ezek – az egyébként jól felkészült szakemberek – mindennapos tapasztalataik miatt sem adhatnak reális képet a cigányokról, mivel ők nap mint nap, a cigányságnak csupán a 3–4%-át kitevő, cigány bűnelkövetőkkel találkoznak.

Így véleményük mindenképpen egyoldalú, elfogult, olykor előítéletektől terhes. A szerző meg sem kísérli, hogy megfelelő kérdésekkel e probléma igazi összefüggéseit keresse. Még annyi fáradságot sem vesz, hogy érdeklődjön a rendőröktől olyan szakirodalom iránt, amely e témakört tárgyalja, pedig pl. a Rendőrtiszti Főiskolán már 1982-ben megjelent egy olyan jegyzet, amely a cigányság bűnözését tudományos igényű, előítéletektől mentesen, a maga valóságos összefüggés rendszerében vizsgálja. Ez az egyoldalú torzítás aztán folytatódik azzal, hogy Moldova olyan »cigányvonalas« nyomozókat interjúvol meg, akik leginkább olyan elkövetőkkel találkoznak, akik a cigányság elenyésző kisebbségét alkotó bűnelkövetőkön belül is egy töredéket képviselnek: szervezett bűnelkövetők, betörők, prostituáltak, rablók. Itt sem tesz kísérletet arra, hogy tisztázza a lényegi kérdéseket. A rendőrök által megfogalmazott vélemények közül egyetlenegy utal arra – bár ez is felemás módon –, hogy a cigányok többsége nem bűnöző. Mindezek következtében az olvasóban egy olyan előítéletes kép alakul ki, hogy a cigányok zöme bűnöző, közülük kerül ki a prostituáltak, a homoszexuálisok zöme.

Természetesen fenn akarja tartani a látszatot, hogy ő korrekt, hiszen felkereste a katonai ügyészeket, »a rendőrök rendőreit« is, hogy beszámoljon a rendőrök által elkövetett bűncselekményekről is és a Gazdasági Rendőrséget is, hogy képet kapjunk a »magasabb társadalmi régiók« visszaéléseiről is. Sőt, hogy a cigányság képviselői is »szót kapjanak«, felkereste Orsós Jakabot, az Országos Cigánytanács tagját, aki utalt néhány lényeges összefüggésre, de ez vajmi kevésbé ellensúlyozza az addigi 463 előítéletekkel terhelt oldalt.

A könyv egyébként más előítéletes megnyilvánulástól sem mentes, hiszen szó van még olyan bírói karról, melynek többségét miniszoknyás hozzá nem értő »kislányok« alkotják, pénzsóvár, a bűnözőkkel összecsúzó ügyvédekről, arról, hogy a lakásügyi előadók általában korruptok stb. A hamis túlátlalánosítások széles skálája döbbsenti meg az olvasót.

Az igazság természetesen egészen más, mint amit könyv sugall. Röviden tekintsük át a tudományos kutatások eredményei által bizonyított tényeket:

1. A cigányok valóban gyakrabban követnek el bűncselekményeket, mint a nem cigányok. Csakhogy ez az összehasonlítás teljesen torz. A cigány lakosság jelentős része ugyanis a többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz tartozik. Ezért bűnözését egy olyan populáció bűnözésével lehet

reálisan összehasonlíthatni, amely populációnak „kemény társadalmi mutatói” (jövedelem nagysága, gyermekek száma, lakáskörülmények, foglalkozási szerkezet, iskolai végzettségi szint stb.) hasonlóak. Ha ilyen csoporthoz (azaz szociológiailag egynemű sokasághoz) hasonlítjuk a cigányság bűnözését, nem találunk lényeges különbségeket. Ez is bizonyítja, hogy a cigányság bűnözése nem etnikai, hanem gazdasági-társadalmi következmény.

2. A cigányság helyzete egy nagyobb összefüggésrendszer – a hátrányos társadalmi helyzetű társadalmi csoportok problémáinak – a része. Ezt annyiban színezik etnikai összefüggések, hogy a cigányságnak mint etnikumnak a sajátos történeti fejlődése magyarázza azt, hogy többségük e csoportokhoz tartozik.

3. A cigányok kb. 95%-a nem követ el bűncselekményt.

4. A sajátos történeti fejlődés a cigányok körében kitermelt egy bűnöző életmódra berendezkedő szubkulturális csoportot. Ők alkotják a cigány elkövetők 30%-át, azaz a cigányság kb. 1,5%-át. A bűnüldözőknek velük van a legtöbb problémájuk, ezért gyakran róluk általánosítanak az összes cigány bűnelkövetőre, sőt, olykor valamennyi cigányra.

5. Ezen etnikum most tapossa a társadalmi felemelkedés rögös útját. Régóta felismert törvényszerűség, hogy a társadalom nagy átstrukturálódási folyamatai nagyon gyakran együtt járnak a bűnözés növekedésével. (Egyébként ez az alapvető magyarázata annak is, hogy hazánkban az elmúlt években miért növekedett oly mértékben az összébűnözés.)

5. Az elmúlt években növekedett a cigányság bűnözési aktivitása, csak-hogy ez így félgazság. Az igazság az, hogy általában növekedett a szociálisan problémás rétegek bűnözése, így a cigányok kriminalitása is.

Az előzőekben nagyon is sommásan vázolt összefüggéseknek még a nyomai sem tükröződnek a könyvben.”

Végezetül a jogi kifogásokat összegzi a szakvélemény. „Moldova György könyve, diplomatikusan fogalmazva, nehezen egyeztethető össze Alkotmányunk szellemével. Nem akarok itt konkrét törvényhelyeket citálni és interpretálni – bár konkrét vitában erre bármikor hajlandó vagyok –, csupán arra szeretnék utalni, hogy alapjogszabályunk tilt mindenfajta (etnikai, vallási, nemzeti) kisebbséggel szembeni hátrányos megkülönböztetést. Tessék mondani: egy olyan cikksorozat, könyv, amelyet százezrek olvastak és olvashatnak, és amely tovább növeli társadalmunk előítéletességét, sőt amely még arra is alkalmas, hogy további előítéleteket, hamis sztereotípiákat hozzon létre, összeegyeztethető-e az Alkotmány ezen elvével? Nehezen hiszem, én legalábbis nem tudom összeegyeztetni. Szeretném még azt is megjegyezni, hogy az Alkotmányunk életbelépésétől eltelt majdnem negyven év alatt ennek az elvnek a következetes érvényre juttatását nem mindig sikerült töretlenül megvalósítanunk. Ennek éppen a cigányság volt a legfőbb szenvedő alanya. Most azonban egy radikális megújulási folyamat kezdetén, talán ideje lenne minden területen az Alkotmány, a demokrácia szellemét következetesen megvalósítanunk.”

A benyújtott panasz, „kezdeményezés” sem az Alkotmányjogi Tanácsnál, sem más hivatalos intézménynél, hatóságnál nem generált vizsgálatot, nem került „befogadásra” a tiltakozás. A hivatalos politikai és ideológiai érvkészlet természetesen a „faji előítéletesség”, a rasszizmus működését tagadni igyekezett egy magát demokratikusnak nevező szisztémában. A kisebbségpolitikai gondolkodás azonban nem szabadult meg annak az álláspontnak a rejtett elfogadásától, amely a társadalomban felhalmozódott feszültségek,

ellentmondások – melyek jelentős részben a társadalom „faji” alapú egyenlőtlenség-rendszeréből adódnak –, valamint a deviáns magatartások között szoros összefüggést lát.⁴⁰⁵ Formálisan igaza lehetett Korom Mihálynak, hogy az az Alkotmányjogi Tanácsról szóló törvény nem kötelezte semmiféle jogi természetű döntés meghozatalára a Tanácsot, így együttműködése legfeljebb az ügy tovább passzolásában merült ki. Azonban a példaként felhozott esethez hasonlókkal – a fennmaradt iratok tanúsága szerint – gyakran találkozott a Tanács, és igen gyakran ennek a háritásnak a mentén zajlott az esetek kezelése is.

A „félreértések” – feltehetően szándékos – másik ügycsoportja nem az állampolgári tájékozatlanságból eredt, hanem az Alkotmányjogi Tanácsnak a nyolcvanas évek végén felgyorsult események miatt vélt vagy valós túlpolitizáltságából – többnyire éppen más állami, politikai szereplők részéről. 1989 áprilisában Raft Miklós, a Minisztertanács Hivatalának elnöke sürgetőleg kereste meg az Alkotmányjogi Tanácsot a belügyminisztérium által elkészített, és a jogász társadalmat is súlyosan érintő ún. „feddhetetlenségi” törvényjavaslattal kapcsolatban. A leveléhez csatolta a helyzettel kapcsolatosan Horváth István belügyminiszternek küldött átiratát, amelyből a pártvezetés iniciatívái is kiderültek. Ezekből nyilvánvaló, hogy megfordult a törvényben előírt ügymenet iránya. Nem valamely benyújtott panasz, „kezdeményezés” indította el az Alkotmányjogi Tanács alkotmányossági vizsgálatát a hatályos illetve de lege ferenda joganyag vonatkozásában, hanem a hatalom saját előzetes pártpolitikai álláspontjának megerősítését, igazolását várta utólag a Tanács közreműködésétől.

A probléma felvetése és megfogalmazása ismét az Adminisztratív Osztálytól származott. Az ő előterjesztésükben kerül ugyanis a Politikai Bizottság 1988. január 12-i ülésének napirendjére „A fontos és bizalmas munkakörökkel kapcsolatos jogi szabályok korszerűsítése” elaborátum, amely még 1987. december 23-án készült el.⁴⁰⁶ A Politikai Bizottság elfogadta az Adminisztratív Osztály álláspontját abban a kérdésben, hogy az ellenforradalom leverését követő politikai konszolidáció jelentős intézkedése volt a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló 1957. évi 66. sz. törvényerejű rendelet megalkotása. A jogszabály ugyanis „hozzájárult a törvényesség megszilárdításához és pótolta az állami személyzeti munkára, valamint a káderkiválasztás elveire vonatkozó átfogó szabályozást.” Rendelkezései – az 1958. és 1961. évi kisebb módosításokkal – nélkülözhetetlenek a tekintetben, hogy a Magyar Népköztársaságban csak büntetlen és feddhetetlen előéletű személyek tölthetnek be fontos vagy bizalmas munkakört, illetve tisztséget.

Az 1957. évi 66. sz. tvr. ugyanis kimondta, hogy a büntetlen előéletet – a bünygyi nyilvántartás adatai alapján – hatósági erkölcsi bizonyítvánnyal kell igazolni. Hibájául rója fel azonban, hogy a feddhetetlenség tartalmi elemeivel azonban nem foglalkozik, és nem szabályozza igazolásának módját sem. Tovább rontotta a helyzet megítélését az a szándék, amely 1966-ban igyekezett végrehajtási útmutatást megfogalmazni a törvényerejű rendelet alkalmazói felé. Ez az előterjesztés ugyanis az államhatalmi, államigazgatási szerveknél, a gazdasági, kulturális, tudományos területeken fontos és bizalmas munkakörökben nemcsak olyan feddhetetlen és büntetlen előéletű személyek alkalmazását tette csak lehetővé, akik tiszta erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkeznek, de feltételül szabtak egy nehezen, vagy csak önkényesen értelmezhető politikai kritériumot is: „eddiggi magatartásukkal bebizonyították a szocializmus ügyéhez való hűségüket”. Mindennek magyarázatául az az ellenségkép szolgált, mely szerint „az elmúlt években az állami szervek fontos és bizalmas munkakö-

⁴⁰⁵ TAUBER 1986. 206. p.

⁴⁰⁶ A Politikai Bizottság 1988. január 12-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/1017. ő. e.; az előterjesztés jelzete: KAO/206/7/1987.

reibe visszaszivárogtak olyan elemek, akik ellenséges magatartásuk miatt le lettek váltva, el lettek bocsátva, akik korábban bűncselekményeket követtek el – kijátszva egyes vezetők éberségét – jelenlegi beosztásukat ellenséges tevékenységre, bűnözésre vagy ilyenek elősegítésére használják fel.” A határozati előterjesztés ezért javasolja a kormánynak a fontos és bizalmas munkakörök betöltésére vonatkozóan az 1957. évi 66. sz. tvr. rendelkezései alapján lefolytatott ellenőrzések megismétlését.⁴⁰⁷

Hiányzik az erre vonatkozó szabályozás a tvr. végrehajtására kiadott 3120/1971. sz. – nem nyilvános – kormányhatározatból is, amely még a „feddhetetlenség” kifejezést sem használja. Ehelyett a Magyar Népköztársasághoz való hűséget, a politikai megbízhatóságot írja elő a fontos és bizalmas munkakörök betöltésének feltételeként. Az e kérdésben való állásfoglalást alapvetően a kinevezésre jogosult magasabb vezető – miniszter, országos hatáskörű szerv vezetője, fővárosi, illetve megyei tanácselnök – feladatává teszi, de lehetőséget ad arra is, hogy a számításba vett személy politikai múltjáról és jelenéről a Belügyminisztériumtól adatokat kérhessen. Meghatározott munkakörök esetében, valamint a külföldi kiküldetéseknél pedig kötelezően előírja a Belügyminisztérium véleményének beszerzését.

A kormányhatározat e rendelkezései, illetve ennek hiányosságai alapján a feddhetetlenség a gyakorlatban a politikai megbízhatóság fogalmával azonosult, s kialakult a „feddhetetlenségi igazolások” rendszere. A Belügyminisztérium 1986-ban például 6035 fontos és bizalmas munkakör betöltésére, továbbá 6095 külföldi kiküldetésre számításba vett személyt illetően adott ki „feddhetetlenségi igazolást”. Általánosságban megállapítható, hogy az arra jogosult vezetők a belügyi adatszolgáltatást – a jogszabályban írt eseteken túlmenően – akkor is igénybe veszik, amikor az szükségtelen.

A Politikai Bizottság az Osztály-jelentéssel egyetértve végül arra a következtetésre jutott, hogy a feddhetetlenség intézményét és a „feddhetetlenségi igazolások” gyakorlatát a vonatkozó jogszabályok hatályon kívül helyezésével ki kell iktatni a jogrendszerből. Ugyanakkor az állambiztonsági és külügyi érdekek megóvása érdekében továbbra is szükségesnek tartották, hogy egyes kiemelten fontos funkciók és munkakörök betöltésénél a kinevező, illetve javaslattevő vezető hozzájuthasson a számításba vett személyre vonatkozó valamennyi fontos információhoz. Ezért felkérték a Minisztertanácsot, hogy állapítsa meg a kiemelten fontos funkciókat és munkaköröket, s egyidejűleg belső határozatban szabályozza ezek betöltésével kapcsolatban a belügyi adatszolgáltatás rendjét és kezelésének módját.

Ez utóbbi „megrendelésnek” abból a szempontból van jelentősége, mivel a rendszer-váltás évének elején egyre gyakoribbak voltak a titkos belügyi intézkedésekkel kapcsolatos gyanakvások, amelyek során nem a pártvezetés által proponált biztonsági érdekek figyelembe vétele, hanem sokkal inkább már az állambiztonsági szervek operatív műveleteinek a leállítására került a nyilvánosság fókuszába. (Pedig a belső elhárítás felszámolását, illetve a belügyminiszter bukását eredményező Duna-gate botrány csak egy évvel később robbant ki⁴⁰⁸).

Lékai GusztávHajdú-Bihar megyei parlamenti képviselő 1989. január 11-i interpellációjában akkoriban még szokatlan hevülettel szegte neki kérdéseit Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszternek: „a feddhetetlenségről van szó, egy olyan kategóriáról, amit úgy is feltehetnék kérdésként itt valamennyi jelenlevőnek, hogy kérdezem valamennyiunktől, hogy ki tudja itt magáról, hogy feddhetetlen? Kinek van erről itt papírja? Ki tudja

⁴⁰⁷ Előterjesztés a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányához. Belügyminiszter, 1966. március 7. BM 10-449/1966. MNL OL XIX-A-83-b.

⁴⁰⁸ Lásd: Révész 2006.

közülünk, hogy kit, hol, és ki milyen módon tart nyilván? Ki tudja azt, hogy rólunk ki, mikor, kinek szolgált személyiségünket érintő adatot, véleményt, és azt ő mire használja fel? Anélkül, hogy a beleegyezésünket kérné. És itt nemcsak rólunk, hanem általában az állampolgárokról van szó.⁴⁰⁹

Kulcsár Kálmán természetesen jól ismerte a Politikai Bizottságnak erre vonatkozó, egy évvel korábbi határozatát, hiszen az ő reszortja volt az ebből fakadó feladat megoldása akként, hogy úgy helyezze hatályon kívül az ominózus jogszabályt, hogy annak lényeges részei mégis működőképesek maradhassanak. Elismerte, hogy ez egy bizonytalan, túlhaladott olyan intézkedés vagy olyan intézmény, amelynek sok jelentősége nincsen, és ezért született már olyan politikai döntés – utalt kimondatlanul a PB-határozatra –, hogy ezt meg kell szüntetni, és egy olyan gyakorlatot kell kialakítani, amely azonban lehetővé teszi, hogy bizonyos információkhoz mégis hozzá lehessen jutni. Felmerült annak a lehetősége is, hogy ezt ne is szabályozza jogszabály, hanem „a munkakapcsolatok keretében, ahol erre szükség van, ott kérjék meg”. El kell tehát dönteni azt, hogy milyen körben maradjon fenn, ha nem is a feddhetetlenség intézménye, hanem az információkérés lehetősége és ezt milyen, az állampolgárok által ellenőrizhető jogszabály tartsa meg.⁴¹⁰

Ezzel egy időben a Minisztertanács Hivatalának helyettes vezetője az erkölcsi bizonyítvány illetve a feddhetetlenségi igazolás közötti különbségeket igyekezett megfejteni. „Ami a büntetlen előéletet illeti, ezzel, úgy hiszem, senkinek sincs gondja, ezt egyébként erkölcsi bizonyítvánnyal minden állampolgár bizonyítani is tudja. Gondot okozhat viszont az úgynevezett feddhetetlenség, hiszen ennek fogalmát nem tisztázza a rendelet, s amúgy is nehezen meghatározható kategória.” A gyakorlatban tehát a vezető beosztású személyek alkalmazásakor az úgynevezett káderhatásköri lista, a nomenklátúra alapján az illetékes pártszervek a maguk beleegyezését adhatták, ugyanakkor a munkáltatónak a feddhetetlenségi igazolást még a belügyi szervektől is meg kellett kérnie.⁴¹¹ A Belügyminisztérium közszolgálati főosztályának vezetője, a jogi megoldások operatív kidolgozásának egyik főszereplője ehhez hozzátette, hogy a feddhetetlenség jogintézménye gyakorlatilag már a múlté, csak egy jogi aktus hiányzik ahhoz, hogy valóban a „történelem lomtárába” kerüljön. Ugyanakkor „több hatályos törvény ma is az alkalmazás feltételeként írja elő a feddhetetlenségi igazolást, s a belügyi eljárás változatlanul nem nyilvános: az állásra pályázó nem ismerheti meg és még kevésbé vitathatja a róla kiállított papír tartalmát.”⁴¹²

De mi lehetett a magyarázata, hogy a Sárközy Tamás igazságügyminiszter-helyettes koncepciói nyomán már 1988 óta sikeresen zajló deregulációs hullám éppen a feddhetetlenség intézményét nem tudta elérni. A fentiekből láthatóan a feddhetetlenség valódi tartalmával és folyamatával a vonatkozó jogszabályok – sem az 1957. évi 66. számú törvényerejű rendelet, sem a végrehajtására kiadott 3120/1971. sz. számú kormányhatározat – nem foglalkoztak. Így a még az egész problémakörben legjáratosabbnak tekinthető Adminisztratív Osztály is bizonytalan jogfogalomként szemlélte a feddhetetlenség intézményét, amely kifejezés ráadásul nem is szerepel a jogszabályok szövegeiben. A Politikai Bizottsági határozat ki is jelentette, hogy „a feddhetetlenség fogalmát jogszabályban – a gyakorlat számára alkalmazható módon – meghatározni nem lehet”.

⁴⁰⁹ Országgyűlési Tudósítások. A Képviselői Tanácsadó Szolgálat tájékoztatója. 1989. 3. 10. p.

⁴¹⁰ I. m. 11. p.

⁴¹¹ Mester Akos kérdéseire Varga-Sabján László, a Minisztertanács Hivatalának helyettes vezetője válaszol. 168 óra. 1989. május 30. 14. p.

⁴¹² *Vizsgálat egy minden gyanú fölött álló jogszabály ügyében.* Népszabadság 1989. október 18. 4. p.

Jogdogmatikai szempontból a jogrendszer egészére nézve érvényes is lehet a megállapítás a feddhetetlenség „láthatatlanságáról”, ami viszont kevésbé zavarja a joggyakorlatot, hogy ezt a „valamit” mégis alkalmaznia kell. Hogy ennek a szabályai vajon beilleszkednek-e a jogszabályok, hagyományok fogalmi rendszerébe, vagy csak a jogon kívüli, jog alatti kvázi-jogszabályokról van szó, az a praxist kevésbé érdekli, amíg ennek nyomán megoldást találhat a feladatokra. Egy belügyminiszteri szabályozás aligha léphetne fel a jogszabályi hierarchia legalacsonyabb lépcsőfokára, mégis megoldotta mindazt, amelyet sem a törvényerejű rendelet, sem a kormányhatározat nem tudott felvállalni: tartalommal töltötte meg a bizonytalan jogfogalmat. Házi használatra ugyanis Benkei András belügyminiszter közvetlenül a 3120/1971. Korm. számú határozat megjelenését követően kiadta az utasítását az ebből adódó feladatok ellátásáról. Láta ugyanis, hogy a határozat alapján a fontos és bizalmas munkakörök betöltésénél az állambiztonsági vezetőknek saját hatáskörben kell dönteni, amelyhez pontos útmutatásra van szükségük „a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló jogszabályok egységes és eredményes végrehajtása érdekében”.⁴¹³ Eszerint a könnyebben kiadható erkölcsi bizonyítvány a büntetlen előéletű, de mentesített személyt is megilleti, addig a feddhetetlenségi igazolás kiállítására esetében jóval szigorúbb feltételeket fogalmazott meg az utasítás:

A BM Titkárság vezetője – mert őt jelölte ki a belügyminiszter eljáró hatóságnak, de a prioritás feladatával mást is megbízhat – a fontos és bizalmas munkakörbe számításba vett személynél ellenőrizze, hogy

- operatív nyilvántartásban szerepel-e?
- büntetőítélet hatálya alatt áll-e?
- folyik-e büntetőeljárás ellene?
- két éven belül rendőri felügyelet, vagy kitiltás alatt állt-e?
- államellenes büntett miatt rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesült-e?

Ezeknek a rendelkezéseknek a jogalkotók előtti ismeretlensége közrejátszhatott abban, hogy a feddhetetlenségi intézmény felszámolása egyszerűnek tűnő feladatának megoldásához évekre volt szükség. Bár 1988 szeptemberében a Minisztertanács Hivatala tájékoztatásul már átküldte az Alkotmányjogi Tanácsnak a fontos és bizalmas munkakörökkel összefüggő jogi szabályozás korszerűsítéséről készült belügyminisztériumi javaslatot, ez soha nem került az országgyűlés elé.⁴¹⁴

1989 végén viszont már eljutott odáig a törvényhozás, hogy a megalkossa az Alkotmány módosításával összefüggésben egyes törvények módosításáról szóló törvényt,⁴¹⁵ amely a feddhetetlenség intézményének megszüntetését több vonatkozásban is érintette. Lényegesen megváltoztak például a hivatásos bíróvá kinevezés feltételei, amelyeket a törvény indoklása részletesebben is értelmezett.

„Miatán a Javaslat 10. §-a szerint a jövőben a bírákat e tisztségre nem választják, hanem kinevezik, a Javaslat a hivatásos bírák vonatkozásában a választás előfeltételei helyett a kinevezés előfeltételeit sorolja fel. Az eddigi követelményekhez képest csupán egyetlen lényeges változás emelhető

⁴¹³ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 015. számú utasítása a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről. A 3120/1971. Korm. számú határozatban előírt belügyi feladatok végrehajtása. 1971. október hó 25. BM 10-22/15/1971. ÁBTL 4.2. 10-22/15/1971

⁴¹⁴ A fontos és bizalmas munkakörökkel összefüggő jogi szabályozás korszerűsítéséről szóló törvényjavaslat. Belügyminisztérium, 1988. szeptember 7. 21/XXIII/1988. ÁB-irattár.

⁴¹⁵ 1989. évi XLII. törvény az Alkotmány módosításával összefüggésben egyes törvények módosításáról.

ki. Nevezetesen a feddhetetlenség, mint a kinevezés előfeltétele elhagyásra került. Ennek indoka, hogy a feddhetetlenség konkrét tartalma a hatályos jogszabályok alapján nem állapítható meg. A feddhetetlenség fogalmának tisztázatlansága miatt egyébként az elképzelések szerint a hatósági erkölcsi bizonyítványról szóló — várhatóan még ez évben a Parlament elé kerülő — törvényjavaslat értelmében a feddhetetlenség jogintézménye jogrendszerünkben kiiktatásra kerül.⁴¹⁶

Biztos, ami biztos, két hónappal később a közigazgatási dereguláció rendelkezéseinek körében általánosabban megismétli a jogalkotó korábbi szándékát: „Ahol jogszabály jogosultság feltételeként a feddhetetlen előéletet kívánja meg, a törvény hatályba lépésével egyidejűleg ez a feltétel hatályát veszti.”⁴¹⁷ Az ágazati szabályozások ezt nyomatékosítják, például a honvédelmi törvény módosítása során hasonló értelmezésre került sor. A tisztképzésre jelentkezés feltételei közül az 1990. évi XXII. törvény 40. §-ára tekintettel kiemelik, hogy elhagyják a feddhetetlenség követelményét, megjegyezve, hogy „a javaslat a pártállam személyzeti politikája elavult jogintézményének megszüntetésére irányul”.⁴¹⁸

Mindezek ellenére feledékenységből, vagy mert a „feddhetetlenséget” erkölcsi kategóriának tekintik, álláshirdetéseikben máig létező fogalom, de a jogalkotás is csak lassan szabadult meg tőle. A Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium még 1990 tavaszán is elengedhetetlen követelménynek tartotta az auditorok részéről a megbízhatóságot és feddhetetlenséget.⁴¹⁹

De hol lehetett a helye ebben a bonyolult és sokszereplős deregulációs játszmaiban az Alkotmányjogi Tanácsnak? Mindaz, ami a feddhetetlenségi vitában a pártvezetés és a kormány felvetéseiben és válaszaiban szereplő problémamegoldás vonatkozásában elhangzott, kiválóan illeszkedett volna abba a szerepvállalásba, amelyet a törvény indoklása olyan plasztikusan megfogalmazott: „Jogforrási rendszerünk sajátossága, hogy sokféle jogalkotó szerv van, amelyek különféle jogszabályokat bocsáthatnak ki. Egyes magatartási szabályokat – az állampolgárok és a különböző szervek jogainak megóvása érdekében – csak meghatározott jogszabályok állapíthatnak meg. Érvényesül a jogforrások rangsorolásának elve is: az alacsonyabb szintű jogszabály nem lehet ellentétes a magasabb szintű jogszabályokkal. Hasonló problémák merülnek fel a jogalkalmazás irányítása során kibocsátott jogi iránymutatásokkal kapcsolatban is, amelyek jelentősége az 1982-ben történt új szabályozás óta megnövekedett. A Legfelsőbb Bíróság iránylevei és elvi döntései mellett a miniszterek és az országos hatáskörű szervek vezetői által kibocsátott iránylevek, elvi állásfoglalások és tájékoztatók is fontos szerepet töltenek be a jogszabályok értelmezése és alkalmazása terén. Mindez fokozza annak a lehetőségét, hogy a jogrendszer különböző elemei között az összhang esetenként megbomlik.”

Látva pedig, hogy a jogi szféra alatti „jogi iránymutatások” alkotmányossági vizsgálatát is az Alkotmányjogi Tanácsra telepítette a jogalkotás, ezért ez tudatosan kiszélesítette a normakontrollt a szűken vett jogi normán túli területekre is. Ezzel a feladattal viszont –

⁴¹⁶ 1989. évi XLII. törvény az Alkotmány módosításával összefüggésben egyes törvények módosításáról. Indokolás az Alkotmány módosításával összefüggésben egyes törvények módosításáról szólótörvényjavaslathoz. Magyar Közlöny 1989. december 11. 91. sz.

⁴¹⁷ 1990. évi XXII. törvény egyes törvények és törvényerejű rendeletek hatályon kívül helyezéséről és módosításáról. 40 §. Az 1990. március 1-én elfogadott törvény 1990. május 1. napján lép hatályba.

⁴¹⁸ 1990. évi LXXVIII. törvény indoklása a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításáról szóló törvényjavaslathoz.

⁴¹⁹ 5/1990. (IV. 12.) KöHÉM rendelet a közúti járművek műszaki megvizsgálásáról, 2. kiegészítés.

láthattuk éppen a belügyminiszteri utasítás vonatkozásában is –, nem volt képes a tanács megbirkózni. Nem feltétlenül arról van szó, hogy „ilyen esetekben a klasszikus normakontroll funkciója valójában a norma-hiány vizsgálatára irányul”,⁴²⁰ hanem arra, hogy ezek tömegessége és igen gyakran „szigorúan titkos” minősítése a legjobb akarat mellett is elkerülhette az Alkotmánybírósági Tanács figyelmét (már, ha volt egyáltalán ilyen szándékuk). Ezek az esetek nem csak potenciális hibalehetőségeket hordoztak magukban,⁴²¹ hiszen a gyakorlatban tapasztalhatók voltak a diszfunkcionális következmények. Ha ugyanis ilyen-olyan okból, nem is szereztek tudomást az alkotmányellenes alsóbb szintű normákról, akkor a szükséges beavatkozás is nyilván elmaradt. Az Alkotmányjogi Tanácsot ebből a szempontból nem túlzás a jogforrási rendszer „neuralgikus pontjának” tekinteni, hiszen kezdettől fogva érezhető volt az a törekvés, hogy „az Alkotmányjogi Tanács tevékenysége elsősorban az alacsonyabb szintű normák alkotmányosságának biztosítására irányuljon”.⁴²² Ha ez nem sikerül, akkor olyan látenciák alakulhatnak ki a „mélyszabályozásban”, mint a tárgyalat BM-utasítás esetében, amikor a törvényi annullálástól függetlenül tovább működött a joghézagot pótló értelmezés, amíg csak az állambiztonsági rendszert meg nem szüntette az 1990. január 25-én elfogadott törvény.⁴²³

Az alkotmányjogi problémáknál azonban jelentősebb anomáliát jelentett az Alkotmányjogi Tanács szerves beágyazottsága az egypárti politikai környezetbe. „Az egykori Alkotmányjogi Tanáccsal elsősorban nem az volt a baj, hogy gyenge jogosítványai lettek volna, hanem az, hogy a pártállam időszakában jogosítványait nem gyakorolhatta függetlenül, mérsékeltén aktív tevékenysége pedig nem kapott kellő nyilvánosságot az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya által irányított sajtóban” – olvashatjuk egy kritikai feldolgozásban,⁴²⁴ de valójában a nyilvánosság hiányánál jóval többet nyomott a latba a szervezeti autonómia hiánya. Megalakítása, személyi összetétele, ennek változásai, működésének iránya, tartalma mind a pártpolitikai vezetés irányításának a következménye, egyben azt népszerűsítve, hogy a szocialista törvényesség új, magasabb szintjére lépett az intézmény létrehozásával. Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya folyamatos tájékoztatást kért az Alkotmányjogi Tanácstól, amelyeket aztán saját jelentésükkel együtt továbbítottak a pártvezetésnek.⁴²⁵ Egy 1988-as jelentésükből például kiderül, hogy 1985 augusztusa és 1988 eleje között – tehát már Korom Mihály elnökségének időszakában – összesen hét alkalommal tartottak ülést, amelyek egyikén az igazságügyi miniszter tartott tájékoztatót, egy másikon pedig a Lengyel Alkotmánybíróság küldöttségét fogadták.

A jelentésből az is kiderül, hogy a törvény által fő „megrendelőknek”, indítványozóknak tekintettek közül – Elnöki Tanács, Kormány, Legfelsőbb Bíróság, Legfőbb Ügyészség, minisztériumok, megyei tanácsok – egyetlen alkalommal sem fordultak hozzájuk indítvánnyal. Ezt a „munkanélküliséget” maguk is problémának tartva javasolták a saját kezdeményezésből induló eljárások körének bővítését, „ha már a leginkább érdekelték, különféle okokból, nem fordulnak hozzánk”.⁴²⁶

⁴²⁰ JUTASI 1985. 525. p.

⁴²¹ KARDOS 2021. 114. p.

⁴²² TAKÁCS 1985. 614. p.

⁴²³ 1990. évi X. törvény. a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról.

⁴²⁴ SZMODIS 2016. 6. p.

⁴²⁵ Jelentés a Politikai Bizottságnak az Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsa működésének tapasztalatairól. 1988. március 11. KAO/202/12/1988. ÁB-irattár.

⁴²⁶ Korom Mihály feljegyzése az Alkotmányjogi Tanács működésével kapcsolatban. 1988. február 3. ÁB-irattár.

Végső soron az Alkotmányjogi Tanács túlélte irányítóinak a megszűnését. Az MSZMP XIV. kongresszusa 1989. október 7-én nagy szavazattöbbséggel kimondta a négy évtizede uralkodó párt felszámolását, az Alkotmánybíróságról szóló törvény viszont október 30-án lépett hatályba. Az Országgyűlés Hivatala lemondta az Alkotmányjogi Tanács számára megrendelt napilapokat és folyóiratokat, és visszakérték tagjaitól parlamenti belépőiket. Mondhatni, hogy megszűnésük épp olyan feltűnés nélküli volt, amilyen az öt éves működésük.

8. A NEMZETKÖZI, JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSPOLITIKAI BIZOTTSÁG

A pártirányítás, illetve az igazságszolgáltatás befolyásolásának utolsó kísérlete a rendszerváltás évében egy olyan intézményhez kapcsolódott, amelyről szintén keveset tudunk, de amelynek titokzatos működése magán hordozta az egypártrendszer éppen kifutó mechanizmusának minden jegyét. Létrejött paradox módon éppen az állam pártirányítása megszüntetésével kezdődött.

A folyamat nyilván korábban kezdődött, de ami mindebből dokumentálható, az mindekelőtt Lukács János⁴²⁷ KB-titkárnak a pártapparátus átalakításával kapcsolatos, 1988. november 15-i keltezésű előterjesztése a Politikai Bizottság 1988. november 21-i ülésére.⁴²⁸ Ezt a Politikai Bizottság némi módosítással elfogadta, ahogyan a Központi Bizottság másnapi, november 22-i ülése is.⁴²⁹ Az átalakulás csak első látásra tűnik az MSZMP belső pártügyének. A szervezeti átalakítás mögött ugyanis annak a kivonulásnak is szemtanúi lehetünk, amely egyre csökkenti a társadalom „megszállásának” terjedelmét, azaz a pártállam központi apparátusának megszüntetett egységeiből lehetett következtetni a társadalom totális irányításának fogyatkozó mértékére is. Mindez természetesen a párt vezető szerepének változatlanul stratégiai állandóként való meghirdetése mellett történt, miközben a pártpropaganda már csak növekvő sikertelenségét tudta konstatálni.

A pozitív jövőkép, ha a korábbiaknál visszafogottabban is, de végső soron biztató célok megvalósítását ígéri „A Központi Bizottság tevékenységét – a XIII. kongresszus és az országos pártértekezlet állásfoglalása alapján – a szocialista társadalmi viszonyok fejlesztésére és védelmére, a törvényesség erősítésére, a jogállamiság kiépítésére, a gazdaságpolitika irányainak kijelölésére, a társadalom szellemi, ideológiai életének befolyásolására, erkölcsi állapotának javítására, külpolitikai elveink és céljaink, a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése alapelveinek kialakítására, valamint a pártszervek és -szervezetek rendeltetésszerű, hatékony működésére összpontosítja”.

A párt központi szervezetében viszont nagy fontosságú döntés született, amikor az addigi nyolc osztályt, közöttük az igazságügy területére és általában az állami szférára a legnagyobb befolyással rendelkező Közigazgatási és Adminisztratív Osztályt megszüntették. Helyettük elsősorban a párt belső ügyeinek igazgatására szolgáló osztályok maradtak meg: a Központi Bizottság Irodája, Társadalmpolitikai Osztály, Pártpolitikai Osztály, Gazdaság- és Szociálpolitikai Osztály, Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya, Gazdálkodási Osztály.

A „Központi Bizottság hatásköre, tagjainak és tisztségviselőinek főbb feladatai” című fejezet sem szolgál sok újdonsággal, az viszont feltűnhet, hogy a Központi Bizottság dönt a

⁴²⁷ Lukács János baranyai pártvezető, Pécs és Baranya megye első embere. Az országos politikába a Grószkorszakban lépett be. 1987-ben az MSZMP KB pártszervezéssel foglalkozó titkára lett. Jelentős szerepe volt a nagyarányú személycserék lebonyolításában az 1988 májusában megtartott pártértekezleten. Ekkor került be a Politikai Bizottságba. 1989 áprilisában az ő napja is leáldozott. A párt Központi Ellenőrző Bizottságának elnökeként fejezte be politikai pályafutását.

⁴²⁸ Javaslat a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság munkarendjére, munkamódszerére, a KB munkabizottságainak, munkaközösségeinek és apparátusának feladatkörére. A Politikai Bizottság 1988. november 21-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/1044. ő. e.

⁴²⁹ Határozat a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság munkarendjéről, munkamódszeréről, a KB munkabizottságainak, munkaközösségeinek és apparátusának feladatköréről. Az MSZMP Központi Bizottsága 1988. november 22-i kibővített ülése. MNL OL M-Ks 288. f. 4/246-247. ő. e.

KB hatásköri listájában szereplő funkciókat betöltő személyek jelölésében, kinevezésében, illetve felmentésében. Ez nem meglepő, hiszen ez évtizedek óta így volt, az viszont igen, hogy ezek szerint a párt hosszabb távra is számít a nómenklatúra fennmaradásával. Ezek a hatásköri listák első pillantásra nem tartalmaznak egyebet, mint a különféle politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális stb. szervezetek listáját, és azok bizonyos pozícióiban, beosztásaiban lévő személyekkel szemben érvényesített jogkörök leírását. Ezekben a személyi ügyekben az adott jogokkal természetesen a kommunista párt bizonyos szervei, testületi vagy egyes tisztségviselői rendelkeztek, és a jogosultságok lényegében leegyszerűsíthetők a szóban forgó pozíciókba történő kinevezésekre, illetve az azokból történő felmentésekre. Ámde tartalmát tekintve a káderhatásköri jog a párt különféle szintjein található szervek, illetve személyek uralmát rögzíti a társadalom legkülönbözőbb jellegű és mértékű politikai, állami, gazdasági, kulturális hatalommal, befolyással rendelkező szervezetei felett.⁴³⁰

Az első ismert hatásköri lista elfogadása (1950) előtt 2700–3000 körül volt a nómenklatúrás pozíciók száma. Az 1950-es 3800 körüli szám az ötvenes években 2000–2500-ra változott! A Kádár-rendszerben viszonylag kisebb értékről fokozatosan emelkedett fel a 2700-as számig, majd 1967-től kezdve 1500 és 1700 között változott a pozíciók száma. A nyolcvanas évek második felében aztán mindez két lépésben (1985-ben, illetve 1988-ban) 1200–1300-ra, illetve 430–440-re csökkent.⁴³¹ Az, hogy ez utóbbi kontingenssel a társadalom meghirdetett párttalanítása ellenére a párt rendelkezni kíván, jelezte azon szándékát, hogy inkább intézményi oldalon áldozná fel politikai befolyását, mintsem hogy a kulcspozíciók személyi állományát magára hagyná. Erre majd csak félév múlva szánja el magát a pártvezetés, amikor bejelentették a legutóbb 1988. július 13-án elfogadott káderhatásköri lista megszüntetését: az MSZMP ugyanis „a hatalomgyakorlás szempontjából fontos vezetői funkciók betöltését, a népképviselő tagjainak választását a jövőben nem közhatalmi, hanem politikai eszközökkel befolyásolja. (...) A Központi Bizottság és a pártbizottságok a jövőben hatáskörüket csak a párton belüli káderügyekben gyakorolják, azokban a személyi ügyekben, amelyekben választási, illetve kinevezési jogkörrel rendelkeznek.”⁴³²

Az 1988. november 22-i Központi Bizottsági ülés felhatalmazta a Politikai Bizottságot, hogy véglegesítse a határozat szövegét. Ennek alapján elmondható, hogy valóban történelmi fordulat állt be a korábbi gyakorlathoz képest az állam és a párt viszonyában. A határozat ugyanis megállapította: „A Központi Bizottság tiszteletben tartja az Országgyűlés kizárólagos törvényalkotói szerepét, a Minisztertanács önállóságát és felelősségét a kormányzati munkában. Támogatja a kormány tevékenységét.” Majd ezt még egyértelműbbé tette a határozat: „Megszünteti a kormányzati tevékenységi körök – közöttük a kül- és belügyek, a honvédelem – közvetlen irányítását, a párt és az állami testületek működésének párhuzamosságait.”

Összehasonlítva ezt a szövegváltozatot, némi módosulás látható benne, és nem valószínű, hogy ez a Központi Bizottság javaslatait tartalmazta volna. Lukács János PB-előterjesztésében ugyanis eredetileg még az szerepelt – majd mégis kimaradt –, hogy „A párt és az állami szervek hatáskörének szétválasztása, munkamegosztásának kialakítása során” és innen már folytatódik, hogy „Megszünteti a kormányzati tevékenységi körök...közvetlen irányítását”. Valakinek tehát nem volt szükség sem a hatáskörök, sem a munka megosztását kifejezetten megemlíteni. Ugyancsak találgatni kényszerülünk a tekintetben is, hogy a „Megszünteti

⁴³⁰ HELL 2010. 22. p.

⁴³¹ T. VARGA–SZAKADÁT 1992. 75. p.

⁴³² Az MSZMP káderhatáskörének módosítása. Az MSZMP KB 1989. május 8-i kibővített ülése. MNL OL M-KS 288. f. 4/260-261. ö. e. 6. p.

az állami, kormányzati tevékenységi körök...” kezdetű eredeti mondatból végül vajon miért hagyták ki a „állami” szót, miközben a határozatot szerkesztő bizottság elnöke maga Lukács János volt. Gubicza Ferenc KB-tagnak az ülésen elmondott felszólalásából ugyanis az derül ki, hogy a nekik kiosztott javaslat még tartalmazta az „állami” szót.⁴³³

Egy értelmezésre mintha a későbbi fejlemények mégis lehetőséget nyújtanának. A Központi Bizottság ugyanis megszüntette az addig működő munkabizottságokat, s a következő állandó bizottságokat hozta létre:

- Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság. Elnöke: a párt főtitkára.
- Társadalompolitikai Bizottság. Elnöke: KB-titkár.
- Pártpolitikai Bizottság. Elnöke: KB-titkár.
- Gazdaság- és Szociálpolitikai Bizottság. Elnöke: KB-titkár.

Az állandó bizottságok személyi összetételére nézve, csak az 1988. december 15-i KB-ülésen került sor, amelyből gyorsan kiderült, hogy a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság (a továbbiakban: Jogi Bizottság) egyáltalán nem csak egy a többi közül. Ennek részvevői köre ugyanis a következő volt:⁴³⁴

Elnöke: Grósz Károly, az MSZMP főtitkára;

Titkára: Horn Gyula, a Központi Bizottság tagja, külügyminisztériumi államtitkár;

Tagjai: Borbély Sándor, a Központi Bizottság tagja, a Munkásőrség országos parancsnoka;

Fejti György, a Központi Bizottság titkára;

Fock Jenő, a Központi Bizottság tagja, a Minisztertanács nyugalmazott elnöke, az MTESZ elnöke;

Horváth István, a Központi Bizottság tagja, belügyminiszter;

Kárpáti Ferenc, a Központi Bizottság tagja, honvédelmi miniszter;

Korom Mihály, a Központi Bizottság tagja, a Központi Bizottság nyugalmazott titkára, az Alkotmányjogi Tanács elnöke;⁴³⁵

Kótai Géza, a Központi Bizottság tagja, a Központi Bizottság osztályvezetője;

Szűrös Mátyás, a Központi Bizottság titkára;

Várkonyi Péter, a Központi Bizottság tagja, külügyminiszter.

Amennyiben hasonlóságokat vélnének felfedezni a klasszikus Kádár-kori Koordinációs Bizottság, valamint a „reform-időszak” Jogi Bizottsága között, az nem a véletlen műve. Ha eltérő körülmények közepette is, de mindkettő személyi összetétele egy erősen hatalomkoncentrált grémium működtetését célozta, a nyilvánosság elől elrejtve működtek, alapvető feladatuk pedig a hatalmi struktúrának az MSZMP számára kedvezőtlen átalakításának konspiratív módon történő megakadályozása. Fejti György⁴³⁶ és Horváth István emblematikus személyiségükkel pedig még bizonyos perszonális kontinuitást is képviselhetek. Előbbi ugyanis a KB adminisztratív titkáráként és így az 1988. december 22-i

⁴³³ 1988. november 22-i KB-ülés MNL OL M-KS 288. f. 4/246-247. ö. e. 117. p.

⁴³⁴ A KB mellett működő munkabizottságok és munkaközösségek személyi összetétele. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1988. december 15-én megtartott üléséről: MNO OL M-KS 288. f. 4/248-249. ö. e. 7. p.

⁴³⁵ A Központi Bizottság 1989. május 29-én saját kérésének helyt adva felmentette központi bizottsági tagságából Korom Mihályt, egyúttal Jogi Bizottsági tagságát is megszüntette. A Központi Bizottság 1989. május 29-i kibővített ülése, MNL OL M-KS 288. f. 4/262-263. ö. e.; továbbá: Jegyzőkönyv a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. június 9-ai üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 62/5. ö. e.

⁴³⁶ 1972-től párt- és KISZ-funkciókat visel. 1980 és 1984 között a KISZ KB első titkára, 1984-1987 között Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkár, 1987–89-ben az MSZMP KB adminisztratív titkára, 1989 júniusától októberéig a PIB tagja. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon az MSZMP tárgyalóküldöttségének helyettes vezetője. A rendszerváltás után vállalkozó lett.

KB-ülésen megszüntetett Koordinációs Bizottság utolsó elnökeként önmagának adhatta át a stafétabotot, amikor tagja lett az ugyanekkor létrehozott Jogi Bizottságnak, és Horváth István belügyminiszter is zökkenőmentesen ülhetett át az egyik bizottságból a másikba.

Ebben található némi magyarázatot arra a korábbi kérdésre is, hogy vajon az 1988 december 22-i határozat azon ígéréteiből, miszerint a párt „megszünteti a kormányzati tevékenységi körök...közvetlen irányítását”, miért maradt ki végül az „állami” tevékenység irányításának a megszüntetése. Mivel a Jogi Bizottság tervezett személyi összetétele a határozat elfogadásakor még nem volt ismert, nem lehetett tudni, hogy Grósz Károly⁴³⁷ a külügyi és a belügyi vonal irányítását szinte teljesen magához kötötte a kormányzati szereplők bevonása útján, amelybe viszont magát a kormányfőt nem hívta meg a pártfőtítkár. Ezzel a csapattal Grósz már könnyen állíthatta, hogy lemondanak, ha nem is az egész állam – ez stornó –, de a kormány közvetlen irányításáról, hiszen a belügyi, a hadügyi és külügyi tárca vezetőinek, no meg a Munkásőrség főparancsnokának⁴³⁸ bevonásával egy puccs megszervezésére is alkalmas ellenkormány képe látszódtok már körvonalazódni.⁴³⁹ Ráadásul a megszüntetendő pártirányítás előtt szereplő „közvetlen” jelző önmagában is azt sugallta, hogy a pártvezetés változatlanul élni kíván a „közvetett” pártirányítás jól bevált eszközeivel. Németh Miklós életút-interjújából viszont kiderül, hogy a miniszterelnök számolt is a „kettős hatalomnak” ezzel a veszélyével, Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy a KB 1988. december 22-i határozata fenntartotta a Politikai Bizottság intézményét, amelyet a Központi Bizottság 1989. június 24-én Politikai Intéző Bizottsággá alakított át, benne a kormányfő mellett három olyan taggal – Grósz Károly, Fejti György, Horn Gyula –, akik a Jogi Bizottságban is helyet foglaltak, akkor nem is két hanem már három pólussal is jellemezhető az egyre kaotikusabbá vált párt hatalmi struktúra.

Németh Miklós kormányfő a biztonság kedvéért maga mellé tudta állítani Kárpáti Ferencet, aki így első kézből tudta tájékoztatni a Jogi Bizottságban történekről.⁴⁴⁰ A honvédelmi miniszter 1989 nyarán mindvégig tagadta a puccs veszélyét: „Meggyőződésem, hogy normális ember Magyarországon nem gondolhat katonai puccs lehetőségére. Ez egy tragédiához vezetne az országot, amiből a magyaroknak már éppen elégük volt. Politikai síkon kell megoldani minden kérdést. A hadsereg minden társadalomban igen nagy erő, de semmi nem indokolja, hogy egy ilyen szituációban, ami nálunk ma van, közbelépjen.”⁴⁴¹

⁴³⁷ Grósz Károly az 1956-os forradalom után, majd 1979 és 1984 között az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vezetője. A két időszak között a pártközpontban dolgozott, valamint a Magyar Televízió párttitkára volt. 1984–1987: a Budapesti Pártbizottság első titkára. 1985-től PB-tag. 1987 júniusától 1988 novemberéig miniszterelnök, közben az 1988 májusi pártértekezleten Kádár János utódként megválasztják az MSZMP főtítkárának. Nagyjából egy évig számít a párt és a pártállam első számú vezetőjének. Grósz azzal a feladattal vette át az ország vezetését, hogy kemény kézzel végrehajtott reformokkal vezesse ki a pártállami rendszert a válságból. Ez lehetetlen feladatnak bizonyult. Amikor a rendszerváltás elkerülhetlenné vált, és megkezdődtek a rendszerváltást előkészítő Nemzeti Kerekasztal tárgyalások, Grósz szerepe véget ért. Az 1989 októberi pártszakadás után az MSZMP-be lépett be, de a pártja számára kudarcos 1990-es választásokat követően kilépett a párt Központi Bizottságából és minden politikai tevékenységgel felhagyott.

⁴³⁸ Borbély Sándor (1931–1998) Altábornagy. A hatvanas-hetvenes években csepeli pártvezető, a Csepel Művek és a kerület első titkára felváltva. 1976–1980-ban az MSZMP KB titkára. 1980-tól 1989 októberi feloszlásáig a Munkásőrség parancsnoka. Mindvégig ellenezte a Munkásőrség feloszlását. A rendszerváltás után visszavonult a politikai életből.

⁴³⁹ Nem véletlenül nevezte Tökés Rudolf a Bizottságot „Nemzetbiztonsági Tanács”-nak (Tökés 1998. 67. p.), de a sajtóban megjelent a „vészbizottság” kifejezés is: „»Vészbizottság«” Grósz és Horn vezetésével?” (Magyar Nemzet, 2001. szeptember 5.)

⁴⁴⁰ Oplátka 2014. 301–302 pp.

⁴⁴¹ KÁRPÁTI 1989. 12. p.

Láthattuk, hogy a Kordinációs Bizottságnak a saját maga elé tűzött céljai értelmében a fő feladata összehangolni a bűnüldöző szervek tevékenységét a jogpolitikai elvekben, a törvényekben, határozatokban foglalt jogalkotási és jogalkalmazási feladatok eredményes végrehajtása érdekében. A Jogi Bizottság ügyrendje pedig – ehhez nagyban hasonló módon – a feladatát az alábbiak szerint határozza meg: „javaslatok, állásfoglalások előkészítése a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság részére a nemzetközi élet, a jogalkotás és joggyakorlat, a közigazgatási és védelmi politika kérdéseiben”.⁴⁴² A Bizottság havonként ülésezett, az elhangzottak magnófelvételeit szó szerinti jegyzőkönyvek őrzik.⁴⁴³ A Kordinációs Bizottság üléseihez hasonlóan a Jogi Bizottság is zárt üléseket tartott, az ülések anyagait tikosítottak, bár egyedi döntés nyomán néhány semmitmondó közlemény is megjelent az ülésekről. Az április 28-i ülésen külön is szóba került, milyen zavart okozott Thürmer Gyula előző napi nyilatkozata, amikor kibeszélte, hogy „a Központi Bizottság nemzetközi, jogi és közigazgatás-politikai bizottsága pénteken megvitatja a szocialista országokhoz fűződő viszonyunkat.”⁴⁴⁴

Ha áttekintjük a Jogi Bizottságnak az alakuló ülésén elfogadott első félévi munkatervét (a folytatásra már az események felgyorsulása miatt 1989. június 9-e után már nem kerülhetett sor), látható, hogy az itteni napirendi pontok éppúgy szerepelhettek volna – és némelyikük szerepelt is – a Politikai Bizottság vagy a Kormány munkaterveiben is:

1989. február 3.

A Magyar Néphadsereg helyzete, hosszútávú fejlesztése.

Véleménycsere a politikai rendszer reformjáról, a hatalomgyakorlás megosztásáról.

1989. március 13.

A Magyar Népköztársaság külpolitikai helyzete és feladatai.

A Varsói Szerződés fejlesztése.

1989. március 31.

A Munkásőrség működése és feladatai.

1989. április 28.

Nagy Imre és társai perének felülvizsgálata és a temetésükkel kapcsolatos tennivalók.⁴⁴⁵

A szocialista országok helyzete, kapcsolatok a szocialista országokkal.

1989. június 9.

A szocialista országok helyzete, kapcsolatok a szocialista országokkal.

A bel- és állambiztonság kérdései.

A magyar-román viszony.

Mindenesetre az üléseken gyakran merültek fel a jogalkotásra, a jogalkalmazásra, a jogpolitikára, sőt egyes konkrét jogi esetekre vonatkozó problémák, amelyek érzékeltették, hogy a Bizottság voltaképpen az ügyrendjükben megjelölt jogi relevanciájú feladataik mentén dolgozik. Az 1989. február 3-i ülésen a „Véleménycsere a politikai rendszer re-

⁴⁴² Jegyzőkönyv a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. február 3-ai üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 62/1. ő. e.

⁴⁴³ MNL OL M-KS 288. f. 62/1-5. ő. e.

⁴⁴⁴ Hazánk kapcsolata a szocialista országokkal, helyünk a Varsói Szerződésben és a KGST-ben. Beszélgetés Thürmer Gyulával, az MSZMP főtitkárának külpolitikai tanácsadójával. Népszabadság, 1989. április 27. 7. p.

⁴⁴⁵ A Nagy Imre-kérdést a Jogi Bizottság megörökölte a Kordinációs Bizottságtól. Annak utolsó ülésén, 1988. november 14-én ugyanis már javaslatot terjesztett be az igazságügyi miniszter a „Nagy Imre és társai perében illetve az 1956-os ellenforradalmi cselekmények miatt halálra ítélttel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezése” ügyében. MOL M-KS 288. f. 31/1988/3.

formjáról, a hatalom gyakorlás megosztásáról” napirendi pont tárgyalása során vita robbant ki az Igazságügyi Minisztériumnak a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain betöltött szerepét illetően, Fock Jenő leginkább azt kifogásolta, hogy miközben az igazságügyi miniszter több mint száz megjegyzésről tárgyal az Alkotmánytervezet vonatkozásában az alternatív csoportokkal, eközben ő, KB-tagként még nem találkozhatott ennek a szövegével. Grósz Károly megnyugtatta a nyugdíjas miniszterelnököt, hogy a KB a február 20-i ülésére már napirendjére tűzte az Alkotmány kérdéseinek megvitatását.

Ugyanezen ülésnek „A Magyar Néphadsereg helyzete, javaslat a hosszú távú fejlesztés feladataira” napirendi pontjához Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter készített előterjesztést és ő volt ennek az előadója is. Előadásában külön is kitért az „alternatívok” követeléseire. A rendszerváltás környékén ugyanis felerősödtek és teret kaptak a sorkatonai szolgálatot ellenző, annak megszüntetését – esetleg szerződéses haderővel történő helyettesítését – szorgalmazó társadalmi hangok. A kezdeményezések „single issue” társadalmi szervezeteket is életre hívtak, mint amilyenek az Alba Kör vagy a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája.⁴⁴⁶ A hosszas szakmai és társadalmi viták és egyeztetések kezdetben a sorkatonai szolgálat terheinek (időtartam, kötöttségek stb.) enyhülését, illetve alternatív (fegyvertelen, polgári) szolgálat lehetőségét eredményezték. A módosított törvény értelmében „A fegyver nélküli katonai szolgálatot a hadköteles lelkiismereti okból, engedély alapján teljesítheti.”⁴⁴⁷

A honvédelmi miniszter jelezte az aggodalmait, illetve, hogy miként konzultált ez ügyben az igazságügyi miniszterrel: „A demográfiai helyzetet természetes, hogy figyelembe vettük és figyelembe kell vennünk. Tehát a következő évtized közepére van a mélypont. Mármint a behívható katonák, fiatalok számát tekintve, amikor is a legalacsonyabb és utána is alacsony marad. Ha így maradna a hadsereg, akkor nem tudjuk kielégíteni ezt a létszámot, ami most van. Csökkentjük a hadsereget. Az alternatívok mit jelentenek? Hát csak saccolni tudunk. Attól függ, hogy ez a parlament végül is mit fogad el. Ha azt, amit tervezünk, akkor az nem lehet jelentős, nem lehet nagyszámú. Ha meg nagyszámú volna abba nem lehet belemenni sehogy sem. Most sikerült a napokban az igazságügyminiszterrel megállapodni egy dologban, de még csak ketten állapodtunk meg, hogy például tartalékosokra nem szabad kiterjeszteni, mert, ha arra is kiterjesztjük szétverik az egészet.”⁴⁴⁸

Korom Mihály, úgy is mint korábbi igazságügyi miniszter, a választási törvény reformjával kapcsolatos vitákhoz kívánt hozzászólni: „Azt hiszem egyébként, így zárójelben megjegyzem, hogy amennyire én híve voltam 70-ben, mint akkori igazságügyminiszter az egyéni választókerületi rendszer bevezetésének a korábbi listás, lajstromos helyébe, én most annyira megkérdőjelezem és szerintem ezen változtatni kell.

Következő. Azt hiszem, hogy a választókerületi rendszer felülvizsgálatánál és a választásoknál, azok kiírása előtt és a választási törvényben magában is, nem lehet megkerülni, hogy egykamarás legyen a parlament, vagy kétkamarás legyen. Mert a választásokkal ez a kérdés szorosan összefügg. Mert ha ezt csak kijelölik, delegálják, ha lesz második kamara, annak a képviselőit, elvtársak, az annak a legitimitása, azt hiszem, hogy 20-szor jobban megkérdőjelezhető, mint amit most az alternatívok ezzel a mai országgyűléssel csinálnak. [...] Én meg azt mondom, hogy nekünk, legalábbis ez határozott véleményem, meg kellene erősíteni a jelenlegi országgyűlés legitimitását. Szűrös elvtárrsal, mint a frakció

⁴⁴⁶ Lásd: CSAPODY 1999.; Tihanyi 2014.

⁴⁴⁷ A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXII. törvény 1989. július 1-én lépett hatályba.

⁴⁴⁸ Jegyzőkönyv a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. február 3-ai üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 62/1. ő. e.

titkárával vagy elnökével beszéltünk valamelyik nap erről a kérdésről, éppen mert részt vett a párton kívüli képviselők blokkjának, vagy csoportjának a megalakulásán. Én azt hiszem, ha nekem az információim jók, hogy ez a felhívás azért nem talált süket fülekre a párton kívüli képviselők körében sem. Én azt gondolom, hogy ehhez kellene nekünk tartani magunkat, és szerintem lehetne is.”

Fejti György viszont nem tartotta járható útnak az Országgyűlés Korom Mihály javasolta „legitimáció-hosszabbítását”, kizártnak tartotta, hogy meglehetne hosszabbítani a mandátumot. „Úgy, hogy ez júniusban lejár, 1990. júniusában. Azt kizártnak tartom, hogy megnyújtható lenne, fontolgattuk egy ideig, értelme se sok lenne. Tehát az Alkotmány feltételezett elfogadása és a választási kényszer között nagyon nagy idő marad, ezért kell megpróbálni ezeket az eseményeket jól elosztani majd.”

Zárszavában Grósz Károly megígérte, hogy a felmerült kérdéseket tolmácsolni fogja a Központi Bizottság egy héttel későbbre összehívott ülésén. Ott ugyan csak a Politikai Bizottság javaslatait nevesítette, de az előterjesztés tartalmilag valóban implikálta a Jogi Bizottság ülésén elhangzott aggályokat is.⁴⁴⁹ Ezt a sajtónyilvánosság kizárása mellett tartott ülésről kiadott közlemény is tükrözte: „Mivel a társadalom nincs felkészülve a többpártrendszerre épülő politikai hatalom azonnali megvalósítására, ezért fennáll a veszélye a folyamatok destabilizálódásának, ellenőrizhetetlenné válásának. Ez az országért felelősséget érző egyetlen erőnek sem érdeke. Ezért fokozatos, folyamatos átmenetre, a politikai átalakulás kiszámítható keretek között tartására van szükség. Egyaránt veszélyes a változások kierőszakolt felgyorsítása vagy mesterséges akadályozása. A társadalom szétzilálódását csak valamennyi politikai tényező kölcsönös felelősségével, mértéktartásával lehet megelőzni.”⁴⁵⁰ Grósz Károly az ülés után adott interjújában a párton belüli dilemmákra is felhívta a figyelmet: „most jutottunk el odáig, hogy döntenünk kellett: hogyan valósuljon ez meg a gyakorlatban. Az alternatíva: egypártrendszer viszonyai között legyen-e pluralizmus, vagy pedig többpártrendszer viszonyai között? Nagyon nehéz kérdés. A Központi Bizottság úgy döntött, hogy a többpártrendszer viszonyai között, annak szervezeti struktúrájában képzeli el a politikai pluralizmus továbbfejlesztését.”⁴⁵¹

A közvélemény azonban nagyobb érdeklődéssel várta a KB-ülésnek azzal a tanulmány-nal kapcsolatos állásfoglalását, amely az általa 1988. június 23-án kiküldött bizottság keretében az elmúlt évtizedek történelmi útjának vizsgálatáról készült. A felfokozott várakozás leginkább Pozsgay Imre 1989. január 28-i rádióinterjújának szövegéből származik, amelyben első állampárti politikusként nevezte az 1956-os forradalmat „népfelkelésnek”. A hivatalos értelmezés kompromisszumot tükrözött: „valóságos felkelés, népfelkelés tört ki, melyben szerepet játszottak a demokratikus szocializmus erői, azonban a kezdetektől fogva elkülöníthetetlenül jelen voltak a restaurációra törekvő erők, deklasszálódtak és lumpen elemek, s október végétől felerősödtek az ellenforradalmi cselekmények.”⁴⁵²

Az igazságügyi problematika legnagyobb súllyal a Jogi Bizottság április 28-i ülésén került napirendre, amikor a „Nagy Imre és társai temetésével kapcsolatos jogi és biztonsági intézkedések, az ellenük folytatott büntető eljárás felülvizsgálatának jogi lehetőségei” című

⁴⁴⁹ Időszerű politikai kérdések. A többpártrendszer, a választási rendszer, valamint az alternatív csoportokhoz való viszony kidolgozására kiküldött bizottság jelentése; a történelmi albizottság tanulmánya az elmúlt évtizedek vizsgálatáról. Az MSZMP KB kibővített ülése 1989. február 10–11-én. MNL OL M-KS 288. f. 4/250-252. ő. e.

⁴⁵⁰ Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt 1989. február 10–11-i üléséről. Népszabadság, 1989. február 13.

⁴⁵¹ Magyar Távirati Iroda – Grósz-interjú. 1989. február 12. [<https://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?date=19890212&ni=120011&ty=1>] (elérése: 2022.01.28)]

⁴⁵² Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt 1989. február 10-1-i üléséről. Népszabadság, 1989. február 13.

napirend előadójaként Kulcsár Kálmán igazságügyi minisztert hívta meg a Bizottság. Azt nem lehet tudni, hogy államjogi szempontból milyen alapon lehetett a Bizottság elé idézni – bármilyen szerepkörben is – valamely kormánytagot, de az ilyen jogi aggályokon már korábban is könnyen túltette magát a pártvezetés.⁴⁵³

Az 1989. április 28-i ülés első napirendi pontja Nagy Imre és társai perének felülvizsgálata és a temetésükkel kapcsolatos tennivalók megvitatását jelölte meg fő témának. Grósz Károly megnyitójában világossá tette, hogy ennek a jogi és biztonsági vonatkozásait kívánják megtárgyalni, hangsúlyozva, hogy az ülésről nem kívánják a nyilvánosságot tájékoztatni. A jogi kérdésekhez előzetesen szakanyagot készített a Bizottság számára az Igazságügyi Minisztérium, amelyet személyesen az igazságügyi miniszter, Kulcsár Kálmán terjesztett a Bizottság elé, a biztonsági műveletekre vonatkozóan Horváth István belügyminiszter adott tájékoztatást.⁴⁵⁴

Kulcsár Kálmán elmondta, hogy az elaborátum anyagával a Legfelsőbb Bíróság, a Legfőbb Ügyészség és az Igazságügyi Minisztérium ügyet vizsgáló emberei egyetértenek. Ugyanakkor válaszával nem tudta maradéktalanul megnyugtanni a Bizottság tagjait. Az alapkérdés, amivel szembe kell nézni az, hogy a politikai és a jogi felelősség milyen kapcsolatban van egymással. Kulcsár szerint ennek az ügynek az a természete – és ez sajnos nem először történt így a magyar történelemben –, hogy itt állandóan összekeveredik ez a kettő, ráadásul e tekintetben jelentős különbség mutatkozik az Alkotmány 1949-es és 1972-állapota között is. A politikai párton belüli csoportosulásoknak az ügyei ugyanis szorosán összefonódtak az állammal kapcsolatos és adott esetben büntető jogi úton intézendő ügyekkel. A Nagy Imre perben és a hozzákapcsolódó politikai perekben is tulajdonképpen ez az alapkérdés. Tehát amit a jog mondani tud a politikai felelősségről, az mindössze csak annyi, hogy a politikai felelősséget nem lehet büntetőjogi úton érvényesíteni. Ennek egy rendezett államban, egy jogállamban megvannak a maga miniszteri felelősségről és hasonlókról szóló alkotmányjogi jellegű, vagy azt kiegészítő normák, amelyek alapján a politikai felelősség érvényesíthető, és az is meghatározzatik akkor, hogy mikor és hogyan lehet büntetőjogi felelősséget érvényesíteni egy kormánnyal, illetve kormánytagokkal szemben.

Ezen a jövőre nézve dolgozik a kormány, de ez most nem jelent megoldást a múltra nézve. Tehát ha a Nagy Imre perben, vagy akármelyik másik perben büntetőjogi felülvizsgálat indul, az nem politikai rehabilitáció. Lehet, hogy sokan fogják majd így gondolni, és ezt a következtetést vonják le belőle, de „jogelméletileg” nem ez a helyzet. Az Igazságügyi Minisztériumnak azonban csak azt kell megnézni, hogy azok a politikai összefüggések, amelyek annak idején kialakultak, illetve az elkövetett cselekmények, azok büntetőjogilag üldözendő cselekmények-e. Persze nagyon problematikus a helyzet, hiszen a politikai bűncselekmények tényállásai rendkívül bizonytalanok. Még azt is lehet állítani, hogy ezeket adott esetben az határozza meg, akinek éppen a kezében van.

Tehát ha Nagy Imre perének a jogi felülvizsgálata elindul, akkor tulajdonképpen egy jogász, jogi aktusról van szó. Kulcsár emlékeztetett Grósz Károly kijelentésére, hogy politikai rehabilitációról nincsen szó addig, amíg nincsenek új adatok, új tények. Ami

⁴⁵³ Már akkor is ellentmondásosnak tűnt a helyzet, hogy miközben az 1988. november 22-i ülésen a Politikai Bizottság véglegesítette a párt és a kormány szétválasztásáról szóló határozatát, a november 29-i ülésen viszont máris döntést hozott a PB, hogy „Az igazságügyi miniszter a KB ülést követően tegyen jelentést a Minisztertanácsnak. A kormány döntéséről jelenjen meg hír.” Jegyzőkönyv a PB 1988. november 29-én megtartott üléséről MNL OL M-KS 288. f. 5/1045. ó. e.

⁴⁵⁴ Jegyzőkönyv a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. április 28-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 62/4. ó. e.

pedig a jogi rehabilitációt illeti, az az igazságügyi szervezetek dolga. Ez a tisztességes álláspont, és az egész munka ennek alapján is folyik. De miért került be az egész pártállami koncepció a felülvizsgálatról szóló jogi véleménybe? – teszi fel a kérdést Kulcsár Kálmán. Azért, mert a peranyagot, pontosabban a bíróság előtt lefolyt tárgyalás anyagát és elsősorban az ítéletet áttekintve az volt a szakértők véleménye, hogy az akkori időben rendkívüli módon összekeveredtek azok az elemek, amelyek egy politikai párton belüli különböző vélemények megnyilatkozásai, vagy esetleg egy politikai párton belüli csoportosulásoknak az ügyei – amelyek kifejezetten politikai tevékenységek egy párton belüli helyzetben –, ezek az összefonódás révén átváltottak az állammal kapcsolatos és adott esetben büntető jogi úton intézendő, vagy intézhető tevékenységgé. Azaz csupán azért, mert egy ilyen kapcsolat létezett ugyan a gyakorlatban, de nem az Alkotmányban. Tehát az 1949-es Alkotmányból még nem következik az, ami 1972-ben is következne belőle. 1972-ben ugyanis kifejezetten megjelent az alkotmányban, hogy a munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom politikai vezető ereje. Itt tehát lehetne már következtetni adott esetben egy ilyenfajta összefüggésre.

Abban az időszakban azonban, még semmi jogi megalapozása sem volt ennek az összekapcsolódásnak. S minthogy az ítéletnek az alapja tulajdonképpen ezen a ki nem mondott azonosításra épül, ezért tűnik ez most a mai szemmel is átgondolandónak, hogy az akkori viszonyok helytelen értékelésén keresztül eljuthatunk-e Nagy Imre rehabilitációjáig jogi-, politikai és más összefüggésben az eddig ismert anyag alapján.

Kulcsár Kálmán válasza az, hogy ez számára azért korlátozott út, mivel ő csak az ítéletet olvasta. Milyen keresztül a szakértők – a Legfőbb Ügyész illetékes helyettesei, a Legfelsőbb Bíróság illetékes helyettese, az igazságügy miniszter illetékes helyettesei büntető-helyettesek – véleménye szerint el lehet jutni a jogi rehabilitációig. Ezért valószínű, hogyha a Legfőbb Ügyészség a törvényességi vizsgálat befejeződik, akkor a legfőbb ügyésznek az lesz a következtetése, hogy törvényességi óvást emel az ítélettel szemben, és akkor a Legfelsőbb Bíróságnak a megfelelő tanácsa ebben dönt. Ez azonban, hangsúlyozta Kulcsár Kálmán –, semmiképpen sem jelent politikai rehabilitációt. Lehet, hogy egyik köve lehet a politikai rehabilitációnak. Akkor, ha igazolást kapnak azok a feltételezések, amelyek e pillanatban a közgondolkodásban ugyan megvannak, de amelyekről adatok és okmányok hiányában nem lehet semmit sem állítani. Kulcsár utal arra a vélekedésre, hogy Nagy Imre állítólag szovjet hozzájárulást kapott volna ahhoz, hogy bejelentse a Varsói Szerződésből való kilépést, amennyiben erre kényszerülne az adott helyzetben. Ezt állítja például Vásárhelyi Miklós. Ha ez az adatokból majd ez kideríthető lesz, és akkor a megítélés politikailag úgy alakul, ahogy alakul, de e tekintetben nem akar jóslásokba bocsátkozni.

A honvédelmi miniszter felvetésére, miszerint az újratemetésre hazatérni kívánó emigráns katonatisztek közül többek ellen büntetőbírói ítélet van hatályban, Kulcsár Kálmán egy példát említett a helyzet bonyolultságát illusztrálандó. Előfordult, hogy 1956. november elején az akkor még legitim Nagy Imre kormány alá tartozó fegyveres testületek irányítása alapján kaptak tűzparancsot bizonyos egységek és azok lőttek a szovjet csapatokra, s később az ottani tiszteteket bíróság elé állították, és néhányat ki is végeztek gyilkosság miatt. Utalt arra, hogy a Nagy Imre-pernek további kisugárzásai is lesznek. Ha a per lezajlik és egy olyan ítélet születik, amely alapján a perben érintetteket felmentik a bűncselekmények elkövetése alól, akkor mindazok, akik ebben az „összeesküvésben” részt vettek, és nem a Nagy Imre perben ítélték el őket, hanem más összefüggésekben, akkor „azokkal is kell valamit tenni”. Az ő javaslata az, hogy törvénnyel kell megoldani ezeket az ügyeket, minthogy egyedileg vizsgálná felül akármilyen igazságügyi hatóság.

Kulcsár Kálmán bemutatta a bizottságnak a halálos ítéletben részesült és kivégzett emberek adatait, amelyekből kiderül, hogy ezek nem kis százaléka mindenkor és mindenütt büntetendő közönséges bűncselekményt követett el a forradalom idején. Például valaki fölhasználta az alkalmat arra, hogy ebben az időszakban ölje meg a feleségét, akit utált, van aki elment fosztogatni. Ezek közönséges bűncselekmények, és természetesen ezek semmiféle módon, soha semmifajta kegyelemben nem részesülhetnek.

Előadása végén az igazságügyi miniszter váratlanul a Nagy Imre-per várhatóan felmentő ítéletének lehetséges politikai következményeire figyelmeztette a Bizottságot. Addig amíg ítélet nincs – hívta fel a figyelmet Kulcsár Kálmán –, addig „próbáljuk egy majdani ítélet esetleges hatásait valamiféle agitációs módszerekkel bemérni. Arra kell fölkészülni, hogy amikor a legfőbb ügyész törvényességi óvását benyújtja, az már a Legfelsőbb Bíróság számára is megfelelő anyagot ad az eljárás lefolytatásához és az ítélet megszületéséhez. Még egyszer megismételném, hogy ennek a politikai összefüggéseit, azaz a rehabilitációra vagy nem-rehabilitációra irányuló következményeit – én a magam részéről azt ajánlom –, az ítélettől külön kell kezelni. Itt azt kell mondani mindig, hogy az Alkotmányban erre hivatott szervek felülvizsgálják az ügyet, döntenek, de a felmentő ítélet önmagában nem politikai rehabilitáció. De természetesen majd lesznek ennek következményei az egész ügy politikai értékelésében”.

Kulcsár Kálmán szereplése a Jogi Bizottság ülésén rámutatott a rendszerváltás évének konfúzus állapotára, amely nem csak a minden tekintetben átmeneti helyzet képlékenységből adódott, de láthatóvá tette, hogy a pártállami struktúra kényszerű átalakítása minden tekintetben nélkülözötte a tervezhetőség és az előreláthatóság minimális elvárásait. Különösen furcsa akusztikája volt a vitában annak a Kádári gondolatnak a felidézése Nyers Rezső és Fock Jenő részéről, „hogyan szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak”. Ezzel arra kívántak utalni, hogy amint Nagy Imre ítéletével kapcsolatban egyetlen párttestület sem hozott határozatot, így mostani törvényességi óvás kimenetelébe sincs beleszólása a pártnak. Kádár is idősebb korában gyakran maga elé rántotta védekezésül ezt az állítást, pedig az teljes terjedelmében így szólt: Nagy Imre „a Népköztársaság törvényes rendjének megdöntésében bűnös, a különleges ellenforradalmi csoporttal szemben szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak.” Kádár az egyértelműség kedvéért még hozzá is tette: „Minden hazáját szerető ember elárulása a vád tárgya.”⁴⁵⁵ Ennek a harminc évvel korábbi szlogennek a felidézése tehát éppen azt sugallta, hogy a törvényes eljárásnak nem kell feltétlenül nullifikálni az 1958-as ítéletet, nem szabad a „tömegek uszályában kerülni”.

Kulcsár Kálmán ígérete, hogy az igazságügyi szerveknél kijárja a törvényességi óvás eljárásának felgyorsítását, hogy még a temetés előtt megszülethessék a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának a határozata természetesen ismét az állami szerveknél fennmaradt „közvetett irányítás” eszköztárába tartozhatott. És miközben igyekezett semleges álláspontot képviselni a jogi felülvizsgálat kimenetelét illetően, elaborátumában bőségesen használta saját minisztériuma Büntetőjogi Főosztályának egy héttel korábban született Feljegyzését, amely – és Kulcsár ezt nem tolmácsolta – már megállapította a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának ítéletére vonatkozóan annak megalapozatlanságát és téves voltát. E felfogásban ugyanis „a politikai nézetek nyilvános kifejtése, a párt, azaz a Magyar Dolgozók Pártja »belső problémáinak« pártonkívüliek elé vitele, az MDP politikájának és vezetőinek nyilvános bírálata egyben támadás a Magyar Népköztársaság Alkotmányában

⁴⁵⁵ Beszámoló és határozat egyes magyar állampolgároknak az 1956. októberi törvénybeütköző cselekményeiről. („Nagy Imre és csoportjának” ügye.) Jegyzőkönyv az MSZMP KB 1957. december 21-i zárt üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 4/14/1. ó. e.

meghatározott népi demokratikus államrend ellen”⁴⁵⁶ Ráadásul ekkorra már megszületett a Legfőbb Ügyésznek a Nagy Imre és társai ügyében hasonló álláspontot képviselő törvényességi óvása is.⁴⁵⁷

A példaképpen tárgyalt április 28-i Jogi Bizottsági ülés résztvevői szemlátomást maguk sem voltak tisztában, hogy mi a viszonyuk az MSZMP egyéb vezetői testületeihez, miközben ezt az 1988. december 15-i KB-határozat is igyekezett részletekbe menően normatív rögzíteni. Mégis megoldatlan maradt az a probléma is, hogy amennyiben a párt valóban kivonul a kormányzati szervek közvetlen irányításából, akkor vajon milyen eszközök állnak továbbra is az MSZMP vezetésének a rendelkezésére, amelyek segítségével a közvetett irányítás mégis realizálható az állami szervek vonatkozásában. Kulcsár Kálmán szemlátomást maga sem volt tisztában a státusával az így kialakult helyzetben. A Bizottság állásfoglalása ugyanis arra ösztökélte a minisztert, hogy a késedelemből esetleg adódó politikai feszültségek megelőzésére igyekezzen rábírni a Legfőbb Ügyészséget és a Legfelsőbb Bíróságot. Grósz Károly elnök a Bizottság vitáját azzal zárta le, hogy a szintén általa vezetett Politikai Bizottságot tájékoztatni fogja – mivel határozatot a grémium nem hozhatott – az elhangzotokról. A Politikai Bizottság tagjaként, majd 1989. június 24-e után a létrehozott négytagú elnökség tagjaként Németh Miklós kormányfőre nézve viszont (ahogyan Csehák Judit szociális és egészségügyi miniszterre is) betartandóak voltak a párthatározatok, tehát még ha a PB már nem is hozhatott kötelező érvényű döntéseket a Minisztertanácsra nézve, a kormánytagoknak mégis ezeket kellett képviselniük.

Ha össze kívánjuk hasonlítani a pártállam által létrehozott három a fentiekben tárgyalt testület – a Koordinációs Bizottság, az Alkotmányjogi Tanács, valamint a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság – működését, látható, hogy miközben hivatalosan mindhárom alapvetően az MSZMP által kidolgozott szocialista törvényesség és a jogpolitika szolgálatában állt, ezen feladataik megoldása terén mégis alapvető különbségek mutatkoznak. Összetételét tekintve a Koordinációs Bizottság mutatkozott leginkább „professzionálisnak”, hiszen az igazságszolgáltatás valamennyi főszereplője részt vett a munkájában, az Alkotmányjogi Tanács viszont már hordozta magával az országgyűlési képviselők tagságából adódó terhét, a Jogi Bizottság pedig politikailag túlsúlyosnak bizonyult a fontos pártemberek révén. A Koordinációs Bizottság tevékenysége egyébként önálló történet, hiszen három évtizedes folyamatos működése önálló entitássá tette a Kádár-korszak igazságügy-rendszerében, míg a másik két grémium, főként a Jogi Bizottság csak efemer jelenségnek bizonyult mellette. Ami pedig a kvalitásaikat illeti, Kovács István – aki maga is az Alkotmányjogi Tanács munkájának részeseként szerezhette közvetlen tapasztalatait – megállapítása talán túlzás nélkül érvényes mindhárom testület összetételére: „Ne feledjük, hogy a Párt legfelsőbb irányító szervében, a Politikai Bizottságban hosszú évtizedek óta (vagy talán sohasem) volt olyan politikai vezető, aki hozzáértőként lett volna fogékony a jogi kérdések iránt.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Feljegyzés a Nagy Imre és társai ellen folytatott büntető eljárás felülvizsgálatának jogi lehetőségeiről. IM Büntetőjogi Főosztály 1989. április 20. 40.014/1989 IM IV/1. Lf. B. Bün. Ir. B. törv. 660/1989

⁴⁵⁷ SOLT 1995. 922. p.

⁴⁵⁸ KOVÁCS 1988. 298. p.

9. AZ IGAZSÁGÜGYI RENDSZER VÁLTÁSA

A rendszerváltás folyamatának politológiai, politikatörténeti elemzése körüli vitáktól függetlenül annyi bizonyosnak látszik, hogy 1989–90-ben Magyarországon (és részben a közép-kelet-európai régió más országaiban is) valóban lezajlott egy intézményes politikai átalakulás, amely révén az egypártrendszer pluralistává változott, és amely ennél fogva nevezhető a rendszer minőségi megváltozásának – rendszerváltásnak is. Az így értelmezett átalakulási folyamatba mindenképpen beletartozik a korábbi politikai és jogi struktúrával való szakítás és az új rendszer intézményi rendjének megalapozása, de kevésbé tartozik bele a gazdasági átmenet bár korábban elkezdődött, de hosszan elhúzódó folyamata, még kevésbé a társadalom szociokulturális állapotának a megváltozása. Ezért is jellemző erre a helyzetre a megállapítás, miszerint „nálunk előbb volt demokrácia, mint kapitalizmus”. A rendszerváltás a politikai átmenet szempontjából akkor volt befejezettnek tekinthető, amikor a születőben lévő új politikai és közjogi struktúra már eleget tett a demokratikus jogállam minimális követelményeinek. Bár ennek tartalmát és elért eredményeit is eltérő módon taglalja az irodalom, de a jogállamisághoz vezető politikai folyamat célkitűzései elég egyértelműek voltak: a hatalomért több párt verseng, vetélkedésük nyílt szabályokon, rögzített eljárásokon alapul; a főhatalom gyakorlásának kérdése a demokratikus választásokon dől el; érvényesül a hatalmi ágak megosztásának elve; minden érdek szabadon szerveződhet, törvényes eszközökkel befolyást gyakorolhatnak a kormányzati és parlamenti döntésekre; az állampolgári szabadságjogokat hatékony jogvédelem biztosítja; a nyilvánosság fórumai függetlenek az államhatalom beavatkozásaitól.⁴⁵⁹ A rendszerváltás politikai szereplői érthető okokból csak kevésbé foglalkoztak axiológiai megközelítésben a politikai értékek meg- és újrafogalmazásával. Mégis tevékenységük minden mozzanatában kifejezésre jutott, hogy a legkülönbélebb új pártok, szervezetek, kezdeményezések saját maguk, önállóan kívánják meghatározni és képviselni azokat a követeléseket, célokat, elveket, prioritásokat és programokat, amelyekben – az akár értékként is definiálható – kollektív preferenciáik megjelennek.⁴⁶⁰ Mindezekben a folyamatokban az igazságügy rendszerének átalakítása részben az Alkotmánymódosítás / új Alkotmány elemeként került megvitatásra a Kerekasztalnál, vagy mint önálló törvényhozási tárgy vált napirendi ponttá.

A Nemzeti Kerekasztal közjogi szerepének értékelése szempontjából rendkívül fontos az adatvédelmi ajánlása, amely elvi élű megállapításokat fogalmazott meg: „A Nemzeti Kerekasztal (...) erősen emlékeztet a parlamenti működésre, olyannyira, hogy – ha ezt politikai okból tagadta is – szociológiai értelemben a Nemzeti Kerekasztal úgy lépett fel, mint egy parlament, vagy legalábbis mint az Országgyűlés egyik háza. Az Országgyűlés azt hagyta jóvá, amiben a Nemzeti Kerekasztal résztvevői megegyeztek. A Nemzeti Kerekasztal az idézőjeles „alkotmányozó gyűlés” szerepét töltötte be. Az idézőjel azért indokolt, mert egyfelől a köztársasági alkotmány – melynek része az átmenet maga is – valójában ott formálódott, ám egyúttal két vagylagos előfeltétel, a gyűlés forradalmi

⁴⁵⁹ A kommunista rezsim bukását követő tudományos kutatások közül a tranzitológia adta meg a legerőteljesebb kezdeti lökést a politológusok számára a kelet-európai és a szovjet kommunista hatalmi rendszerek megszűnésének vizsgálatát keretező alapvető, illetve módszertani jellegű kérdések összetett hálózatának szemléletéhez. A nyugati tranzitológia legfontosabb eredményeinek összefoglalására lásd TÖRKÉS 2018. 266–276. pp.

⁴⁶⁰ A politikai értéknek, mint a politikai rendszer belső, szubjektív dimenziójának szerepére CSEPELI–KÉRI–STUMPF 1992. 13–32. pp.; BALÁZS 2007. 291. p.

vagy jogi megalapozása egyaránt kétséges volt. Az EKA viszont előtere volt ennek az „alkotmányozó gyűlés”-nek.⁴⁶¹

A tárgyalások menetének fordulópontjai a következők: az 1989. március 15-i tüntetés; az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása (1989. március 22.); az állampárton belüli reformirányzat, a reformkörök megerősödése, a Németh-kormány megújulása, egyes keményvonalas vezetők háttérbe szorítása (1989. április–május); a háromoldalú tárgyalások megkezdése (1989. június 13.); 1956 és a mártírok nyílt rehabilitálása (1989. június 16.); ellenzéki győzelmek az időközi választásokon (1989. július–augusztus); a háromoldalú tárgyalások érdemi szakaszának lezárulása (1989. szeptember 18.); a pártállam megszűnése és az MSZP megalakulása (1989. október 7.); a sarkalatos törvények parlamenti elfogadása (1989. október 19–20.) és a köztársaság kikiáltása (1989. október 23.).

A magyar kerekasztal-tárgyalások folyamata három, egymástól jól elkülöníthető részre tagolható. Az első szakasz az EKA megalakulásától a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdéséig – 1989. március 22-től 1989. június 10-ig – tart. A kerekasztal-tárgyalások második, meghatározó jelentőségű szakaszát a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások 1989. június 13-tól szeptember 18-ig tartó bő három hónapja jelenti. Végül a kerekasztal-tárgyalások harmadik – kevésbé ismert – szakasza már a köztársaság kikiáltása utáni időszakra esik, ahol az EKA identitásának újrafogalmazásáról, a kormány tárgyalófélként való elfogadásáról és a közelgő választásokkal közvetlenül összefüggő kérdésekről esik a legtöbb szó. Az 1989. november 2-től 1990. április 27-ig tartó szakaszban az Ellenzéki Kerekasztal fokozatosan veszít súlyából, s a részt vevő szervezetek közötti együttműködés helyébe az egyre erőteljesebb rivalizálás lép.

Azt a tárgyalási modellt, amely intézményes formát kívánt biztosítani a politika legális és pre-legális szereplői számára eltérő, sőt, ellentétes érdekeik, értékpreferenciáik, szándékaik, törekvéseik kifejezésére és ezek – lehetőség szerinti – konszenzusos döntésekké alakítására formálisan az érdemi politikai tárgyalások megkezdéséről szóló, 1989. június 10-én aláírt háromoldalú megállapodás alakította ki. Ezt konkretizálta az a megállapodás, amelyet a politikai egyeztető tárgyalások témaköreivel és munkarendjével kapcsolatosan 1989. június 21-én írtak alá a tárgyalófelek.

A több, mint három hónapig működő struktúra biztosította a politikai és jogi rendszer átalakításának valódi kereteit.

PLENÁRIS ÜLÉS

Politikai deklarációk színtere.

(Résztevők: szervezetenként 3–3 fő, továbbá az Országgyűlés elnöke által megfigyelőként elfogadott szervezetek képviselői.)

Jószolgálati bizottság: Bármely szinten felmerült problémák megoldására.

(Résztevők: oldalanként 3–3 fő.)

⁴⁶¹ Az Ellenzéki Kerekasztal tanácskozásain készült videofelvételek nyilvánosságáról szóló adatvédelmi biztosi ajánlás 1997. szeptember 1. 466/A/1996. adatvédelmi biztosi ajánlás.

KÖZÉPSZINT

I. Politikai egyeztető bizottság

A demokratikus átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok meghatározása.
(Résztevők: szervezetenként 2-2 fő.)

II. Gazdasági és szociális bizottság

A gazdasági és szociális válság leküzdésének stratégiai feladatai.
(Résztevők: szervezetenként 2-2 fő.)

SZAKÉRTŐI SZINT

I. Politikai munkabizottságok

I/1. Az alkotmánymódosítás időszerű tételei, a köztársasági elnöki intézmény.

I/2. A politikai pártok működésének jogi következményei és kezelésének módjai.

I/3. A választásokkal kapcsolatos kérdések, a választójogi törvény.

I/4. A büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításának elvei.

I/5. A tájékoztatás és az információ kérdései és az új tájékoztatási törvény.

I/6. Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése.

(Résztevők: oldalanként 5-5 fő.)

II. Gazdasági munkabizottságok

II/1. Gazdasági válság kezelésének stratégiai kérdései (adósságprobléma, szerkezetátalakítás, infláció).

II/2. A gazdasági válság szociális szabályozása.

II/3. A tulajdonreform, különös tekintettel az állami vagyon átalakulására.

II/4. A földtulajdon és a szövetkezeti törvény kérdései.

II/5. A költségvetési reform és az államháztartási törvény.

II/6. A versenyjog és a monopolelles szabályozások jogi akadályainak lebontása.

(Résztevők: oldalanként 5-5 fő.)

Az egész nyáron át zajló bizonytalan kimenetelű játszmában a politikai élet egyik szereplőjétől sem volt elvárható, hogy a társadalom számára egy teoretikus tisztaságú értékvalasztás programját dolgozzon ki, de még az sem, hogy megfontolt önépítés folyamatában alakítsák ki önazonosságukat. Mindmáig vitatott az is – és erre az eddig napvilágra került dokumentumok sem adhatnak választ –, hogy mennyiben aktív részesei, irányítói és mennyire követői, esetleg csak elszenvetői voltak a történeteknek a különböző régi és új politikai szereplők. Mindezek a körülmények ismét csak azt a véleményt erősítik meg, hogy egy makroszociális értékválság közepette az új politikai értékrendszer prioritásainak megtalálása is csak rendkívül ellentmondásos, konfliktusokkal, időnként egyéni, emberi tragédiákkal együtt járó folyamatban lehetséges.⁴⁶² A tárgyalásokon látszólag egyértelmű volt, hogy a szembenálló értékalternatívákat felmutató résztvevők az ellenzék (az Ellenzéki Kerekasztal), illetve a radikális rendszerváltás elkerülésére csak „modellváltás”-t emlegető MSZMP.⁴⁶³

⁴⁶² Révész 2000. 424. p.

⁴⁶³ „Azért akarunk modellt váltani, mert az MSZMP a demokratikus szocializmus meghirdetése mellett nem híve és nem lehet partner semmiféle rendszerváltásban. Azért váltunk, és kell ezt a modellváltást elvégezni, hogy ez a rendszerváltás elkerülhető legyen.” Kosztricz 1993b. 1119. p.

Az identitáskeresés másik fontos eleme a negatív, tehát a mindenképpen elutasítandó értékek körének meghatározása.⁴⁶⁴ Ez az 1990-es választások idejére az ellenzéki pártok részéről a kommunista pártállam, az államszocialista rendszer radikális bírálatában nyilvánult meg. Ha a választási programok szövegeire támaszkodunk, akkor látható, hogy az ellenségkép kiindulópontja a fennálló rendszer teljes elutasítása volt. Ez történhetett a kommunizmus, a sztálinizmus ideológiai alapon történő elvetésével (MDF, SZDSZ, de az MSZP is), vagy a diktatúrának a hatalomgyakorlás monopolizálása miatti elutasítása alapján (Fidesz, MSZDP). Hogy az ilyen jellegű beállítódás is csak heves vitákban stabilizálódott, azt jól érzékelteti – kissé előre szaladva – az alkotmányozás folyamatának azon vitája, amely az alkotmány preambuluma körül zajlott.⁴⁶⁵ Ez 1989. július-augusztusában is szinte hetekre megbénította az érdemi munka továbbfolytatását, nem csak szakértői szinten, de a középszintű politikai egyeztető bizottságban is. Az MSZMP ugyanis ekkor még ragaszkodott ahhoz az elvi álláspontjához, amelyet az Igazságügyi Minisztérium által 1988 végén kidolgozott Alkotmánykonceptió rögzített, és amelyet a KB majd az Országgyűlés is elfogadott.⁴⁶⁶

Az Igazságügyi Minisztérium két szempontból is kimagasló szerepet töltött be a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. Az MSZMP 1988 májusi Országos Pártértekezlete által megfogalmazott alkotmányozási feladat fő felelőse a minisztérium lett, emellett a kerekasztal-tárgyalások témaköreire is ők szolgáltatták a fontosabb jogszabály-tervezeteket. Ezek gazdája a minisztériumban az alkotmány-előkészítésért és a közjogi kodifikációért felelős igazságügyminiszter-helyettes. Kilényi Géza lett. E minőségében hozta létre az IM-ben 1989. január 1-től az Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárságot, amelynek tagjai később mind helyet kaptak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. Itt a főszereplő Somogyvári István lett, aki az Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárság munkatársa volt, főosztályvezetői besorolásban. E csoporton belül választójogi kérdésekkel és az alkotmányos szerkezet módosításának irányáival foglalkozott. A kodifikáció teoretikus feladatainak ellátása mellett tehát személyesen is érveltek a munkabizottságok vitáiban álláspontjuk mellett, furcsa módon a Minisztérium képviselőjében, ám az MSZMP tárgyalódelegátusának résztvevőiként.⁴⁶⁷

Az első jelentős nézetkülönbség az Alkotmány bevezető szövege körül alakult ki. Ebben ugyanis eredetileg – a Kilényi-féle változatban – arról volt szó, hogy „Az Alkotmány preambulumának megfogalmazásakor szakítani kell hatályos Alkotmányunknak azzal a felfogásával, hogy a magyar nép történelmében az állam nem egyéb, mint az osztályelnyomás eszköze, és ezért államunk fejlődését csak a felszabadulástól valljuk magunkénak. Az Alkotmánynak a nemzetet összefogó, a magyarság identitástudatát erősítő jellege megköveteli, hogy a preambulum új felfogásban közelítse meg államiságunk fejlődését, s múltunkat meg nem tagadva, korábbi értékeinkről le nem mondva, ezer éves államiságunkkal való folyamatosságot megőrizve, az alkotmányfejlődés egyetemes értékeire is alapozva jusson el mai társadalmi rendünk és állami céljaink meghatározásáig. A preambulum rögzítse, hogy

⁴⁶⁴ Lásd: KOSELLECK 1997. 45. p.

⁴⁶⁵ Az ideológiai értékek közjogi szerepére vonatkozó vitákkal a tanulmány az I/1-es munkabizottság munkájának elemzése során részletesebben foglalkozik.

⁴⁶⁶ Magyarország alkotmánya szabályozási koncepció. Igazságügyi Minisztérium, 1989. január 30. In: Magyarország Alkotmánya. Szabályozási koncepció. Igazságügyi Minisztérium. Az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 20–21-én megtartott ülése jegyzőkönyvének 2. sz. függeléke. Lásd: KOSZTRICZ 1993b. 409–439. pp.; valamint: Országgyűlési Irattár és Levéltár Országgyűlési Irományok, 1985–1990-es országgyűlési ciklus, 141–200. jelzetű kötet.

⁴⁶⁷ Bozóki 1999–2000. (8. köt.) 305, 308 pp.

Magyarország szabad, demokratikus és szocialista állam; mutasson rá a munkásmozgalom törekvésein alapuló új társadalmi rendünk teremtette értékeinkre.”

Az EKA augusztus 17-i ülésére az MDF kompromisszumos javaslatot nyújtott be, mely szerint: „Az 1949. évi alkotmány hatályos szövegének módosítását az állam szocialista jellegének megszüntetésével, a sztálinista frazeológia lehetséges kiiktatásával, a békés átmenet biztosítására szolgáló garanciákkal kell elvégezni. Ennek keretében a proletárdiktatúrára, az egypártrendszerre és a szocializmus kizárólagos akceptálására utaló részek egyértelmű kihagyásával, demokratikus helyettesítésével kell biztosítani. A szocializmus fogalma éppen a többpártrendszer tényleges érvényesítése érdekében, alkotmányjogi garantálása miatt nem maradhat semmilyen formában a tétéles, rendelkező részben, hanem a preambulumban az európai eszmei és politikai értékek megőrzése keretében fogadható el a demokratikus szocializmus beiktatása, aminek külpolitikai indokai értékelhetők.”⁴⁶⁸

Két héttel később, 1989. augusztus 30-án került a középszintű politikai egyeztető bizottság ülése elé a kérdés, és az MSZMP nevében Somogyvári István kedvezően reagált az MDF-nek az EKA által is elfogadott felvetésére: „A következő vitás kérdés az alkotmány olyan új típusú rendelkezései körébe tartozik, amelynek körében a három tárgyalófél között megegyezés született arról, hogy az úgynevezett államszocializmusra utaló megfogalmazásokat az alkotmányból hagyjuk el, és vázoljuk fel jövőendő magyar köztársaságunknak a főbb jellemzőit. Ezt az MSZMP úgy kívánja megtenni, hogy az alkotmány szövegébe javasolja felvenni azt az egyébként az alkotmánykonceptióban – amelyet az Országgyűlés márciusban már elfogadott, ismereteink szerint a parlamentben mindenki által elfogadott – megfogalmazást, amely szerint 'A Magyar Köztársaság független, demokratikus és szocialista jogállam. Úgy érezzük – tette hozzá Somogyvári –, hogy ezzel a megfogalmazással, és ennek a négy szónak az együttes szerepeltetésével tudjuk kifejezni azt, hogy milyen jövőendő Magyarországot kívánunk.”⁴⁶⁹

A középszintű politikai egyeztető bizottság következő, szeptember 4-i ülésén Orbán Viktor az Ellenzéki Kerekasztal nevében újabb javaslattal állt elő, de ez sem vetette el a „szocialista” jelző használatát. Eszerint „A Magyar Köztársaság független, az európai és magyar demokratikus hagyományokat éltető jogállam. Biztosítja az emberi és állampolgári jogok teljességét. Szabad teret enged mindazon egyéni és közösségi, vallási és humanista, polgári és szocialista törekvéseknek, amelyek e jogok talaján állnak.”⁴⁷⁰

Somogyvári István szeptember 11-én a véglegesnek tűnő szöveget fogadtatta el arról, hogy az állam szocialista jellegének kifejezésére milyen megoldás szülessék: „Az alkotmány normaszövege ennek megfelelően a jövőben kimondaná: 'A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek.”⁴⁷¹ Ma már – az azóta bekövetkezett újabb módosítások nyomán – talán kevésbé ismeretes, hogy végül ez a szöveg került be az október 18-án elfogadott XXXI. alkotmánymódosító törvénybe.

Hogy mennyivel színesebb volt a politikai paletta értékvilága a kerekasztal-tárgyalások szereplőinek értékfelfogásánál, azt jelzi pl. az asztalnál helyet nem kapott pártok (főleg a

⁴⁶⁸ MNL OL P. 2117. 1. doboz, 126/1. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. Bozókai 1999–2000. 3. köt., 56. sz. dokumentum, 166. p.

⁴⁶⁹ MNL OL P. 2117. 7. doboz, 12. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. i. m. 4. köt., 66. sz. dokumentum. 26. p.

⁴⁷⁰ MNL OL P. 2117. 7. doboz, 13. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. i. m. 4. köt., 68. sz. dokumentum. 140. p.

⁴⁷¹ MNL OL P. 2117. 7. doboz, 16. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. i. m. 4. köt., 73. sz. dokumentum. 303. p.

Magyar Október Párt⁴⁷²) és más kezdeményezések szerepe, amelyek azóta jórészt feledésbe merültek, és nagyobb figyelmet igényelnének az átalakulás folyamatának a fővároson túli történései is. Tovább bővíthető ez a kör azzal a jellegzetességgel is, hogy a BM belbiztonsági szolgálata 1989 nyarán–őszén önmaga is saját jogállam-koncepciók(!) kidolgozásával foglalkozott.⁴⁷³ Mindezek hozzátartoznak a rendszerváltás teljesebb történetéhez. Azt, hogy nem sokan emlékeznek a kerekasztal-tárgyalások valódi történetére, bizonyítja például az is, hogy miközben az 1990–94-es parlamenti ciklus során – az Országgyűlési Jegyzőkönyv tanúsága szerint – 243 esetben történt hivatkozás a tárgyalásokon elhangzottakra, a citátumokat gyakran a legellentétesebb álláspontok igazolására kívánták a szónokok felhasználni. Szövegkritikai feldolgozások igazolják azt a feltételezést, hogy a résztvevők maguk is vagy rosszul, vagy egyáltalán nem emlékeznek az ott történetekre, az akkor elhangzottakra. Mára viszont egyre inkább van miből felidézni, megismerni és ellenőrizni az akkori eseményeket. Jelen tanulmány az aktuálisan rendelkezésre álló dokumentumok köréből csupán egyetlen fontosabb irategységre kívánja felhívni a figyelmet. Ez a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások I/1. számú munkabizottsága ülésén keletkezett, amelynek során – ahogyan erre a munkabizottság elnevezése is utal – az alkotmánymódosítás időszertű tételeivel, a köztársasági elnöki intézménnyel, valamint az Alkotmánybíróság kérdéseivel foglalkoztak a háromoldalú tárgyalások szakértői.

A háromoldalú tárgyalások hat politikai munkabizottsága közül a legjelentősebb munkát itt végezték. Bár a Nemzeti Kerekasztal résztvevőinek a politikai egyeztető tárgyalások témaköreivel és munkarendjével foglalkozó 1989. június 21-i megállapodása az alkotmánymódosítással, a pártok működésével, illetve a választásokkal kapcsolatos kérdésekben tartotta kiemelten indokoltnak a „gyorsított ütemű munka vállalását”, ezek sorából is kiemelkedik az alkotmányozó munka fontossága.⁴⁷⁴ „Anyajogként” a közjog egyébként is gyűjtőterülete a többi jogág alkotmányos alapelveinek, de az átmenet időszaka önmagában is joggal kapta az „alkotmányos forradalom” megjelölést. Mindez természetesen nem kisebbiti a többi munkabizottságban folytatott munka jelentőségét, hiszen maga az I/1-es munkabizottság is gyakran utalt át különböző feladatokat más bizottság tevékenységi körébe, és a más bizottságokban kialakított javaslatokat kölcsönösen tudták saját munkájukban is hasznosítani. Mégis, ha a korabeli sajtót, vagy a rendszerváltás időszakával foglalkozó elemzéseket vesszük figyelembe, szembetűnő az I/1-es bizottság szerepének túlsúlya.

Mindezt az a tény is megerősíti, hogy éppen ebben az albizottságban készült a tárgyalások legfontosabb dokumentuma: a Magyar Köztársaság alkotmánya. Történelmi háttérét tekintve természetesen nem előzmények nélküli munkáról volt szó. Az alkotmány felülvizsgálatának folyamatában – a már korábban megindult tudományos kutatások jelentős elméleti eredményei mellett – az MSZMP 1988. májusi pártértekezlete tekinthető kiindulópontnak. Állásfoglalása megerősítette, hogy „a társadalmi, politikai fejlődés szükségessé teszi az alkotmány felülvizsgálatát”, majd részletezi ennek fő irányait⁴⁷⁵ Ezt követően az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. május 31-i határozata konkretizálta a teendőket: „A Politikai Bizottság egyetért az alkotmány felülvizsgálatának megkezdésével; a munkálatok tartalmi kereteire, szervezeti rendjére vonatkozó javaslatot alapul elfogadja. A vitában elhangzott észrevételek figyelembevételével átdolgozott anyagot Fejti György

⁴⁷² Az angliai emigrációjából hazatért Krassó György által alapított, radikális Magyar Október Párt rendszerváltáskori szerepére lásd: HAFNER–ZSILLE 1991.

⁴⁷³ RÉVÉSZ 2000. 420–478. pp.

⁴⁷⁴ Lásd: 34. sz. jegyzet.

⁴⁷⁵ KOSZTRICZ 1993b. 262–263. pp.

elvtárs hagyja jóvá. Felkéri az Országgyűlés elnökét és a Minisztertanács elnökét, hogy az alkotmány vizsgálatával összefüggő állami feladatok végrehajtása érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Megbízta a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályát, hogy a Központi Bizottság által kiküldendő bizottság összetételére tegyen javaslatot a Politikai Bizottságnak, melyet jóváhagyásra a Központi Bizottság soros ülése elé kell terjeszteni. A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály folyamatosan gondoskodjon az alkotmány felülvizsgálatával kapcsolatos politikai döntések előkészítéséről.⁴⁷⁶

A politikai bizottsági döntést követően hozta meg a Minisztertanács az alkotmány felülvizsgálatára irányuló munkáról 2022/1988. (HT. 7.) MT határozatát. Ebben a testület jóváhagyólag tudomásul veszi az Igazságügyi Minisztériumnak az alkotmány felülvizsgálatának ütemtervéről, valamint a szakmai szervezeti keretekről szóló előterjesztését.⁴⁷⁷ Az 1988. június 29-én igazságügyi miniszterre kinevezett Kulcsár Kálmán tíz munkabizottságot hozott létre az alkotmány egyes szabályozási tárgyköreinek gondozására, majd augusztus elején egy előzetes koncepcióvázlatot terjesztett elő az alkotmány felülvizsgálatáról. E dokumentum szerint ekkor még nem született döntés arról – jöllehet a vitában felmerült –, hogy új alkotmány kidolgozására, vagy az 1949-ben kelt alkotmány módosítására kerüljön-e sor; maga a PB-határozat is az „alkotmányról szóló” törvényjavaslatról beszél. Kulcsár Kálmán a további, eldöntendő kérdések körébe sorolja, hogy „utaljon-e az alkotmány maga az egypártrendszerre, mint a politikai rendszer sajátosságára, s ha igen, összekösse-e jelenlegi történeti helyzetünkkel, mintegy ‘átmeneti’ jelleggel biztosítva úgy, hogy a történelmi feltételek változásával esetleg alkotmányváltoztatás nélkül, más pártok szerveződése is lehetséges legyen”. Az alkotmányozás jellegével kapcsolatban megállapítja: „A jelenleg hatályban lévő alkotmányunk – a módosítások ellenére – alapvetően a harmincas években, a Szovjetunióban kialakult politikai rendszert, illetőleg az ott 1936-ban elfogadott ún. ‘sztálini’ alkotmányt tükrözi, éspedig bizonyos vonatkozásban szinte ‘hívebben’, mint az 1977-ben a Szovjetunióban elfogadott új alkotmány. Ehhez való ragaszkodás politikailag felesleges teher továbbvitelét jelentené, és óhatatlanul is egy olyan politikai rendszerhez való kötődésre engedne következtetni, amelyet a társadalom fejlődése meghaladott, és amelyet egyébként sok összefüggésben magunk is elutasítunk. Kétségtelenül felmerül

⁴⁷⁶ Az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. május 31-i határozata. MNL OL M – KS – 288. f. 5/1072. ö. e.

⁴⁷⁷ Az Alkotmány felülvizsgálatának szakmai, szervezeti kereteivel kapcsolatban a határozat 2. sz. melléklete megállapította:

„1. Az Alkotmányban szabályozandó egyes témák szabályozási koncepciójának kialakítására a tudományos élet, valamint az érdekelt állami és társadalmi szervek képviselőiből munkabizottságokat kell létrehozni. A munkabizottságokban részt vesznek országgyűlési képviselők is, valamint a tudománynak azok a képviselői is, akik az elmúlt időszakban az Alkotmányban szabályozandó kérdésekben alternatív javaslatokat dolgoztak ki.

A munkabizottságok között létre kell hozni a kodifikációs bizottságot is, amelynek feladata a kodifikációs munkák irányítása, illetőleg a munkabizottságok részkonceptiói alapján az Alkotmány tervezetének kidolgozása.

A munkabizottságok tevékenységét az igazságügyminiszter által vezetett, az egyes munkabizottságok vezetőiből álló tudományos–szakmai bizottság koordinálja és irányítja.

Az Alkotmány előkészítésének sokoldalú szakmai–tudományos megalapozása, az alkotmány koncepció és az Alkotmány-törvényjavaslat kidolgozását végző szervek munkájának elősegítése érdekében az Igazságügyi Minisztériumban – erre a munkára függetlenített munkatársakból – Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárságot kell létrehozni. A Titkárság feladata a tudományos kutatások összehangolása, a munkabizottságok munkájának koordinálása, szervezése és segítése, valamint a bizottsági anyagok és jogszabálytervezetek előkészítésénél a titkársági teendők ellátása.”

A Minisztertanács 2022/1988. (HT.7.) MT határozata az Alkotmány felülvizsgálatára irányuló munkáról. Határozatok Tára, 1988. augusztus 25. 7. sz.

azonban a kontinuitás problémája, az ugyanis, hogy a szükséges változásokat tudomásul véve és érvényesítve, társadalmunkat és államunkat nem akarjuk saját korábbi fejlődési szakaszától elválasztani, e fejlődés eredményeit elutasítani.” Végül arra a következtetésre jut, hogy a problémák megoldásához szükséges tartalmi és szerkezeti változások súlyára tekintettel „technikailag is indokolt teljesen új alkotmány elkészítése.”⁴⁷⁸

Az MTA Államtudományi Kutatások Programiroda vezetőjeként Kilényi Géza 1988. szeptember közepére készített egy, az alkotmányozás politikai szempontból legfontosabb kérdéseit tartalmazó „munkaközi anyagot” a Minisztertanács számára, amely az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya mellett működő alkotmányelőkészítő bizottság elé is bekerült. Az új alkotmány mellett érvelve a külpolitikai vonatkozásokra is felhívja a figyelmet: „A tapasztalatok szerint valamely szocialista ország új alkotmányának nemzetközi fogadtatása mindig két dologtól függ: az alkotmány tartalmától, illetőleg a hatalmat gyakorlók ‘politikai hitelképességétől’, ami az alkotmányos rendelkezések aranyfedezete. E két dolog nehezen függetleníthető egymástól. A mi esetünkben aligha kell attól tartani, hogy az új alkotmány aggodalmat kelt barátaink körében, illetőleg csökkenti az ország nemzetközi presztízsét. Reálisan épp az várható, hogy stabil politikai célkitűzéseink megerősítése és a modern szocialista állam jellemvonásainak alaptörvényi szintű rögzítése, illetőleg az állampolgári jogoknak nemzetközi kötelezettségeinkkel összhangban álló szabályozása egyértelműen kedvező visszhangot vált ki.”⁴⁷⁹ 1988. november 30-i dátummal készült el – az ekkorra az alkotmányelőkészítésért felelős igazságügyminiszter-helyettesé kinevezett Kilényi Géza irányításával – a Magyar Népköztársaság Alkotmányának szabályozási koncepciója, amelyet már szakmai vitára is bocsátottak. A koncepciónak a szabályozási mód alapkérdéseire vonatkozó megállapításai a következők:

„A politikai közéletben bizonyos ideig vita folyt arról, hogy új Alkotmány kidolgozására, vagy az 1949-es Alkotmány átfogó módosítására van-e szükség. A tudományos kutatás kezdettől fogva új Alkotmányban gondolkodott. Az Alkotmány felülvizsgálatának összesített tapasztalatai egyértelműen és vitán felül álló módon ezt az álláspontot támasztották alá. Mivel e kérdésben az előzetes koncepció megvitatása során is teljes volt a nézetazonosság, s ezt később országgyűlési állásfoglalás is megerősítette, ma már indokolatlan annak terjedelmes kifejtése, hogy milyen érvek szólnak az új Alkotmány megalkotása mellett. Elegendő annyit leszögezni, hogy 1949 óta alapvetően megváltozott szocializmus-képünk a hatalomról és a hatalomgyakorlás módjáról, valamint az emberi jogokról vallott felfogásunk, emellett mélyreható változások következtek be a társadalom szerkezetében, a gazdaságban, a tulajdonviszonyokban és a politikai intézményrendszerben, még további jelentős változások most vannak kibontakozóban. Mindezt egy alkotmány képtelen nyomon követni, vagy ha igen, ez annak a bizonyítéka, hogy az általánosság igen magas szintjén mozog, s ezért a szó igazi értelmében véve nem is tudja betölteni alaptörvény szerepét. Az elmúlt évtizedekben nálunk annyi alkotmánymódosításra került sor, hogy a hatályos alkotmányszöveg teljesen eklektikussá vált: számos új rendelkezés került bele, amelyek nehezen férnek össze a hatalom túlzott koncentrációján alapuló eredeti alkotmány-koncepcióval. Új szerkezeti felépítésű Alkotmányra van tehát szükség, amely számot

⁴⁷⁸ Lásd KILÉNYI 1991. 43–63. p.

⁴⁷⁹ KILÉNYI 1991. 71. p.

vet a XX. század végének társadalmi–gazdasági realitásaival, s a marxista társadalomtudomány legújabb eredményeit felhasználva új elméleti alapokon álló, korszerű, s egységes logikai rendszerbe illeszkedő szabályozást nyújt.

Alapvető fontosságú, hogy az új Alkotmány legyen időtálló. Ez is amellett szól, hogy ne törekedjünk statikus szabályozásra, hanem engedjünk teret a tulajdoni viszonyok, a gazdasági rendszer, a politikai intézményrendszer – alkotmányos rendünkkel és az Alkotmányban rögzített társadalmi céljainkkal összhangban álló – spontán fejlődésének. Ez más megfogalmazásban annyit jelent, hogy az Alkotmány ne akadályozza indokolatlan megkötöttségekkel az egészséges irányú kibontakozást, s ezt csak olyan mértékben szorítsa korlátok közé, amilyen mértékben azt az alkotmányos rend védelme elengedhetetlenné teszi. Ez nehéz és felelősségteljes jogszabályszerkesztési feladat, mivel megköveteli a társadalmi folyamatok prognosztizálását. (Nyilvánvaló például, hogy sok vonatkozásban más alkotmányos szabályozást igényel a többpártrendszerű struktúra, mint az egypártrendszer.)

A kifejtettek értelemszerűen irányadók az Alkotmány ideológiai vonatkozásaira is. Joggal elvárható az Alkotmánytól, hogy a szocialista társadalmi berendezkedés modern, tudományosan megalapozott koncepcióját jelenítse meg, de nem kérhető számon az alaptörvénytől egy ‘naprakész’ szocializmus-kép. Tudomásul kell ugyanis vennünk, hogy szocializmus-képünk számos vonatkozásban szüntelenül fejlődik, s e tekintetben éppoly kevésbé lehet számolni valamely statikus állapot tartós fennmaradásával, mint a politikai intézményrendszer vagy a gazdaság vonatkozásában.⁴⁸⁰

1989. január 30-i dátummal készült el a szabályozási koncepció második változata, amelyet eljuttattak az országgyűlési képviselőkhez.⁴⁸¹ Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter kísérőlevelében megjegyezte: „Ezt a javaslatot 1989. február elején a Politikai Bizottság, február végén pedig a Központi Bizottság megtárgyalja és kialakítja róla álláspontját. A Központi Bizottság állásfoglalásáról valamennyi képviselő tájékoztatást

⁴⁸⁰ KILÉNYI 1991. 106–111. pp.

⁴⁸¹ A koncepció a politikai rendszer szabályozásával kapcsolatban megállapította: „A politikai rendszer szabályozása során kiemelkedő jelentőségű kérdés a pártnak, illetőleg pártoknak az Alkotmányban való megjelenítése. Ezzel kapcsolatban a következőkből célszerű kiindulni. Társadalmunk marxista – leninista pártja nem attól a társadalom vezető ereje, hogy ezt az Alkotmány deklarálja, hanem attól, hogy egyre inkább politizáló párttá válik, amely nem csupán a nép érdekében, hanem a néppel politizál, s meggyőzi politikai céljai helyességéről az állampolgárokat. Ennek megfelelően a párt nem tör jogilag garantált hegemón helyzetre. A hazánkban kibontakozott politikai mozgásokat figyelembe véve belátható időn belül nagy biztonsággal előre jelezhető a többpártrendszer kialakulása; ezzel az Alkotmány rendelkezéseinek kidolgozásánál számolni kell. Ugyanakkor alkotmányos garanciát kell kialakítani az alaptörvényben rögzített társadalmipolitikai berendezkedést sértő politikai tömörülésekkel szemben történő fellépés esetére. Nem az Alkotmány feladata a többpártrendszer kinyilvánítása, az Alkotmányának azonban – a szabályozási mód alapkérdéseinél kifejtettek szerint – nem szabad akadályoznia a politikai intézményrendszer természetes fejlődését. Mindezekre figyelemmel az Alkotmányban a politikai rendszerrel kapcsolatban alapvető elvként indokolt rögzíteni, hogy Magyarországon kizárólag olyan társadalmi szervezet működhet, amelynek célja, programja és tevékenysége összhangban áll az Alkotmánnyal. E szervezetek közül a politikai párt feladata, hogy hozzájáruljon a népakarat kialakításához, illetőleg egyik alapvető szervezeti keretként szolgáljon a politikában való részvételéhez.” – Országgyűlési Irattár és Levéltár Országgyűlési Irományok, 1985–1990-es országgyűlési ciklus, 141–200. jelzetű kötet; Továbbá: Magyarország Alkotmánya. Szabályozási koncepció. Igazságügyi Minisztérium. Az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 20–21-én megtartott ülése jegyzőkönyvének 2. sz. függeléke. Lásd: KOSZTRICZ 1993a. 409–439. pp.

fog kapni.”⁴⁸² „Az új alkotmány szabályozási koncepciója alapvetően a felülvizsgálatra kért munkabizottságok javaslatain alapul – magyarázta az előzményeket a Politikai Bizottság nevében Fejtő György az 1989. február 20–21-i központi bizottsági ülés elé beterjesztett igazságügyi minisztériumi koncepció kísérő levelében –, de tartalmazza az egyéb tudományos eredményeket, valamint az igazságügyi minisztériumi műhelymunka során kialakított gondolatokat is. Az így kimunkált koncepciót két alkalommal áttekintette a Központi Bizottság által az alkotmányozó munka elvi–politikai irányításának koordinálására kiküldött bizottság; megvitatta továbbá: a Minisztertanács és annak Tanácsi Kollégiuma, az Országgyűlés alkotmányozó bizottsága, az igazságügyminiszter által vezetett tudományos–szakmai bizottság, s véleményt nyilvánított róla több intézmény, társadalmi szervezet.”⁴⁸³ Így az Országgyűlés 1989. március 8–9-i ülése – már a KB megerősítő álláspontjának ismeretében – egyhangú szavazással elfogadta a további alkotmányozó munka tartalmát megszabó dokumentumot. Az Igazságügyi Minisztérium, annak érdekében, hogy „a társadalom megismerhesse a szabályozási elképzeléseket és véleményt alakíthasson ki róla”, nyilvánosságra hozta az alkotmány módosításáról szóló törvénytervezetet⁴⁸⁴. Ettől némileg eltér – a képviselők státusa, az elnöki jogkör vonatkozásában – az 1989. május 29-i dátummal az Országgyűlés elé terjesztett alkotmánymódosító javaslat⁴⁸⁵. Az Országgyűlés elnökének 1989. május 27-én kiadott közleménye szerint a június 27-i ülésnapra napirendre tűzték az alkotmány módosítását, a köztársasági elnöki intézmény bevezetéséről, az Alkotmánybíróságról, a honvédelmi törvény módosításáról, az alternatív katonai szolgálat bevezetéséről, a büntető törvénykönyv módosításáról szóló törvényjavaslatokat. Innentől kezdve azonban a megkezdődött kerekasztal-tárgyalások új irányt szabtak az alkotmányozás folyamatának. Az Országgyűlés június 27-i ülésén Szűrös Mátyás elnök felolvasta Németh Miklós miniszterelnök levelét, amelyben a politikai egyeztető tárgyalások június 21-i plenáris ülésén született határozatra hivatkozva bejelentette, hogy a kormány visszavonja a benyújtott törvényjavaslatok azon részét, amelyeknek témáját érintik a tárgyalások.⁴⁸⁶

Magyarország gazdasága jellegét illetően az albizottság konszenzusra jutott, azaz ezt „a tervezés előnyeit is felhasználó piacgazdaság”-ként definiálták. A középszint elé került – a már említett szocializmus-problémán túl – az a rendelkezés is, mely szerint „a társadalmi érték alapvető forrása a munka”, azonban az MSZMP az I/1-es bizottság szeptember 4-i ülésén feladta addigi elgondolását. A Harmadik Tárgyalófél – néha anakronisztikus módon – ragaszkodott ahhoz, hogy deklarálja az alkotmány a köztulajdon, különösen az öngazgató tulajdon kiemelt szerepét, ami pedig a különböző tulajdonformák egyenlőségével nehezen lett volna összeegyeztethető. Így végül kompromisszumos megoldásként a felek elfogadták, hogy „az állam elismeri a termelői öngazgatás és az önkormányzat tulajdonának létrejöttét és működését.” Mivel ez a megoldás az alkotmány addigra már elfogadott tulajdonvédelmi rendelkezésein túl nem biztosított többletvédelmet vagy többletjogokat a termelői öngazgatás tulajdonának, ezért már akkor kérdéses volt, hogy egyáltalán szükség volt-e erre a rendelkezésre.

Az Igazságügyi Minisztérium 1989. január 30-i keltezésű szabályozási koncepciója karakteres álláspontot alakított ki a tulajdonviszonyok alapelveivel kapcsolatban:

⁴⁸² Országgyűlési Irattár és Levéltár. Országgyűlési Irományok, 1985–1990. 141–200. jelzetű kötet.

⁴⁸³ KOSZTRICZ 1993a. 408. p.

⁴⁸⁴ Magyar Hírlap, 1989. május 10.

⁴⁸⁵ MNL OL P. 2117. 11. doboz, 272. i. sz.

⁴⁸⁶ Országgyűlési Napló. Az Országgyűlés 52. ülése, 1989. június 27. 4297–4298. h.

„a) Az Alkotmányban ki kell mondani: Magyarországon elismert és egyenrangú tulajdonforma a közösségi tulajdon és az egyéni tulajdon. Ezek egymás felé nyitottak, vegyülnek, tételes felsorolásuk ezért nem az Alkotmány feladata. Jelentőségére tekintettel megemlíthető azonban az állami és szövetkezeti tulajdon.

Alapelvként szükséges megfogalmazni, hogy az állam kizárólagos tulajdonjogát csak kivételesen és csak olyan vagyontárgyak tekintetében indokolt kimondani, ahol a nemzeti érdekek védelme ezt feltétlenül szükségessé teszi. A kizárólagos állami tulajdon és az állam kizárólagos gazdasági tevékenységének körét külön törvényben célszerű szabályozni.

- Az állam közhatalmi és tulajdonosi minőségét egymástól következetesen el kell különíteni.
- A tulajdonjog megszerzésének és gyakorlásának szabályait törvényben kell meghatározni.
- A nem állami közösségi tulajdon és az egyéni tulajdon kizárólag közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és kártalanítás ellenében sajátítható ki.⁴⁸⁷

A Harmadik Oldal az 1989. augusztus 30-i középszintű politikai tárgyaláson is jelezte, hogy az alkotmányban rögzíteni kívánja: a köztulajdon különböző formáinak kitüntetett szerepet tulajdonít.⁴⁸⁸

Az I/1-es munkabizottság 1989. augusztus 31-i ülésén a Harmadik Oldal ígéretet tett arra, hogy a legközelebbi alkalommal írásos előterjesztést tesz a közösségi tulajdon alkotmányos megfogalmazására. Erre a bizottság 1989. szeptember 4-i ülésén került sor,⁴⁸⁹ de a felek nem jutottak egyetértésre, ezért a kérdést a középszintű bizottság elé terjesztették. A témáról az 1989. szeptember 4-i, majd a szeptember 11-i középszintű politikai egyeztető bizottsági ülésen is tárgyaltak, de konszenzus nem született, ezért az I/1-es bizottság 1989. szeptember 13-i ülése ismét napirendre tűzte. Az 1989. szeptember 15-i középszintű politikai bizottsági ülésen az I/1-es bizottság két változatot terjesztett elő: A) „Az állam elismeri és támogatja a termelői öngazgatási, valamint az önkormányzati tulajdon létrejöttét és működését.” B) „Az állam elismeri és támogatja a termelői öngazgatást, valamint az önkormányzat tulajdonának létrejöttét és működését.” Az Ellenzéki Kerekasztal nem tartotta elfogadhatónak, hogy a termelői öngazgatást mint tulajdonformát az alkotmányban rögzítsék, és abba sem egyezett bele, hogy alternatív javaslat kerüljön az Országgyűlés elé. Végül a tárgyaló partnerek elfogadták az EKA szövegjavaslatát: „Az állam elismeri a termelői öngazgatást és az önkormányzat tulajdonának létrejöttét és működését.”⁴⁹⁰ Az alapjogokra vonatkozó, első fejezetbeni szabályozásról hamar konszenzus született az I/1-es munkabizottságban, bár az alapjogok korlátozhatatlanságának intézménye csak a tárgyalások utolsó szakaszában került be a tervezetbe. Az erről szóló paragrafust viszont a parlament vita után módosította, és éppen a hatékonyabb védelem jelszavával iktatta ki

⁴⁸⁷ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. Bozóki 1999–2000. 1. köt. 414. p.

⁴⁸⁸ MNL OL. 2117. 7. doboz, 12. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. Bozóki 1999–2000. 4. köt. 66. sz. dokumentum, 14. p.

⁴⁸⁹ MNL OL. 2117. 7. doboz, 13. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. Bozóki 1999–2000. 6. köt. 67. sz. dokumentum, 55. p.

⁴⁹⁰ MNL OL. 2117. 7. doboz, 17. i. sz.; Kerekasztal-tárgyalások 1989. Bozóki 1999–2000. 6. köt. 66. sz. dokumentum, 44. p.

a valódi védelmet jelentő rendelkezést. Így szerepel az alkotmányban a négy klasszikus korlátozási szempont: a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a közérkölc; illetve az az aspektus, miszerint az „egyen szabadsága ott végződik, ahol a másik egyén szabadsága kezdődik”.

Az államszervezettel kapcsolatban az albizottságban több kérdésben gyors konszenzusra jutottak a felek. Az Országgyűlést illetően a középszintű politikai egyeztető bizottság csak a kormánytagok képviselői mandátumáról, illetve a parlament üléséről tárgyalt, és e kérdésekben hamar létrejött a megegyezés. Az MSZMP a szabad választások előfeltételének tekintette, hogy egy kül- és hadügyekben jelentős jogkörrel rendelkező köztársasági elnök az államszervezet fontos része legyen, ezt azonban az Ellenzéki Kerekasztal és a Harmadik Tárgyalófél nem tekintette a demokratikus átmenet előfeltételének, ezért egyáltalán nem támogatta a javaslatot. Miután az MSZMP – formális és informális csatornákon – világossá tette, hogy a végső megállapodás lényegi feltételének tekinti a kérdést, az EKA ebben a kérdésben kidolgozott konszenzusa felbomlott. Formálisan ugyan érvényben maradt a korábbi határozat, ám a szakadás elkerülhetetlennek látszott, hacsak nem sikerül valamilyen megoldást találni.

Az Alkotmánybíróságot eredetileg, mint a pártok működésének kontrollját, és nem mint alkotmányvédő szervet kívánta életre hívni az MSZMP. A kormány által júniusban a parlament elé terjesztett javaslat tizenegy tagból álló Alkotmánybírósággal számolt, a német modellt átvéve két kollégiumba tömörítette volna a bírákat. Többes jelölést írt elő a tervezet, a jelölőbizottságot az Országgyűlés választotta volna – ennek pontos részleteiről nem szól a javaslat –, valamint a Magyar Jogász Szövetség és a Magyar Tudományos Akadémia további négy főt delegált volna a testületbe. Az Alkotmánybíróság elnökét és helyetteseit kifejezetten erre a tisztségre javasolta választani a tervezet. A törvényjavaslat tizenkét évben állapította meg a bírói mandátumot azzal, hogy az alkotmányörök megbízatása hetvenéves korukban megszűnik. A pártok alkotmányossági felügyelete mellett a klasszikus alkotmánybírói jogköröket állapította meg – megszorításokkal – a javaslat. A legfontosabb alkotmánybírói jogkört, az utólagos normakontrollt csak az Országgyűlés egésze, valamely bizottsága, illetve bármely képviselő indítványozhatta volna, ugyanez a joga meg lett volna a köztársasági elnöknek, a Legfelsőbb Bíróság elnökének, a legfőbb ügyésznek, a kormány bármely tagjának, a bíróságoknak és az érdekképviseleti szervezeteknek, valamint a tanácselnököknek. Ugyanakkor a normakontroll érvényesülését alaposan leszűkíti a tervezet, mivel azt az Országgyűlés minősített, kétharmados többsége által felülbírálnak teszi.

Már a tárgyalások második szakaszában – annak addigi tapasztalatait is felhasználva – dolgozta ki újabb alkotmánybírói koncepcióját az Igazságügyi Minisztérium, amely a normakontrollal kapcsolatban megállapította:

„Legfontosabb és gyakori feladata az alkotmánybíróságnak az ügyvezetett normakontroll, amely lehet preventív vagy utólagos. Elsősorban az utólagos normakontroll szabályozásának van jelentősége. Ennek lényege, hogy egy megalkotott jogszabály alkotmányosságának kérdésében az alkotmánybíróság döntés, ha a jogszabály nem felel meg az Alkotmánynak, nem helyezi hatályon kívül azt, hanem kimondja, hogy alkotmányellenes volta miatt nem alkalmazható. Az alkotmánybíróságnak ez a döntése a jogalkalmazó szervekre általános érvénnyel kötelező. Másik megoldás lehetne, hogy az alkotmányellenesség megállapítása mellett az alkotmánybíróság

felhívja a jogalkotó szervet a jogszabály hatályon kívül helyezésére vagy módosítására, és ha a kötelezett ennek nem tesz eleget, csak akkor hoz hatályon kívül helyező vagy megváltoztató határozatot, amelyet a Magyar Közlönyben kihirdet. Egyes nézetek szerint az alkotmánybíróság törvénnyel kapcsolatban csak arról döntsön, hogy az megegyezik-e az Alkotmánnyal. Ha a döntés alkotmányellenességet állapít meg, akkor az alkotmánybíróság elnöke ezt a döntést részletesen indokolva az Országgyűlés elé terjeszti, és az Országgyűlés kétharmados többségi szavazattal dönt. Ha az Országgyűlés elfogadja az alkotmánybíróság határozatát, akkor módosítja vagy hatályon kívül helyezi a kifogásolt törvényt.⁴⁹¹

Egy ennyire szűkített hatáskörű Alkotmánybíróságot az Ellenzéki Kerekasztal nem fogadott el, egyébként is csak akkor egyezett volna bele a testület felállításába, amikor egy védelemre érdemes alkotmánytervezetben már meg tudtak egyezni a felek. Ekkor is feltételül szabta, hogy a törvények megsemmisítésének jogkörével is rendelkezzen az AB, továbbá döntéseit csak az alkotmányozó hatalom bírálhassa felül. További feltételként az EKA javasolta, hogy bárki kezdeményezhesse az Alkotmánybíróság eljárásait, valamint hogy előre egyezzenek meg a bírák személyében. Ez utóbbi ügy történt, hogy csak az első öt bírát választotta meg az akkori parlament, két személyre az MSZMP, kettőre az EKA, egyre pedig közösen tettek javaslatot. További öt bírát az új parlament, újabb ötöt pedig az 1995-ben hivatalban levő Országgyűlés választhatott volna – az ellenzék kérése szerint kétharmados többséggel. Az első öt bírónál az összeférhetlenségi szabályok alól az EKA kivételt engedett. Az I/1-es bizottság 1989. augusztus 23-án a középszintű politikai egyeztető bizottság számára készített feljegyzésben összegezte a viták állását. Ebben az Alkotmánybírósággal kapcsolatos véleménykülönbséget a következőként összegezték:

„Az MSZMP álláspontja szerint az Alkotmánybíróság intézményét már a mostani szakaszban is létre kell hozni azzal, hogy először csak négy bíró és egy elnökhelyettes megválasztására kerüljön sor, lehetőséget biztosítva arra, hogy az Alkotmánybíróság tagjainak többségét, illetve elnökét az új Országgyűlés válassza meg.

A Harmadik Tárgyalófél álláspontja, hogy az Alkotmánybíróság felállítása és működtetése az átmeneti időszakban az államszervezet nagymértékű átalakítását eredményezné, ezért felállítását az új Országgyűlés feladatául határozza meg.

Az Ellenzéki Kerekasztal az Alkotmánybíróság felállítását nem tekinti a jelenlegi Országgyűlés feladatának, sőt az Alkotmányba erre vonatkozóan korábban beiktatott rendelkezés hatályon kívül helyezését is szükségesnek tartja; azzal a kiegészítéssel, hogy az alkotmánybíráskodás intézményét elvileg nélkülözhetetlennek tekinti.⁴⁹²

Munkabizottsági szinten született ugyan megegyezés az állampolgári jogok országgyűlési biztosairól, ám az ezen intézmény részletes szabályairól szóló törvény ekkor még

⁴⁹¹ Feljegyzés az alkotmánybíráskodás létrehozásáról. Budapest, 1989. augusztus 3. IM Törvényelőkészítő Főosztály. MNL OL P. 2117. 11. doboz, 283. i. sz.

⁴⁹² Kerekasztal-tárgyalások 1989. Bozókai 1999–2000. 6. köt. 15. sz. dokumentum, 138–139. pp.

nem, majd csak 1993-ban került a parlament elé, így az alkotmányvédelem ezen szerve csak ezt követően tudott teljes jogúan felállni.

Az Országgyűlés egyik bizottsága a parlament őszi ülészaka elé terjesztette az Állami Számvevőszékről szóló törvényt, ezért a szerv alkotmánybeli szerepeltetése is felmerült a tárgyalásokon. A vita lényegében arról folyt, hogy folyamatosan ellenőrizze-e az ÁSZ a költségvetési kifizetéseket, vagy csak utólagosan tehesse ezt meg. Az EKA eredetileg ellenjegyzési jogot adott volna a számvevőknek, ettől azonban – mivel az állampárt a folyamatos ellenőrzést elfogadta – elállt. Az ellenzék kérése szerint csak egy elnökhelyettest választhatott volna meg a parlament, az ÁSZ elnöki székét az új Országgyűlés tölthette volna be.

A középszintű politikai egyeztető bizottság 1989. szeptember 11-i ülésén foglalkozott Somogyvári István előterjesztése nyomán az I/1-es bizottságban addig folyt munka eredményeivel, így az Alkotmánybíróság kérdéseivel is: „[...] a felek egyetértenek abban, hogy létre kellene hozni és az alkotmányban is szabályozni kell az Állami Számvevőszék intézményét. Egyetértenek az Állami Számvevőszék hatáskörének megfogalmazásában is, egy eltéréssel. Amiben egyetértés van: az Állami Számvevőszék az Országgyűlés pénzügyi, gazdasági ellenőrző szerve. Feladatkörében ellenőrzi az államháztartás gazdálkodását, ennek keretében az állami költségvetési javaslat megalapozottságát, felhasználásuk szükségességét és célszerűségét, ellenőrzi a költségvetés hitelfelvételeit és azok törlesztését, ellenőrzi az állami költségvetés végrehajtásáról készített zárszámadást és az állami vagyon kezelését. Az Ellenzéki Kerekasztal mindezekén túl még azt is javasolja, hogy az állami költségvetés végrehajtásának ellenőrzése olyan formában történjen, hogy a lényeges tételek kifizetésére csak az Állami Számvevőszék előzetes ellenőrzése mellett kerülhessen sor.⁴⁹³

A politikai átmenet során az ellenzék leginkább egy, a fegyveres erők támogatásával végrehajtandó visszarendeződéstől, illetve a nyílt diktatúra bevezetésétől tartott; ezért meghatározó törekvése lett, hogy ezen tárgykörben a lehető legrészletesebb és a legtöbb garanciát felmutató alkotmányszöveg készüljön, éppen ezért néha ironikusan „rendkívüliállapot-alkotmánynak” nevezték a Nemzeti Kerekasztal nyomán létrejött alaptörvényt. Önálló alkotmányfejezetbe került a fegyveres erők szabályozása, mely fejezet az EKA javaslata alapján készült. Az akár közvetetten politikai célt szolgáló fegyveres erők alkotmányellenessége nem került be a konszenzusos tervezetbe, csupán az, hogy nem hozható létre politikai célt szolgáló fegyveres testület – így az addig meglévő ilyen szervezeteket az egyesülési jog illetén korlátozása nem érintette.

Ami közelebről nézve az igazságszolgáltatás intézményi átalakulást illeti, a rendszer-változáshoz közeledve az Igazságügyi Minisztérium már korábban is igyekezett megszabadulni a pártállami irányítás szervezeti vonásaitól. Megszűnt a Törvényelőkészítő Főosztály, viszont már az új Alkotmány előkészítését szolgálta az Alkotmányelőkészítő Kodifikációs Titkárság létrehozatala.⁴⁹⁴ A Minisztérium irányító szerepének jövőendő változását jelezte az Igazságügyi Igazgatási Főosztály létrehozása. Nem létezett már a pártállam jellegzetes alakulata, az igazságügyi káderpolitikát meghatározó és előíró Személyzeti Főosztály. Munkaügyi és főleg szervezési feladatokat ellátó, hasonló elnevezésű főosztállyá alakult át. Ami viszont már a 80-as évek elejétől jelezte az Igazságügyi Minisztérium feladatköreit illető nélkülözhetetlen változásokat, az a bírósági szervezet, pontosabban az igazságügyi Minisztérium és bíróságok kapcsolata megreformálásának igénye volt.⁴⁹⁵ Kulcsár Kálmán

⁴⁹³ Kerekasztal-tárgyalások. Bozóki 1999–2000. 4. köt. 73. sz. dokumentum, 321. p.

⁴⁹⁴ RÉVÉSZ 2001. 21. p.

⁴⁹⁵ GATTER 2004. 27. p.

1988. június 29-i igazságügyi miniszteri kinevezése előtt még jogszociológusként hívta fel a figyelmet a „relatív bírói függetlenség” jelentőségére a hatalmi ágak megosztásának érvényre juttatásának folyamatában,⁴⁹⁶ és ezen álláspontját a rendszerváltás időszakában is következetesen képviselte.

1987 júniusában megjelent a Beszélő folyóiratban a „Társadalmi szerződés (a politikai – kibontakozás feltételeiről)” című program-tanulmány. Ennek V. pontja tartalmazta a demokratikus ellenzéknek a bíróságokra vonatkozó követeléseit: „Független és ellenőrzött bíróságokra van szükség: szűnjön meg a bírói testület feletti igazságügyi minisztériumi gyámkodás, a hivatásos bírakat ne a Minisztérium jelölése alapján válasszák, ne a Minisztérium ossza be őket meghatározott bíróságokhoz.”⁴⁹⁷

Még 1988 novemberében az Igazságügyi Minisztériumban készült egy feljegyzés Kulcsár Kálmán miniszter részére az Igazságügyi Minisztérium átszervezésével összefüggő személyi kérdések témájában. Ebben a körben került sor első alkalommal annak leírására, hogy szükség van egy Országos Igazságügyi Tanács, mint állami koordináló szerv létrehozására azért, mert az MSZMP KB „munkamódszereinek, szervezetének korszerűsítése folytán, mivel feltehetően megszűnik az igazságügyi szervek pártkoordinációja, a sokéves tapasztalatok szerint továbbra is szükség lesz egy koordináló testületre”.⁴⁹⁸

Amikor az Igazságügyi Minisztériumnak az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 20–21-i ülését is megjárta alkotmánytervezete az Országgyűlés elé került, ez már intézményes garanciákkal kívánta ellátni a bírói függetlenséget: „A bírói függetlenség személyi biztosítékait a bírák jogállására vonatkozó rendelkezések szabályozásával is biztosítani kell. Ennek megfelelően az alkotmányban kell rögzíteni, hogy a bírakat az államfő nevezi ki és menti fel. A kinevezés, illetőleg választás határozatlan időre szól. A bíró más közéleti tisztséget nem tölthet be, képviselőnek nem választható meg, továbbá tudományos és oktatói tevékenységen kívül más kereső tevékenységet nem vezethet. A bírói függetlenség kérdésével függ össze a bírák elmozdíthatatlansága is. E körben az Alkotmánynak le kell szögeznie, hogy a bírakat akarattal ellenére csak az illetékes bírói testület javaslata alapján, a bírósági törvényben meghatározott okok miatt lehet felmenteni, felfüggeszteni, áthelyezni vagy nyugállományba helyezni.”⁴⁹⁹

Bár 1989 nyarán a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során elsősorban az Alkotmánybíróság körül folyt a vita, a középszintű egyeztető bizottság 1989. augusztus 30-i ülésén Somogyvári István ismertette a bíróságokra vonatkozóan a munkabizottságokban elhangzott különböző véleményeket:

„A vitakérdés a felek között abban volt, hogy az Ellenzéki Kerekasztal azt javasolta, hogy az alkotmányban a különbíróságok léteire utaló rendelkezés szűnjön meg, ennek megfelelően a különbíróságokat mielőbb számoljuk fel. Ők ez alatt elsősorban kifejezetten a katonai bíróságok felszámolását értették.

Az MSZMP álláspontja ebben a kérdésben az, hogy tekintettel arra, hogy Magyarország új alkotmányának az Országgyűlés által elfogadott

⁴⁹⁶ Kulcsár Kálmán általános érvénnyel fogalmazta meg: „A »bírói hatalom« súlyát megnövelte egyrészt a bírói jogalkotás tényként való elismerése, másrészt a parlament és a kormányzat, tehát a végrehajtó hatalom »kiegyezése«, KULCSÁR 1987. 290. p.

⁴⁹⁷ A dokumentum először a Beszélő c. független folyóirat szerkesztőségében készült, 1987 márciusa és júniusa között. A szövegezés munkáját Kis János, Köszeg Ferenc és Solt Ottília végezte.

⁴⁹⁸ Feljegyzés az Igazságügyi Minisztérium átszervezéséről. MNL OL XIX-E-1-p. 3.d. 20.509/1988/5. sz.

⁴⁹⁹ Magyarország alkotmánya szabályozási koncepció. Igazságügyi Minisztérium, 1989. január 30. Országgyűlési Irratár és Levéltár Országgyűlési Irományok, 1985–1990. országgyűlési ciklus, 141–200. jelzetű kötet, 409. p.

koncepciójában is szerepel, miszerint a különbíróóságok felszámolása felé kell törekedni, delegációnk véleménye szerint amit most meg tudunk ebben a kérdésben lépni, azt lépjük meg. Véleményünk szerint ebbe az irányba mutat, hogy a választási bírászkodás körében nem különbíróóságot hoztunk létre, hanem a Legfelsőbb Bíróságot bíztuk meg a választási bíróság funkciójának az ellátásával. Véleményünk, hogy a munkaügyi bíróságoknak a rendes bíróságok körébe vonása végrehajtható a mostani időszakban is. Ez szakmailag az Igazságügyi Minisztériumban elő van készítve.

A katonai bírászkodás tekintetében azt javasoljuk, hogy a katonai bírászkodás személyi és tárgyi hatásköre szűküljön, annak megfelelően, ahogy tulajdonképpen már csütörtökön a középszintű megállapodás létrejött az I/4-es bizottság⁵⁰⁰ eredményeinek a tárgyalása során. Röviden ez azt jelentené, hogy a katonának a katonai bűncselekményeiben lenne a továbbiakban a katonai bíróságoknak hatásköre. A katonai bírászkodást jelenleg nem tudjuk teljes körűen felszámolni. (...)A Harmadik Tárgyalófélnek az a javaslata, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyetteseit és a legfőbb ügyész helyetteseit ne az MSZMP által javasolt módon, vagyis ne a köztársasági elnök nevezze ki ezeket a személyeket, hanem az Országgyűlés.

A felek között egyetértés van abban, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a Legfőbb Ügyészt természetesen az Országgyűlés nevezze ki, juttatná pozíciójába, itt a helyettesi kör kérdésében van a felek között vita. Mi úgy ítélnénk meg, hogy nincs különösebb indoka annak, hogy a jelenlegi helyzet megváltozzon. Jelenleg az Elnöki Tanács hatáskörébe tartozik a helyettesi körnek a kinevezése, megválasztása. Mi úgy gondoljuk, hogy az új államfő ugyanezt a jogkört átvehetné.”⁵⁰¹

A bírói függetlenség kérdésében kialakult konszenzus végül megjelent a politikai egyeztető tárgyalások 1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásáról szóló megállapodásban, majd ennek nyomán az Országgyűlés elfogadta az 1989. évi XXXI. alkotmánymódosító törvény vonatkozó rendelkezéseit: „48. § (1) A Legfelsőbb Bíróság elnökét a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja, elnökhelyetteseit a Legfelsőbb Bíróság elnökének a javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.

- A hivatásos bírákat törvényben meghatározott módon a köztársasági elnök nevezi ki.
- A bírakat tisztségükből csak törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani.”⁵⁰²

Az 1990. évi választások után megalakult Antall-kormány 1990 őszén szabályozta újra az igazságügy-miniszter feladat- és hatáskörét.⁵⁰³ Eszerint az igazságügy-miniszter látja el az igazságszolgáltatással összefüggő jogalkotási feladatokat, a miniszter gondoskodik arról, hogy a jogszabályok összhangban álljanak más jogszabályokkal, megfeleljenek a jogalkotás szakmai követelményeinek, illetőleg beilleszkedjenek az egységes jogrend-

⁵⁰⁰ A szakértői szinten működő politikai munkabizottságok közül az I/4-es bizottság a büntető törvénykönyv és a büntető-eljárási törvény módosításának elveivel foglalkozott.

⁵⁰¹ A rendszerváltás forгатókönyve, 4. kötet 37–37. p.

⁵⁰² A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövege. Magyar Közlöny 1989. 74. sz.

⁵⁰³ 41/1990. (IX.15.) Korm. rendelet.

szerbe. A jogszabály-előkészítés szakmai színvonalának emelése érdekében a miniszter tudományos kutatásokat kezdeményez, szervez és irányít. A miniszter képviseli a Kormányt az Alkotmánybíróság eljárásában, ha az eljárást a Kormány kezdeményezi vagy az kormányrendeletet, illetőleg annál magasabb szintű jogszabályt érint. Felügyeletet gyakorol az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, valamint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a büntetés-végrehajtási intézetek működése felett.

Az új vezetés feladatai közé tartozott az új államigazgatási struktúrát tükröző minisztériumi szervezet kialakítása, amit önmagában indokolt a politikai, a közigazgatási államtitkári és a helyettes államtitkári tisztségek létrehozása, valamint a tárcához igazodó feladatkörök meghatározása. Létrejött a Miniszteri Kabinetiroda, a Szervezési és Munkaügyi Főosztály helyett új főosztályként megalakult az igazgatási feladatokat ellátó Titkárság, valamint a Munkaügyi Főosztály, a Számítástechnika Alkalmazási Központ pedig Jogi Informatikai Főosztály elnevezéssel a Minisztérium szerves részévé vált. A kodifikációs feladatok elvégzésére megalakult az Igazságügyi Kodifikációs Főosztály. Ügykörébe került a bírósági, a közjegyzői, valamint az ügyvédi szervezettel, az igazságügyi szakértőkkel, a büntetés-végrehajtással és a bírák, továbbá a büntetés-végrehajtási testület jogállásával összefüggő jogszabályok előkészítése.

Megszűntek a kis kodifikációs egységek, a Vállalati Jogi Szakértői Csoport, a KGST és a Közös Piaci Ügyek Szakértői Csoportja, valamint az Alkotmányjogi Szakértői Csoport. Ezen egységek feladatkörét a Civilisztikai és Gazdasági Jogi, a Közjogi és a Nemzetközi Jogi Főosztály vette át. Felszámolásra került a főosztályokon belüli osztály és csoporttagozódás, a munkaügyi feladatok ellátása pedig a Pénzügyi Főosztály hatáskörébe került. A Nemzetközi Jogi Főosztályon belül megalakult az Emberi Jogi Osztály, a Civilisztikai és Gazdasági Jogi Főosztályon pedig Közös Piaci Osztály alakult, amely a magyar jogrendszernek az EGK jogával való harmonizációját kívánta koordinálni.⁵⁰⁴ A szervezeti átalakulásokat végül az Igazságügyi Minisztérium új ügyviteli szabályzata, az igazságügy-miniszter 3/1992. (IK 4.) IM utasítása rögzítette.

Mindezek a változások–változtatások végső fokon megvalósították az igazságügyi rendszer átalakítását, majd befejezték az igazságügyi rendszerváltást. Ami természetesen nem merevítette egy változatlan modellbe a rendszert, hiszen nyitottsága és önkorrekciós képessége a biztosítéka folyamatos megújulásának.

A rendszerváltást követően, de részben már azt megelőzően is, az igazságtételi jogalkotás, illetve a történeti kutatások jelentős része fordult a kommunista időszak törvénysértő eljárásai, perrei felé, hiszen ekkorra kiderült, hogy XX. századi diktatúrák felfedezték: „a büntetőeljárás nemcsak (sőt, elsősorban nem) az igazságszolgáltatás eszköze, hanem más, attól független célok megvalósítására is használható.”⁵⁰⁵ Ekkoriban a szovjet / orosz, de a nyugati kutatások is nagy érdeklődést mutattak a Szovjetunióban zajlott nagy koncepciók perек iránt, a magyarországi kutatások pedig elkezdtek feltárni az első koncepciók perекet – Pócspetri, MAORT, Mindszenty, – majd gyorsan sorra kerültek a kulákperek, az egyháziak elleni perек, illetve szinte tömeges méretekben az 1956 utáni megtorlások

⁵⁰⁴ 7/1991. (IK 11.) IM utasítás.

⁵⁰⁵ KAHLER 1999. 113. p.

pereinek feldolgozásai. Mindezek az esetek arra hívták fel a figyelmet, hogy a kommunista jogrendszerekben általában formálisan deklarált jogvédő alapelvek önmagukban nem jelentenek semmiféle biztosítékot arra, hogy az igazságszolgáltatás ne szegődhetne (esetleg kényszerülne) a cinikus diktatúra – beleértve a korszak Igazságügy-minisztériumait – szolgálatába. Ami pedig a pártirányítás mechanizmusának korai, politikai szociológiai kritikáját illeti, érdemes Bihari Mihálynak, kezdetben röpiratként terjesztett és feledni látszó „Reform és demokrácia” című munkájának ide vonatkozó mondanivalóját citálni: „A bolsevik típusú kommunista párt megkülönböztető jegye, s minden nem elit jellegű párttól elkülönítő jellemzője, hogy nem egyszerűen az azonos ideológiát elfogadó emberek összessége, hanem élcsapat. Önmagát élcsapatnak és az egyedüli tudományos politikai világnézet hordozójának tételezve, önképében az átlagemberek, a munkásosztály és a társadalom fölé kerül. Ez az ideológiai élcsapat és elitpárt önkép, pozitív autosztereotípa akkor is áthatja a tagokat, és főleg a párt vezetőit, ha a társadalom többi tagja egyáltalán nem ismerik el sem élcsapat, sem kiváltságos ideológiai elitpárt jellegét (ez a negatív heterosztereotípa), mert e pártöntudat a visszaigazolást és legitimációt nem mástól nem a társadalomtól várja.” A bírói hatalom és függetlenség megerősítésére tett javaslatai közül a bírák választási rendjének újraszabályozása került az első helyre. Az igazságszolgáltatás pártirányításának teljes felszámolása érdekében szükségesnek tartja a bírósági szervezet egész rendszerének kivonását az Igazságügyi Minisztérium felügyelete és irányítása alól. Biztosítani kell a bírói függetlenség jogi, szervezeti és személyi garanciáit. Jelentősen javítani kell a bírói kar egzisztenciális feltételein, megállítva a szakmai kontraszelekciót. Végül pedig teljesen függetleníteni kell az Ügyvédi Kamarát, illetve az Igazságügyi Minisztérium felügyeleti jogát minden vonatkozásban meg kell szüntetni.⁵⁰⁶

Nem sokaknak tűnt fel az MSZMP Központi Bizottságának 1988. november 22-i ülésének második napirendi pontja, hiszen ez a kommunista pártok történetéből jól ismert sokadik szervezeti és munkamódszerbeli változásokat ígérte. Nem derült ki sokkal több Grósz Károly főtitkár sajtótájékoztatójából sem. Rámutatott arra, hogy a kormánynak szabadabb kezdet kell adni feladatainak az ellátásában, támogatni kell a kormányt, bár lehetnek rész kérdések, amelyekben a Központi Bizottság álláspontja eltér a kormány napi döntésétől. „A kormány akkor tudja eredményesen betölteni e rendkívül bonyolult és nehéz időszakban a feladatát, ha egyrészt teljes politikai bizalmat érez a Központi Bizottság részéről, szabad kezdet kap a gyakorlati folyamatok irányításában, miközben a Központi Bizottság vállalja, hogy a kormányzati szándékot, törekvést igyekszik elfogadtatni a pártmozgalmon belül.”⁵⁰⁷

A KB határozata kissé pontosabban fogalmazott: „A Központi Bizottság tiszteletben tartja az Országgyűlés kizárólagos törvényalkotói szerepét, a Minisztertanács önállóságát és felelősségét a kormányzati munkában. Támogatja a kormány tevékenységét. Megszünteti a kormányzati tevékenységi körök – közöttük a kül-, és belügyek, a honvédelem – közvetlen irányítását, a párt és az állami testületek működésének párhuzamosságait.” A minisztériumok fölötti közvetlen pártirányítás megszüntetése – még ha a „közvetlen” jelző bizonytalansága az ugyancsak határozatlan jelentésű „közvetett” irányítás lehetőségét nyitva hagyta is a határozat – mindenképpen fordulatot jelentett az állam pártirányításának négy évtizedes történetében. Az történt, amire kevesen számítottak: a párt „kivonult” az államból. Hogy ez nem ment egyik napról a másikra, és a negyven éves beidegződések egészen a rendszer-

⁵⁰⁶ BIHARI 1987. 174., 218. p.

⁵⁰⁷ GRÓSZ 1988. 3. p.

váltásig működtették a kapcsolattartás reflexeit, arra több példát is fel lehet hozni. De maga a határozat egyértelműen fogalmazott: a párt „megszünteti a kormányzati tevékenységi körök – közöttük a kül-, és belügyek, a honvédelem – közvetlen irányítását”.

Az már további vizsgálatok tárgyát képezheti, hogy a posztkommunista országok egy részében miért vált szinte általánossá az átalakulás után rövidebb–hosszabb idő eltelte után a demokratikus értékek gyors devalválódása. Miközben a demokratikus intézményrendszer struktúrája rögzíti ugyan az államiságnak, a politikumnak a demokratikus értékek melletti elkötelezettségét, funkcionális oldalról mindez fokozódó diszfunkcionális hatásokat mutat-hat. Az igazságügy rendszerében a politikai és a jogi kultúra tradíciói, állandó, kontinuos elemei rendszereken átívelően is befolyásolhatják, gátolhatják a demokratikus innovációs kísérletek eredményességét, ezek megvalósítását. Minden ezzel foglalkozó szakirodalom szerint – fogalmazza meg a „túlélő kultúrával” kapcsolatos aggályait egy oxfordi tanul-mány – a posztkommunista államok ellentmondásos viszonya a demokratikus és jogállami normákhoz, a stabilizálódás kudarcai a jogi szabályozás általános komolyan nem vételének tradícióival állnak kapcsolatban. „Ezek a tradíciók – az állami hatalom túlterjeszkedése, centralizációja, a magánszféra visszaszorulása, az autonómiák csökkenése – az embe-ri méltóság, az emberi jogok, a szabadság és a méltányosság gyakori alternatívájaként jelentkeztek Európa történetében, a posztkommunista országok esetében viszont ezeket közvetlenül a pártállam ideológiai »értékei« kívánták igazolni.”⁵⁰⁸

Ugyanakkor a rendszerváltás óta eltelt időszak történet-, politika- és jogtudományi kutatásai jelentős eredményeket tudnak felmutatni mind a pártirányítás természetének feltárása, mind pedig az Igazságügyi Minisztériumnak az igazságszolgáltatás igazgatása területén betöltött szerepe vonatkozásában. Jelen gondolatok inkább arra törekedtek, hogy a részben már elemzett folyamatok információit eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert iratok feldolgozásával elmélyítse, illetve némely, eddig nem közölt dokumentum bemutatásával árnyaltabbá tegye az igazságügy pártállami időszakának közel fél évszázados történetét.

⁵⁰⁸ GALLIGAN, Denis J.: *Legal failure. Law and social norms in post-communist Europe*. In Galligan, Denis J. – Kurkchiyan, Marina (ed.): *Law and Informal Practices. The Post-Communist Experience*. Oxford University Press. 2003. Idézi: FLECK 2021. 173. p.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- A Magyar Szocialista Munkáspárt Szervezeti Szabályzata. Az MSZMP IX. kongresszusának határozata.* Pártélet, 1966. 12. sz.
- ÁBRAHÁM–KUSSINSZKY 1945 = ÁBRAHÁM Ferenc – KUSSINSZKY Endre (szerk.): *A Bárdossy-per. Ítélt a történelem. A Magyar Országos Tudósító és a Magyar Távirati Iroda hivatalos kiadásaiából.* Híradó Könyvtár. Magyar Központi Híradó, Budapest, 1945.
- ANTAL 2022 = ANTAL Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45).* Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2022.
- ARZSANOV 1951 = ARZSANOV, M. A. et al.: *Állam- és jogelmélet.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1951.
- BALÁZS 2007 = BALÁZS Zoltán: *Politikai értékelmélet.* L'Harmattan, Budapest, 2007.
- BABEROWSKI 2015 = BABEROWSKI, Jörg: *Felperzselt föld. Sztálin erőszakuralma.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015.
- BÁLINT 2018 = BÁLINT László: *Biszku és Benkei állambiztonsági hálózati parancsai. Magyarázatok és értelmezések. Hálózaton kívüli kapcsolatok, 1958–1990.* Érd, 2018.
- BALOGH 1997 = BALOGH Margit: *A református egyház a koalíció éveiben (1945 – 1948).* In: Magyarország a XX. században (főszerk. Kollega Tarsoly István) II. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.
- BALOGH–SZABÓ 1994 = BALOGH Sándor – SZABÓ Éva: *Koalíció és politikai érdekegyeztetés. (A pártközi értekezlet).* Múltunk, 1994. 4. sz.
- BARÁTH 2017 = BARÁTH Magdolna: *A szovjet tényező. Szovjet tanácsadók Magyarországon.* Gondolat, Budapest, 2017.
- BEÉR 1951 = BEÉR János et al.: *Magyar alkotmányjog.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1951.
- BEREI 1947 = BEREI Andor: *Magyarország hároméves terve.* Szikra, Budapest, 1947.
- BIBÓ 1986 = BIBÓ István: *A magyar demokrácia válsága.* In: Válogatott tanulmányok. II kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- BIHARI 1987 = BIHARI Mihály: *Reform és demokrácia.* Medvetánc, 1987 2. sz. melléklet.
- BIHARI 2005 = BIHARI Mihály: *Magyar politika. 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok.* Osiris, Budapest, 2005.
- BISZKU 1975 = BISZKU Béla: *Az állami munka fejlesztésének és pártirányításának néhány kérdése.* In: uő. A párt és az állam a nép szolgálatában. Kossuth, Budapest, 1975.
- BISZKU 1975a = BISZKU Béla: *A párt feladatai az államhatalom erősítésében és a szocialista demokrácia fejlesztésében.* In: Rákosné Szőke Katalin (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve.* Kossuth, Budapest, 1975.
- BÓCZ 2010 = BÓCZ Endre: *Négy évtized az ügyészségen. Pályám emlékezete.* Pallas Páholy Kulturális és Kiadó Kft., Budapest 2010.

- BÓDY–CIEGER 2004= BÓDY Zsombor – CIEGER András *beszélgetése Sólyom Lászlóval*. „*Hagyni kell történni a sorsot*”. Századvég, 2004.
- BOLERATZKY 2019 = BOLERATZKY Lóránd: *Önéletrajz (2006)*. In: uő.: *Egyházjog – a lelki egyház szolgálatában. Válogatott egyházjogi tanulmányok*. (szerk. Révész Béla) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
- BORBÁNDI 1996 = BORBÁNDI Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996.
- BORBÁNDI 1997 = BORBÁNDI Gyula: *Magyar politikai pályaképek. 1938–1948*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- BORECKZY 1985 = BORECKZY Beatrix (főszerk.): *A magyar állam szervei 1950–1970. Központi szervek*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest 1985.
- BOTOS 1992–2001= BOTOS János: *Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből I–V*. BM Kiadó, Budapest, 1992–2001.
- BOZÓKI 1999–2000 = BOZÓKI András: *A rendszerváltás forgatókönyve*. In: Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán (szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. 1–4. köt. Budapest, Magvető, 1999. 5–8. köt. Budapest, Új Mandátum, 2000.
- BÖLÖNY 1992 = BÖLÖNY József: *Igazságügyminiszterek*. In: uő. Magyarország kormányai 1848–1992. Negyedik, bővített és javított kiadás. (Az 1987–1992 közötti időszakot feldolgozta és a kötetet sajtó alá rendezte Hubai László). Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.
- CONNERTON 1997 = CONNERTON, Paul: *Megemlékezési szertartások*. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- CZÓBEL 1954 = CZÓBEL Ernő (szerk.): *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam*. Szikra, Budapest, 1954.
- CSAPODY 1999 = CSAPODY Tamás: *A polgári szolgálat Magyarországon*. Valóság, 1999. 10. sz.
- CSEPELI–KÉRI–STUMPF 1992 = CSEPELI György – KÉRI László – STUMPF István (szerk.): *Állam és polgár. Politikai szocializációs tanulmányok I*. MTA PTI., Budapest, 1992.
- CSORNA 1945 = CSORNA Béla: *Villámszemle a felmentett és szabadlábra helyezett fasiszták frontján*. Világosság, 1945. október–december.
- DEÁK 1970 = DEÁK József: *A jogalkalmazás jogpolitikai elveinek érvényesülése az állam elleni büntettek nyomozása során*. BM Tanulmányi és Képzési Csoport Főnökség, Budapest, 1970.
- DOMOKOS 1979 = DOMOKOS József: *Emlékezik egy kommunista védőügyvéd*. Gondolat, Budapest, 1979.
- ECKHART 1936 = ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935 (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Története II. köt.)*. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, 1936.
- Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke*. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, Budapest, 1945.

- FEITL 2003 = FEITL István (szerk.): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1947.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.
- FEITL 2016 = FEITL István (szerk.): *Kérdések és válaszok az 1944–1949 közötti magyar történelemről.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.
- FLECK 2002 = FLECK Zoltán: *A bírói függetlenség állapota.* Fundamentum, 2002. 1. sz.
- FLECK 2021 = FLECK Zoltán: *Szabályozás, szakpolitika és autonómia. Az eszközként használt jog csapdái.* Máltai tanulmányok, 2021. 2. sz.
- FÖGLEIN 1993 = FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon. 1944–1949.* Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1993.
- FÖLDESI–SZERENCSÉS 2003 = FÖLDESI Margit – SZERENCSÉS Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900–1981).* Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
- GANTNER 2010 = GANTNER Péter: *Valentiny Ágoston, az elfelejtett államférfi.* I A T Kiadói és Kereskedelmi Kft., Budapest, 2010.
- GATTER 2004 = GATTER László: *Az igazságszolgáltatás reformja 1987–1997. Rendszerváltás a bíróságok igazgatásában.* KJK–Kerszöv Kft., Budapest, 2004.
- GELLÉRT 1975 = GELLÉRT György: *A Kúriától a Legfelsőbb Bíróságig.* Magyar Jog 1975. 5. sz.
- GLATZ 1992 = GLATZ Ferenc: *Az 1941. jún. 26-i minisztertanácsi ülés.* História . 1992. 2. sz.
- GRÓSZ 1988 = GRÓSZ Károly: *Modern kommunista pártot, jól működő szocializmust.* Népszabadság, 1988. november 23.
- GYARMATI 1995 = GYARMATI György: *A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére.* In: Feitl István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Politikátörténeti Alapítvány, Budapest, 1995.
- GYARMATI 2004 = GYARMATI György: *A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban, 1945 – 1956.* In: Gyarmati Gyöngy – Schadt Mária – Vonyó József (szerk.): *Az 1950-es évek Magyarországa játékfilmekben.* ASOKA Bt., Pécs, 2004.
- GYEKICZKY 2016 = GYEKICZKY Tamás: *Befordítva. Levéltári iratok a jogpolitikáról, a bíróságokról, és a bíraskodás lehetőségeiről a Kádár korszakban (1958–1990).* Patrocinium Kft., Budapest, 2016.
- GYÓRFFY 1950 = GYÓRFFY Sándor (szerk.): *A Rákosi-per.* Szikra, Budapest, 1950.
- HAFNER–ZSILLE 1991 = HAFNER Mónika – ZSILLE Zoltán (szerk.): *Maradj velünk. Krassó György írásai.* Bozóki András interjújával. Magánzárka, Budapest, 1991.
- HALMOSY 1983 = HALMOSY Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- HEGEDŰS 1985 = HEGEDŰS András: *Élet egy eszme árnyékában. Életrajzi interjú.* Magánkiadás, Bécs, 1985. 224. p.
- HEGEDŰS 1988 = HEGEDŰS András: *A történelem és a hatalom igézetében.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

- HEGEDŰS 1989 = HEGEDŰS András: *Élet egy eszme árnyékában*. A beszélgetéseket kész. Zsille Zoltán, Kasza Levente. Budapest, Bethlen, 1989.
- HELL 2010 = HELL Roland: *A nőmenklatúra mint a szocialista társadalom politikai uralkodó osztályának jellemzője a Kádár-rendszerben*. Jog-állam-politika, 2010. 2. sz.
- HORVÁTH 1998 = HORVÁTH Zsolt: *Propaganda és történelem. 1848 századik évfordulójának ünneplése*. História, 1998. 3. sz.
- HORVÁTH 2003 = HORVÁTH Julianna et al. (szerk.): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció. 1944–1948*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.
- HORVÁTH 2014 = HORVÁTH Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014.
- HUSZÁR 2007 = HUSZÁR Tibor: *Az elittől a nőmenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása és néhány jellemzője Magyarországon (1945–1989)*. Szociológiai Szemle 2005. 3. sz. (Corvina, Budapest, 2007.)
- IZSÁK–KUN 1994 = IZSÁK Lajos – KUN Miklós: *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994.
- JEL–KÉP 1984 = *A lakosságot foglalkoztató események és problémák*. Jel–Kép. 1984. 4. sz.
- JUTASI 1985 = JUTASI György: *Az Alkotmányjogi Tanács tevékenységének néhány elvi problémája*. Állam és igazgatás, 1985. 6. sz.
- KÁDÁR 1945 = KÁDÁR János: *A szakszervezetek és üzemi bizottságok az újjáépítés szolgáltatásában. Kézirat gyanánt, 1945. június 12*. Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége Propaganda Osztálya, Szikra Irodalmi Lapkiadó, Budapest, 1945.
- KÁDÁR 1957 = KÁDÁR János *előadói beszéde az MSZMP Országos Értekezletén (1957. június 27.)*. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének Jegyzőkönyve, 1957. június 27 – 29*. Kossut, Budapest, 1957.
- KAHLER 1999 = KAHLER Frigyes: *Igazságszolgáltatás, jogszolgáltatás*. In: uő. *Szemtől-szembe a múlttal*. Kairosz Kiadó, Budapest, 1999.
- KAHLER 2010 = Kahler Frigyes: *Biszu Béla szerepe az 1956-os forradalom megtorlásában*. Rubicon, 2010. 6. sz.
- KÁLLAI–SZIGLIGETI 1975 = KÁLLAI László – SZIGLIGETI Tibor: *A MEGÉV-ügy*. Belügyi szemle, 1975. 9. sz.
- KARDOS 2021 = KARDOS Sára: *A jogalkotásra vonatkozó alkotmányos szabályok 1949-től az új Alaptörvény elfogadásáig*. Jogelméleti Szemle, 2021. 3. sz.
- KÁRPÁTI 1989 = KÁRPÁTI Ferenc (hónvédelmi miniszter): *„Nálunk nem lesz katonai szükségállapot”*. Országgyűlési tudósítások, 1989. június 31.
- KARSAI–MOLNÁR 2004 = KARSAI László – MOLNÁR Judit: *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. 1956-os KHT, Budapest, 2004.
- KELEMEN 2013 = KELEMEN Roland: *A magyar alkotmánybíráskodás történeti áttekintése*. Diskurzus, 2013. 1. sz.

- KENEDI 2000 = KENEDI János: „*Stasi-operett*” Magyarországon. In: K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból. Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., Budapest, 2000.
- KEREKES–HALMAI 1987 = KEREKES Zsuzsa – HALMAI Gábor: *Jog, állam, jogállam*. ÉS, 1987.07.17.
- KERSHAW–LEWIN 2005 = KERSHAW, Ian – Lewin, Moshe: *A rendszerek és a diktátorok, az összehasonlítás perspektívái*. in: uő.: Sztálinizmus és náciizmus. Diktatúrák összehasonlítása. Szukits K., Szeged, 2005.
- KERTÉSZ 1953 = KERTÉSZ István: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon (részlet a „Szovjet és nyugati politika Magyarországon 1945 – 1947 c. tanulmányból)*. Látóhatár, 1953. 1. sz.
- KÉZIRAT 1965 = *Az Igazságügyminisztérium története tervezett megírásával kapcsolatos eddigi munkák anyaga*. (Megőrzés céljából bekötéshez rendezve 1965. III. 1-én.) Kézirat. Igazságügyi Minisztérium, 1965. Központi Könyvtár 4441/65
- KILÉNYI 1991 = KILÉNYI Géza (szerk.): *Egy alkotmányelőkészítés dokumentumai. Kísérlet Magyarország új Alkotmányának megalkotására 1988–1990. 1. köt.* Államtudományi Kutatóközpont, Budapest, 1991.
- KIS–KÖSZEG–SOLT 1992 = Kis János – KÖSZEG Ferenc – SOLT Ottilia: *Társadalmi Szerződés. A politikai kibontakozás feltételei*. Beszélő 1987. június, 2. különsz. In: Beszélő Összkiadás II. 1984–1987 (11–20. sz.). AB-Beszélő Kiadó, Budapest, 1992.
- KIRÁLY 2004= KIRÁLY Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912–2004*. HVG, Budapest, 2004.
- KOROM 1986 = KOROM Mihály: *A jogalkotás, a társadalom életének tükré*. Csongrád-megyei Hírlap, 1986. augusztus 20.
- KOSZTRICZ 1993a = KOSZTRICZ Anna et al. (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. 1. köt.* MOL, Budapest, 1993.
- KOSZTRICZ 1993b = KOSZTRICZ Anna et al. (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. 2. köt.* MOL, Budapest, 1993.
- KOSELLECK 1997 = KOSELLECK, Reinhart: *Az asszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Jósöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1997.
- KOVÁCS 2002 = KOVÁCS Éva: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. Klió, 2002. 2. sz.
- KOVÁCS 1988 = KOVÁCS István: *A Magyar Népköztársaság alkotmányának fejlődése és az új alkotmány. 1. köt.* MTA ÁJTI, Budapest, 1988.
- KOVÁCS, 2009 = KOVÁCS Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma: rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2009.
- KRAHULCSÁN 2013 = KRAHULCSÁN Zsolt: *A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban 1956–1962*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.
- KRAHULCSÁN 2014 = KRAHULCSÁN Zsolt: *Hatalom/át/mentés. Az MSZMP és az állambiztonság a rendszerváltás évében*. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest 2014.

- KRAHULCSÁN 2022 = KRAHULCSÁN Zsolt: *Biszku. A megtorlás belügyminiszterének életútja*. Jaffa, Budapest, 2022.
- KULCSÁR 1987 = KULCSÁR Kálmán: *Politikai és jogszociológia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.
- LÁZÁR 1995 = LÁZÁR Andor: *Visszaemlékezéseim*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995.
- LEKLI 1988 = LEKLI Béla: *Az igazságügyminisztérium szervezete és iratkezelése 1945 – 1985 között*. Új Magyar Központi Levéltár Közleményei, 1988.
- LENIN 1977 = LENIN, V. I.: *Állam és forradalom. A marxizmus tanítása az államról és a proletariátus feladatai a forradalomban*. Kossuth, Budapest, 1977.
- LENIN 1978 = LENIN, V. I.: *A párt vezető szerepe a szocialista építésben*. Kossuth, Budapest, 1978.
- LÉVAI 1978 = LÉVAI Tibor (szerk.): *A szocialista ügyészi szervezet fejlődése a Magyar Népköztársaságban (1953–1978)*. A Legfőbb Ügyészség hivatalos kiadványa, Budapest, 1978.
- LUKÁCS 1979 = LUKÁCS Tibor: *A magyar népbírói jog és a népbírók. 1945–1950*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- MEZEY 1995 = Mezey Barna: *Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon*. Börtönügyi Szemle, 1995. 3. sz.
- MIKÓ 2012 = MIKÓ Zsuzsanna: *A Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957 – 1963)*. Doktori értekezés, Budapest, 2012.
- MITROHIN 2004 = MITROHIN, Vaszilij: *KGB lexikon. A szovjet titkosszolgálat kézikönyve*. Alexandra, Pécs, 2004.
- MOLNÁR 1988 = Molnár János (szerk.): *Archívumi Közlemények*. MSZMP KB Párttörténeti Intézet Központi Pártarchívum, Budapest, 1988.
- NEMES-TAKÁCS 1981 = Nemes István – Takács István (szerk.): *Pártépítés. A párt- és tömegszervezeti munka kérdései*. Kossuth, Budapest, 1981.
- NÉMETH JÁNOSNÉ 1995 = NÉMETH Jánosné (szerk.): *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1956–1962*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995.
- NÉMETH JÁNOSNÉ 1998 = NÉMETH Jánosné (szerk.): *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1963–1970*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1998.
- NÉMETH JÁNOSNÉ 2000 = NÉMETH Jánosné (szerk.): *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1971–1980*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000.
- NÉMETH JÁNOSNÉ 2001 = NÉMETH Jánosné (szerk.): *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1981–1989*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2001.
- NIGRINY 1983 = NIGRINY Elemér (szerk.): *A jogalkotás jogpolitikai elveiről. Tanulmánykötet*. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1983.
- NOVÁK-SKRABSKI = NOVÁK Tamás – SKRABSKI Fruzsina: *Beszéltem hősökkel*. http://mandiner.blog.hu/2010/10/23/56_bejott_a_szobamba (elérése: 2011.11.23.)

- OPLATKA 2014 = OPLATKA, Andreas: Németh Miklós: „mert ez az ország érdeke”. Helikon, Budapest, 2014.
- PAÁL–RADÓ 1947 = PAÁL Jób – RADÓ Antal (szerk.): *A debreceni feltámadás. Krónikás könyv a demokratikus új Magyarország megszületéséről, a moszkvai tárgyalásokról, a debreceni nemzetgyűlés és az első független nemzeti kormány megalakulásáról, a magyar nemzet történetének sorsdöntő hőskoráról*. Magánkiadás, Debrecen, 1947.
- PALASIK 2000 = PALASIK Mária: *A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon. 1944–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- PALASIK, 2010 = PALASIK Mária: *Félelemben zárt múlt. Politikai gyilkosságok Győrön és környékén 1945-ben*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- PAP 1992 = PAP László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern – Budapest, 1992.
- PAPP 2009 = PAPP Gyula: *Igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*. Aetas, 2009. 2. sz.
- PAULER 1878 = PAULER Tivadar: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1878.
- PÉTERI 2004 = PÉTERI György: *Pirruszi győzelem. A „MEGÉV-ügy” és a politikai stílus változása a hosszú hatvanas években*. In: Rainer M. János (szerk.): „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. 1956-os Intézet, Budapest, 2004.
- PÉTERI 2000 = PÉTERI Zoltán: *Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2000.
- PETŐ 2006 = PETŐ Andrea: *Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten*. Múltunk, 2006. 1. sz.
- PETRIKNÉ 1999 = PETRIKNÉ Vámos Ida: *Iratok a Történeti Hivatalban*. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999*. Történeti Hivatal, Budapest, 1999.
- PINTÉR 2008 = PINTÉR István: *A Horthy-rendszer II. világháború alatti antifasiszta meg-hurcoltjai és áldozatai*. Múltunk, 2008. 1. sz.
- PÜNKÖSTI 1992 = PÜNKÖSTI Árpád: *Rákosi a hatalomért, 1945–1948*. Európa Kiadó, Budapest, 1992.
- PÜSKI 2003 = Püski Levente: *A ,30-as évek kormánypolitikájának krónikása Lázár Andor*. Rubicon, 2003. 7–8. sz.
- RÁKOSI = RÁKOSI Mátyás: *A dolgozó nép alkotmánya. Válogatott beszédek és cikkek*. Szikra, Budapest.
- RÉVAI 1948 = RÉVAI József: *Kossuth, Petőfi, Táncsics öröksége*. Szabad Nép, 1948. márc. 14.
- RÉVÉSZ 2000 = RÉVÉSZ Béla: *Az Ellenzéki Kerekasztal és az állambiztonsági szervek*. In: Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. 8. köt. Budapest, Új Mandátum, 2000.

- RÉVÉSZ 2001 = RÉVÉSZ Béla: *Az államiság értékeinek újrafogalmazása a rendszerváltás vitáiban*. Acta Jur. et Pol., 2001. Tom. 59. fasc. 15.
- RÉVÉSZ 2006 = A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében, politológiai értelmezési lehetőségek. Acta Jur. et Pol., 2006. Tom. 68. fasc. 19.
- RÉVÉSZ 2014 = RÉVÉSZ Béla: *A pártállami időszak ismeretlen hatalmi testülete. A Koordinációs Bizottság (1975–1988)*. Acta Jur. et Pol. 2014. Tom. 76.
- RÉVÉSZ 2015 = RÉVÉSZ Béla (szerk.): *Vladár Gábor emlékkötet (1881–1972)*. Igazságügyi Minisztérium – Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015.
- RÉVÉSZ 2016 = RÉVÉSZ Béla (szerk.): *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944–1990. I–III. köt.* Igazságügyi Minisztérium – Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016.
- RÉVÉSZ–TAMÁSI 2010 = Révész Béla – Tamási Miklós (szerk.): *A moszkvai levelezés 1956–1958. Lapok Hegedüs András volt miniszterelnök hagyatékából*. Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest, 2010.
- RIES 1948 = RIES István (szerk.): *Állami költségvetés az 1949. évre. 2. csoport. Köz- és jogbiztonság. 3. fejezet. Igazságügyminisztérium*. Budapest, 1948.
- RIES 1949 = RIES István: *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya*. Jogtudományi Közlöny, 1949. 15–16. sz.
- RIES 1950 = RIES István: *Joszif Visszarionovics Sztálin*. Jogtudományi Közlöny, 1950. 1–2. sz.
- SÁRKÖZY 1993 = SÁRKÖZY Tamás: *A privatizáció joga Magyarországon. 1989–1993*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- SARLÓS 1976 = SARLÓS Béla: *Deák politikai felfogása és az országbírói értekezlet. Tanulmányok Deák Ferencről*. Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1976.
- SASHEGYI 2016 = SASHEGYI Zsófia: *Miniszterből békaőr. „Mikecznek lenni sokszor nehéz, de nem lehetetlen”. Egy, a XX. század által megtépzott család története*. Magyar Nemzet, 2016. június 5.
- SINKOVICS 1972 = SINKOVICS István (főszerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*. ELTE, Budapest, 1972.
- SOLT 1992 = SOLT Pál (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. I. Kúriai teljes ülések/ÁVH-s kihallgatások/”Párt”-ítéletek/Rehabilitációk/Az ,56-os megtorlás iratai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- SOLT 1993 = Solt Pál (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. II. Kúriai teljes ülések/Vizsgálatok és „vallomások”/”Párt” itéletek/Elvi határozatok/Az ,56-os megtorlás iratai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- SOLT 1995 = SOLT Pál (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. IV. Kúriai teljes ülések/Népbírói statisztikák/IM – állásfoglalások/Kegyelmi előterjesztések/Nagy Imre és társai ügye 1989-ben*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1995.
- Soós 2004 = Soós Mihály: *A háborús és népellenes büntettek feltárásának forrásai a Történeti Levéltárban*. In: Gyarmati György (szerk.): *Az átmenet évkönyve 2003*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2004.

- STIPTA 1997 = STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media, Debrecen, 1997.
- STRASSENREITER 1986 = STRASSENREITER Erzsébet: *Ries István (1885–1950)*. Párttörténeti Közlemények, 1986. 1. sz.
- SZABÓ 1987 = SZABÓ Imre: *Ismét a bírói függetlenségről*. Állam- és Jogtudomány, 1987. 1–2. sz.
- SZABÓ 1998 = SZABÓ Róbert: *Politikai propaganda és történelmi ünnep*. Történelmi Szemle, 1998. 3–4. sz.
- SZEKÉR 2009 = SZEKÉR Nóra: *A Magyar Közösség története*. PhD értekezés, PPKE BTK, 2009. [<http://mek.oszk.hu/08400/08480/08480.pdf> (elérés: 2015. 06. 12.)]
- SZÉKELY 2000 = SZÉKELY Gábor: *A Kominform, 1947–1949*. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon. 1947–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- SZIVÁK 1906 = SZIVÁK Imre: *Az alkotmányi biztosítékokról. Állambíróság stb. Politikai és közjogi tanulmány*. Athenaeum, Budapest, 1906.
- SZMODIS 2016 = SZMODIS Jenő: *Az alkotmánybíráskodás gyökerei félmúltja és perspektívái*. Valóság, 2016. 4. sz.
- SZTÁLIN 1956 = SZTÁLIN, I. V.: *A leninizmus kérdései*. Szikra, Budapest, 1956.
- SZTUGYENYIKIN 1951 = SZTUGYENYIKIN, Sz. Sz.: *A szovjet államigazgatási jog*. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951.
- SZÜCS 1997 = SZÜCS László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.–1945. november 15. A-kötet*. MOL, Budapest, 1997.
- TAKÁCS 1985 = TAKÁCS Albert: *Az alkotmányvédelem néhány kérdése, különös tekintettel az Alkotmányjogi Tanácsra*. Jogtudományi Közöny, 1985. 11. sz.
- TAUBER 1986 = TAUBER István: *A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- TIHANYI 2014 = TIHANYI Miklós: *A katonai szolgálat és a vallásszabadság konfliktusa*. Hadtudományi Szemle, 2014. 3. sz.
- TÖRVÉNYHOZÓK NEMZETI SZÖVETSÉGE = *A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége Sopronban tartott üléseinek jegyzőkönyvei*. Kézirat. Országgyűlési Levéltár K 18.
- TÖKÉS 1992 = TÖKÉS Rudolf: *Intézményalkotás Magyarországon. Elemzési szempontok és alkotmányos modellek, 1989–1990*. Politikatudományi Szemle, 1992. 2. sz.
- TÖKÉS 1998 = TÖKÉS Rudolf: *A kialakított forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957–1990*. Kossuth, Budapest, 1998.
- TÖKÉS 2018 = TÖKÉS Rudolf: *Tranzitológia. Utak és buktatók*. In: uő.: *Újragondolt történelem. Válogatott tanulmányok 1967–2017*. Kossuth, Budapest, 2018.
- TRÓCSÁNYI 1995 = TRÓCSÁNYI László, id.: *Jogászi pályafutásom*. Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, Budapest, 1995.

- T. VARGA 2005 = T. VARGA György (szerk.): *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. 1948-1953.* Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2005.
- T. VARGA 2007 = T. VARGA György (szerk.): *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. 1953-1956.* Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2007.
- T. VARGA–SZAKADÁT 1992 = T. VARGA György – SZAKADÁT István: *Íme, a nómenklatúrák! Az MDP és a volt MSZMP hatásköri listái.* Társadalmi szemle, 1992. 3. sz.
- ÚJKÉRY 2001 = ÚJKÉRY Csaba: *Bírósági szervezet és igazgatás.* Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2001.
- VASTAGH 2019 = VASTAGH Pál: *Egy „idegen test” a szocialista államszervezetben. Adalékok az Alkotmányjogi Tanács létrejöttének történetéhez.* Közjogi Szemle, 2019. 1. sz.
- VIDA 1995 = VIDA István: *Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról.* In: Feitl István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1995.
- VIDA 1996 = VIDA István: *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1994 júliusában és a szovjet diplomácia. Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1996.
- VIDA 1997 = VIDA István: *A Szovjetunió és a magyar békeszerződés előkészítése.* Külpolitika, 1997. 3. sz.
- VLADÁR 1997 = VLADÁR Gábor: *Visszaemlékezéseim.* Püski Kiadó, Budapest, 1997.
- ZINNER 2001 = ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere.* Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2001.
- ZINNER 2002 = ZINNER Tibor: *Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez.* In: Kahler Frigyes (szerk.): *A semmisségi törvények.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.
- ZINNER 2015 = ZINNER Tibor: *Utak és tévutak a XX. századi magyar felsőbbírászkodás káderpolitikájában '56 után.* In: Bódiné Beliznai Kinga (szerk.) *A Kúria és elnökei III.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015.
- ZINNER–ZANATHY 1991 = ZINNER TIBOR – ZANATHY JÁNOS: *Az 1963. április 4. és 1989. október 23. között tárgyalt „politikai” perek vizsgálatáról.* Kézirat. Budapest, 1991. január 29.

RÖVIDÍTÉSEK

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
Bp. Szfőv.	Budapest székesfőváros
d.	doboz
f.	fond
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
IM	Igazságügyi Minisztérium
IRM	Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium
KB	Központi Bizottság
KI	Központi Irattár
KV	Központi Vezetőség
MAORT	Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MSZDP	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
OL	Országos Levéltár
ő. e.	őrzési egység
PB	Politikai Bizottság
PIL	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
NKVD	Народный комиссариат внутренних дел, Belügyi Népbiztosság
SZK(b)P	Szovjet Kommunista (bolsevik) Párt

CHANGES IN THE POLITICAL ENVIRONMENT OF JUSTICE IN HUNGARY 1944–1990

The communist state is a state that is usually administered and governed by a single party representing the proletariat, often guided by Marxist–Leninist philosophy, with the aim of achieving communism. Communist states can be controlled and administered by a single, centralised party apparatus. These states are usually termed by Marxists as dictatorships of the proletariat, or dictatorships of the working class, whereby the working class is the ruling class of the country, in contrast to capitalism, whereby the bourgeoisie is the ruling class. After the World War II, Hungary had a one-party totalitarian regime. The formal structure of the Hungarian state was adapted to the Soviet model. The Communist Party (Hungarian Workers' Party 1948–1956, Hungarian Socialist Workers' Party 1956–1989) also influenced - partly by the Ministry of Justice - the judicial decisions in both direct and indirect ways. Party groups within the courts enforce Party discipline and the Party approves judicial appointments and personnel decisions. Judges conscious of these control mechanisms are conditioned to watch for changes in Party policy in carrying out their work. The Party exercises direct influence in individual cases through the Political Committees at each level of court of justice. Party supervised and direct the work of state legal institutions, including the courts. Party are typically staffed by court presidents, the heads of law enforcement agencies, officials of the justice ministry or bureau, and other legal organs. In these courts, judges were not independent and faced multiple lines of dependency on political authorities at the same level of government and on vertical superiors, including constant evaluation. Although Party focus primarily on ideological matters, they can influence the outcome of cases, particularly when the case is sensitive or important. One must admit that, in this period the role of judicial review as an instrument for protection of constitutional rights of individuals is, so far, rather symbolic. The court system was designed to ensure party control of judicial decisions at all levels until the regime change in 1989.

FÜGGELÉK / DOKUMENTUMOK

1944.X.16. – 1945.III.28.	Budinszky László
1944.XII.22. – 1945.VII.21.	Valentiny Ágoston, az ideiglenes nemzeti kormány igazságügy – minisztere
1945.VII.21. – 1945.XI.15.	Ries István, az ideiglenes nemzeti kormány igazságügy – minisztere
1945.XI.15. – 1947.V.31.	Ries István
1947.V.31.-én	Ries István, ideiglenesen
1947.V.31. – 1947.IX.4.	Ries István
1947.IX.4. – 1947.IX.24.	Ries István, ideiglenesen
1947.IX.24. – 1948.XII.10.	Ries István
1948.XII.10.-én	Ries István, ideiglenesen
1948.XII.10. – 1949.V.20.	Ries István
1949.V.20. – 1949.VI.11.	Ries István, ideiglenesen
1949.VI.11. – 1950.VII.17.	Ries István
1950.VII.17. – 1952.XI.14.	Molnár Erik
1952.XI.14. – 1953.II.2.	Décsi Gyula
1953.II.2. – 1953.VII.4.	Kovács Béla
1953.VII.4. – 1954.X.30.	Erdei Ferenc
1954.X.30. – 1956.X.31.	Molnár Erik
1956.XII.29. – 1957.V.9.	Nezvál Ferenc az igazságügyi minisztérium megbízott vezetője
1957.V.9. – 1966.XII.7.	Nezvál Ferenc
1966.XII.7. – 1978.IV.22.	Korom Mihály
1978.IV.22. – 1988.VI.29.	Markója Imre
1988.VI.29. – 1990.V.23.	Kulcsár Kálmán

Igazságügyminiszterek 1944–1990

Szemák Jenő: Érdeklődik a debreceni ellenkormány felől.

Szóllósi Jenő miniszterelnökhelyettes Debrecenben összejöttek egyes képviselők, felsőházi és törvényhatósági bizottsági tagok és valami nemzetgyűlésfélélet alakítottak meg. Kiküldöttek egy politikai bizottságot az "alkotmányosság" helyreállítására. Ez a politikai bizottság megbizta Dálnoki Miklós Bélát a kormányalakítással. Dálnoki Miklós Béla a következő listát állította össze.

Honvédelmi miniszter: Vörös János, közellátási miniszter vitéz Faragó Gábor volt csendőrségi felügyelő, földmivelésügyi miniszter Nagy Imre. Őn a moszkvai rádió közlését ismerttettem s ez a név valószínűleg téves, talán Nagy Ferencről van szó. Vallás-és közoktatásügyi miniszter gróf Teleki Géza, a volt miniszterelnök fia; pénzügyminiszter Vásáry István kisgazdapárti képviselő; külügyminiszter Gyöngyösi János kommunista, igazságügyminiszter dr. Valentin Agoston szegedi ügyvéd, aki már régóta ismeretes kommunista üzelméről; kereskedelem-és közlekedésügyi miniszter Gábor József zsidó-kommunista. Valentinról bővebbet tud mondani Szógi Géza államtitkár ur. /Szógi Géza államtitkár: Szegeden szőnyegszövő üzeme volt és fegyházban ült közellátási panamá miatt! / Iparügyi miniszter Takács Ferenc volt szociáldemokrata képviselő. Ez szélsőséges agrárszociálista tevékenységet folytatott már évtizedek óta. Társadalombiztosítási miniszter Molnár Ernő kecskeméti ügyvéd, szintén kommunista. /Gesztelyi Nagy László: Fivére az első alkalommal kiszökött Moszkvába! / Belügyminiszter Erdélyi József. Valószínűleg Erdei Ferencről van szó, makói hagymakertész-családból származott.

Mint látható, Debrecenben a független kisgazdapárt, a nemzeti földmivesszövetség és a kommunistapárt tagjaiból alakítottak meg egy szélesre alapozott kormányt.. A politikai bizottság a kormánylistát elfogadta, majd a kormány tagjai fogadalmat tettek, hogy a magyar néphez hűek lesznek és a titkot megőrzik. Külpolitikai programja: fegyverszünet a szovjettal és a szövetséges hatalmakkal, a háborús kártérítés elvállalásával, tehát vállalják másfélmillió fő leadását. Jóviszonyra főrekszenek minden demokrata állammal s ószinte barátságot akarnak elsősorban a hatalmas szovjetunióval. Totális harcbevételést rendelnek el a németek és bérenceik ellen. Céljuk a független és demokrata Magyarország teljes szabadsággal. A zsidótörvények hatályon kívül helyezését ígérik, feloszlatsnak minden nyilas formációt ezek eltávolítása céljából. Földreformot ígérnek a nyilasok, a volksdeutschok és azoknak földjéből, akik a németeket aktíve támogatták. Magyar haderőt szerveznek és fel fogják szabadítani a még idegen megszállás alatt lévő magyar területet.

I.

M. kir. Igazságügyminisztérium.

Miniszter: Dr. Budinszky László

Politikai államtitkár: Dr. Nagy László

Ugyosztályok:

Elnöki személyzeti ü.o.

Elnöki gazdasági ü.o.

I. Törvényelőkészítő ü.o.

II. Családjogi ü.o.

III. Birtokrendezés-telekkönyvi ü.o.

IV. Büntető ü.o.

V. Gazdasági ü.o.

VI. Börtönügy-fiataloknak ü.o.

VII. Nezetközi jogi ü.o.

VIII. Felügyeleti ü.o.

IX. Magánjogi-közigazgatási ü.o.

M.kir. igazságügyminiszteri Számvevőség. Főnöke: Arany János igazgatói teendőkkel megb. számvevőségi főtanácsos.

II.

A személyügyek kormánybiztosának a m.kir. igazságügyminiszter mellett működő megbizottja: Dr. Szathmáry Béla.

A fent felsoroltak működési helye: Szombathely, Szily János-utca 7. szám, kir. törvényszék épülete.

A m.kir. igazságügyminisztérium telefonszámai: 53 és 54.

Pártmegbizott telefonszáma: 8-72.

Szombathely, 1945. évi január hó 19. napján.

2. A Szálasi-kormány Szombathelyre költöztetett Igazságügyminisztériumának szervezete, vezetői 1945. január 19.

Házi példány!

Melléklet a 714/1945.I.M.E. számhoz!

Sor- szám	Terület:	Minisztérium				Külhatóságok								Összesen.
						Bíróságok				Jogüggy igazg.		Bünt. inté- zet	Egyé	
		fogal	szv.	shiv.	alt.	biro	fogal	sh.	alt.	üggyez	fog.	Egyé		
1	Az 1914. évi országhatárok figyelembevételével, kivéve Horvátországot és Szlovákiát.	180	210	200	70	3050	2000	4100	2200	50	60	2500	500	15.100
2	Az 1942. évi országhatárokat figyelembevéve.	150	200	160	60	2900	1550	3750	1850	40	50	2350	450	13.510
3	Arra az esetre, ha az ország a Tisza vonaláig felszabadul.	120	150	150	50	1900	1050	2350	1130	25	30	1900	350	9.205
4	Ha a Duna vonaláig felszabadul.	120	100	100	35	1220	750	1300	820	16	25	640	300	5.426
5	Ha nagyjában a Balaton-vonal rögzül, beleértve Budapest felszabadítását is s végül,	120	100	100	35	900	600	1000	600	12	15	500	300	4.282
6	ha az egész ország ellenséges megszállás alá kerülne vagy a Németországba való teljes kitelepülés szükségessé válna.	23	2	4	5									34

Köveskői

3. A Szálasi-kormány Igazságügyminisztériumának létszámigényei a visszafoglalt országterületek nagyságának függvényében 1945.február 9.

J e g y z ő k ö n y v .

Készült 1945 január hó 13.-án Szekszárdon a Tolna megyei Horthy Miklós kórház sebészeti osztályán Szekszárd megyei város polgármesterének szóbeli felhívására azoknak a polgári személyeknek sérüléseiről, akik orosz katonáktól szenvedtek sérülést és a kórházban kezeltettek.

1./Potyondi Antalné 29 éves Szekszárd, Csátár-i lakos 1944 dec. 25.-én egy, a lakásába behatoló, orosz katona által megtámadtatva a hátán bal oldalt két szurácsi sérülést szenvedett. A beteg 1945 január hó 6.-án gyógyultán távozott a kórházból. A beteg elmondja még, hogy férjét ugyanaz az orosz katona, aki őt leszurta, agyonlőtte.

2./Gáli József 38 éves Szekszárd-i lakost, rendőri szolgálat teljesítése közben egy orosz katona megtámadta. Kétszer rálőtt, azonban csak az egyik lövedék találta el. Jobb combján szenvedett lövési sérülést. 1944 XII. 31.-től 1945 január 7.-ig volt ápolás alatt a kórházban. Javultán távozott. Az itt szereplő adatokat a kórházi feljegyzésekből állítottam össze.

3./Vörös Antalné 35 éves, Béri Balogh Ádám u. 85.sz. alatti lakos elmondja, hogy f.é. január hó 9.-én reggel 3 orosz katona behatolt a lakásába. Erőszakoskodni kezdtek vele, de ő ellenállt. Erre az egyik katona rálőtt. A lövedék bal kezének mutatóujját roncsolta és átütötte a mellkasát, tüdőlövést szenvedett. 1.9.-től fogva áll ápolás alatt. Jelenleg súlyos, de javuló állapotban van. Állítása szerint a velük szemben lakó Sipos családnál lakó félszemű orosz katona ismeri a merénylőt.

4./Varga István 22 éves szekszárdi lakost, ki teljesen süket, pincéjébe belöktek az orosz katonák, jobb alkarpja eltört. 1.9.-én gipsz kötést kapott és elhagyta a kórházat. A rá vonatkozó adatokat a kórházi feljegyzésekből és Horváth orvosnövendék előadásából állítottam össze.

5./Ferenczy Margit 48 éves szekszárdi lakost f.é. I.13.-án a Szécheny utcában robogó gépkocsiról tüzelő személy lelőtte. Nevezett a lövedéktől koponyaronsolást és agyrontsolást szenvedett. Haldokló állapotban szállították be a kórházba, hol rövidesen meghalt. A gépkocsi orosz katonai jármű volt.

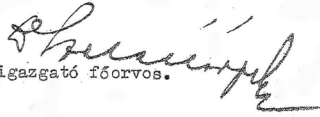
6./Pozsgay Gyuláné 52 éves szekszárdi lakost f.é. I.13.-án a Béri Balogh Ádám utcában robogó gépkocsiról tüzelő személy sebesítette meg. Nevezettnek jobb combját ütötte át a lövedék. Kórházban van elhelyezve, ápolás alatt áll.

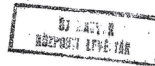
7./Hauszknecht Mihályné 32 éves Szekszárd-i lakost a Béri Balogh Ádám utcában az Új kórház előtt robogó gépkocsiról tüzelő személy lőtte le. Haslövése miatt bevitték az Új kórházban elhelyezett orosz katonai kórházba, hol műtétet akartak végezni rajta, de még a műtét megkezdése előtt elvérzett, meghalt. A rá vonatkozó adatokat dr. Sághy kórházi orvos előadásából állítottam össze. A 6. és 7. sz. esetben a lövöldöző személy orosz katonai járműről lövöldözött.

8./Miszta István 18 éves volt esztergomi lakos f.é. I.13.án a hadifoglyok közül meg akart szökni, mire a kíséző orosz katonai őr nevezettet lelőtte. 3 lövedék a nyakát és az arcot ütötte át. Orosz gépjárművel szállították a kórházba. Sérüléseibe még d.e. 10 órakor behalt. Nevezett a nála talált iratok szerint katonai szolgálat alól felmentett polgári személy volt. Az esetet, igazolványának csatolása mellett, a rendőrséghez jelentettem.

A jegyzőkönyv egy példányt polgármester urnak megküldöm, másodpéldányát a kórház irattárában helyeztem el.

Kmf.

igazgató főorvos.

4. A szekszárdi kórház jelentése a város polgári személyeinek orosz katonáktól szenvedett sérüléseiről 1944. december 25 - 1945. január 13. Polgármesteri felterjesztés az Ideiglenes Valentiny Ágostonnak, Nemzeti Kormány igazságügyi miniszterének (1954. 10. 30. - 1956. 10. 31) 1945. január 22.

13. kiadás.

1945. április 20.

Minisztertanács

MF Ha/B 2.

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

A kormány- tagjai csütörtökön délután 3 órakor Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök elnöklésével minisztertanácsot tartottak.

A minisztertanácson Valentiny Ágoston igazságügyminiszter előterjesztette az igazoltatásokról kiadandó rendelettervezetet, amely az eddigi rendelet érvényét megszünteti és több szigorítást tartalmaz. A kormány két rendeletet ad ki: az egyik a közalkalmazottakra, a másik a magánalkalmazottakra vonatkozik. A tisztviselők igazoltatásánál az az elv, fog érvényesülni, hogy az igazoltatási eljárás végrehajtói nem kebelbeliek lesznek.

Előterjesztette az igazságügyminiszter a képzésről szóló törvényjavaslatot is, melynek értelmében a miniszternek jogában áll a mostani törvényben előírt képzéssel nem rendelkező tisztviselőket kinevezni. Az érettségi alól a miniszter felmentést adhat. A főiskolai képzés megszerzése alól végleges felmentést a minisztertanács adhat az igazságügyminiszter javaslata alapján és ennek megtörténteig az alkalmaztatás ideiglenes jellegű. A főiskolai képzés megszerzésére az igazságügyminiszter határidőt engedélyez s addig az alkalmaztatás ideiglenes jellegű.

Az igazságügyminiszternek a minisztertanács elé terjesztett másik javaslata szerint azokat a kinevezéseket, áthelyezéseket, vagy előléptetéseket, amelyeket az előbbi kormányok 1944 március 19-e óta fogantatottak, háromtagú bizottság vizsgálja felül s amennyiben politikai jutalmazás történt, a rendelkezések hatályon kívül helyezendők. Az 1944 október 15- után történt kinevezéseket, előléptetéseket és áthelyezéseket hatálytalanítani kell.

5. Az MTI jelentése a tisztviselők igazoltatási eljárásáról szóló kormányrendelet 1945. április 19-i megalkotásáról.

A HÁBORUS FÜGÜNYÖK DÜNERÉNEK NÉPBÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSA.

1945 DECEMBER 12.
XXVII. ÉVFOLYAM

13 ÓRA 15 PERC

ELSŐ KIADÁS

BUDINSZKY-ÜGY 4. NAP. /ITÉLET/

Szardán délben tizenkét órakor hirdetett ítéletet Gálfalvy István dr. népbíróági tárgyalásvezető Budinszky László dr. háborus és népellenes bűnperében. A népbíróóság bűnösnek mondta ki Budinszky Lászlót a népbíróóságai remdelet 11. §-ának 4. pontja 2. telébeu továbbá a 11. §. 5. pontja és a 11. §. 6. pontjába ütköző, valamint a 15. §. 1. és 4. pontjában meghatározott háborus és népellenes büntettekben. Ezért a népbíróóság Budinszky Lászlót összbüntetésül halálbüntetésre ítélte. A 13. §. 3. pontja alapján emelt vád alól felmentette.

Az ítélet indokolása rövid történelmi hát ér megrajzolásá után megállapítja, hogy Budinszky László már 1935-ben, a törvényhatóságí választásokon még a szabadelvü Rassay-listán szerepelt, később azonban egyre inkább a fasiszta és nemzeti szocialista irányzathoz csatlakozott. Belépett a Salló-féle Nemzeti Frontba, majd az 1939-es országgyűlési választásokon, anélkül, hogy a nyilaspártnak tagja lett volna, nyilaskeresztespárti képviselőnek választották meg. Mint képviselő 1939 végén, majd 1940 elején több ízben felszóltalt a parlamentben számtalan jogfosztó rendelet és törvény meghozatalát sürgette és együt tal ilyen törvények meghozatalában mint képviselő résztvett. De nemcsak a parlamentben fejtett ki ilyen tevékenységet, a jobboldali lapok hársábjain is izgatott a háboru fokozottabb mértékü folytatása mellett.

- Ilyen előzmények után következett be 1944 október 15.-e, amikor a nyilaspárt a német katonaság segítségével hatalomra került, Szilasi Ferenc lett a miniszterelnök, aki előzőleg a vádlottal megállapodott, hogy igazságügyminiszter lesz az ő kormányában. Budinszky László vállalta az igazságügyminiszterséget, noha felhozta alkotmányjogi agályait. Ebben az időben a háboru további folytatására uszított, hozzájárult ahhoz, hogy a politikai büntettek miatt letartóztatottak német biztonsági közegeknek adassanak át. Igaz, hogy Vajna és Kovarcz nyomást fejtettek ki, ennek ellenére mint igazságügyminiszternek ez ellen tiltakoznia kellett volna. Bűnoselekményt követett el azzal is, hogy 1945 áprilisáig mint miniszter működött és benyújtotta a vegyesházasságok felbontásáról szóló, a nép széles rétegeit súlyosan érintő törvényjavaslatot. Mindezek alapján meg kellett állapítani a bűnhalmozatot.

6. A Magyar Országos Tudósító beszámolója a Szilasi-kormány igazságügyminiszere, Budinszky Lászlónak népbíróóságí ítélethirdetéséről 1945. december 12.

9.293/1946. szám.

II.

Magyar Igazságügyminiszter Urnak,

B u d a p e s t .

Az 1946. június 27.-én kelt 9.268/1946. II. számú átiratom kapcsán kértem annak közlését, hogy az 5.000/1946. M.E. számú rendelet végrehajtásával kapcsolatban Miniszter Ur tárcájánál miként alakul a megtartandó és elbocsájtandó alkalmazottak létszáma.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság most újabb tájékoztatást kért tőlem arra nézve, hogy a közszolgálati alkalmazottak létszáma a létszámcsökkentés végrehajtása kapcsán 1946. szeptember 1-ével miként alakul. Az erre vonatkozó létszámkimutatást 1946. szeptember 3-ig kell a Bizottság részére megküldennem. A létszámkimutatásnak - a korábbi kimutatás adataival összhangban - adatokat kell tartalmaznia 1./ az 1937/38. évi létszámra, illetve a létszámcsökkentés végrehajtását megelőző tárcalétszámra, 2./ az 5.000/1946. M.E. számú kormányrendelet kapcsán megállapított és az 1946/47. évi költségvetésben előirányzott létszámra, 3./ az 1946. szeptember 1.-én fennállott tényleges helyzetnek megfelelő létszámra, végül 4./ az 1946. szeptember 1-ig elbocsájtottak számára nézve.

Tisztelettel kérem Miniszter Urat, sziveskedjék a fent megjelölt létszámadatokat - a tájékoztatás sürgősségére tekintettel - legkésőbb 1946. szeptember 2-án 14 óráig részemre megküldeni.

Budapest, 1946. augusztus*28.

A miniszter rendeletéből:

miniszteri osztályfőnök.

7. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság adatigénylése a közszolgálati alkalmazottak létszámcsökkentése tárgyában 1946. augusztus 28.

Öt jogász-politikus a megalakuló Jogász Szövetségről

EE/KF/Mk gs December 19.-én alakul meg az összes magyar jogászokat egy szervezetbe összefogó Szövetség. A Magyar Jogász Szövetség megalakulásáról Riesz István igazságügyminiszter, Hejdu Gyula igazságügyi államtitkár, Beér János miniszteri osztályfőnök, Szabó Imre miniszteri tanácsos és Kádár Miklós, az Ügyvédi Kamara főtitkára nyilatkozott a Magyar Távirati Iroda munkatársának.

Riesz István igazságügyminiszter elmondotta, hogy a Magyar Jogász Szövetség célja, hogy a jogászokat közös testületbe egyesítse és azok kollektív munkáját elősegítse. A népi demokrácia csak azt a munkát becsülheti és becsüli - mondotta, - amit a nép érdekében végeznek.

- A Jogász Szövetség magában foglalja a gyakorlati élet és a tudomány területén dolgozó jogászságot és állandóan foglalkoztatni akarja a népi demokrácia életében felmerülő elméleti és gyakorlati problémákkal, amelyeket közös munkával kell megoldani.

Ebből az következik, hogy a különböző területen működő jogászok közös munkája ki fogja alakítani az inkább individualizmus felé hajló jogászokban a kollektív érzést és a kollektív munka szükségességét. Ennek előnyei különösen az igazságszolgáltatásban fognak megnyilvánulni.

- Az ügyvédi karra nézve erős erkölcsi megújulás lesz a Jogász Szövetség megalakulása olyan irányban, hogy az ügyvédi pályát mindinkább hivatásnak és nem foglalkozásnak fogja tekinteni és ki fogja vivni a dolgozó magyar nép megbecsülését.

8. A Magyar Távirati Iroda beszámolója a Magyar Jogász Egylet helyébe lépő Magyar Jogász Szövetség megalakulásáról 1948. december 11.

Hallassa szavát a nép!

Közel két esztendei munka után a köztársaság elnöke feloszlatta a magyar országgyűlést. Küzdelmes és nehéz időszakban működött ez az országgyűlés, mert a nép igazi képviselőinek az ország építése, a hároméves terv sikerre vitele mellett állandó harcot kellett vívniuk azok ellen, akiknek — mint Rákosi Mátyás mondotta — „egyetlen összetartó erejük van: a demokrácia gyűlölete”. Az országgyűlés a demokratikus erők erejéből teljesítette lényegében azt, amivel a dolgozók millió az 1947-es választáson megbízták. De a fejlődés megteremtette a Függetlenségi Népfrontot, amelyben a Magyar Dolgozók Pártjának vezető szerepe és a demokratikus erők szervezettebb és fegyelmezettebb együttműködése jut kifejezésre. Ennek vissza kell tükröződnie az új országgyűlés összetételében is. Olyan országgyűlésre van tehát szüksége az országnak, amelyben a dolgozók millióinak, amelybe nem kerülhetnek be a nép ellenségei. Olyan országgyűlésre van szükségünk, amely úgy jött létre, hogy a dolgozó milliók lelkesen, egységesen kiálltak a népi demokrácia, a Függetlenségi Népfront programja mellett. Olyan országgyűlésre van szükségünk, amelyben a dolgozó nép bizalmából vezető szerephez, eredményeikhez, munkájukhoz méltó számban foglalnak helyet a Magyar Dolgozók Pártjának képviselői.

De az önnepélyes népszavazás, amelyen népünk hitet tesz a békés építés, az ötéves terv, a dolgozók életszínvonalának emelkedése mellett, egyben hatalmas demonstráció is a béke mellett. Az ötéves terv erősebbé teszi országunkat, tehát erősíti a békefrontot — és a békefront ereje az imperialista háborús tervek legszilárdabb gátja. A Népfront programjára szavazva, az ötéves tervre szavazva, népünk tehát a békére szavaz.

9. Rákosi Mátyás, az MDP főtitkárának a Láng Gépgyár választási nagygyűlésén mondott beszédéből 1949. április 22.

Az igazságügyminisztérium 1951. évi elvi munkaterve.

I.

Elyi főszempont.

Fokozottan biztosítani kell azt, hogy az igazságügyi szervezet proletárdiktatúránknak, a szocializmust építő dolgozó népünknek hatékony fegyverévé vállalják az ellenséggel vívott harcban.

Az igazságügyi szervezetnek -Alkotmányunk szellemében, Pártunk vezető és irányító erejére támaszkodva, a Szovjetunió jogrendszerét és jogalkalmazását szem előtt tartva- népi demokráciánk fokozott védelmét és további erősödését kell szolgálnia.

II.

Elvi főfeladatok.

1. Még szorosabb kapcsolat kiépítése Pártunkkal.

Még hatékonyabban biztosítani kell azt, hogy Pártunk célkitűzései, a kormányzat politikai irányvonala, szocialista rendünk alapelvei maradéktalanul megvalósuljanak az igazságügyi igazgatásban.

Ehhez képest a legfontosabb feladatok elsősorban a következők:

Szorosabbá kell tenni az igazságügyi hatóságok /a minisztérium, az ügyészségek, a bíróságok, stb./ kapcsolatát Pártunkkal.

Személyzeti téren biztosítani kell a Pártunk követelményeinek megfelelő kádereket.

Az igazságügyi dolgozók oktatása terén fokozottan arra kell törekedni, hogy az igazságügyi alkalmazottak megfelelő további szocialista képzésben részesüljenek.

A jogalkotás terén tovább kell haladni szocialista jogrendszerünk kialakítása felé. Pártunk politikai célkitűzéseinek megfelelően ki kell választani azokat a jogterületeket, amelyekben az új jogszabályok megalkotása elsősorban szükséges.

Tovább kell mélyíteni kapcsolatainkat a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal.

le 4

1928/50. Sz. Lov.

Feljegyzés.
Horthyé.
VII/23. Gené

Feljegyzés.

- 1) Az igazságügyi apparátus nem felel meg a követelményeknek. Ennek főbb okai:
- a./ Az igazságügyi apparátus személyi összetétele.
- 2) Az igazságügyi apparátus nagyjában-egészében a régi. Horthyék ellenforradalmi bíróinak és ügyészeinek eltávolítása, a régi apparátusnak csupán egy töredékét érintette. A többség megmaradt az igazságügy szervezetében, akik a polgári jogszolgáltatás szellemében nevelkedtek, működtek és működnek ma is, teljesen érthetetlenül, olykor nem is titkolt ellenszenvvel állnak szemben a marxista ideológiával, a proletárdiktatura védelmének követelményeivel.

Emellett a bírói és ügyészi karban, valamint az IM tisztviselői karában ma is szépszámmal vannak fasiszták.

- 3) A felszabadulás után az igazságügyi szervekbe került új káderek döntő többsége azelőtt ügyvéd volt, zsidó kispolgárok, akik a polgári jogszolgáltatás szellemén semmit nem változtattak. Az új, amit ezek a "káderek" hoztak, az az, hogy a korrupció még nagyobb, mint azelőtt.

Munkáskáder a bírói és ügyészi karban egyetlen sincs. Az IM-be kerültek ugyan be az utóbbi időben munkáskáderek, többségük alantas beosztásba, vezető pozícióba mindössze ötven vannak. Az IM-ben 444-en 1945 előtt is szolgálatban állottak, 1945 után 142-en kerültek be, a többségük kispolgári elem. Az igazságügyi szervezet munkáskáderekkel való felfrissítése csak most indulhat meg. Ebben az évben jogi doktorátust nyerők közül munkáskáder ugyszólván alig akad, de augusztusban befejeződik az egy esztendő akadémiája, ahonnan 10-15 vezető pozícióra alkalmas munkáskádert nyerünk.

b./ Igazságszolgáltatásunk szervezeti felépítése is lényegileg a régi. A munkásbíróságok és most a nép ülnökök bevonása a bíraskodásba, bizonyos haladást jelentett ugyan, de ezek a reformok nem vezettek és nem is vezethetnek az igazságszolgáltatásunk demokratizálására, ha fennmarad az egész apparátus bürokratikus polgári, sőt reakciós jellege. Az alkotmány komondája ugyan a bírák választását /visszahívását/, de még nincs tisztázva, mikor és hogyan hajtsuk ezt végre. Nyilvánvaló, hogy alkotmányunknak ez a rendelkezése, végrehajtása esetén sem bír gyakorlati jelentőséggel, ha nem gondoskodunk új bírák kineveléséről.

11. Feljegyzés az igazságügyi apparátus átszervezéséről 1950. június 19.

F e l j e g y z é s

a jogi kari beiskolázások állásáról.

47.

A Vkm.-ben szerzett adatok szerint a beiskolázások mai állása a következő:

1./ Budapesten felszándékoznak venni 240 hallgatót. A beiratkozásnál eredetileg 58 budapesti lakos hallgató jelentkezett a budapesti karra, vidéken a budapesti karra kb. 20-30 hallgató jelentkezett. Azokkal, akik másodsorban jelentkeztek a jogi karra, az egyes középiskolákban külön beszéltek és rábeszéltek őket arra, hogy a jogi karra iratkozzanak be, ennek eredményeképpen a budapesti karra Budapestről a mai napig az eredetileg beiratkozott 58 hallgató helyett 132 hallgató kérte a felvételt; megérkezett a mai napon továbbá 12 hallgató felvételi kérelme Komárom megyéből is. Ezek szerint a mai napig beiskolázottak létszáma a budapesti karon 144.

A szocialis összetételre nézve a Vkm. azt a felvilágosítást adta, hogy a felvételt kérők több mint 27 %-a munkás származású.

A budapesti karral kapcsolatban felmerült a következő probléma: A Budapestről beérkezett 132 kérelmező közül 25-en elhelyezkedtek. Ezek kérik esti hallgatókként való felvételüket. Ugyancsak esti hallgatókként érdeklődnek a felvétel iránt 25-en /:ezek nincsenek benne a fenti számokban:/, akik közül 5 a Tervhivatalban, 5 pedig a honvédelmi minisztériumban dolgozik, általában tulnyomó részükben párttagok és jó káderek. Az esti tagozat iránt a Vkm.-nél is többen érdeklődtek. Minthogy az eredeti elgondolás szerint Budapesten esti tagozat nem indult volna, meg kell fontolni, nem lenne-e helyes mégis indítani esti tagozatot.

A Vkm.-ben közölték, hogy az előirányzott 240-es számot elfogják érni, mert a más karokra /:elsősorban a közgazdasági egyetemre:/ jelentkezett, de oda létszámok miatt fel nem vehető hallgatók közül azokat, akik második helyen a jogi kart jelölték meg, át fogják irányítani a jogi karra.

2./ Szegeden az előirányzott létszám 108, felvételre jelentkeztek 11-en. A Vkm.-nek még nincs adatja arra nézve, hogy hány hallgatót sikerült közvetlenül a középiskolából átirányítani a jogi karra, de számítanak arra, hogy vagy az iskolákban, vagy pedig későbbi átirányítással a létszámot feltétlenül betöltik. Az adatokat csak néhány nap múlva kapják meg.

3./ Pécsett az előirányzott létszám 120, jelentkeztek 9-en. Itt ugyanaz a helyzet, mint Szegeden; az előirányzott létszámot be fogják tölteni.

Budapest, 1950. július hó 12. napján.

107
116
/:Szabó Imre:/

12. Minisztériumi feljegyzés a jogi kari beiskolázások állásáról 1950. július 12.

A fiatal kádereknek bírói és ügyészi beosztásba történő vontatott kiemelése egyik okául azt hozzák fel, hogy ezek "nem eléggé képzett" jogászok, "nem képesek bírói és ügyészi okmányokat kifogástalanul kiállítani". Emellett azonban feledésbe megy, hogy a régi "képzett" jogászok nem mentesek nem csupán az ilyen, hanem ennél lényegesen komolyabb fogyatékoságoktól, amiről egyébként beszéltünk Rákosi Mátyás elvtárs címére küldött 1953. január 10.-i feljegyzésünkben.

Ugy véljük, hogy a káderek terén történő egyéb intézkedésekkel párhuzamosan a legközelebbi időben szükséges a következők megvalósítása:

1. Felülvizsgálni az egész fogalmazói állományt és politikai minőségük, illetve teljesítményük alapján bírói és ügyészi munkára alkalmatlanokat felmenteni az igazságügyi szervektől.

Ezek egy része nyilvánvalóan felhasználható jogtanácsosként a tanács- és gazdasági szerveknél, vagy pedig ügyvédi munkára.

2. Azokat a fogalmazókat, akik politikai minőségük és tevékenységük alapján megérdemlik az ügyészi és bírói munkára való kiemelésüket, kinevezni bírói és ügyészi beosztásba, függetlenül attól, hogy letették-e vizsgájukat.

Ez lehetővé teszi, hogy a legrövidebb időn belül le lehessen váltani a régi jogászok azon részét, amelyet elsősorban kell felmenteni.

3. Kiegészíteni a fogalmazói létszámot az egyetem jogi karát 1953. évben elvégző fiatal szakemberekből és ha ez lehetséges, olyanokból is, akik 1951-1952. években végeztek a jogi karon.

13. N. Ricskov és J. Kaljonov az Igazságügyminisztériumhoz vezényelt szovjet tanácsadóknak Kovács Béla igazságügyminiszternek küldött feljegyzése az ügyészség munkájának megszervezése tárgyában 1953. február 2.

Adminisztratív Osztály.
Igazságügyminisztérium.

Szigoruan bizalmas!
Készült 2 példányban.
K/11/40/2/1953.

L. Károlyi

J e l e n t é s
a Titkársághoz

az Alkotmányban előirt ügyészi szervezet felállítására.

Az Alkotmány meghatározza Népköztársaságunk új ügyészi szervezetének alapvető elveit és feladatait. Ennek ellenére az ügyészség jelenlegi szervezete mindezeideig azokon a törvényeken alapul és munkája azokra a törvényekre épül fel, amelyek az Alkotmány elfogadása előtt voltak és vannak ma is érvényben. Mindezeideig nincs is olyan törvényünk, amely az Alkotmánynak megfelelően határozná meg az ügyészség felépítését, feladatait, kötelelességeit és jogait.

Az ügyészség Alkotmány szerinti átszervezése megérett és halaszthatatlan feladatnak látszik, amit többek között az ügyészségek és a bíróságok munkájában mutatkozó komoly hiányosságok is indokoltá tesznek.

A Párt Központi Vezetőségének az igazságszolgáltatás megjavítására és megbízható káderekkel való megerősítésére vonatkozó határozatai mindezeideig nincsenek végrehajtva. Ebben hibás Molnár Erik elvtárs is, aki nem vette észre az ellenséges elemek kártevő működését.

Az igazságügyminisztérium apparátusába bekerült, egyetemet végzett fiatal káderek ügyésszé, vagy bíróvá való kinevezését helytelen, reakciós rendelkezések igen megnehezítették. Ugyanez a helyzet a fogalmazók esetében is, ahol kötelező vizsgák előírásával gátolták meg a jogos és szükséges előléptetéseket. Így bár az ügyészségen és a bíróságon számos tehetséges, megbízható dolgozó van, akik a felszabadulás után végezték el a jogi egyetemet, csak nagyon lassu ütemben nevezték ki őket önálló munkára.

Az igazságszolgáltatás szervei nem lépnek fel megfelelően a büncselekmények elkövetőivel szemben. A rendőri és az ügyészi szervek igen sok büntető eljárást indítanak, azonban az ügyek többségét a nyomozás során, vagy a bíróságon megszüntetik.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

XX

14. Az MDP KV Adminisztratív Osztályának és az Igazságügyminisztériumnak közös jelentése a Titkárságnak az ügyészi szervezet felállításáról 1953. április 26.

H a t á r o z a t

a megbízhatatlan elemek eltávolítására az igazságügyi apparátusból.

Az igazságügyi apparátus összlétszáma jelenleg 5.255 fő. Ebből 3.371 fő a felszabadulás előtt is igazságügyi dolgozó volt, vagy önálló ügyvéd /64.2%/.

Az összlétszámon belül a minisztérium létszáma 333 fő, melyből 174 fő /52.3%/ dolgozott a felszabadulás előtt is igazságügyi területen.

Az apparátuson belül 2.330 fő végez érdemi munkát mint bíró, ügyész, vagy fogalmazó. Közülük 1.424 /60.8%/ volt már a felszabadulás előtt is igazságügyi alkalmazott, vagy ügyvéd. Ezek túlnyomó többsége osztályidegen származású.

Az igazságügyi apparátus megtisztítását a következő módon 3 lépésben kell végrehajtani:

- 1./ 1953 május 31-én el kell távolítani 230 ellenséges és politikailag megbízhatatlan személyt. Ebben a csoportban távoznak azok az ellenséges elemek, akiket Décsi felfedett - eddig 37 - és akikre az ellenséges kártevők munkájukban ismereteink alapján leginkább támaszkodhat-
tak.
- 1/a. Az eltávolítottak helyére június 1-ével ki kell nevezni az apparátus-
ban már egy-két év óta dolgozó munkás, vagy paraszt származású bírói
és ügyészi akadémiát végzettek közül 104 főt, a fogalmazói karból 181
főt bíróvá, illetve ügyésszé. Utánpótlásként fogalmazónak ki kell ne-
vezni 130 segédhivatali alkalmazottat.
- 2./ 1953 augusztus 31-én további 125 fő osztályidegen és politikailag meg-
bízhatatlan elemet kell elbocsájtani.
- 2/a. Helyükre szeptember 1-én ki kell nevezni 125 fogalmazót bíróvá és
ügyésszé. Ugyanekkor 125 segédhivatali dolgozót fogalmazóvá kell elő-
léptetni.
- 3./ 1954 augusztus 31-én - a most induló bírói és ügyészi akadémia befe-
jezése után - 275 fő osztályidegen, politikailag megbízhatatlan, il-
letve érdemi munkára alkalmatlan elemet kell elbocsájtani.

15. Az MDP Központi Vezetőségének határozata a megbízhatatlan elemek eltávolítására
az igazságügyi apparátusból 1953. május 5.

*Pauzálás
Központi*

H a t á r o z a t

az 1948-as rőtönbiráskodást kimondó kormányrendelet megszüntetésére.

A statáriális eljárások a gyakorlatban sok törvénytárgyalásra adtak okot. A nyomozószervek rendkívül tágran értelmezték azt a törvényes rendelkezést, hogy a rőtönbiráskodás alá tartozó bűncselekménnyel terheltet haladéktalanul ügyészség elé kell állítani. Az ügyészek szemethunytak annak a rendelkezésnek a megszegése felett, hogy a rőtönbiráskodás alá tartozó ügyben nincs helye alakyszerű nyomozó eljárásnak. A bíróságok pedig az eljárás gyors és a kivánalmaknak megfelelő befejezése érdekében sokszor felületesen, a bizonyítékok lelkiismeretes mérlegelése nélkül hoztak ítéleteket.

Az ügyek rendes bíróság előtt történi elbirálása a gyorsaság szempontjából nem okoz jelentős hátrányt. A rendes eljárási szabályok is lehetővé teszik, hogy a bíróság a vádirat kézbesítése utáni nyolcadik napon ítéletet hozhasson. Ennek megfelelően:

- 1./A legfőbb ügyész tegyen előterjesztést - a Minisztertanács útján - az Elnöki Tanácshoz a rőtönbiráskodás megszüntetése tárgyában.
- 2./Az Elnöki Tanács határozatát nem kell leköszölni a napisajtóban.
- 3./Az igazságügyminiszter és a legfőbb ügyész gondoskodjon arról, hogy a statáriális eljárás megszüntetését ne kövesse a bíróság és ügyészség részéről liberalizmus, hanem a bűncselekményeket rendes bírói úton, gyorsan és szigoruan tárgyalják meg.

Budapest, 1953 november 3.

16. Az MDP Központi Vezetőségének határozata az 1948-as rőtönbiráskodást kimondó kormányrendelet megszüntetésére 1953. november 3.

1949 szeptemberétől - 1951. júniusáig az ÁVH külső munkatársa voltam. A kapcsolatot velem - mint a Legfelsőbb Biróság pártszervezetének akkori káderesével - az ÁVH-nak egy, magát Siklósi elvtársnak nevező tisztje vette fel, aki azonban célzott arra, hogy nem biztos, hogy ez a valódi neve. Személyleírása: 30-33 év körüli, középtermetű, borotvált, barna arcbrü, egész kevéssé öszülő feketehaju, kissé hajlott orru, nyugodt halk beszédű; rendszerint sima szürke kasha ruhát viselt. 1950 elején kézzel írott életrajzot és fényképet kért tőlem, ezek átadásakor közölte, hogy az ÁVH külső munkatársa lettem. Ettől kezdve 41/64 számmal szignáltam jelentéseimet, korábban névaláírással. E közel két év alatt cca 150-200 jelentést adtam át. Ezek a birói apparátusban és az Igazságügyminisztériumban mutatkozott káros jelenségekre vonatkoztak. A jelentések a kapcsolat elején kizárólag saját észleleteimet tartalmazták, 1950 elejétől kezdve azonban már Siklósi hívta fel figyelmemet egyes személyekre, vagy egyes hatóságokra s kívánt meg róluk jellemzést, vagy működésük, kapcsolataik leírását.

A jelentések lényege - emlékezetem alapján rekonstruálva a következőkre terjedt ki:

A Legfelsőbb Biróság működése, személyi összetétele, hivatalvezetőjének a tanácsvezetőinek jellemzése, annak feltüntetése, hogy a felszabadulás előtt ki milyen jobboldali szervezetnek volt a tagja; - térképszerű vázlat, mely sematikusan is feltünteti a reakciós elemeknek az egyes tanácsokban való elhelyezkedését s egymással való kapcsolatait.

Kiterjedtek a jelentések a "Jogmivesek" elnevezésű volt jobboldali jogásztársaság tagjainak a felszabadulás utáni elhelyezkedésére és működésére. Különösen: Laszly Pál, Bujtás László és Fábián Károly működésére tértem ki.

Felhívtam a figyelmet Radovics volt I.M. költségvetési osztályvezető káros működésére, aki a felszabadulás előtt a Wolf párt egyik vezetője volt. - Kimutattam, hogy a felszabadulás előtt az I.M. a klerus irányítása alatt működött, felhívtam a figyelmet a Piarista Diákszövetség szerepére s egyben rámutattam, hogy 1950-ben is az I.M. sok jelentős pozíciójában olyan személyek vannak, akik valamelyik jobboldali, vagy klerikális szervezet tagjai voltak.

17. Sarlós Béla ügynöki jelentései az Igazságügyminisztériumról 1954. november 29.

Igazságügyminiszter Ur!

Alulirott Valentiny Ágnes azzal a kérelemmel fordulok Önhöz, hogy édesapám, dr. Valentiny Ágoston hátralévő szabadságvesztésének elengedésére egyéni kegyelmet adni sziveskedjék.

Édesapám a Szociáldemokrata Párt tagjaként a felszabadulás után Szeged város polgármestere, majd a debreceni Ideiglenes Kormány igazságügyminisztere lett. Lemondása után folytatta ügyvédi gyakorlatát. 1950. június 14-én az Államvédelmi Hatóság lakásán letartóztatásba helyezte. 1953. decemberéig, - amikor is első lapját írta a Gyűjtőfogházból - semmi hírt nem hallottunk róla. 1954. augusztusában engedélyezték először beszélőt, melynek folyamán megtudtam, hogy még 1950. őszén életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, az ítélet indokolásáról azonban nincs tudomásunk. A beszélgetés alkalmával elmondta, hogy letartóztatása óta állandóan betegeskedik, legnagyobb részét kórházi kezelés alatt állt, dolgozni egyáltalán nem tud. Magas, időnként 350-as vérnyomással küszködik, ami köztudomásulag azt jelenti, hogy bármely pillanatban meghalhat. A magas vérnyomás következtében szívpanaszai állandósultak, legyengült és a hidegebb idők beálltával ismétlődő, általános ideggyulladás lép fel.

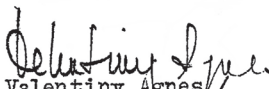
Most 66 éves idős, testileg-lelkileg megtört ember.

Én 1950. óta dolgozom, fiatal korommal felelősségteljes beosztásban, a Csepeli Építési-, majd jelenleg a Bányászati Magasépítő Vállalatnál és gondoskodom súlyos beteg anyám s a magam megélhetéséről. Nem ismerem és nem lehetek illetékes elbírálni azokat a szempontokat, melyek édesapám letartóztatását szükségessé tették. Mint gyermeke azonban kötelességemnek és legőszintébb vágyamnak tartom, hogy idős és súlyos beteg apámnak, élete még hátralévő éveire otthont nyújthassak és semmit sem tudok róla feltelezni, ami életfogytiglan tartó börtönbentartását indokolhatná.

Ezúton kérem Igazságügyminiszter Urat, hogy édesapám ügyét megvizsgálni és részére az egyéni kegyelmet megadni sziveskedjék.

PIL

Budapest, 1954. december 6.

/ Valentiny Ágnes
Bp., I.Szirtes-ut 3/a.

18. Valentiny Ágoston igazságügyminiszter (1944.12.22.-1945.07.21.) lányának apja ügyében küldött kegyelmi kérvénye Molnár Erik igazságügyminiszterhez (1954.10.30.-1956.10.31.) 1954. december 6.

KOVÁCS ISTVÁN elvtársnak,
a M.D.P. Budapesti Pártbizottsága első titkárának

B U D A P E S T.

A M.D.P. Budapesti Pártbizottsága a budapesti igazságügyi szervek /:fővárosi bíróság, fővárosi ügyészség, rendőrkapitányság, stb:/ vezetői részére időközönként a munkájukkal kapcsolatban szerzett tapasztalatok során felmerült kérdések megbeszélésére értekezletet hív össze. Ezek az értekezletek mindezekig az Igazságügyminisztérium nem vett részt. Ebből kifolyólag a Pártbizottságnak az igazságügyi szervek munkája megjavítására irányuló javaslatai és intézkedései nem jutottak az Igazságügyminisztérium tudomására, ezért a minisztérium sem tudott megfelelő segítséget adni az igazságügyi szervek munkájának megjavításához.

Ezért kérem Kovács elvtársat, hogy amennyiben a jövőben ilyen jellegű megbeszélésre kerül sor, a Budapesti Pártbizottság hívja meg az Igazságügyminisztérium illetékes vezetőit is a megbeszélésre, mert ezáltal véleményem szerint az Igazságügyminisztérium sokkal nagyobb segítséget tud nyújtani a budapesti igazságügyi szervek tevékenységének megjavításához.

Budapest, 1956. január 24.

Zsigmond
Nádai

19. Az Igazságügyminisztérium vezetőinek részvétele a Budapesti Pártbizottság egyes megbeszélésein 1956. január 24.

IGAZSÁGÜGYMINISZTER.

Szigoruan titkos!
Készült: 3 példányban.
1. példány.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
az 1955.március 8-án - a bírósági apparátus felfris-
sítése érdekében - hozott határozatának végrehajtásá-
ról.

I.

E határozat az igazságügyminisztérium elé azt a feladatot tüzi ki, hogy a bírósági apparátust fel kell frissíteni, a volt horthysta apparátusbeli bírák számát lényegesen csökkenteni kell. Az akkori tényleges arány 640 horthysta apparátusbeli és 330 a felszabadulás után az apparátusba került bíró volt.

A határozat kimondotta, hogy 1958.év végére 40 %-ra /400 fő/ kell lecsökkenteni a horthysta apparátusbeliek számát, mégpedig 1955-ben kb.36-40 főt, 1956-1957-1958-ban pedig évenként 60-70 horthysta bírót kell kicserélni fiatal, új bírakkal.

E határozatnak megfelelően 1955-ben 70 fővel csökkentettük a horthysta bírák és 137 fővel emeltük a fiatal, új bírák számát. A jelenlegi arány: régi bíró 570, a felszabadulás után az apparátusba került bírák száma 467 fő. A cserék során egyelőre a legnagyobb fiatalítást a járásbíróságokon tudtuk elérni, míg a megyei bíróságokon - melyek fellebbezési fórumuk és a bonyolultabb ügyeket tárgyalják s ellátásukhoz nagyobb szakmai tudás szükséges, - jóval kevesebb csere történt és történhetett. Ez évben már itt is végrehajtottunk jelentősebb fiatalítást.

1956.évben kb.60-70 horthysta bírót tervezünk leváltani, így számuk ez év végére kb. 500-ra fog csökkenni.

20. Molnár Erik igazságügyminiszter (1954.10.30.-1956.10.31.) jelentése a Magyar Dolgozók pártja Politikai Bizottságának a bírói apparátus felfrissítése érdekében tett intézkedésekről 1956. április 14.

VALAMENNYI MEGYEI /A FŐVÁROSI/ BIRÓSÁG ELNÖKÉNEK.

Tárgy: kintről.

Az Igazságügyminisztériumnak tudomása van arról, hogy az október 23-át követő ellenforradalmi események során egyes ügyvédek is ellenforradalmi magatartást tanúsítottak, így például részük volt ~~az~~ ellenforradalmi tüntetés megszervezésében, ellenforradalmi megmozdulások szellemi előkészítésében vagy irányításában, ügyvédek, bírák, ügyészek vagy más személyek elleni törvénytelen intézkedések kezdeményezésében vagy végrehajtásában stb.

Az ügyvédi szervek és általában az ügyvédség megerősítése, feladatainak helyes ellátására alkalmasabbá tétele érdekében szükséges ezeknek az eseteknek a megfelelő kivizsgálása.

Kérem ezért Elnök Elvtársat, sziveskedjék a Megyei Pártbizottsággal egyetértésben és a megyei ügyész, szükség esetén az érintett járásbiróság elnökének, illetőleg a járási ügyésznek a bevonásával megállapítani azt, hogy a megye területén működő ügyvédek közül kik tanúsítottak az október 23-át követő ellenforradalmi események során olyan ellenforradalmi magatartást, amely az ügy további kivizsgálását teszi indokolttá, illetőleg szükségessé.

Kérem Elnök Elvtársat, sziveskedjék erre vonatkozó jelentését április 10-ig a fenti számra hivatkozva, bizalmas jelzéssel, az elnöki főosztály vezetőjéhez címezve megtenni.

A jelentésben fel kell tüntetni az érintett ügyvéd nevét, esetleges közelebbi beosztását, lakását és részletesen le kell írni a kifogásolt magatartást, illetőleg cselekményt. Minden esetben utalni kell továbbá arra, hogy az ügyben milyen álláspontot foglalt el a Megyei Pártbizottság, illetőleg a megyei ügyész /járási ügyész, járásbirósági elnök/.

Budapest, 1957. március 11.

U: Grunler III, II

F E L J E G Y Z É S

a megyei népbíróságok vizsgálatával kapcsolatosan
felmerült lényeges kérdésekről.

A miskolci és a pestmegyei népbírósági ügyek vizsgálata, valamint a tanácsvezetőkkel és a népbírákkal történt beszélgetések során az alábbi lényeges megállapítások tehetők.

- 1./ A népbíróság elé került ügyekben a nyomozati munka általában nem kielégítő. Különösen sok hiányosság tapasztalható azokban az ügyekben, ahol a nyomozati tevékenységet és a vádirat szerkesztést nem a népbíróság székhelyén működő nyomozati, illetve ügyészi szervek végzik. Így pl. az egri, a szolnoki, a balassagyarmati ügyészségek által elkészített ügyeknél. A nyomozó szervek egy-egy helyiségből ötletszerűen emelik ki azokat a gyanúsítottakat, akik az ellenforradalmi megmozdulásokban valamilyen formában résztvettek, illetve szerepet játszottak. Az egy-egy helyiségben lezajlott történetileg egységes ellenforradalmi cselekményeket mesterségesen szétválasztják. A tapasztalat szerint először a kisebb súlyú cselekményt elkövetőkkel szemben indul meg a bűnvádi eljárás. A súlyosabb magatartást tanúsított elkövetőkkel szemben csak később indul meg a bűnvádi eljárás. Tapasztalható az is, hogy az ilyen személyekkel szemben egyáltalán nem is indítanak bűnvádi eljárást.

Általános vélemény szerint a nyomozati munka nem mutat céltudatos-
ságot és következetességet, és ezen a hiányosságon a megyei ügyészségek sem igyekeznek javítani. Az ügyészi kihallgatás, amely csak a vádlottakra terjed ki, teljesen formális. Ez a kihallgatás sem veszi figyelembe a vádlotti védekezés bizonyítékait. Ennek következménye, hogy a vádlottak védekezésüket csak a bíróság előtt ismertethetik és itt terjeszthetik elő erre vonatkozó bizonyítékaikat.

- 2./ A vádirat hiányos, nem kielégítő nyomozati anyagra épül fel. A bíróságnak nagyon sok esetben a tárgyaláson nyomozást kell folytatnia, lényegében ott kell az ügyet kellően felderítenie. A tárgyaló ügyész aktivitásával a kellő segítséget ehhez sem adja meg. Az ügyészek - a miskolci ügyészség kivételével - a tárgyalás előtt nem tanulmányozzák át kellően a periratokat, s a tárgyaláson ezért sem tudnak kellő aktivitást tanúsítani. Pestmegyében az a vélemény alakult ki a népbírósági tanácsok vezetői és tagjai részéről, hogy a tárgyaló ügyészek sem jogilag, sem politikailag nem tudják átfogni a tárgyalandó bűnügyet. Ennek is következménye, hogy a vádbeszéd sem segíti elő a bíróság munkáját. A tárgyaláson résztvevő ügyész a vádbeszédet - a tárgyalás eredményétől függetlenül - rendszerint a vádiratban foglaltak alapján adja elő.

22. Feljegyzés a megyei népbíróságok vizsgálatával kapcsolatosan
felmerült lényeges kérdésekről 1957. november 27.

F e l j e g y z é s.

A huligánok elleni küzdelemben jelentős lépést jelent az 1955. évi 17. sz. tvr. 7. §-a, amely büntettnék minősíti és 1 évi börtönnel rendeli büntetni azt a garázda embert, aki a társadalmi együttélés szabályait semmibe véve garázdálkodik, vagy a közrendet oly módon zavarja, hogy ezzel botrányt stb. okoz. Aki pedig ezt a magatartását hivatalos személy felszólítására sem hagyja abba, 2 évi börtönnel büntethető. Ugyancsak ez a büntetése a visszaesőknek.

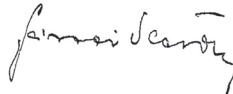
Ez a jogszabály részint bűncselekménnyé deklarál olyan magatartást, amely eddig nem volt büntethető, részint súlyosabb bűncselekménnyé minősített olyan cselekményeket, amelyek eddig enyhébb elbírálás alá estek.

E jogszabályt a bíróságok igen gyakran alkalmazzák.

Egyébként a huligánokra és a megrögzött bűnözőkre vonatkozóan igazságügyi politikánk vezető szerveinek irányítása nyomán a bírói gyakorlat olyképpen alakul és fejlődik, hogy ezeket élesen különválasztják a nem kiemelkedően súlyos bűncselekményt elkövető, első ízben megtévedt, jószándéku dolgozóktól, s míg az utóbbiakkal szemben nevelő jellegű ítéleteket hoznak /: javító-nevelő munka, felfüggesztett börtön, pénzbüntetés:/, addig az előbbi okkal szemben a törvény szigorát alkalmazzák.

Ujabb jogszabályok sem a huligánokra, sem a megrögzött bűnözőkre vonatkozóan jelenleg nincsenek előkészítés alatt.

Budapest, 1958. évi április hó 22. napján.

Biszkú Béla elvtársat, a Forradalmi Munkás- Paraszt Kormány elnökhelyettesét tájékoztatni kell minden fontosabb minisztériumi intézkedésről, részére meg kell küldeni a következő anyagokat:

- ✓ minisztérium munkaterve,
- ✓ Kollégium által tárgyalta anyagok és határozatok,
- ✓ bírósági statisztikai adatok,
- ✓ I.K.-ban közzé nem tett miniszteri utasítások,
- ✓ sajtótájékoztató jelentések.

Dr Jászai Dezső elvtársnak, főosztályvezető

Kérem Főosztályvezető Elvtársat sziveskedjék intézkedni az iránt, hogy a felügyeleti főosztály által a jövőben kiadandó minden fontosabb intézkedés / ~~közlöny~~, félévi, vagy eseti tájékoztató stb./ , valamint a statisztikai csoport által készített minden olyan bírósági statisztikai adatösszeállítás, amelyet a minisztérium vezetői is kézhez kapnak, megküldésére kerüljön B i s z k ú B é l a elvtárs, a Forradalmi Munkás- Paraszt Kormány elnökhelyettese részére is egy példányban.

Budapest. 1961. évi december hó 7. napján.

24. Biszkú Béla miniszterelnök-helyettes folyamatos tájékoztatása a minisztériumi intézkedésekről 1961. december 7.

J e l e n t é s .

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1962. augusztus 19-én megjelent, - a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénytörő perek lezárásáról szóló, - határozatára hivatkozással 1962. október 31-ig az Igazságügyminisztériumba összesen 229 kérelem érkezett.

Ezekből:

6 ügyben törvénytörő internálást panaszoltak, ezek a Belügyminisztériumhoz lettek átvéve.

75 kérelem kártalanításra irányult, melyek a Minisztertanácshoz lettek átküldve kártalanítás végett. Ezek a koncepciós törvénytörő perek során elítéltek ügyei voltak, 1962. július, illetve augusztus hónapban mentették fel a kérelmezőket a felülvizsgálatnak megfelelően, és még kártalanításban nem részesültek. A kérelmezők kisebb részét már korábban mentették fel törvényességi óvással, illetve perújítással és már a korábbi években bizonyos összegű kártalanításban is részesültek, de most a határozat után további összegeket, illetve lakást, állást kérnek. Az ~~utóbbi~~ ^{korábbi} kérelmek egy része rendes kártalanítási eljárás keretében az Igazságügyminisztérium Felügyeleti Főosztályán van folyamatban.

A beérkezett többi kérelemben különböző törvénytörésekre hivatkoztak. Általában nem munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénytörő perekről van itt szó. Összesen három olyan munkásmozgalmi ember törvénytörést panaszoló beadványa érkezett, akiknek az ügyében korábban a katonai bíróság hozott határozatot.

Érkeztek olyan beadványok is, amelyekben munkásmozgalmi multjukra hivatkoztak a kérelmezők, de a népbíróság ítélte el 1949. előtt őket, mint rendőrségi besugókat.

25. Jelentés a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénytörő perekkel kapcsolatban az Igazságügyminisztériumba érkezett kérelmekről 1962. november 10.

Igazságügyminisztérium
Büntetésvégrehajtási osztályának
B u d a p e s t

Alulírott Göncz Árpádné azzal a kéressel fordulok az Igazságügy-
minisztérium Büntetésvégrehajtási osztályához, szíves kedjenek felül-
vizsgálni, hogy férjem - Göncz Árpád - miért nem részesült közkegye-
lemben.

A LegfelsőBíróság NB 42/958.sz. ítéletével elsőfokon férjemet joge-
rösen életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte 1956-57-ben elkövetett
államelhűs bűntett miatt. Büntetését jelenleg az Országos Bör-
tönben /Bp.X.Kozma u 13./ tölti. Ugyanebben az ügyben volt elsőren-
dű vádlott - férjemével azonos bűncselekménnyel, és ítélettel -
dr Bibó István, aki a közkegyelem gyakorlásáról hozott törvényerejű
rendelet 1.§. c. pontja alapján 1963. március 27-én szabadult.

A kegyelmi kérvényt férjem ügyében tegnap beadtam a Legfelső Biróság-
ra, de ezuton is szeretném megkérni Önöket, hogy vizsgálják felül
férjem ügyét, mert valami tévedés történetett.

Kéremem sürgősségét az alábbiakkal indoklom:

4 kiskoru gyermekem van, - 7 - 15 évesek - akiket magam tartok el
és nevelek 6 éve, férjem letartotatása óta. Ez a 6 év és most után-
na a megfeszített, reménykedő várakozás anyira igénybevette erőmet,
hogy nem tudom, hogyan leszek képes tovább gyermekeimet tovább el-
tartani és neveleni. /Gyermekeim eddig kitünő és jeles eredménnyel
végezték iskoláikat/

Férjem szülei 70 éven felüliek, csekély nyugdíjból élnek, betegek,
férjem egyetlen gyermekük. Az a remény tartja bennük az életet, hogy
fiukat még viszontláthatják szabadon. Jelenleg olyan az egészségi
és idegállapotuk - miután fiuk a közkegyelem után sem jöhetett haza -
hogy minen egyes nap végzetes lehet és a legrösszabttól kell tartani.

26. Göncz Árpád feleségének kegyelmi kérvénye férje ügyében 1963. április 9.

KB ADMINISZTRATÍV OSZTÁLYA

SZIGORUAN BIZALMAS!

1963. április 10.
Ad/387/7/1963/MI/Schné.
Készült: 31 pld-ban.
Látta: BISZKU BELA elvtárs,
FEHER LAJOS elvtárs.

50.

Látta:

J a v a s l a t

a Politikai Bizottságnak

a jogpolitikai irányelvekkel kapcsolatban szükségessé vált módosításokra.

A Politikai Bizottság az ellenforradalom után meghatározta büntetőpolitikánk irányelveit. A polgári jogalkalmazás területén jogpolitikai iránymutatás kiadására nem került sor, döntően azért, mert az ellenforradalom után a bűnüldözés került előtérbe. Az ügyészi általános felügyeleti tevékenység kérdéseivel - tájékoztató jelentés formájában - 1960-ban foglalkozott a Politikai Bizottság, s ennek alapján a Legfőbb Ügyész adott ki irányelveket.

Az 1957-es büntetőpolitikai határozat az ellenforradalom utáni időszak társadalmi és politikai helyzetét tükrözi. Az azóta bekövetkezett társadalmi változások szükségessé teszik a határozat egyes elvi megállapításának módosítását, például az osztályszempontok érvényesítésének irányával és módjával kapcsolatban. A határozat nem adott iránymutatást több olyan büntetőpolitikai alapkérdésre sem, amelyek a gyakorlati munka szempontjából jelentősek /megelőzés, oktatás, törvényességi garanciák az eljárásban stb/.

Mindezek mellett a gyakorlati munkában szerzett tapasztalatok is indokolják az új elvek kiadását. Pl. a bűnüldöző munka során az osztályhelyzet jelentőségét általában tulértékelik. Ebből következik, hogy sok esetben "kedvező" osztályhelyzetük miatt enyhe büntetéseket kapnak a garázda, lumpen elemek, tolvajok, az emberek életére, testi épségére támadó bűnözők; ugyanakkor az osztályidegen származást kutatják és értékelik akkor is, ha a bűncselekménynek az osztályhelyzethez semmi köze nincs.

27. A KB Adminisztratív Osztályának javaslat a Politikai Bizottságának a jogpolitikai irányelvekkel kapcsolatban szükségessé vált módosításokra 1963. április 10.

21.

Javaslat

a Titkárságnak

a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya feladatára,
munkamódszerére és szervezeti felépítésére

I.

A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály a Központi Bizottság munkaapparátusának része és annak megbízásából jár el. Tevékenységének alapját a kongresszus, a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság és a Titkárság határozatai képezik.

Az osztály feladatai:

A honvédelem, állam- és közbiztonság, az igazságszolgáltatás, a tanácsok, valamint a tanácsokat irányító államhatalmi és államigazgatási szervek apparátusainak pártirányítása és pártellenőrzése. Az illetékes párt- és állami szervekkel közösen rendszeresen elemzi, ellenőrzi és figyelemmel kíséri e területek főbb elvi, politikai kérdéseit, részt vesz ezek kimunkálásában és segítséget nyújt a végrehajtáshoz.

Az államvédelem egységes, összefüggő rendszerének erősítése érdekében ellenőrzi és segíti a fegyveres erők, fegyveres testületek, igazságügyi és ügyészi szervek összehangolt tevékenységét. Különös figyelmet fordít e szervek kapcsolatainak elmélyítésére a területi párt- és állami szervekkel, valamint a lakossággal.

Munkája során figyelemmel kíséri, hogy a hozzá tartozó szervek a törvényesség szigorú megtartásával végezzék feladataikat.

28. A Közigazgatási és Adminisztratív Osztály feladatai 1969. március 10.

AZ IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM TERÜLETÉRŐL A POLITIKAI BIZOTTSÁG
1963. FEBRUÁR 5-i HATÁROZATA SZERINT AZ ALÁBBI BEOSZTÁSOKBAN
LEVŐ ELVTÁRSÁK TARTOZNAK A PÁRT KÖZPONTI SZERVEINEK HATÁSKÖ-
RÉBE:

KÖZPONTI BIZOTTSÁG hatáskörébe tartozik:

Igazságügyminiszter: dr.Nezvál Ferenc
Legfelsőbb Biróság Elnöke: dr.Szalay József

POLITIKAI BIZOTTSÁG hatáskörébe tartozik:

Igazságügyminiszter helyettes: dr.Markója Imre
Igazságügyminiszter helyettes: dr.Szilbereky Jenő
Legfelsőbb Biróság Elnökének első h.:

TITKÁRSÁG hatáskörébe tartozik:

Igazságügyminisztérium PB titkára: dr.Nemes Sándorné
Legfelsőbb Biróság PB titkára: dr.Vágó Tibor
Magyar Jogász Szövetség főtitkára: dr.Benedek Jenő
Legfelsőbb Biróság elnökhelyettese: dr.Szakács Ödön
Legfelsőbb Biróság elnökhelyettese: dr.Szto dolnik László
Legfelsőbb Biróság elnökhelyettese: /kat.koll.v.:/ dr.Nádas András

KB TITKÁR hatáskörébe tartozik:

Magyar Jogász Szövetség elnöke: dr.Buza László
Országos Ügyvédi Tanács elnöke: dr.Szeszák Ferenc
IM birói felügyeleti főoszt.vez.: dr.Gellért György
IM törvényelőkészítő főoszt.vez.: dr.Jászai Dezső
IM elnöki főoszt.vez.: dr.Bóor Péter
IM főkönyvelőség vezetője: dr.Schoch Ottó

KB ADMINISZTRATIV OSZTÁLYA VEZETŐJÉNEK hatáskörébe tartozik:

IM Kollégium külső tagjai: dr.Szabó Imre
IM törvényelőkészítő főv.h.: dr.Szép György
IM személyzeti osztályvezető: dr.Varga Sándor
IM igazgatási osztályvezető: dr.Bacsó Jenő
IM gazdasági osztályvezető: dr.Dvorák Géza
IM büntetőjogi osztályvezető: dr.Bagi Dénes /megbizott/
IM polgári jogi osztályvezető: dr.Szigligeti Viktor
IM törvényelőkészítő osztályvezető: dr.Horgosi György
IM pénzügyi osztályvezető: dr.Kulich Jenő
IM költségvetési osztályvezető: dr.Kubányi László
IM büntetésvégrehajtási oszt.vez.: dr.Ságvári Magda
IM ügyvédi osztályvezető: dr.Gulácsi József
IM oktatási osztályvezető: dr.Csiki Ottó /megbizott/
Legfelsőbb Biróság büntető koll.vez.: dr.Lee Tibor

29. Az Igazságügyminisztérium kinevezési gyakorlata, a pártbizottságok hatásköri listája 1964. január 7.

F e l j e g y z é s

az igazságügyi sajtótájékoztatás során a sajtóban előforduló hibákról.

A minisztériumban a sajtótájékoztatás feladatai a következők:

1/ Az időszerű jogpolitikai, jogalkalmazási és jogalkotási, főleg pedig az új jogszabályokkal kapcsolatos cikkek megjelenésének kezdeményezése, a tárcát érintő hivatalos közlemények közzététele.

A hivatalos közlemények közzétételénél probléma nincsen.

Hiányosságként látjuk, hogy kevés időszerű elvi jellegű cikk jelenik meg. Ezt a hiányosságot a szerkesztőbizottságok - első sorban a Népszabadság szerkesztőbizottsága - felé fel kívánjuk vetni. Megelőzőleg azonban kezdeményezni kívánjuk, hogy az Igazságügyminisztérium, a Belügyminisztérium, a Legfőbb Ügyészség és a Legfelsőbb Bíróság képviselői üljenek össze, és határozzák meg a közzéteendő elvi cikkek körét, valamint azt, hogy az egyes területeken melyik főhatóság kezdeményezzen.

Ugyanígy kezdeményezni kívánjuk tájékoztató cikkek megjelenését a Legfelsőbb Bíróság elvi döntéseiről, vagy az állampolgárok magatartása szempontjából nagyobb jelentőséggel bíró, - de nem szűk szakmai problémát eldöntő - kollégiumi állásfoglalásról, sőt eseti döntésről is.

2/ Segítségnyújtás ahhoz, hogy a sajtó a bíróságok előtt folyó konkrét ügyekről az állampolgárokat megfelelően tájékoztassa.

A bíróságok tevékenységéről szóló tájékoztatás leggyakrabban formája konkrét döntések ismertetése a napi lapokban, a rádióban és a televízióban. E területen a sajtóban a következő hibák fordulnak elő:

a/ A sajtóhír bírósági ítélettel szemben nem megalapozott kritikát tartalmaz. Például a cikk nem perdőntő körülményeket színezi ki és ennek alapján arra a megállapításra jut, hogy a bírósági ítélet vitatható, sőt nem törvényes. Ez történt legutóbb a Népszabadság 1963. december 1.-i számában "A házi ur" cím alatt megjelent cikkben, mely nem értett egyet a Fővárosi Bíróságon egy lakásügyi perben hozott másodfoku döntésével.

Ez a kérdés szorosan összefügg egy másik kérdéssel, még pedig a jogos kritikával.

b/ A jogos kritika a bíróságok munkájával kapcsolatban is megengedett. Nem lehet azonban egyetérteni a móddal, ahogyan ez néha történik.

30. Feljegyzés az igazságügyi sajtótájékoztatás során a sajtóban előforduló hibákról 1964. március 24.

1. sz. emlékeztető.

Simon György

Dr. Tóth Lajos

- 1./ Az 1965.szeptember 20-i koordinációs értekezleten jelen voltak: Dr. Korom Mihály, Rácz Sándor, Benkei András, Nezvál Ferenc, Szalay József, Szénási Géza és Somogyi Sándor elvtársak.
- 2./ Az értekezlet üléseinek ügyrendjével kapcsolatban megállapodás történt, hogy - kiindulva a KB.1965.junius 25-i határozatából :

A koordinációs értekezlet fő célja: összehangolni a bűnüldöző szervek tevékenységét a jogpolitikai elvekben, a törvényekben, határozatokban foglalt feladatok eredményes végrehajtása érdekében.

Az értekezlet tevékenysége a tagjai sorában helyet foglaló miniszter elvtársak kormány előtti és állami munkájukkal járó személyes felelősségüket nem csorbíthatja.

Az értekezlet ugyanakkor foglalkozik a Párt vezetőszervei, vagy a Kormány elé terjesztendő olyan javaslatokkal is, amelyek a bűnüldöző munkát vannak hivatva eredményesebbé tenni.

Az értekezlet foglalkozik:

- A bűnözés, a bűnüldöző munka átfogó, elvi jelentőségű kérdéseivel, ideértve a BTK., valamint a polgári jog politikai vonatkozású problémáit is.
- Fontosabb jogi vonatkozású KB., PB., Titkársági előterjesztések napirendre kerülése előtt vélemény, javaslatok, ajánlások kialakításával, a vitás kérdések felszínre hozásával, döntésre való előterjesztésük végett.
- Elsősorban a bűnüldözést érintő fontosabb kormányelőterjesztésekkel, törvény, törvényerejű és más rendelettervezetekkel.
- A párt vezető szervei és a kormány határozatainak jogi vonatkozású kihatásaival, az azokból adódó feladatokkal.

Összegezve: Az üléseken elvi jelentőségű problémák és olyan konkrét ügyek megbeszélésére kerül sor, amelyekből elvi következtetéseket lehet levonni, vagy a bűnüldöző munka jobb összehangolását, a bűnüldöző szervek határozottabb együttműködését kívánják, illetve az ország közvéleményét foglalkoztatják.

31. A Koordinációs Bizottság ügyrendjének megállapítása 1965. szeptember 20.

IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS ORSZAGOS
PARANCSNOKSÁGA

Bv-8-1120/1966. IM.TÜK.

Minősítés törölve!

Tárgy: Görög emigránsok
helyzete.
Hiv. sz.:

*Kérve a J. uel
Folytatásul:
Korlátja*

Dr. M a r k ó j a Imre
Igazságügyminiszterhelyettes Elvtársnak,

B u d a p e s t .

Miniszterhelyettes elvtárs jelentem, hogy az MSZMP Központi Bizottságának határozatát alapulvéve megvizsgáltuk az állományunkban lévő görög emigránsok helyzetét.

A büntetésvégrehajtási testület állományában 32 görög emigráns teljesít szolgálatot. Az itt dolgozók majdnem mindegyike párttag - 30 fő -, közöttük 19 olyan elvtárs van, aki már az emigrációba való kényszerülés előtt a kommunista párt tagja volt.

A büntetésvégrehajtás állományába a karhatalomból az ellenforradalom leverése után kerültek. Többségük - 19 fő - a Pálhalmai Munkahelyparancsnokságon, a többi a budapesti egységeknél teljesít szolgálatot.

Munkájukat becsületesen végzik, a nyelvi nehézségek - rosszul beszélnek magyarul - megnehezíti szolgálati beosztásukat, rendszerint csak külső őrnek tudjuk őket foglalkoztatni. Ebből eredően egyesek esetenként elégedetlenkednek. Visszatérő probléma, hogy sokat hivatkoznak forradalmi tetteikre, ha felelősségre vonás következik be azonnal korábbi tevékenységükre emlékeztetnek bennünket.

A korábbi időben az esetleges hazatelepítésük foglalkoztatta őket, amelyet egy kivétellel nem vettek volna szívesen. Ma már a hangulat megnyugodott.

Politikai megbízhatóság és állásfoglalás tekintetében nincs velük probléma. Egy-egy nemzetközi probléma felvetődése során annak megoldásával kapcsolatos véleményüket a radikalizmus jellemzi. A párt politikáját elfogadják. Tudomásunk szerint szektás, vagy revizionista csoportosulásban nem vesznek részt.

32. KB. Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának javaslata a Politikai Bizottságnak a Belügyminisztérium pártirányítására 1967. november 11.

J a v a s l a t
a Politikai Bizottságnak

a Belügyminisztérium és szervei pártirányítására, pártellenőrzésére, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és hatáskörére

A Belügyminisztérium és szerveinek pártirányítása, pártellenőrzése a Politikai Bizottság 1957. november 12-i határozata alapján történik.

Ennek megfelelően:

- a Központi Bizottság, illetve a Politikai Bizottság meghatározza a belügyi munka fő irányát és fő feladatait. A KB Titkársága közvetlenül, illetve a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya útján rendszeresen ellenőrzi a Belügyminisztérium és szerveire vonatkozó párthatározatok végrehajtását;
- a megyei /budapesti/, városi, járási és kerületi pártbizottságok, belügyi szervek feletti pártellenőrző szerepe a növekvő követelményeknek megfelelően fejlődik. Ez elősegíti a belügyi szerveknél a párt politikájának érvényesítését, a törvényesség betartását, a munka eredményességét.

A KB Titkársága 1958. április 24-i, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és kötelességeire vonatkozó határozatának végrehajtása növelte a Belügyminisztériumban és szerveiben működő pártszervezetek szerepét, általában kialakult a pártszervek és a parancsnokok közötti helyes viszony és munkakapcsolat.

33. IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság jelentése a görög emigránsok helyzetéről 1966. június 29.

T Á J É K Ö Z T A T Ó J E L E N T É S

a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről,
valamint az imperializmus fellazító politikája elleni harc
néhány kérdéséről szóló Politikai Bizottsági határozatok
végrehajtásáról az igazságügyi apparátusban.

A Politikai Bizottság 1966. február 1-én, valamint április 26-án hozott határozatait végrehajtásáról a megtett párt, majd állami intézkedésekről és az intézkedések végrehajtásának eredményéről az alábbiakban számolunk be:

I.

1/ A Politikai Bizottság februári határozatát elsőként miniszterhelyettesi, párt-végrehajtóbizottsági és legfelsőbb bírósági közös vezetői értekezlet tárgyalta meg. Az értekezlet a párthatározatok alapján a következő feladatokat szabta meg:

a/ Fel kell hívni az igazságügyi vezetők figyelmét politikai munkájuk megjavítására, illetve a politikai nevelő munka fokozására. A jövőben határozottabban kell fellépni a téves nézete ellen és meg kell szilárdítani a fegyelmet.

b/ Meg kell vizsgálni az állam elleni és a politikai jellegű bűntettek elbírálásának ítélkezési gyakorlatát.

c/ A kácermunka területén meg kell állapítani a fontos és bizalmas munkaköröket, majd meg kell kezdeni az e munkakört betöltők felülvizsgálatát.

d/ Meg kell vizsgálni: a személyzeti munkában a káderek kiválasztásánál, előléptetésénél együttesen érvényesülnek-e a politikai megbízhatóság és a szakmai képzettség követelményei.

e/ Szabályozni kell az igazságügyi dolgozóknak a kapitalista országokba történő utazása feltételeit.

34. Tájékoztató jelentés a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről, valamint az imperializmus fellazító politikája elleni harc néhány kérdéséről szóló Politikai Bizottsági határozatok végrehajtásáról az igazságügyi apparátusban 1968. január 2.

Az osztály szervezete

1. Az osztály öt alosztályra tagozódik, a következőképpen:

- közigazgatási alosztály,
- belügyi alosztály,
- igazságügyi alosztály,
- honvédelmi alosztály,
- testnevelési és sport alosztály.

Az osztály létszáma 23 fő.

- osztályvezető	1
- osztályvezető-helyettes	3
- alosztályvezető	3
- politikai munkatárs	11
- szakelőadó II.	1
- ügykezelő	3
- adminisztrátor	1

Az osztályon - a mindenkor szükséges létszámban - társadalmi munkatársak is dolgoznak.

2. Az osztály vezetését a Titkárság irányítása és az illetékes KB titkár felügyelete alatt, egyszemélyi felelős vezetőként - az osztályvezető látja el. Az alosztályokat osztályvezető-helyettesek, illetve alosztályvezetők vezetik.

Az alosztályok feladatkörét az osztály vezetője állapítja meg. A politikai munkatársak munkakörét - az osztályvezető előzetes jóváhagyásával - az illetékes osztályvezető-helyettes, illetve alosztályvezető határozza meg.

35. A KB. Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának javaslata a Politikai Bizottságnak a KAO szervezetére 1981. május 18.

Simon György

J E L E N T É S

a Koordinációs Bizottsághoz

Haraszti Miklós ügyében folytatott pótnyomozás eredményéről.

Haraszti Miklós ellen 1973. május 21-én izgatás miatt a BM.Vizsgálati Osztálya rendelt el nyomozást. A nyomozás elrendelésre az adott alapot, hogy "Darabbér" című irását, - melyben izgatás büntettének megállapítására alkalmas részek voltak - több személynek olvasásra átadta, egy példányt pedig dr.Várady Tibor jugoszláv állampolgár jogellenesen külföldre akart kivinni.

Haraszti Miklós 1973. május 22-től 24-ig őrizetben, majd június 7-ig előzetes letartóztatásban volt. A rövidebb ideig tartó szabadságkorlátozás indoka az volt, hogy alaposan tartani lehetett attól, hogy szabadlábban hagyása esetén a bűncselekmény felderítését megnehezíti.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy Haraszti Miklós 1971-ben szerződést kötött a "Magvető" Kiadóval egy munkástémájú, szociográfiai jellegű mű megírására. Haraszti Miklós a könyvet elkészítette és 1973. január 2-án a "Magvető" kiadójának benyújtotta. Ezt megelőzően Szentjóni Tamás és Dallos György ismerőseinek is megmutatta.

Az írásműben az író tendenciózusan szembeállítja a természetben közvetlenül résztvevő dolgozókat és a termelés közvetlen és nem közvetlen irányítóit, úgy tünteti fel, hogy érdekeik ellentétesek, hogy a darabbérben dolgozók ki vannak szolgáltatva a termelést irányítók és a normákat megállapítók önkényeskedésének.

Ezen kívül a könyv egyes kitételei kifejezetten izgatató tartalmuak. A szakszervezetet fizetett ellenségnek nevezi, a dolgozók helyzetét pedig a gyarmatosított benszülöttekéhez hasonlítja.

Előterjesztés *áll. polg. védelméről*
a Koordinációs Bizottságnak

az állam- és közbiztonságról szóló jogszabályok elveire

/Javaslat-tervezet a Politikai Bizottságnak/

1./ Az állam- és közbiztonságról szóló jogszabályok kiadásának célja a belügyi munka hatékonyságának növelése, további korszerűsítése.

→ *K.B. hat. 1956-os áll. b. László Sándor Erőselet rendelet.*
szabályozta, de

A jogszabályok a jelenlegi gyakorlattól lényegesen eltérő módosításokat nem tartalmaznak. A belügyi szervek munkájának fő iránya változatlan marad. A jogszabályok az érvényben levő párt- és kormányhatározatok alapján rögzítik a feladatokat.

2./ A törvényerejű rendelet célja, hogy fokozza hazánk biztonságát, elősegítse a szocialista törvényesség további erősítését a belügyi munkában. Célja továbbá, hogy egyszerűsítse az ügyintézői munkát, segítse az állampolgárok ügyeinek hatékonyabb intézését.

3./ A Belügyminisztérium feladatairól és szervezetéről egységes törvényerejű rendelet eddig nem jelent meg. Az 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet csak a rendőri tevékenységet szabályozta. A Minisztertanács 1956. augusztusi belső határozata a Belügyminisztérium egész munkájáról rendelkezett, de főleg az államvédelmi szervek feladatairól szólt. Ezek a jogszabályok betöltötték rendeltetésüket, azonban az élet követelményeitől elmaradtak.

37. Az állam- és közbiztonságról szóló jogszabályok elveiről szóló előterjesztés
A Koordinációs Bizottság ülése 1974. szeptember 2.

Biszu Béla felszólalása

az 1975. október 1-én megtartott országos igazságügyi vezetői értekezleten

Tisztelt Elvtársak!

Engedjék meg, hogy átadjam a Központi Bizottság üdvözlését az országos értekezletnek.

A napirenden levő kérdésekhez néhány gondolatot szeretnék elmondani, csatlakozva az írásos előterjesztéshez, amely a XI. kongresszus határozataiból adódó feladatokat az igazságügyi szervek számára meghatározza.

Az előterjesztés tartalmával és törekvéseivel teljes egészében egyetértek. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa határozatának a végrehajtásából az igazságügyi szervekre háruló feladatok meghatározása tartalmas, jól tükrözi a párt politikáját, helyesen emeli ki a kongresszusi határozatok legfontosabb tételeit. Megfelelően fogalmazza meg azokat a legfontosabb teendőket, amelyek az elkövetkezendő években az igazságszolgáltatás előtt állnak. Az anyag alkalmas arra, hogy az igazságügyi szervezet minden dolgozója helyesen lássa: a kongresszusi határozatokból az igazságszolgáltatás egészére és személy szerint a különböző szervezetekben dolgozóakra milyen fontos feladatok hárulnak. Lényeges vonása ennek az anyagnak, hogy úgy tekinti az igazságszolgáltatást, a jogot, a jogtudományt, mint a társadalomtudományok szerves részét és keresi azt az összefüggést, ami a kongresszusnak a társadalmi fejlődésről szóló megállapítása és helyzetértékelése, valamint az igazságügyi feladatok meghatározása között fennáll.

Először az előterjesztésnek ahhoz a megállapításához szeretnék kapcsolódni, illetve általános politikai észrevételt fűzni, amiről Korom elvtárs is szólt, ez pedig az, hogy nálunk a törvényesség maradéktalanul érvényesül. Ez az eredmény — amelyről 1956 után ilyen értekezleteken rendszeresen beszámolhatunk — a belügyi szervek, az ügyészség, az igazságügyi szervek, köztük a bíróságok együttes munkájának eredménye. Az eredmények alapja természetesen a párt politikája, társadalmi rendszerünk stabilitása. Nem mondhatjuk azonban, hogy nincs ezen a területen tenni való. S ahhoz, hogy ezeket eredményesen elvégezhessük, az e területen dolgozó különböző szervek egységét — elvi alapokon — a jövőben is erősíteni és fejleszteni kell.

A társadalmi viszonyok továbbfejlesztésével kapcsolatos megállapításokra is szeretnék néhány észrevételt tenni. Magától értetődő, hogy a társadalmi viszonyok továbbfejlesztésének minden olyan kérdését, amellyel a kongresszus foglalkozott, ez az előterjesztés nem tartalmazhatja. A társadalmi viszonyok sokkal szélesebb körűek, mint amit az anyag érinteni tud. Valójában a fejlett szocialista társadalom valamennyi területét átfogja, a hatalom jellegétől kezdve, a tulajdonviszonyokon keresztül, a gazdasági építő munkáig, az ideológiai, kulturális nevelőmunkáig is ideértve. Ami a társadalmi viszonyoknak az anyagban érintett kérdését illeti — a teljesség igénye nélkül — a következőket szeretném mondani:

1. Miért kellett a XI. kongresszusnak foglalkozni a tulajdonviszonyok problémájával? Mint tudvalevő, a hatalom után vagy azzal szoros összefüggésben a tulajdonviszonyoknak van a legnagyobb jelentősége. A kongresszus leglényegesebb megállapítása ez utóbbi kérdéssel kapcsolatosan az volt, hogy mind az állami, mind a szövetkezeti tulajdon szocialista tulajdon és gyökeres változásra már nincs szükség. Megtörtént 1948–49-ben az iparban az államosítás és később 1958 — és 1962. között a mezőgazdaságban uralkodóvá vált a szövetkezeti forma. Most ezeknek az eredményeknek a továbbfejlesztéséről van szó.

1956. után a párt leküzdötte az ötvenes években kialakult azon szektás felfogást, amely a szövetkezeti tulajdont és az ezen alapuló szövetkezeteket a szocialista tulajdon alacsonyabbrendű formájának tekintette. Ha 1956 után nem mondjuk ki, hogy az állami és szövetkezeti tulajdon nincs egymással alá- és fölérendeltségi viszonyban, akkor azt az 1958-as elhatározásunkat, hogy a mezőgazdaságot szocialista útra vezetjük, nem tudtuk volna az ismert módon megoldani. 1962. után már mind a városban, mind a falun a szocialista tulajdon vált uralkodóvá. Később azonban olyan elvi zavar alakult ki, ami érintette a szocialista fejlődésünk perspektíváját. Ezt röviden — anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk — a következőkben foglalhatom össze. Először is kialakult egy olyan felfogás, hogy az állami tulajdon nem azonos az öszznépi tulajdonnal.

38. Országos bírói értekezlet: az MSZMP XI. kongresszusából az igazságügyi szervekre háruló feladatok megtárgyalása. Biszu Béla Központi Bizottsági -titkár felszólalása 1975. október 1. (Részlet)⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ Bővebben: KRAHULCSÁN 2022. 118. p.

A MINISZTERIUM DOKUMENTUMAI
SZERELÉSI MUNKÁKRA
1979. Szeptember 13.

FELJEGYZÉS

Bründl elvtárs részére

Bründl

Az Igazságügyi Minisztérium általános biztonsági helyzetéről hozott miniszteri határozatok végrehajtását Osztályvezető Elvtárs utasítására ellenőriztem.

Ennek alapján a végrehajtásról az alábbi tájékoztatást adom.

1. A minisztérium felső vezetőinek személyi védelme

A jelzőberendezés felszreléséhez szükséges vezető csökeket a telefonkábelek cseréjével együtt zömében elhelyezték. Mihelyt a munkálatok befejeződnek, kerül sor a berendezések felszrelésére és üzembe helyezésére. Ezt várhatóan még ez évben befejezik. A berendezés egyébként hat különböző pontról, illetve helyiségből képes a jelzéseket észlelni, így ez kerül felszrelésre a panaszirodába is, illetve mód nyílik az esetleges új miniszterhelyettes szobájának bekapcsolására is. A szerelési munkák megkezdése előtt azonban a minisztérium vezetőivel külön-külön tisztázni kellene, hogy a riasztó csengők hol kerüljenek felszerelésre. /Legcélszerűbb egyébként az íróasztal valamely rejtett része, ahol a feltűnés nélkül kezelhető./

Az épület megfelelő éjjel-nappali őrzése érdekében a miniszteri határozatnak megfelelően létrejött az éjjel-nappali portaszolgálat és egy harmadik garázmesteri állás létesítésével a gépkocsi bejáró éjjel-nappali folyamatos őrzése is biztosítható lenne. Ennek azonban egyelőre hiányoznak a feltételei. Egyrészt a minisztériumban folyó átépítési munkák miatt külső vállalati dolgozók és gépkocsik, másrészt a minisztérium és a PKKB dolgozói a Fővárosi Bíróságon lévő étkeзде megközelítéséhez e bejáratot veszik igénybe. Ennek folytán a garázsbejárón lényegében bárki nyugodtan bejuthat a minisztérium épületébe. Ennek kiküszöbölésére megfelelő intézkedés érvénybe léptetése és szigorú betartatása lenne szükséges.

E L Ő T E R J E S Z T É S

a fiatal jogászok helyzetéről szóló KISZ KB Intéző Bizottsági
határozatból adódó feladatokra

A KISZ KB Intéző Bizottsága 1980. április 24-én jelentést fogadott el a fiatal jogászok helyzetéről, a KISZ körükben végzett tevékenységének tapasztalatairól, és határozatot hozott a feladatokról, valamint javaslatokat tett az állami és társadalmi szervezeteknek. Az Igazságügyi Minisztérium 1980. második félévi munkaterve szerint a javaslatokkal kapcsolatos állami feladatokra miniszteri értekezletre előterjesztést kell készíteni. Az előterjesztést megtárgyalta az Igazságügyi Minisztérium és a Legfőbb Ügyészség Ifjúsági Bizottságának együttes ülése. Az ott elhangzottakat is hasznosítva javaslatainkat az alábbiakban tesszük meg:

I.

A jelentést és a határozatot a mellékelt KISZ
Értesítő tartalmazza.

A feladatokkal kapcsolatos észrevételeink és javaslataink az alábbiak:

1. Az állam- és jogtudományi karok tantervi irányelvei 1979-ben meghatározták az állam- és jogtudományi szakemberképzés célját és a képzés jellegét. A képzés célja, hogy a szakemberek képesek legyenek az igazságszolgáltatás, a társadalom és a gazdaság irányításának területén jogalkalmazó, jogszabályelőkészítő és igazgatási szervező munkát végezni.

Dr. Németh József elvtársnak,
főosztályvezető
KÜLÜGYMINISZTERIUM KONZULI FŐOSZTÁLY

B U D A P E S T

◀ Kedves Németh Elvtárs !

A magyar-román jogsegélymódosításra irányuló tárgyalások eddigi menete során kitűnt, hogy a két fél álláspontja között fontos kérdésekben lényeges nézetkülönbségek állanak fenn.

Román részről, a legutóbbi bukaresti tárgyalások során, formálisan is kinyilvánították, hogy ez idő szerint nem áll módjukban az adott kérdésekben álláspontjuk megváltoztatásáa. Itt példaképpen az öröklési ügyekben az egyenlő elbánás elvének eltérő megítélését, a büntető eljárás felajánlásának alapvetően eltérő megközelítését, és a jogsegély decentralizálására vonatkozó javaslatunk elvetését említem meg.

A magyar részéről nem látjuk értelmét annak, hogy a jogsegélyszerződésnek olyan, lényegében formális módosításába egyezünk bele, amely végeredményben a minisztertanácsi előterjesztésünkben a módosítás indokaként említett egyetlen kérdésben sem jelentene számunkra előrelépést. Ezzel ugyanis csak megerősítünk a román részről a tárgyalások kezdete óta hangoztatott azt az állítást, hogy a két ország közötti jogsegélykapcsolatokban semmiféle probléma nincsen és ők készek a megegyezésre.

Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a két fél egy kérdésben hamar közös nevezőre tudna jutni, és ez a szabadságvesztésre elítélt személyeknek büntetésük hazai végrehajtása céljából történő átadásáról szóló egyezmény. Román részről ugyanis már többször kinyilvánították, ^{ah} ^{hogy} ^{ők} a berlini egyezménynek csupán abból az okból nem részesei, ^{hogy} a többoldalu egyezményekkel szemben előnyben részesítik a kétoldalu megállapodásokat. Ezért a román delegáció Budapestre történő meghívásának időszerűségére és a román igazságügyminiszter előreláthatólag ez év őszén esedékes magyarországi hivatalos látogatására tekintettel, az 1978. évi május hó 19. napján Berlinben aláírt egyezményt alapul véve, elkészítettük a tárgyban egy egyezmény-tervezetet. Ezt az egyezménytervezetet mellékelten megküldöm, és a fentemlített körülményekre tekintettel arra kérem Főosztályvezető Elvtársat, hogy az egyezménynek tárgyalási alapként való elfogadhatóságával kapcsolatos véleményéről soron kívül szíveskedjék tájékoztatni.

B u d a p e s t , 1981. március 31.

J. Németh

Elvtársi üdvözléssel

KBC
/Dr. Bán Tamás /
főosztályvezető

41. Magyar-román jogsegélyszerződés 1981. március 31.

DR. HORVÁTH ISTVÁN elvtársnak,
belügyminiszter

B U D A P E S T

MINOSÍTÉS TÖRÖLVE!

Minősítő neve, beosztása:

P. Borodai László államtitkár

VIII. BULAS.18102/1982 sz. irat alapján

Fejűvizsgálat dátuma: *1982. 06. 04.*

Átvette: *Borodai László*

Kedves Horváth Elvtárs !

A közrend és a közbiztonság helyzetéről, valamint a belügyi szervek tevékenységéről szóló, az országgyűlés őszi ülészakára készített és véleményezésre megküldött jelentés-tervezetet ~~át~~ tanulmányoztam. Azt igen tartalmasnak tartom. Hüen túrközi a bűnözés, a közrend és a közbiztonság helyzetét, alakulását az elmúlt öt évben. Reálisan ad számot a belügyi szervek munkájáról, a nehézségekről, a megoldott és a megoldásra váró feladatokról.

A jelentés-tervezet elsősorban a bűnözés, bűnüldözés, a megelőzés helyzete, alakulása terén kapcsolódik az igazságügyi munkához. Ezért észrevételeim döntően e témakörre vonatkoznak, amelyekről az alábbiakban tájékoztatlak.

A tervezetben rögzített, szinte valamennyi statisztikai adat - az előző időszakhoz képest - az 1979-es évben számottevő változást mutat. Ez jelentkezik az ismertté vált bűncselekményeknél, a büntett előéletű, valamint a visszaesők különböző kategóriájába tartozó elkövetők számában, a bűnözés összetételénél, strukturájánál, továbbá az egyes bűncselekménykategóriákra és az egyes bűncselekményekre vonatkozó adatokban.

42. A közrend és közbiztonság helyzetéről megküldött jelentéstervezet véleményezése 1982. augusztus 9.

BÍRÓSÁGI FŐOSZTÁLY

MINŐSÍTÉS TÖRÖLVEI

Minősítő neve, beosztása:

dr. Kónya István Főosztályi vezető

4013/26/14/2006. sz. irat alapján

Felülvizsgálat dátuma: 2012. 07. 06.

Átvezette: Tóth Tibor

4013/26/14/2006
Tóth Tibor 2010 DEC 06

F E L J E G Y Z É S

az ellenforradalmi ügyekben végzett adatgyűjtésről

A kapott utasításnak megfelelően tanulmányoztam a TŰK Iroda által rendelkezésre bocsátott adatokat s abból a következőket állapítottam meg :

Az ellenforradalmi eseményeket követő eljárásokra vonatkozó anyagok két iratgyűjtőben nyertek elhelyezést. Az iratok között tiznél több ítélet, több feljegyzés, a népbirósági tanácsok működésére vonatkozó jelentés, illetőleg ezek kézirata, valamint több halálra ítéltre vonatkozó névjegyzék található. Az anyag részét képezi ezen kívül néhány, a népbirósági tanácsok működésére vonatkozó statisztikai táblázat is.

Az iratokból az ellenforradalmi események után indult büntető eljárásokra vonatkozóan egyértelmű értékelhető statisztikai adatokat is tartalmazó kép nem alakítható ki. Ennek oka elsősorban az, hogy az iratanyag operatív célokat szolgáló - számos esetben aláírást, sőt dátumot sem tartalmazó - feljegyzésből, valamint egyes időszakokra vonatkozó statisztikai táblázatokból áll. A halálra ítéltre vonatkozó névjegyzékek részben kéziratosokat, részben egymást esetenként átfedő más anyagokat tartalmaznak.

43. Feljegyzés az ellenforradalmi ügyekben végzett adatgyűjtésről 1983. május 13.

Országos vezetői értekezlet

A Magyar Tudományos Akadémia székházában 1983. április 20-án országos értekezletet tartottak az igazságügyi vezetők. Az egész napos tanácskozáson értékelték az MSZMP XII. kongresszusa határozataiból az igazságügyi szervekre háruló feladatok időarányos végrehajtását. E munka — alapították meg — megfelelő ütemben és eredményesen alakult az elmúlt években, mindamelllett a következő időszakban is teendők egész sora vár a kodifikátorokra, a jogalkalmazókra egyaránt.

Dr. Markója Imre igazságügyminiszter volt az előadója a jogpolitikai mérleget vonó értekezletnek, amelyen megjelent *Borbándi János*, a Minisztertanács elnökhelyettese, *dr. Prieszol Olga*, a Közalkalmazottak Szakszervezetének főtitkára, *dr. Szabó István*, az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív osztályának alosztályvezetője, *dr. Horváth István* belügyminiszter, *dr. Szilbereky Jenő*, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, *dr. Szijártó Károly* legfőbb ügyész, *dr. Borics Gyula* államtitkár, *dr. Nagy László*, a Magyar Jogász Szövetség főtitkára, *dr. Kárpáti László*, az Országos Ügyvédi Tanács elnöke.

A politika és a jog egymástól elválaszthatatlan kapcsolatára, s ebben a jog szolgálati szerepére utalva az igazságügyminiszter egyebek között hangsúlyozta: rendkívül fontos az igazságügyi apparátusban dolgozók megfelelő ideológiai, politikai és szakmai felkészültsége. Képzésük és nevelésük elsőrendű feladat, és még inkább az lesz a jövőben. Az igazságügyi apparátus munkássága kihat a társadalom egészének formálására is. A jogalkotó életviszonyokat szabályoz, magatartásokat ösztönöz — enged vagy tilt —, a jogalkalmazó pedig a szocialista állam törvényeinek megtartását kényszeríti ki, illetve a törvények tiszteletére nevel.

44. Az Igazságügyi Minisztérium folyóiratának beszámolója az igazságügyi vezetők országos értekezletéről. *Jogpolitika*, 1983. 2. sz.

E L Ő T E R J E S Z T É S

a Koordinációs Bizottság részére

közkegyelem gyakorlásáról
a felszabadulás 40. évfordulója alkalmából

I.

A felszabadulástól napjainkig kilenc alkalommal gyakoroltak közkegyelmet.

~~sz. sz. pld.~~
~~sz. sz. pld.~~
Az 1948. évi közkegyelmet a Magyar Köztársaság megalapításának 2. évfordulója és az 1848/49. évi szabadságharc és forradalom emlékére, az 1955. évi, az 1970. évi és az 1975. évi közkegyelmet a felszabadulás 10., 25., illetőleg 30. évfordulója alkalmából gyakorolták, ezek a közkegyelmi rendelkezések szűkkörűek voltak.

Négy közkegyelem kifejezetten büntetőpolitikai indítéku volt: az 1953. évi közkegyelmet a személyi kultusz büntetőpolitikájának és gyakorlatának a korrekciója, az 1959., 1960. és 1963. éveket az ellenforradalom utáni konszolidáció indokolta.

45. Igazságügyi Minisztérium előterjesztése a közkegyelemnek a felszabadulás 40. évfordulója alkalmából történő gyakorlásáról a Koordinációs Bizottság 1985. február 4-i ülésére 1985. január 23.

MARKÓJA IMRE igazságügyminiszter bevezető előadása:

Tisztelt Országos Értekezlet, kedves Elvtársnők és Elvtársak!

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt én is köszöntsem Értekezletünk valamennyi résztvevőjét, külön is tisztelettel meghívott vendégeinket. Mai tanácskozásunk témája: a XIII.Kongresszus határozataiból az igazságügyi szervekre háruló feladatok megvitatása.

Amint ezt valamennyien jól ismerik, a Magyar Szocialista Munkáspárt múlt év tavaszán tartotta XIII.Kongresszusát. A Magyar Szocialista Munkáspárt kongresszusaira mindig is jellemző volt az elért eredmények számbavétele, az ország gondjainak, problémáinak feltárása, nyílt és kényszerűen, kritikus és önkritikus megvitatása, majd a szükséges következtetések levonása, a feladatok meghatározása. Nos, a XIII.Kongresszuson is ilyen szellemű tanácskozás zajlott le. Ily módon értékelte ez a Kongresszus is a legutóbbi kongresszus óta eltelt öt esztendő eredményeit és nehézségeit és határozta meg az előttünk álló esztendők politikai, gazdasági és társadalmi tennivalóit, köztük a jogtudományra, a jogalkotásra és a jogalkalmazásra háruló feladatokat is.

A jövőt illetően a XIII.Kongresszus hangsúlyozta, hogy alapvetően az eddig bevált politikát kell folytatnunk, jelentős fordulatra tehát nincs szükség. Ugyanakkor megerősítette azt is, hogy e politika következetes és maradéktalan végrehajtása során belső és külső világunk állandóan változó igényeit soha nem hagyhatjuk figyelmen kívül, konkrét feladatainkat mindenütt ehhez kell igazítanunk, tehát változatlanul a folyamatos megújulásra kell törekednünk, még hozzá nemcsak a gazdaságban, hanem a politikai intézményrendszerben is és a társadalmi viszonyok fejlesztésének minden egyéb területén.

46. Országos vezetői értekezlet anyagai. Markója Imre bevezető előadása: az MSZMP XII. kongresszusa határozatainak végrehajtásából az igazságügyi szervekre háruló feladatok 1986. március 12.

IGAZSÁGÜGYMINISZTER

0010/4/1987. IM TÜK

SZIGORUAN TITKOS!

Készült: 20 pld-ban

...14... sz. példány

MINŐSÍTÉS TÖRÖLVE!

Minősítő neve, beosztása:

D. Boróka, h. Sallamits

III-21/1526/2018...sz. írat alapján

Felülvizsgálat dátuma: 2018.06.27.

Átvezette: Boróka Erő

E L Ő T E R J E S Z T É S

a Koordinációs Bizottsághoz

a jogszabályelőkészítés és a jogalkotás elveiről

I.

Az elmúlt évtizedek során szocialista jogrendszerünk kiépült, és az 1969-ben elkezdett kodifikációs reform-program folyamatos végrehajtásával a fejlett szocialista társadalom korszerű jogi alapjait is megteremtettük. A jogalkotás tervszerűbb, a jogszabályelőkészítés megalapozottabb lett, szélesebb demokratizmusa.

Mindemellett a jogalkotást - különösen az alacsonyabb szintű joganyagot - továbbra is számos kritika éri. Az utóbbi években bekövetkezett jelentős társadalmi-gazdasági változások, és ezzel összefüggésben az állami irányítás új módszerei folytán ui. a jogi eszközök szerepe nagymértékben nőtt, ami fokozta a velük kapcsolatos követelményeket, és egyúttal felszínre hozta a jogforrási rendszer hiányosságait.

47. Előterjesztés a Koordinációs Bizottsághoz a jogszabályelőkészítés és a jogalkotás elveiről. 1987. február 16.

Pro domo: Munkakapcsolat keretében megbeszélést folytattam a Belügy-minisztérium Titkársága Jogi Osztályának illetékes munkatársával, dr.Pataki Kálmán r. alezredes elvtárssal.

Pataki elvtárs a következőkről tájékoztatott:

Grósz Károly elvtárs megbizta dr.Horváth István belügyminiszter elvtársat, hogy a karhatalmi feladatok koordinálásának megszervezésére vonatkozóan tegyen javaslatot. - A Belügyminisztérium ennek a feladatnak Belbiztonsági Tanács létrehozásával kíván eleget tenni.

Az észrevételezésre megküldött előterjesztés nem a Minisztertanács részére, hanem személy szerint Grósz Károly elvtárs részére készül, tehát ~~nem~~ a Minisztertanács ülésére tervezik benyújtani. A tervezet e jellegének megfelelően nem készült MT-határozat tervezete sem. Az előterjesztés tervezetét a Belügyminisztérium azért küldte meg véleményezésére az Igazságügyi Minisztériumnak, mert az abban foglaltak érintik a büntetésvégrehajtást is.

A büntetésvégrehajtás országos parancsnokának általános helyettese irásban tett észrevételt. Ezt az egyeztetés során érvényesítettem.

Pataki elvtárs az említett észrevételt elfogadta; megállapodtunk a tervezet pontosabb megfogalmazását szolgáló módosításokban is, amelyeket a tervezet itteni példányán feltüntettem.

A Belügyminisztérium a tervezetre vonatkozó nyilatkozatot Ladvánszky Károly miniszterhelyettes elvtárs részére kéri küldeni.

Tárgy: kintről

Hiv.szám: 10-464/1988.

L a d v á n s z k y K á r o l y elvtársnak,
rendőr altábornagy, belügyminiszter- helyettes

48. Belbiztonsági Tanács létrehozása 1988. május 11.

TÖRVÉNYELŐKÉSZÍTŐ FŐOSZTÁLY

41.181/1988. IM IV/4.

F E L J E G Y Z É S

a Titkárság részére

Tárgy: Javaslát az MSZMP KB, a Politikai Bizottság, valamint a Koordinációs Bizottság elé 1989. I. félévében terjesztendő témákra

Hiv.sz.: 10.706/1988. IM I/1.

A tárgybeli feljegyzésére válaszolva az MSZMP KB, a Politikai Bizottság, illetőleg a Koordinációs Bizottság előtt - 1989. I. félévében - a következő témák megtárgyalását javaslom.

I.

A Központi Bizottság elé kerülő
előterjesztés

Az Alkotmány korszerűsítésének koncepciója

Határidő: 1989. május 31.

/A javaslat a 2014/1988./HT 5./ MT határozaton, illetőleg a 2022/1988./HT 7./ MT határozaton alapszik/

49. Javaslát az MSZMP a Központi Bizottság, Politikai Bizottság és a Koordinációs Bizottság elé 1989. I. félévben terjesztendő témákra 1988. október 21.

Határozat a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság munkarendjéről, munkamódszeréről, a KB munkabizottságainak, munkaközösségeinek és apparátusának feladatköréről

A Központi Bizottság tiszteletben tartja az Országgyűlés kizárólagos törvényalkotói szerepét, a Minisztertanács önállóságát és felelősségét a kormányzati munkában. Támogatja a kormány tevékenységét. Megszünteti a kormányzati tevékenységi körök — közöttük a kül- és belügyek, a honvédelem — közvetlen irányítását, a párt és az állami testületek működésének párhuzamosságait.

A társadalmi szervezetek, mozgalmak autonómiájára, önálló politikai arculatuk és tevékenységük kialakítására alapozva a Központi Bizottság azt várja, hogy e szervezetek az általuk képviselt rétegek érdekeinek feltárásával és képviselésével járuljanak hozzá a politika alakításához. A párt központi testületei az érdekegyeztetés, az érdekek védelme fő színterének az érdekképviseleti szervek egymás közötti, illetve e szervek, a munkaadók és a kormány egyeztető megbeszéléseit, fórumait tartják.

Míndez azt jelenti, hogy a párt politikai befolyását elsősorban a különböző társadalmi szervezetekben dolgozó kommunisták útján érvényesíti. Az Országgyűlésben, az országos társadalmi szervezetekben, tömegszervezetekben és -mozgalmakban a kommunista csoportok megalakítása és működtetése a Központi Bizottság fontos feladata.

A Központi Bizottság megszünteti a jelenleg működő munkabizottságokat, s a következő állandó bizottságokat hozza létre:

— Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság

Elnöke: a párt főtitkára

— Társadalompolitikai Bizottság

Elnöke: KB-titkár

— Pártpolitikai Bizottság

Elnöke: KB-titkár

— Gazdaság- és Szociálpolitikai Bizottság

Elnöke: KB-titkár

Az állandó bizottságok mellett továbbra is működjenek a KB alábbi munkaközösségei:

— Közgazdasági Munkaközösség

— Művelődéspolitikai Munkaközösség

— Szövetkezetpolitikai Munkaközösség

— Tudománypolitikai Munkaközösség.

A Központi Bizottság egyes kérdések megvizsgálására, azokban előterjesztések kidolgozására, a határozatok végrehajtásának ellenőrzésére tagjainak sorából alkalmi bizottságokat is létrehoz. Ezek vezetői a bizottság jelentését, javaslatait közvetlenül terjesztik a Központi Bizottság elé. Munkájukba szükség szerint bevonják az adott terület szakembereinek széles körét, köztük pártönkivülieket is.

50. MSZMP Központi Bizottságának határozata a párt munkarendjéről 1988. november 22.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága
Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai
Bizottságának
M U N K A R E N D J E

A Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság az MSZMP Központi Bizottságának állandó bizottsága.

A Bizottság feladata javaslatok, állásfoglalások előkészítése a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság részére a nemzetközi élet, a jogalkotás és joggyakorlat, a védelmi és közigazgatáspolitikai kérdéseiben.

I.

A Bizottság tagjait, elnökét, titkárát a Központi Bizottság választja meg.

A Bizottság tagjai a testület tevékenységében saját személyükben vesznek részt, távollétükben másokkal nem helyettesíthetők.

A Bizottság üléseinek állandó meghívottja a Minisztertanács elnöke.

A Bizottság ülésein jelen részt vesz, a jegyzőkönyvet vezeti az MSZMP főtitkárának külpolitikai szakértője.

Az egyes napirendi pontok vitáira a Bizottság külön döntés alapján szakértőket hívhat meg.

51. A Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság ügyrendje 1989. február 3.

NEMZETKÖZI, JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSPOLITIKAI BIZOTTSÁG

Elnöke: Grósz Károly az MSZMP főtitkára

Titkára: Horn Gyula a Központi Bizottság tagja,
külügyminisztériumi államtitkár

Tagjai: Borbély Sándor a Központi Bizottság tagja,
a Munkásőrség országos parancsnoka

Fejti György a Központi Bizottság titkára

Fock Jenő a Központi Bizottság tagja,
a Minisztertanács nyugalmazott
elnöke, a MTESZ elnöke

Horváth István a Központi Bizottság tagja,
belügyminiszter

Kárpáti Ferenc a Központi Bizottság tagja,
honvédelmi miniszter

Korom Mihály a Központi Bizottság tagja,
a Központi Bizottság nyugalmazott
titkára,
az Alkotmányjogi Tanács elnöke

Kótai Géza a Központi Bizottság tagja,
a Központi Bizottság osztályvezetője

Szűrös Mátyás a Központi Bizottság titkára

Várkonyi Péter a Központi Bizottság tagja,
külügyminiszter

52. A Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság tagjai 1989. december 15.

PLENÁRIS ÜLÉS

Politikai deklarációk színtere.

(Részvevők: szervezetenként 3-3 fő, továbbá az Országgyűlés elnöke által megfigyelőként elfogadott szervezetek képviselői.)

KÖZÉPSZINT

Politikai egyeztető bizottság:

A demokratikus átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok meghatározása.

(Részvevők: szervezetenként 2-2 fő.)

Gazdasági és szociális bizottság:

A gazdasági és szociális válság leküzdésének stratégiai feladatai.

(Részvevők: szervezetenként 2-2 fő.)

SZAKÉRTŐI SZINT

I. Politikai munkabizottságok:

(Részvevők: oldalanként 5-5 fő.)

- I/1. Az alkotmánymódosítás időszerű tételei, a köztársasági intézmény és az Alkotmánybíróság kérdései.
- I/2. A politikai pártok működésének jogi szabályozása.
- I/3. A választásokkal kapcsolatos kérdések, a választójogi törvény.
- I/4. A büntető törvénykönyv és a büntető eljárási törvény módosításának elvei.
- I/5. A tájékoztatás és az információ kérdései, az új tájékoztatási törvény.
- I/6. Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése.

II. Gazdasági munkabizottságok:

(Részvevők: oldalanként 5-5 fő.)

- II/1. A gazdasági válság kezelésének stratégiai kérdései (adósságprobléma, szerkezetátalakítás, infláció).
- II/2. A gazdasági válság szociális következményei és kezelésének módjai.
- II/3. A tulajdonreform, különös tekintettel az állami vagyon átalakulására.
- II/4. A földtulajdon és szervezeteti törvény kérdései.
- II/5. A költségvetési reform és az államháztartási törvény.
- II/6. A versenyjog és a monopolelles szabályozások jogi akadályainak lebontása.

Jószolgálati bizottság: Bármely szinten felmerült problémák megoldására. (Részvevők: oldalanként 3-3 fő.)

53. Az MSZMP, az Ellenzéki Kerekasztal és a Harmadik Tárgyalófél képviselői 1989. június 10-én aláírt megállapodása meghatározta a politikai egyeztető tárgyalás ügyrendjét és munkarendjét, szabályozza a tárgyalások nyilvánosságát.

A PÓLAY ELEMÉR ALAPÍTVÁNY KÖNYVTÁRA

Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér egyetemi tanár

1. Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004.
2. Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010.
3. Eric Blin (réd.): *Mécanisme de décisions dans une Europe élargie*. Szeged, 2004.
4. Hajdú József: *A munkavállalók személyiségi jogai*. Szeged, 2005.
5. Eike von Repgow: *A Szász tükör*. Szeged, 2005.
6. Balogh Elemér (Hg.): *Ungarn auf der Schwelle in die EU. Herausforderungen und Aufgaben für Wirtschaft und Gesellschaft*. Szeged, 2006.
7. Karsai Krisztina (szerk.): *Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. Szeged, 2005.
8. Papp Tekla: *A koncesszió*. Szeged, 2006.
9. Hajdú József: *A japán munkaügyi kapcsolatok sajátosságai a kezdetektől 1995-ig*. Szeged, 2006.
10. Szajbély Katalin és Traser Julianna Sára (szerk.): *Képünk az Unióról, helyünk az Unióban*. Szeged, 2006.
11. Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2006.
12. Rúzs Molnár Krisztina: *Mediáció a munkajogban*. Szeged, 2007.
13. Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007.
14. Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Szeged, 2007.
15. Nagy Ferenc (szerk.): *Büntetőjog és humánium. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára*. Szeged, 2007.
16. Nagy Tamás és Nagy Zsolt (szerk.): *Jogelmélet és önreflexió*. Szeged, 2007.
17. *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Szeged, 2007.
18. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók első konferenciája*. Szeged, 2007.
19. Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, 2007.
20. Gellén Klára: *A színlelt szerződés*. Szeged, 2008.
21. Karsai Krisztina (Hg.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Szeged, 2008.
22. Görög Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Szeged, 2008.
23. Szabó Imre (szerk.): *Ius et legitimitatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008.
24. Csink Lóránt: *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Szeged, 2008.
25. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 2. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók második konferenciája*. Szeged, 2008.
26. Both Ödön: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. Szeged, 2009.
27. Soós Edit – Fejes Zsuzsanna: *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. Szeged, 2009.
28. Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2009.

29. Bató Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010.
30. Juhász Zsuzsanna: *A börtön-egészségügy „gócpontjai” és ártalomcsökkentő kezdeményezések külföldön*. Szeged, 2010.
31. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 3. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók harmadik konferenciája Szeged*. Szeged, 2010.
32. Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Szeged, 2010.
33. Berki Gabriella (szerk.): *Opuscula Szegediensia 4. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók negyedik konferenciája Szeged*. Szeged, 2011.
34. Horesnyi Julianna Csilla: *Bérgarancia. A magyar szabályozás és annak gyakorlata*. Szeged, 2011.
35. Blazovich László és Schmidt József (közreadják): *A Sváb tükör*. Szeged, 2011.
36. Antal Tamás: *Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872)*. Szeged, 2011.
37. Trócsányi László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére*. Szeged, 2012.
38. Nagy Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, 2012.
39. Merkovity Norbert: *Bevezetés a hagyományos és az új politikai kommunikáció elméletébe*. Szeged, 2012.
40. Császár Máttyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai*. Szeged, 2013.
41. Ember Alex: *Az üzemi baleset*. Szeged, 2013.
42. Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*. Szeged, 2013.
43. József Hajdú: *Social Protection of the Unemployed*. Szeged, 2013.
44. Molnár Imre: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*. Szeged, 2013.
45. Molnár Imre: *Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013.
46. Jakab Éva: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I*. Szeged, 2013.
47. Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Szeged, 2013.
48. Téglási András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*. Szeged, 2013.
49. Soós Edit: *A mélyülő európai integráció*. Szeged, 2013.
50. Révész Béla (szerk.): *„Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv*. Szeged, 2014.
51. Bóka János: *Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben. A szerződési jog útja a császárkori gyökerektől a modern szintézisig*. Szeged, 2015.
52. Sulyok Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete*. Szeged, 2015.
53. Juhász Krisztina: *Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikája, az EU válságkezelési tevékenysége*. Szeged, 2015.
54. Homoki-Nagy Mária: *„A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni (...) Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjogra. [Előkészületben.]*
55. Karsai Krisztina: *Alapelvei (r)evolúció az európai büntetőjogban*. Szeged, 2015.
56. Szomora Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, 2015.
57. Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Szeged, 2015.
58. Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján*. Szeged, 2017.

59. Gácsi Anett: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*. Szeged, 2016.
60. Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016.
61. Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*. Szeged, 2016.
62. Pákozdi Zita: *A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben*. Szeged, 2017.
63. Juhász Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben*. 2019.
64. Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged, 2017.
65. Gellén Klára – Görög Márta: *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, 2016.
66. Pozsonyi Norbert: *Dologi hitelbiztosítékok az ügyleti gyakorlatban. Kauteláris praxis a preklasszikus és a klasszikus korszakban*. Szeged, 2017.
67. Révész Béla (szerk.): *A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója. Horváth Barna emlékkönyv*. Szeged, 2017.
68. Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, 2017.
69. Legeza Dénes: *A kiadói szerződés története. A reformkortól 1952-ig*. Szeged, 2018.
70. Martonyi János: *Nyitás és identitás. Geopolitika, világkereskedelem, Európa*. Szeged, 2018.
71. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelem aktuális kérdései*. Szeged, 2018.
72. Deák Zoltán: *Az erőszak, a fenyegetés és a kényszer büntetőjogi fogalmai*. Szeged, 2018.
73. Dúl János: *A társasági jog és az öröklési jog kapcsolódási pontjai osztrák jogi fragmentumokkal*. Szeged, 2018.
74. Tamási Anna Éva: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben (1850–1920)*. Szeged, 2020.
75. Juhász Krisztina (szerk.): *Az első 25 év. A szegedi Politológiai Tanszék jubileumi tanulmánykötete*. Szeged, 2018.
76. Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Szeged, 2019.
77. Csatlós Erzsébet: *A konzuli védelem európai közigazgatása. Az együttműködések szervezeti és eljárásjoga az uniós polgár konzuli védelemhez való jogának tükrében*. Szeged, 2019.
78. Rokolya Gábor: *Az államosított közjegyzőség története*. Szeged, 2019.
79. Badó Attila: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata*. Szeged, 2020.
80. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem*. Szeged, 2020.
81. Siket Judit: *A helyi önkormányzatok közigazgatási autonómiája Magyarországon. Az autonómia egyes tárgykörei intézménytörténeti és nemzetközi kitekintéssel, figyelemmel a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájára*. Szeged, 2020.
82. Szakály Zsuzsa: *Az alkotmány stabilitását védő garanciák*. Szeged, 2020.
83. Varga Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931:XX. tc. kodifikációja és gyakorlata*. Szeged, 2020.
84. Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége*. Szeged, 2020.
85. Jakab Éva: *Iustitia mérlege. Polgárok és peregrinusok a helytartó bírói fóruma előtt*. Szeged, 2020.
86. *Communicative Space – Political Space. 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018*. Szeged, 2020.

87. Harkai István: *Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra.* Szeged, 2021.
88. Gyémánt Richárd: *A Koronák Uniójától az egyesülési törvényekig. Anglia és Skócia történelme a 17. században.* Szeged, 2021.
89. Tribl Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben.* Szeged, 2021.
90. Adrienn Lukács: *Employees' Right to Privacy and Right to Data Protection on Social Network Sites, with Special Regard to France and Hungary.* Szeged, 2021.
91. Samantha Joy Cheesman: *A comparative analysis of plea bargaining. The pursuit of Justice.* Szeged, 2021.
92. Pongó Tamás: *A cyberbullying és a diákok véleménynyilvánítási szabadsága, különös tekintettel az USA jogrendszerére.* Szeged, 2021.
93. Sziebig Orsolya Johanna: *Vadvilág végveszélyben. A vadvilággal kapcsolatos büntetendő cselekmények nemzetközi és uniós jogi vonatkozásai.* Szeged, 2021.
94. Antal Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45).* Szeged, 2022.
95. Révész Béla: *Az igazság ügye és az állampárt. Az igazságügy politikai környezetének változásai Magyarországon 1944–1989.* Szeged, 2022.